

CVRIA

HOF VAN JUSTITIE VAN DE EUROPESE UNIE

Jaarverslag
2009

HOF VAN JUSTITIE VAN DE EUROPESE UNIE

JAARVERSLAG 2009

Overzicht van de werkzaamheden van het Hof van Justitie,
het Gerecht en het Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie

Luxemburg, 2010

www.curia.europa.eu

Hof van Justitie
2925 Luxemburg
LUXEMBURG
Tel. +352 4303-1

Gerecht
2925 Luxemburg
LUXEMBURG
Tel. +352 4303-1

Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie
2925 Luxemburg
LUXEMBURG
Tel. +352 4303-1

Het Hof op internet: <http://www.curia.europa.eu>

Het Jaarverslag is bij de dienst Pers en voorlichting
ook verkrijgbaar op cd-rom.
Tel. +352 4303-2035

Manuscript voltooid op 1 januari 2010.

Overneming met bronvermelding toegestaan. De foto's mogen slechts worden overgenomen in de context van deze publicatie. Voor elk ander gebruik moet toestemming worden gevraagd aan het Bureau voor publicaties van de Europese Unie.

Meer gegevens over de Europese Unie vindt u op internet
via de Europaserver (<http://europa.eu>).

Bibliografische gegevens bevinden zich aan het einde van deze publicatie.

Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie, 2010

ISBN 978-92-829-0950-8

doi:10.2862/17386

© Europese Unie, 2010

Printed in Luxembourg

GEDRUKT OP ELEMENTAIR CHLOORVRIJ GEBLEEKT PAPIER (ECF)

Inhoud

Blz.

Voorwoord van Vassilios Skouris, president van het Hof van Justitie	5
--	---

Hoofdstuk I

Het Hof van Justitie

A — Ontwikkeling en werkzaamheden van het Hof van Justitie in 2009	9
B — Samenstelling van het Hof van Justitie	57
1. Leden van het Hof van Justitie	59
2. Wijzigingen in de samenstelling van het Hof van Justitie in 2009	77
3. Protocollaire rangorde	79
4. Gewezen leden van het Hof van Justitie	81
C — Gerechtelijke statistieken van het Hof van Justitie	85

Hoofdstuk II

Het Gerecht

A — Werkzaamheden van het Gerecht in 2009	117
B — Samenstelling van het Gerecht	155
1. Leden van het Gerecht	157
2. Wijzigingen in de samenstelling van het Gerecht in 2009	167
3. Protocollaire rangorde	169
4. Gewezen leden van het Gerecht	171
C — Gerechtelijke statistieken van het Gerecht	173

Hoofdstuk III

Het Gerecht voor ambtenarenzaken

A — De werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken in 2009	197
B — Samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken	207
1. Leden van het Gerecht voor ambtenarenzaken	209
2. Wijzigingen in de samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken in 2009	213
3. Protocollaire rangorde	215
4. Voormalig lid van het Gerecht voor ambtenarenzaken	217
C — Gerechtelijke statistieken van het Gerecht voor ambtenarenzaken	219

Hoofdstuk IV

Bijeenkomsten en bezoeken

A — Officiële bezoeken aan en evenementen bij het Hof van Justitie, het Gerecht en het Gerecht voor ambtenarenzaken	233
B — Studiebezoeken (2009)	235
C — Plechtige zittingen	239
D — Bezoeken of aanwezigheid bij officiële evenementen	241
 Beknopt organogram	 246

Voorwoord

Het voorbije jaar werd afgesloten met een belangrijke gebeurtenis. Op 1 december 2009 is het Verdrag van Lissabon na een lange en ingewikkelde ratificatieprocedure in werking getreden. Dat Verdrag, dat beoogt de Europese Unie doeltreffender wetgevende en bestuurlijke structuren te geven om beter het hoofd te kunnen bieden aan de uitdagingen van het begin van de 21e eeuw, brengt voor de meeste werkerreinen van het Hof van Justitie belangrijke wijzigingen mee. Naast de gevolgen van de verkrijging van rechtspersoonlijkheid door de Unie en het opgeven van haar driepijlerstructuur, bevat het Verdrag van Lissabon een aantal hervormingen van de bevoegdheden van het Hof van Justitie en van de procedures bij de rechterlijke instanties waaruit het is samengesteld.

2009 zag ook een gedeeltelijke vervanging van het Hof, waarvan vier leden zijn vertrokken. Bij de benoemingen die zij in verband met deze gedeeltelijke vervanging hebben verricht, hebben de regeringen van de lidstaten zich opnieuw laten leiden door het streven zulks onverwijld te doen en aldus zo veel mogelijk de stabiliteit van de instelling veilig te stellen en haar de mogelijkheid te bieden haar taak ongehinderd voort te zetten. Het Hof kan zich daarover enkel verheugen.

Ten slotte werd 2009 ook getekend door een droevige gebeurtenis, het overlijden van advocaat-generaal Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer. De schokgolf die zijn overlijden heeft veroorzaakt, deint nog uit, al is het maar omdat wij thans en in de komende maanden blijven beraadslagen over zaken waarin hij conclusie heeft genomen. Zijn ideeën begeleiden ons zeer concreet bij onze werkzaamheden.

Dit Jaarverslag biedt de lezer een volledig overzicht van de ontwikkeling en de werkzaamheden van de instelling in 2009. Zoals elk jaar is een groot deel van het verslag gewijd aan een beknopte, maar volledige uiteenzetting van de eigenlijke rechtsprekende activiteit van het Hof van Justitie, het Gerecht en het Gerecht voor ambtenarenzaken. Statistische gegevens met betrekking tot elke rechterlijke instantie vervolledigen en illustreren die analyse.

V. Skouris
President van het Hof van Justitie

Hoofdstuk I

Het Hof van Justitie

A — Ontwikkeling en werkzaamheden van het Hof van Justitie in 2009

door Vassilios Skouris, president

Dit eerste deel van het Jaarverslag geeft een beknopt overzicht van de werkzaamheden van het Hof van Justitie van de Europese Unie in 2009. In de eerste plaats wordt een beeld geschetst van de ontwikkeling van de instelling in de loop van het voorbije jaar, waarbij de nadruk wordt gelegd op de institutionele veranderingen die het Hof raken en op de wijzigingen met betrekking tot zijn interne organisatie en werkmethoden (deel 1). In de tweede plaats worden de statistieken inzake de evolutie van de werklast van het Hof van Justitie en de gemiddelde procesduur geanalyseerd (deel 2). In de derde plaats worden, zoals elk jaar, per gebied de belangrijkste ontwikkelingen in de rechtspraak behandeld (deel 3).

1.1. Het belangrijkste aspect van de institutionele ontwikkeling van het Hof van Justitie in 2009 was zonder twiifel de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon, waarbij verschillende wijzigingen zijn aangebracht in de bepalingen van het EU-Verdrag en het EG-Verdrag die betrekking hebben op het Hof van Justitie. Sommige van die wijzigingen zijn het gevolg van het opgeven van de driepijlerstructuur van de Europese Unie, van het daaruitvolgende verdwijnen van de Europese Gemeenschap en van de rechtspersoonlijkheid die de Unie voortaan heeft. Andere wijzigingen zijn meer specifiek en hebben rechtstreeks betrekking op het Hof van Justitie.

Een van de belangrijkste wijzigingen is dat de rechtsprekende instelling van de Unie sedert 1 december 2009 Hof van Justitie van de Europese Unie heet. Zij bestaat zoals voorheen uit drie rechterlijke instanties: het Hof van Justitie, het Gerecht en het Gerecht voor ambtenarenzaken.

Het blijft mogelijk gespecialiseerde rechtbanken in te stellen, maar na de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon zal daarvoor de gewone wetgevingsprocedure worden gevolgd, dat wil zeggen medebeslissing met gekwalificeerde meerderheid van stemmen; eenparigheid van stemmen is niet langer vereist. Hetzelfde geldt voor wijzigingen van het Statuut van het Hof van Justitie, met uitzondering van de bepalingen inzake de status van de rechters en de advocaten-generaal en inzake de talenregeling van het Hof.

Een belangrijke wijziging betreft de procedure voor de benoeming van de leden van het Hof en het Gerecht. De rechters en advocaten-generaal worden voortaan benoemd door de conferentie van vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten na raadpleging van een comité dat van advies moet dienen over de geschiktheid van de kandidaten voor de uitoefening van de ambten van rechter en advocaat-generaal bij het Hof van Justitie en bij het Gerecht. Dit comité bestaat uit zeven personen, die worden gekozen uit voormalige leden van beide rechterlijke instanties, personen die de hoogste nationale rechterlijke ambten bekleden en personen die bekendstaan als kundige rechtsgeleerden, waarvan er één wordt voorgedragen door het Europees Parlement.

De bevoegdheid van het Hof van Justitie wordt uitgebreid tot het recht van de Europese Unie, voor zover de Verdragen niet anders bepalen. Zo krijgt het Hof van Justitie een algemene prejudiciële bevoegdheid ter zake van de ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid, omdat de pijlers verdwijnen en bij het Verdrag van Lissabon de artikelen 35 EU en 68 EG, die beperkingen stelden aan zijn bevoegdheid, worden geschrapt.

Wat de politieke en justitiële samenwerking in strafzaken betreft, wordt de bevoegdheid van het Hof van Justitie om bij wijze van prejudiciële beslissing uitspraak te doen bindend en is daarvoor niet langer een verklaring van elke lidstaat vereist tot erkenning van die bevoegdheid en

aanwijzing van de nationale rechterlijke instanties die zich tot het Hof van Justitie kunnen wenden. Bij wijze van overgang is echter bepaald dat deze volledige bevoegdheid pas vijf jaar na de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon zal gelden.

Wat visa, asiel, immigratie en andere met het vrije verkeer van personen verband houdende beleidsterreinen betreft (met name de justitiële samenwerking in burgerlijke zaken, de erkenning en de tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen), kunnen thans alle nationale rechterlijke instanties – en niet langer uitsluitend de hoogste rechterlijke instanties – zich tot het Hof wenden en is het Hof thans bevoegd om zich in het kader van grensoverschrijdende controles uit te spreken over maatregelen van openbare orde.

Bovendien moet eraan worden herinnerd dat het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie met de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon een bindende wettekst wordt en dezelfde juridische waarde krijgt als de Verdragen¹. Op het gevoelige gebied van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid (GBVB) ten slotte, is het Hof bij uitzondering bevoegd om toezicht te houden op de afbakening tussen de bevoegdheden van de Unie en het GBVB waarvan de uitvoering geen gevolgen mag hebben voor de uitoefening van de bevoegdheden van de Unie en evenmin voor de bevoegdheden van de instellingen voor de uitoefening van de uitsluitende en gedeelde bevoegdheden van de Unie, en om kennis te nemen van beroepen tot nietigverklaring van door de Raad vastgestelde besluiten houdende beperkende maatregelen jegens natuurlijke personen of rechtspersonen, bijvoorbeeld in het kader van de bestrijding van het terrorisme (bevriezing van tegoeden).

Het Verdrag van Lissabon brengt ook belangrijke wijzigingen aan in de procedures voor de rechterlijke instanties van de Unie. Tot de belangrijkste daarvan behoren de versoepeling van de voorwaarden voor de ontvankelijkheid van door particulieren ingestelde beroepen tegen regelgevingshandelingen van de instellingen, de organen en de instanties van de Unie. Met name kunnen natuurlijke en rechtspersonen voortaan beroep instellen tegen een regelgevingshandeling indien die hen rechtstreeks raakt en geen uitvoeringsmaatregelen met zich brengt. Derhalve hoeven zij niet langer aan te tonen dat zij individueel door een dergelijke handeling worden geraakt.

Het Verdrag van Lissabon maakt het voorts mogelijk sneller financiële sancties (forfaitaire som en/of dwangsom) toe te passen in geval van niet-uitvoering van een niet-nakomingsarrest. Met name kan het Hof voortaan reeds bij het eerste niet-nakomingsarrest financiële sancties opleggen wanneer de Commissie geen nationale maatregelen tot omzetting van een richtlijn zijn meegedeeld.

1.2. Behalve op de hervormingen die zijn ingevoerd door het Verdrag van Lissabon, moet ook worden gewezen op de wijziging van het Reglement voor de procesvoering van het Hof van 13 januari 2009 (PB L 24, blz. 8). Die wijziging betreft artikel 7, lid 3, van het Reglement, inzake de verkiezing van de president en de kamerpresidenten. De eerdere versie van deze bepaling voorzag in twee stemmingen. Bij staking van stemmen in de tweede stemming was de oudste rechter verkozen. De nieuwe versie bepaalt dat indien geen van de rechters de volstreekte meerderheid van stemmen

¹ Overigens preciseert artikel 6, lid 2, VEU: „De Unie treedt toe tot het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Die toetreding wijzigt de bevoegdheden van de Unie, zoals bepaald in de Verdragen, niet.” Volgens protocol nr. 8 moet het toetredingsakkoord met name preciseren „de bijzondere voorwaarden van de eventuele deelneming van de Unie aan de controle-instanties van het Europees Verdrag [en] de benodigde mechanismen om ervoor te zorgen dat door staten die geen lidstaat zijn ingeleide procedures en individuele beroepen correct tot de lidstaten en/of de Unie worden gericht, naargelang het geval”. Die toetreding „[laat] de bevoegdheden van de Unie en die van haar instellingen onverlet”.

van de rechters van het Hof heeft verkregen, nieuwe stemmingen worden georganiseerd totdat die meerderheid is bereikt.

2. De gerechtelijke statistieken van het Hof voor 2009 geven algemeen blijk van een stijgende productiviteit en van het behoud van een bevredigende doeltreffendheid wat de procesduur betreft. Ook moet erop worden gewezen dat het aantal verzoeken om een prejudiciële beslissing van het Hof nog steeds toeneemt.

In 2009 heeft het Hof 543 zaken afgedaan (netto, voegingen meegeteld), een zeer sterke stijging in vergelijking met het vorige jaar (495 afgedane zaken in 2008). In 377 zaken werd een arrest gewezen en in 165 zaken werd een beschikking gegeven. Het aantal in 2009 gewezen arresten is een van de hoogste in de geschiedenis van het Hof.

Bij het Hof zijn 561 nieuwe zaken aanhangig gemaakt (los van het aantal voegingen wegens verknochtheid), een lichte daling in vergelijking met 2008 (592 nieuwe zaken). Het aantal prejudiciële zaken dat aanhangig is gemaakt, was echter nooit groter (302 zaken).

Wat de procesduur betreft, zijn de statistieken zeer positief. Deze bedroeg voor prejudiciële verwijzingen 17,1 maanden, nagenoeg evenveel als in 2008 (16,8 maanden). De gemiddelde duur voor de afhandeling van rechtstreekse beroepen en hogere voorzieningen bedroeg respectievelijk 17,1 en 15,4 maanden (16,9 en 18,4 maanden in 2008).

De verhoogde efficiëntie van het Hof bij de behandeling van de zaken is niet alleen te danken aan wijzigingen van de werkwijze in de afgelopen jaren, maar ook aan het feit dat meer gebruik wordt gemaakt van de verschillende procedures waardoor de behandeling van sommige zaken kan worden versneld (prejudiciële spoedprocedure, berechting bij voorrang, versnelde procedure, vereenvoudigde procedure en mogelijkheid om uitspraak te doen zonder conclusie van de advocaat-generaal).

In 3 zaken is verzocht om toepassing van de prejudiciële spoedprocedure, en de betrokken kamer was van oordeel dat in 2 daarvan was voldaan aan de voorwaarden van artikel 104 ter van het Reglement voor de procesvoering. Die zaken zijn afgedaan in gemiddeld 2,5 maanden.

In 5 zaken is verzocht om toepassing van de versnelde procedure, maar aan de in het Reglement voor de procesvoering gestelde voorwaarden was in geen daarvan voldaan. Overeenkomstig een in 2004 ingevoerde praktijk worden verzoeken om een versnelde procedure toe- of afgewezen bij met redenen omklede beschikking van de president van het Hof. Verder zijn 8 zaken bij voorrang behandeld.

Het Hof heeft ook geregeld gebruikgemaakt van de vereenvoudigde procedure die in artikel 104, lid 3, van het Reglement voor de procesvoering is vastgelegd voor de beantwoording van bepaalde prejudiciële vragen. Op basis van deze bepaling zijn 22 zaken afgedaan bij beschikking.

Ten slotte heeft het Hof vaker gebruikgemaakt van de bij artikel 20 van het Statuut geboden mogelijkheid om een zaak zonder conclusie van de advocaat-generaal te berechten wanneer in die zaak geen nieuwe rechtsvraag aan de orde is. Bij ongeveer 52 % van de in 2009 gewezen arresten is geen conclusie genomen (tegenover 41 % in 2008).

De zaken waren als volgt verdeeld over de verschillende rechtsprekende formaties van het Hof: van de in 2009 bij arrest afgedane zaken werd ongeveer 8 % afgedaan door de Grote kamer, ongeveer 57 % door kamers van vijf rechters en ongeveer 34 % door kamers van drie rechters. Vergelijken met het vorige jaar is er een daling van het aantal zaken bij de Grote kamer (14 % in 2008) en

een stijging van het aantal zaken bij de kamers van drie rechters (26 % in 2008). Van de bij beschikking van gerechtelijke aard afgedane zaken was 84 % in behandeling bij kamers van drie rechters en 10 % bij kamers van vijf rechters; 6 % van die beschikkingen werd gegeven door de president.

Meer gedetailleerde statistische gegevens over het gerechtelijk jaar 2009 zijn te vinden in punt C van dit verslag.

Constitutionele of institutionele vraagstukken

Het steeds weerkerende vraagstuk van de rechtsgrondslag in de eerste pijler heeft aanleiding gegeven tot verschillende vermeldenswaardige arresten. In de zaak *Parlement/Raad* (arrest van 3 september 2009, C-166/07), heeft het Hof geoordeeld dat de financiële bijdragen van de Gemeenschap aan het Internationaal Fonds voor Ierland op een dubbele rechtsgrondslag moeten berusten, namelijk op de artikelen 159 EG en 308 EG. Deze dubbele grondslag dwingt de gemeenschapswetgever om voor de vaststelling van één handeling verschillende wetgevingsprocedures met elkaar te verzoenen.

Het Hof herinnerde er eerst aan dat in het kader van het stelsel van bevoegdheden van de Gemeenschap de keuze van de rechtsgrondslag van een handeling moet berusten op objectieve gegevens die voor rechterlijke toetsing vatbaar zijn. Tot deze gegevens behoren met name het doel en de inhoud van de betrokken handeling. Artikel 308 EG kan slechts als rechtsgrondslag voor een handeling dienen wanneer geen andere bepaling van het Verdrag de gemeenschapsinstellingen de voor deze handeling vereiste bevoegdheid verleent. Voorts vereist een beroep op deze bepaling dat het beoogde optreden betrekking heeft op de „[werking van] de gemeenschappelijke markt”.

Het Hof stelde vervolgens vast dat de doelstellingen van verordening (EG) nr. 1968/2006 betreffende financiële bijdragen van de Gemeenschap aan het Internationaal Fonds voor Ierland (2007–2010)² overeenstemmen met die van het communautaire beleid inzake economische en sociale samenhang, en dat de financiële bijdrage van de Gemeenschap aan het Fonds, los van de regelgeving in het kader waarvan zij wordt verleend, behoort tot de specifieke maatregelen die overeenkomstig artikel 159, derde alinea, EG kunnen worden vastgesteld wanneer zij buiten de structuurfondsen om noodzakelijk blijken om de doelstellingen van artikel 158 EG te verwezenlijken. Noch op basis van de regels inzake de samenwerking tussen de Gemeenschap en het Fonds, noch op basis van de voorwaarden waaronder en de wijze waarop de financiële bijdrage van de Gemeenschap moet worden betaald, kan deze laatste evenwel verhinderen dat het Fonds deze bijdrage gebruikt voor maatregelen die weliswaar de doelstellingen van de Overeenkomst betreffende een Internationaal Fonds voor Ierland in acht nemen, maar het kader van het gemeenschapsbeleid inzake economische en sociale samenhang overschrijden of althans niet worden beheerd volgens de criteria die de Gemeenschap in het kader van dit beleid toepast. De gemeenschapswetgever kon er dus van uitgaan dat de door de verordening gefinancierde activiteiten verder reikten dan het beleid van de Gemeenschap inzake economische en sociale samenhang. Artikel 159 EG strekt zich evenwel enkel uit tot autonome maatregelen van de Gemeenschap die worden beheerd volgens het communautaire regelgevingskader en inhoudelijk de grenzen van het communautaire beleid inzake economische en sociale samenhang niet overschrijden. Artikel 159, derde alinea, EG verschaft dus op zich de Gemeenschap niet de nodige bevoegdheid om de doelstellingen van het communautaire beleid inzake economische en sociale samenhang na te streven door middel van een financiële bijdrage onder de voorwaarden zoals die zijn vastgesteld in verordening nr. 1968/2006.

² Verordening (EG) nr. 1968/2006 van de Raad van 21 december 2006 (PB L 409, blz. 81).

Verordening nr. 1968/2006 dient echter ter ondersteuning van de acties van een door twee lidstaten opgerichte internationale organisatie die tot doel heeft de economische en sociale samenhang te versterken. Zoals blijkt uit de artikelen 2 EG en 3, lid 1, sub k, EG, vormt de versterking van de economische en sociale samenhang buiten de context van titel XVII van het EG-Verdrag een doel van de Gemeenschap. Bovendien houdt het doel van de verordening verband met de gemeenschappelijke markt, gelet op het feit dat zij beoogt economische verbeteringen in de achtergebleven gebieden van de twee lidstaten en dus in de werking van de gemeenschappelijke markt te realiseren.

Het Hof concludeert daaruit dat aangezien verordening nr. 1968/2006 doelstellingen nastreeft die zijn vastgelegd in de artikelen 2 EG en 3, lid 1, sub k, EG en titel XVII van het Verdrag, zonder dat deze titel op zich de Gemeenschap de bevoegdheid verleent om deze doelstellingen te verwezenlijken, de gemeenschapswetgever zich zowel had moeten baseren op artikel 159, derde alinea, EG als op 308 EG, met inachtneming van de daarin vastgestelde wetgevingsprocedures, namelijk zowel de zogenaamde medebeslissingsprocedure van artikel 251 EG als de procedure van eenparigheid van stemmen binnen de Raad.

Eveneens met betrekking tot de bepaling van de juiste rechtsgrondslag in de eerste pijler heeft het Hof in de zaak *Commissie/Parlement en Raad* (arrest van 8 september 2009, C-411/06) een geschil beslecht inzake de rechtsgrondslag van verordening (EG) nr. 1013/2006 betreffende de overbrenging van afvalstoffen³. Het was van oordeel dat deze handeling enkel moest worden gebaseerd op artikel 175, lid 1, EG, en niet op de artikelen 133 EG en 175, lid 1, EG, aangezien zij slechts minieme gevolgen had voor de gemeenschappelijke handelspolitiek.

Volgens vaste rechtspraak van het Hof moet, indien een handeling tegelijkertijd meerdere doelstellingen of componenten heeft die onverbrekkelijk met elkaar verbonden zijn, zonder dat de ene secundair en indirect is ten opzichte van de andere, die handeling bij wijze van uitzondering op de verschillende desbetreffende rechtsgrondslagen worden gebaseerd. In casu was de Commissie van mening dat een dubbele rechtsgrondslag noodzakelijk was omdat de verordening twee onverbrekkelijk met elkaar verbonden componenten heeft, de ene met betrekking tot de gemeenschappelijke handelspolitiek en de andere met betrekking tot milieubescherming, zonder dat de ene secundair of indirect is ten opzichte van de andere.

Het Hof was het daar niet mee eens. Uit de analyse van de bestreden verordening blijkt, dat de verordening zowel door haar doel als door haar inhoud in hoofdzaak strekt tot bescherming van de gezondheid van de mens en het milieu tegen de mogelijke nadelige gevolgen van grensoverschrijdende overbrengingen van afvalstoffen. Nu de procedure van voorafgaande schriftelijke kennisgeving en toestemming duidelijk een doel van milieubescherming nastreeft op het gebied van de overbrenging van afvalstoffen tussen de lidstaten en dus terecht is gebaseerd op artikel 175, lid 1, EG, zou het inzonderheid incoherent zijn, aan te nemen dat diezelfde procedure, wanneer zij van toepassing is op overbrengingen van afvalstoffen tussen de lidstaten en derde landen met dezelfde milieudoelstelling, een instrument van de gemeenschappelijke handelspolitiek is die daarom op artikel 133 EG moet worden gebaseerd. Ook een analyse van het wettelijk kader van de verordening pleit voor die conclusie. Een ruime uitlegging van het begrip gemeenschappelijke handelspolitiek doet niet af aan de vaststelling dat verordening nr. 1013/2006 een instrument is dat hoofdzakelijk tot het milieubeleid behoort. Een gemeenschapshandeling kan onder dat beleid vallen, ook al kunnen de in die handeling voorziene maatregelen het handelsverkeer beïnvloeden. Een gemeenschapshandeling valt immers enkel onder de uitsluitende bevoegdheid inzake gemeenschappelijke handelspolitiek ingevolge artikel 133 EG als zij specifiek ziet op het

³ Verordening (EG) nr. 1013/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 14 juni 2006 (PB L 190, blz. 1).

internationale handelsverkeer, omdat zij hoofdzakelijk tot doel heeft de handel te bevorderen, te vergemakkelijken of te regelen en een rechtstreeks en onmiddellijk effect op de handel in de betrokken producten heeft. In casu is dat duidelijk niet het geval. Verordening nr. 1013/2006 heeft namelijk niet tot doel, te bepalen welke kenmerken afvalstoffen moeten vertonen om binnen de interne markt of in het handelsverkeer met derde landen vrij te mogen circuleren; zij beoogt de invoering van een geharmoniseerd stelsel van procedures waarmee het verkeer van afvalstoffen kan worden beperkt om het milieu te beschermen.

De zaak *Ierland/Parlement en Raad* (arrest van 10 februari 2009, C-301/06) betrof een geschil inzake de rechtsgrondslag in verschillende pijlers. Het Hof besliste dat richtlijn 2006/24/EG betreffende de bewaring van gegevens die zijn gegenereerd of verwerkt in verband met het aanbieden van openbaar beschikbare elektronischecomunicatiediensten of van openbare communicatienetwerken⁴ moest worden vastgesteld op grond van het EG-Verdrag, aangezien zij overwegend betrekking heeft op de werking van de interne markt.

De gemeenschapswetgever kan namelijk inzonderheid gebruikmaken van artikel 95 EG wanneer sprake is van verschillen tussen nationale regelingen die de fundamentele vrijheden belemmeren of de mededinging verstoren en aldus de werking van de interne markt rechtstreeks beïnvloeden. Gebleken is dat de verschillen tussen de nationale regelingen inzake de bewaring van gegevens betreffende elektronische communicatie de werking van de interne markt rechtstreeks konden beïnvloeden, en dat kon worden verwacht dat die invloed nog sterker zou worden. Die situatie rechtvaardigde dat de gemeenschapswetgever het doel van bescherming van de goede werking van de interne markt nastreefde door de vaststelling van geharmoniseerde regels.

Het Hof wijst er verder op dat bij de richtlijn wijzigingen zijn aangebracht in de richtlijn betreffende de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de sector elektronische communicatie, die zelf is gebaseerd op artikel 95 EG. Voor zover zij een bestaande richtlijn wijzigt die deel uitmaakt van het *acquis communautaire*, kon deze richtlijn dus niet zonder schending van artikel 47 EU worden gebaseerd op een bepaling van het EU-Verdrag.

Ten slotte stelt het Hof vast dat richtlijn 2006/24 handelingen regelt die losstaan van de uitvoering van enige eventuele vorm van politieke en justitiële samenwerking in strafzaken. Zij harmoniseert noch de toegang tot gegevens door de bevoegde nationale wetshandhavingsautoriteiten, noch het gebruik van die gegevens door en de uitwisseling ervan tussen die autoriteiten. Die kwesties, die in beginsel binnen de werkingssfeer van titel VI van het EU-Verdrag vallen, zijn van de richtlijn uitgesloten. De inhoud van richtlijn 2006/24 betreft dus in wezen de activiteiten van aanbieders van diensten in de betrokken sector van de interne markt, met uitsluiting van overheidshandelingen die onder titel VI van het EU-Verdrag vallen. Gelet op die inhoud moet worden aangenomen dat de richtlijn overwegend betrekking heeft op de werking van de interne markt.

Ofschoon de algemene beginselen van gemeenschapsrecht reeds lang geleden door het Hof zijn verkondigd, blijven zij een bron van rechtspraak. In de zaak *Heinrich* (arrest van 10 maart 2009, C-345/06) beklemtoonde het Hof de noodzaak van de publicatie van rechtsinstrumenten en bevestigde het aldus het belang van het rechtszekerheidsbeginsel als algemeen beginsel van gemeenschapsrecht.

⁴ Richtlijn 2006/24/EG van het Europees Parlement en de Raad van 15 maart 2006 en tot wijziging van richtlijn 2002/58/EG (PB L 105, blz. 54).

Een reiziger was op de luchthaven Wien-Schwechat de toegang tot een vliegtuig geweigerd omdat tot zijn handbagage voorwerpen behoorden die volgens communautaire verordeningen als verboden voorwerpen werden beschouwd. Verordening (EG) nr. 2320/2002⁵ verbiedt met name dat bepaalde voorwerpen, die in algemene termen worden genoemd in een lijst in de bijlage bij die verordening, niet zijn toegelaten aan boord van vliegtuigen. De tenuitvoerlegging van die verordening wordt geregeld door verordening (EG) nr. 622/2003⁶ en de bijlage daarbij, die in 2004 is gewijzigd bij verordening (EG) nr. 68/2004⁷, maar nooit is bekendgemaakt.

Na die weigering stelde de betrokkene een beroep in teneinde de tegen hem genomen maatregelen onwettig te doen verklaren. De nationale rechter vroeg het Hof of verordeningen of onderdelen van verordeningen die niet zijn bekendgemaakt in het *Publicatieblad van de Europese Unie* toch bindende kracht kunnen hebben.

In zijn arrest herinnerde het Hof er allereerst aan dat uit de bewoordingen zelf van artikel 254, lid 2, EG volgt dat een verordening slechts rechtsgevolgen kan sorteren wanneer zij in het Publicatieblad is bekendgemaakt. Vervolgens beklemtoonde het dat een besluit van een gemeenschapsinstelling aan natuurlijke en rechtspersonen in een lidstaat niet kan worden tegengeworpen voordat deze ervan kennis hebben kunnen nemen door een regelmatige bekendmaking in het Publicatieblad. Deze beginselen gelden ook voor nationale maatregelen waarbij een gemeenschapsregeling wordt uitgevoerd.

Het Hof wees erop dat verordening (EG) nr. 2320/2002 beoogt verplichtingen op te leggen aan particulieren, aangezien zij bepaalde in een bij de verordening gevoegde lijst opgenomen voorwerpen aan boord van vliegtuigen verbiedt. Aangezien de bijlage bij verordening nr. 622/2003 niet is bekendgemaakt, kon het Hof onmogelijk onderzoeken of deze tevens betrekking heeft op de lijst van verboden voorwerpen en beoogt verplichtingen op te leggen aan particulieren. Volgens het Hof kan echter niet worden uitgesloten dat zulks het geval is. Bovendien valt de lijst van verboden voorwerpen niet binnen de categorieën van maatregelen en gegevens die vertrouwelijk moeten blijven en dus niet bekend worden gemaakt. Hieruit volgt dat verordening (EG) nr. 622/2003, indien daarbij wijzigingen zijn aangebracht in voornoemde lijst van verboden voorwerpen, in zoverre noodzakelijkerwijs ongeldig is. Het Hof concludeerde daaruit dat de bijlage bij verordening (EG) nr. 622/2003 geen bindende kracht heeft voor zover deze bijlage beoogt verplichtingen op te leggen aan particulieren.

In de zaak *Foshan Shunde Yongjian Housewares & Hardware/Raad* (arrest van 1 oktober 2009, C-141/08 P) herinnerde het Hof in hogere voorziening aan het fundamentele karakter van de eerbiediging van de rechten van de verdediging en verbond het een sanctie aan de schending daarvan in een antidumpingprocedure.

⁵ Verordening (EG) nr. 2320/2002 van het Europees Parlement en de Raad van 16 december 2002 tot vaststelling van gemeenschappelijke regels op het gebied van de beveiliging van de burgerluchtvaart (PB L 355, blz. 1).

⁶ Verordening (EG) nr. 622/2003 van de Commissie van 4 april 2003 tot vaststelling van maatregelen voor de tenuitvoerlegging van de gemeenschappelijke basisnormen op het gebied van de beveiliging van de luchtvaart (PB L 89, blz. 9).

⁷ Verordening (EG) nr. 68/2004 van de Commissie van 15 januari 2004 tot wijziging van verordening (EG) nr. 622/2003 van de Commissie tot vaststelling van maatregelen voor de tenuitvoerlegging van de gemeenschappelijke basisnormen op het gebied van de beveiliging van de luchtvaart (PB L 10, blz. 14).

Het geschil betrof met name de niet-naleving van de in artikel 20, lid 5, van verordening (EG) nr. 384/96⁸ gestelde termijn van tien dagen voor de indiening van definitieve voorstellen van de Commissie bij de Raad. In het arrest zette het Hof allereerst uiteen dat de Commissie deze termijn moet eerbiedigen opdat de ondernemingen, die op de hoogte gebracht zijn van haar voornemen om het antidumpingrecht hoger vast te stellen dan het recht dat zij in haar eerdere mededeling had voorgesteld, hun opmerkingen kunnen indienen. Vervolgens herinnerde het Hof eraan dat de niet-naleving van de termijn enkel tot de nietigverklaring van de verordening van de Raad kan leiden indien de mogelijkheid bestaat dat als gevolg van deze onregelmatigheid de administratieve procedure tot een ander resultaat had kunnen leiden en dus aan de rechten van verdediging van de betrokken onderneming daadwerkelijk afbreuk is gedaan.

Om een buiten de termijn van tien dagen genomen beschikking van de Commissie om de status van marktgericht bedrijf te weigeren nietig te doen verklaren, hoeft de betrokken onderneming dus niet aan te tonen dat die beschikking anders zou hebben geluid, maar wel dat zulks niet helemaal is uitgesloten aangezien zij zich zonder de procedurele onregelmatigheid beter had kunnen verdedigen. Aangaande de toepassing van dat beginsel op het concrete geval was het Hof, anders dan het Gerecht, van oordeel dat gelet op het feit dat de Commissie haar standpunt al twee keer had gewijzigd als gevolg van de opmerkingen van belanghebbenden, niet kon worden uitgesloten dat zij haar standpunt nogmaals zou hebben gewijzigd op grond van de door de betrokken onderneming aangevoerde argumenten. Derhalve vernietigde het Hof het arrest van het Gerecht en verklaarde het de bestreden verordening van de Raad nietig.

Op het gebied van de algemene beginselen van gemeenschapsrecht moet ook worden gewezen op de weigering van het Hof om het beginsel inzake gelijke behandeling van aandeelhouders als een algemeen beginsel van gemeenschapsrecht te erkennen. In de zaak *Audiolux e.a.* (arrest van 15 oktober 2009, C-101/08) verklaarde het voor recht dat het gemeenschapsrecht geen algemeen rechtsbeginsel kent volgens hetwelk minderheidsaandeelhouders worden beschermd door de verplichting van de meerderheidsaandeelhouder die de zeggenschap over een vennootschap verkrijgt of uitoefent, om een bod op hun aandelen uit te brengen tegen dezelfde voorwaarden als overeengekomen bij de verwerving van de deelneming die de meerderheidsaandeelhouder zeggenschap verschaft of deze zeggenschap versterkt. Volgens het Hof volstaat het enkele feit dat het afgeleide gemeenschapsrecht enkele bepalingen met betrekking tot de bescherming van minderheidsaandeelhouders bevat, op zichzelf niet om het bestaan van een algemeen beginsel van gemeenschapsrecht vast te stellen, met name indien de werkingssfeer ervan beperkt is tot welomschreven en welbepaalde rechten. Bovendien kan het algemene beginsel van gelijke behandeling op zich geen bijzondere verplichting voor de meerderheidsaandeelhouder ten voordele van de andere aandeelhouders doen ontstaan, en op basis van dit beginsel kan evenmin worden vastgesteld in welke specifieke situatie een dergelijke verplichting geldt. Het kan ook niet bepalend zijn voor de keuze tussen verschillende mogelijke middelen voor de bescherming van minderheidsaandeelhouders. Volgens het Hof veronderstelt een dergelijke behandeling dat wetgevende keuzes zijn gemaakt op basis van een afweging van de betrokken belangen en vooraf vastgestelde precieze en gedetailleerde regels; zij kan niet uit het algemene beginsel van gelijke behandeling worden afgeleid. De algemene beginselen van gemeenschapsrecht hebben immers een grondwettelijk karakter, terwijl die behandeling zo specifiek is dat daarover wetgeving dient te worden uitgewerkt, namelijk, op communautair niveau, een besluit van afgeleid gemeenschapsrecht.

⁸ Verordening (EG) nr. 384/96 van de Raad van 22 december 1995 betreffende beschermende maatregelen tegen invoer met dumping uit landen die geen lid zijn van de Europese Gemeenschap (PB 1996, L 56, blz. 1).

Het verbod van discriminatie op grond van nationaliteit en de implicaties daarvan zijn onderzocht in een ongewoon procedureel kader. In de zaak *ČEZ* (arrest van 27 oktober 2009, C-115/08) diende het Hof zich namelijk over dat beginsel uit te spreken binnen de werkingssfeer van het EGA-Verdrag.

Een Oostenrijkse rechter bij wie door grondeigenaars een vordering was ingesteld tot staking van de burenhinder die werd veroorzaakt door de kerncentrale van Temelín in Tsjechië, wenste van het Hof te vernemen of de door de Tsjechische instanties afgegeven exploitatievergunning voor die kerncentrale in het kader van een dergelijke vordering in Oostenrijk moet worden erkend of schoon de Oostenrijkse wetgeving niet in een dergelijke erkenning voorziet.

Het Hof stelde allereerst vast dat de industriële activiteit van de centrale van Temelín valt binnen de werkingssfeer van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (EGA). Vervolgens wees het erop dat ondernemingen die een in een andere lidstaat gelegen installatie exploiteren, normaliter ondernemingen naar het recht van die lidstaat zijn, en dat hun situatie vergelijkbaar is met die van de burgers van die staat. Het onderscheid ten nadele van installaties met een vergunning die in een andere lidstaat dan de Republiek Oostenrijk is afgegeven, moet derhalve worden beschouwd als een verschil in behandeling op grond van nationaliteit. Het verbod om te discrimineren op grond van nationaliteit is echter een algemeen beginsel van gemeenschapsrecht dat ook in het kader van het EGA-Verdrag geldt. Het door de Republiek Oostenrijk gemaakte onderscheid ten nadele van kerninstallaties met een vergunning die in een andere lidstaat is afgegeven, moet dan ook worden onderzocht in het kader van het EGA-Verdrag. De discriminatie op grond van nationaliteit kan niet worden gerechtvaardigd door zuiver economische doelstellingen, zoals de bescherming van de belangen van nationale marktdeelnemers, noch door het doel van bescherming van het leven of de volksgezondheid, de bescherming van het milieu of het eigendomsrecht, aangezien er een gemeenschapsrechtelijk kader bestaat, waarin deze vergunning gedeeltelijk past, dat deze bescherming verzekert. De Republiek Oostenrijk kan de discriminatie van de in de Tsjechische Republiek voor de exploitatie van de kerncentrale van Temelín afgegeven vergunning dus niet rechtvaardigen.

Hoewel er veel rechtspraak is over de voorwaarden voor de ontvankelijkheid van een beroep tot nietigverklaring, moest het Hof zich in de gevoegde zaken *Commissie/Ente per le Ville Vesuviane* (arrest van 10 september 2009, C-445/07 P en C-455/07 P) in hogere voorziening eens te meer uitspreken over de voorwaarden voor de ontvankelijkheid van beroepen van territoriale eenheden waaraan financiële bijstand is verleend.

Nadat het Hof eraan had herinnerd dat op grond van artikel 230, vierde alinea, EG een regionale of lokale entiteit, voor zover zij naar nationaal recht rechtspersoonlijkheid bezit, beroep kan instellen tegen beschikkingen die tot haar zijn gericht of haar rechtstreeks en individueel raken, preciseerde het dat de voorwaarde van rechtstreekse geraaktheid vereist dat aan twee cumulatieve criteria is voldaan, namelijk dat de bestreden communautaire maatregel rechtstreeks gevolgen heeft voor zijn rechtspositie en voorts aan degenen tot wie hij is gericht en die met de uitvoering ervan zijn belast, geen enkele beoordelingsbevoegdheid laat.

Anders dan het Gerecht was het Hof dienaangaande van oordeel dat de aanwijzing, in een beschikking tot toekenning van communautaire financiële bijstand, van een regionale of lokale entiteit als voor de uitvoering van een project van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling verantwoordelijke autoriteit niet impliceert dat deze entiteit zelf de rechthebbende van de bijstand is. Ook wijst het enkele feit dat de nationale autoriteiten hebben aangegeven de door de regionale of lokale entiteit ten onrechte ontvangen bedragen te willen terugvorderen, op het bestaan van een autonome wil bij hen, bij ontstentenis van gemeenschapsrechtelijke verplichtingen

dienaangaande, hetgeen duidelijk de beoordelingsbevoegdheid van de betrokken lidstaat aan toont. Het Hof was dan ook van oordeel dat de betrokken territoriale eenheid niet rechtstreeks werd geraakt door de beschikking van de Commissie, en zich dus enkel tot de nationale rechter kon wenden om op te komen tegen de nationale maatregelen tot toepassing van een gemeenschapshandeling.

Het Hof had eveneens de gelegenheid te herinneren aan de vereisten van het beginsel van hoor en wederhoor dat de procedure voor de gemeenschapsrechter beheerst.

In de zaak *Commissie/Ierland e.a.* (arrest van 2 december 2009, C-89/08 P) overwoog het namelijk dat dit beginsel in de regel niet alleen elke procespartij het recht verleent om kennis te nemen van de stukken en de opmerkingen die door de tegenpartij aan de rechter zijn voorgelegd en hierover haar standpunt kenbaar te maken, en het zich er niet alleen tegen verzet dat de gemeenschapsrechter zijn beslissing baseert op feiten en stukken waarvan partijen, of een van hen, geen kennis hebben kunnen nemen en waarover zij dus niet hun standpunt hebben kunnen kenbaar maken, maar dat het eveneens het recht omvat om kennis te nemen van de middelen die de rechter ambtshalve in aanmerking wil nemen en om hierover een standpunt kenbaar te maken. Om aan de vereisten van het recht op een eerlijk proces te voldoen, is het immers van belang dat de partijen kennis hebben van, en op tegenspraak hun standpunt kenbaar kunnen maken over, zowel de feitelijke als de juridische aspecten die beslissend zijn voor de uitkomst van de procedure. Bijgevolg kan de gemeenschapsrechter, afgezien van bijzondere gevallen zoals met name die welke in de Reglementen voor de procesvoering van de communautaire rechterlijke instanties zijn vermeld, zijn beslissing niet baseren op een ambtshalve opgeworpen middel, ook al is het van openbare orde en betreft het, zoals in casu, een motiveringsgebrek in de litigieuze beschikking, zonder partijen eerst te hebben verzocht om hun opmerkingen over dat middel kenbaar te maken. Het Hof voegde daaraan toe dat het in de vergelijkbare context van artikel 6 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) reeds geoordeeld had dat juist in verband met dit artikel en het doel van het recht van eenieder op een procedure op tegenspraak en een eerlijk proces in de zin van deze bepaling, het Hof ambtshalve of op voorstel van de advocaat-generaal dan wel op verzoek van partijen de mondelinge behandeling krachtens artikel 61 van het Reglement voor de procesvoering kan heropenen indien het van oordeel is dat het onvoldoende is ingelicht of dat de zaak moet worden beslecht op basis van een argument waarover tussen partijen geen discussie heeft plaatsgevonden (zie beschikking van 4 februari 2000, *Emesa Sugar*, C-17/98, Jurispr. blz. I-665, punten 8, 9 en 18, en arrest van 10 februari 2000, *Deutsche Post*, C-270/97 en C-271/97, Jurispr. blz. I-929, punt 30). Volgens het Hof blijkt in casu uit het dossier en de terechtzitting voor het Hof dat het Gerecht in het bestreden arrest de beschikking van de Commissie nietig heeft verklaard op grond van een ambtshalve opgeworpen middel over schending van artikel 253 EG, zonder partijen eerst tijdens de schriftelijke of de mondelinge behandeling te hebben verzocht om hun opmerkingen over dit middel kenbaar te maken. Daardoor heeft het Gerecht het beginsel van hoor en wederhoor geschonden, waardoor afbreuk werd gedaan aan de belangen van de Commissie. Het Hof overwoog dat, zoals de advocaat-generaal had opgemerkt, een motiveringsgebrek weliswaar een gebrek vormt dat in beginsel niet kan worden hersteld, maar dat de constatering van dat gebrek voortvloeit uit een beoordeling die volgens vaste rechtspraak met bepaalde elementen rekening moet houden. Die beoordeling kan worden betwist, in het bijzonder wanneer zij geen totaal gebrek aan motivering betreft, maar betrekking heeft op de motivering van een precies feitelijk en juridisch punt. In casu had de Commissie met name, indien zij haar opmerkingen kenbaar had kunnen maken, dezelfde argumenten kunnen aanvoeren als in het kader van het vierde en het vijfde middel van de hogere voorziening.

Met betrekking tot de verplichtingen die krachtens het gemeenschapsrecht op de lidstaten rusten, herinnerde het Hof in de zaak *Danske Slagterier* (arrest van 24 maart 2009, C-445/06) aan de

beginselen inzake de niet-contractuele aansprakelijkheid van de lidstaten wegens schending van het gemeenschapsrecht, en verduidelijkte het de concrete toepassing daarvan.

Aangaande die aansprakelijkheid herinnerde het Hof eraan dat de staat bij gebreke van een gemeenschapsregeling de gevolgen van de door schending van het gemeenschapsrecht aan particulieren berokkende schade in het kader van het nationale aansprakelijkheidsrecht ongedaan moet maken, met dien verstande dat de voorwaarden, inzonderheid die betreffende de termijnen, die door de nationale wetgevingen inzake schadevergoeding zijn vastgesteld, het gelijkwaardigheidsbeginsel en het doeltreffendheidsbeginsel moeten eerbiedigen. In dat verband is reeds geoordeeld dat het met het gemeenschapsrecht verenigbaar is dat vooraf redelijke vervaltermijnen worden vastgesteld. Een dergelijke termijn moet volgens het Hof bovendien voldoende voorzienbaar zijn voor de justitiabele. Het staat aan de nationale rechter om, rekening houdend met alle aspecten van de feitelijke en juridische situatie ten tijde van de feiten, na te gaan of dat het geval is. Het staat eveneens aan de nationale rechter om na te gaan of de voorwaarden voor de vergoeding van de schade die particulieren hebben geleden ingevolge de schending van het gemeenschapsrecht door de betrokken lidstaat, als gevolg van de analoge toepassing van de door de nationale wetgeving gestelde termijn niet ongunstiger zijn dan deze welke gelden voor de vergoeding van soortgelijke schade van interne aard.

Wat vervolgens de concrete toepassing van de vervaltermijn betreft, concludeerde het Hof dat het gemeenschapsrecht niet verlangt dat wanneer de Europese Commissie een niet-nakomingsprocedure op grond van artikel 226 EG aanhangig heeft gemaakt, die termijn wordt gestuit of geschorst. In het geval van een vordering wegens overheidsaansprakelijkheid uit hoofde van de onjuiste omzetting van een richtlijn – waarover het in deze zaak ging – staat het gemeenschapsrecht er ook niet aan in de weg dat de termijn aanvangt wanneer de eerste nadelige gevolgen van deze onjuiste omzetting zich hebben voorgedaan en nog meer nadelige gevolgen te voorzien zijn, ook al is deze richtlijn op dat tijdstip nog niet naar behoren omgezet.

Wat ten slotte de van de benadeelde vereiste houding betreft, verklaarde het Hof met het gemeenschapsrecht verenigbaar een nationale regeling op grond waarvan een particulier geen recht heeft op schadevergoeding wanneer hij opzettelijk of door nalatigheid heeft verzuimd de schade te voorkomen door de uitoefening van een rechtsmiddel, mits de uitoefening van dit rechtsmiddel redelijkerwijs van de benadeelde persoon kan worden gevergd, wat de verwijzende rechter dient te beoordelen. De omstandigheid dat de nationale rechter waarschijnlijk krachtens artikel 234 EG een prejudiciële vraag zal stellen of dat er bij het Hof een beroep wegens niet-nakoming aanhangig is, kan als zodanig geen grond opleveren voor de conclusie dat de uitoefening van een rechtsmiddel onredelijk is.

Aangaande het recht van de externe betrekkingen van de Gemeenschap moeten een advies en drie zaken worden vermeld.

In advies 1/08 van 30 november 2009 deed het Hof op verzoek van de Commissie uit hoofde van artikel 300, lid 6, EG uitspraak over de vraag of de Europese Gemeenschap een exclusieve dan wel slechts een met haar lidstaten gedeelde bevoegdheid heeft tot het sluiten van akkoorden met bepaalde leden van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) die ertoe strekken de lijsten van specifieke verbintenissen van de Gemeenschap en van haar lidstaten krachtens de Algemene Overeenkomst betreffende de handel in diensten (GATS) te wijzigen, en wat de juiste rechtsgrondslag is voor het sluiten van dergelijke akkoorden.

In casu moest als gevolg van de uitbreidingen van 1995 en 2004 een nieuwe, geconsolideerde lijst worden opgesteld die ook gold voor de dertien nieuwe lidstaten, die daarvoor over hun eigen lijst

van verbintenissen in het kader van de GATS hadden beschikt. Teneinde de lijsten van de verbintenissen van de dertien nieuwe lidstaten te integreren in de geldende lijst van de Gemeenschap en van haar lidstaten, heeft de Commissie op 28 mei 2004 de lijst meegedeeld van de wijzigingen en intrekkingen van verbintenissen. Overeenkomstig artikel XXI van de GATS gaven die wijzigingen van de lijsten van de verbintenissen aanleiding tot verzoeken om compensatie van leden van de WTO die door de verschillende wijzigingen van de lijsten ten gevolge van de integratie getroffen waren. Het Hof bracht allereerst in herinnering dat de keuze van de juiste rechtsgrondslag van constitutioneel belang is. Daar de Gemeenschap enkel over attributieve bevoegdheden beschikt, moet zij een akkoord dat zij voornemens is te sluiten baseren op een bepaling van het Verdrag die haar machtigt tot het goedkeuren van een dergelijke handeling. Het Hof onderzocht daarom de bevoegdheid van de Gemeenschap tot het sluiten van de betrokken akkoorden en de mogelijke rechtsgrondslagen voor die sluiting, welke vragen zeer nauw met elkaar samenhangen. Na onderzoek van de leden 1, 5 en 6 van artikel 133 EG kwam het Hof tot de slotsom dat akkoorden met de getroffen leden van de WTO vallen onder de gedeelde bevoegdheid van de Europese Gemeenschap en de lidstaten. Aangaande de juiste rechtsgrondslag verduidelijkte het Hof dat het onderdeel „vervoer” dat de betrokken akkoorden bevatten overeenkomstig artikel 133, lid 6, derde alinea, EG tot het gebied van het vervoerbeleid en niet tot dat van de gemeenschappelijke handelspolitiek behoort. Ten slotte concludeerde het Hof uit zijn analyse dat de gemeenschapshandeling houdende sluiting van voormelde akkoorden zowel op artikel 133, leden 1, 5 en 6, tweede alinea, EG als op de artikelen 71 EG en 80, lid 2, EG juncto artikel 300, leden 2 en 3, eerste alinea, EG moet worden gebaseerd.

In de zaken *Commissie/Oostenrijk* en *Commissie/Zweden* (arresten van 3 maart 2009, C-205/06 en C-249/06) stelde het Hof in een door de Commissie ingesteld beroep inzake niet-nakoming vast dat het Koninkrijk Zweden en de Republiek Oostenrijk, door niet de passende middelen te gebruiken voor de opheffing van onverenigbaarheden tussen de krachtens het gemeenschapsrecht op hen rustende verplichtingen en bepalingen inzake kapitaaltransfer opgenomen in investeringsovereenkomsten met bepaalde derde landen, de krachtens artikel 307, tweede alinea, EG op hen rustende verplichtingen niet waren nagekomen. In casu bevatten de verscheidene litigieuze investeringsovereenkomsten bepalingen die waarborgen dat met een investering verband houdende betalingen vrij kunnen worden overgedragen in een vrij convertibele munteenheid. Die overeenkomsten waren in overeenstemming met de letter van artikel 56, lid 1, EG, dat alle beperkingen van het kapitaal- en betalingsverkeer tussen lidstaten onderling en tussen lidstaten en derde landen verbiedt. Het bepaalde in de artikelen 57, lid 2, EG, 59 EG en 60, lid 1, EG verleent de Raad echter een bevoegdheid om in nauwkeurig bepaalde gevallen het kapitaalverkeer en het betalingsverkeer tussen de lidstaten en derde staten te beperken. Het Hof merkte allereerst op dat, om het nuttig effect van deze bepalingen te verzekeren de maatregelen ter beperking van het kapitaalverkeer, wanneer deze door de Raad worden vastgesteld, onmiddellijk moeten kunnen worden toegepast ten aanzien van de staten waarop zij betrekking hebben, waartoe kunnen behoren de staten die een van de litigieuze overeenkomsten met het Koninkrijk Zweden en de Republiek Oostenrijk hebben gesloten. Deze bevoegdheden van de Raad om eenzijdig beperkende maatregelen ten aanzien van derde staten vast te stellen op een gebied dat identiek of verwant is aan een gebied dat in een eerdere overeenkomst tussen een lidstaat en een derde staat wordt geregeld, geven aanleiding tot een onverenigbaarheid met bedoelde overeenkomst, wanneer deze laatste geen bepaling bevat op grond waarvan de betrokken lidstaat zijn rechten en verplichtingen als lidstaat van de Gemeenschap kan uitoefenen en dit uit hoofde van een volkenrechtelijk mechanisme evenmin mogelijk is. Het Hof preciseerde verder dat de termijnen die inherent zijn aan elke internationale onderhandeling en waaraan in geval van nieuwe onderhandelingen over de betrokken overeenkomsten dus niet kan worden ontkomen, naar hun aard onverenigbaar zijn met het nuttig effect van deze maatregelen. De mogelijkheid om een beroep te doen op andere door het volkenrecht geboden middelen, zoals opschorting van de overeenkomst of zelfs opzegging van de litigieuze overeenkomsten, althans van sommige bepalingen ervan, is te onzeker wat de gevolgen

ervan betreft om te waarborgen dat de door de Raad genomen maatregelen op nuttige wijze kunnen worden toegepast.

In de zaak *Soysal en Savatli* (arrest van 19 februari 2009, C-228/06) deed het Hof uitspraak over de in artikel 41, lid 1, van het Aanvullend Protocol bij de Associatieovereenkomst EEG-Turkije⁹ opgenomen standstillclausule, volgens welke de overeenkomstsluitende partijen vanaf de inwerkingtreding van dat protocol onderling geen nieuwe beperkingen invoeren met betrekking tot de vrijheid van vestiging en het vrij verrichten van diensten.

De zaak betrof twee Turkse staatsburgers die in een lidstaat gebruik wilden maken van het recht van vrij verkeer van diensten krachtens de Associatieovereenkomst. Het Hof herinnerde er eerst aan dat deze in duidelijke, nauwkeurige en onvoorwaardelijke bewoordingen gestelde bepaling rechtstreekse werking heeft. Vervolgens legde het die bepaling aldus uit dat zij vanaf de inwerkingtreding van het Aanvullend Protocol bij de Associatieovereenkomst EEG-Turkije verbiedt om voor Turkse staatsburgers een visumplicht in te voeren om een lidstaat te kunnen binnenkomen teneinde er voor rekening van een in Turkije gevestigde onderneming diensten te verrichten, wanneer bij die inwerkingtreding geen visumplicht gold.

Volgens het Hof doet aan deze conclusie niet af dat de betrokken beperking het gevolg is van een nationale regeling die een bepaling van afgeleid gemeenschapsrecht uitvoert, aangezien door de Gemeenschap gesloten volkenrechtelijke overeenkomsten van hogere rang zijn dan de bepalingen van afgeleid gemeenschapsrecht.

Europees burgerschap

De zaak *Rüffler* (arrest van 23 april 2009, C-544/07) is een goed voorbeeld van de toepassing van het recht van verkeer en verblijf van burgers van de Unie.

Rüffler, een voormalig Duits werknemer die zich na zijn pensionering in Polen heeft gevestigd, ontvangt twee Duitse pensioenuitkeringen, waarvan de ene in die lidstaat en de andere in Polen wordt belast. Rüffler heeft de Poolse belastingautoriteit verzocht dat het bedrag van de in Duitsland betaalde ziekteverzekeringspremies in mindering wordt gebracht op de inkomstenbelasting die hij in Polen verschuldigd is. Dat verzoek is evenwel afgewezen omdat volgens de Poolse wetgeving enkel aan een Pools ziekteverzekeringsorgaan betaalde premies van de inkomstenbelasting kunnen worden afgetrokken. De zaak kwam voor de nationale en vervolgens voor de gemeenschapsrechter.

Anders dan verzoeker en de verwijzende rechter, die hun betoog baseerden op de artikelen 12 EG en 39 EG, heeft het Hof allereerst de toepassing van artikel 39 EG uitgesloten, aangezien dit enkel geldt voor werknemers die arbeid verrichten of werk zoeken. Rüffler kan zich echter beroepen op de status van burger van de Unie en dus op het recht om vrij te reizen en te verblijven op het grondgebied van de lidstaten dat artikel 18 EG hem verleent. Het Hof heeft de verenigbaarheid van de Poolse belastingregeling dan ook getoetst aan dat artikel, en geoordeeld dat, voor zover een belastingvoordeel inzake premies enkel wordt toegekend indien deze premies aan een Pools ziekteverzekeringsorgaan werden betaald, waardoor dit voordeel wordt geweigerd aan belastingplichtigen die premies hebben betaald aan een orgaan van een andere lidstaat, de Poolse nationale wettelijke regeling de belastingplichtigen benadeelt die hun recht van vrij verkeer hebben

⁹ Aanvullend Protocol, op 23 november 1970 te Brussel ondertekend, en namens de Gemeenschap gesloten, goedgekeurd en bevestigd bij verordening (EEG) nr. 2760/72 van de Raad van 19 december 1972 (PB L 293, blz. 1).

uitgeoefend door de lidstaat waarin zij hun volledige beroepswerkzaamheid hebben uitgeoefend, te verlaten om in Polen te gaan wonen. Een dergelijke beperking van het recht op vermindering van de inkomstenbelasting vormt een beperking van de vrijheid om op het grondgebied van de lidstaten te reizen en te verblijven die niet objectief gerechtvaardigd is.

Vrij verkeer van goederen

Op dit gebied blijkt uit drie zaken hoe moeilijk het is een maatregel van gelijke werking te omschrijven.

In de zaak *Commissie/Italië* (arrest van 10 februari 2009, C-110/05) deed het Hof na heropening van de mondelinge behandeling uitspraak op het verzoek van de Commissie om vast te stellen dat de Italiaanse Republiek de krachtens artikel 28 EG op haar rustende verplichtingen niet was nagekomen door het trekken van een aanhangwagen door bromfietsen, motorfietsen, driewielers en vierwielers te verbieden. Volgens het Hof schiet een lidstaat die om redenen die verband houden met de bescherming van de verkeersveiligheid, een verbod stelt op het trekken door dergelijke voertuigen van een speciaal daarvoor ontworpen aanhangwagen die in andere lidstaten rechtmatig is vervaardigd en in de handel gebracht, niet tekort in de krachtens artikel 28 EG op hem rustende verplichtingen. Een dergelijk verbod vormt inderdaad een bij dat artikel verboden maatregel van gelijke werking als kwantitatieve invoerbeperkingen aangezien het leidt tot een belemmering van de toegang tot de betrokken markt voor speciaal voor motorfietsen ontworpen aanhangwagens, nu het een aanzienlijke invloed heeft op het consumentengedrag en verhindert dat er op deze markt een vraag naar dergelijke aanhangwagens kan bestaan. Het moet in casu evenwel worden geacht te zijn gerechtvaardigd door redenen die verband houden met de bescherming van de verkeersveiligheid. In dit verband moet de lidstaat die zich ter rechtvaardiging van een belemmering van het vrije verkeer van goederen op een dwingend vereiste beroept, weliswaar aantonen dat zijn regeling passend en noodzakelijk is om de nagestreefde, rechtmatige doelstelling te bereiken, maar deze bewijslast kan niet zo ver gaan dat deze lidstaat positief moet aantonen dat die doelstelling met geen enkele andere voorstelbare maatregel onder dezelfde omstandigheden kan worden bereikt. Ofschoon niet is uitgesloten dat andere maatregelen dan het betrokken verbod een zeker niveau van verkeersveiligheid kunnen verzekeren voor de deelname aan het verkeer van een combinatie van een motorfiets en een aanhangwagen, neemt dit niet weg dat de lidstaten niet de mogelijkheid mag worden ontzegd om een doelstelling zoals de verkeersveiligheid te verwezenlijken door de invoering van algemene en eenvoudige regels die de bestuurders gemakkelijk kunnen begrijpen en toepassen, en die door de bevoegde autoriteiten zonder moeilijkheden kunnen worden gehandhaafd en gecontroleerd.

Het arrest van 30 april 2009, *Fachverband der Buch- und Medienwirtschaft* (C-531/07), betreft een Oostenrijkse regeling inzake de vaste prijs van Duitstalige boeken, krachtens welke de uitgever of de importeur verplicht is een eindprijs vast te stellen en bekend te maken en de importeur geen prijs mag vaststellen die lager is dan de door de uitgever voor de staat van uitgave vastgestelde of aanbevolen eindprijs. Al heeft de Oostenrijkse regeling betrekking op de modaliteiten voor de verkoop van boeken, doordat de importeurs geen lagere prijs mogen vaststellen dan die in de staat van uitgave, toch heeft zij volgens het Hof niet dezelfde invloed op de verhandeling van nationale boeken als op die van boeken uit andere lidstaten. Het Hof overwoog dat de regeling in kwestie Duitstalige boeken uit andere lidstaten minder gunstig behandelt dan nationale boeken, aangezien zij de Oostenrijkse importeurs en de buitenlandse uitgevers belet minimumprijzen voor de detailhandelverkoop volgens de kenmerken van de markt van invoer te bepalen, terwijl het de Oostenrijkse uitgevers vrijstaat voor hun producten dergelijke minimumprijzen voor de detailhandelverkoop op de nationale markt zelf vast te stellen. Die regeling vormt volgens het Hof dus een beperking van het vrije verkeer van goederen. Bovendien is die beperking volgens het Hof niet

gerechtvaardigd. Het beklemtoonde met name dat de bescherming van boeken als cultuurgoed, kan worden aangemerkt als een dwingend vereiste van algemeen belang dat maatregelen tot beperking van het vrije verkeer van goederen kan rechtvaardigen, mits die maatregelen geschikt zijn om het gestelde doel te bereiken en niet verder gaan dan ter bereiking daarvan noodzakelijk is. In casu kan het doel van de bescherming van boeken als cultuurgoed met voor de importeur minder restrictieve maatregelen worden bereikt, bijvoorbeeld door hem of de buitenlandse uitgever toe te staan een verkoopprijs voor de Oostenrijkse markt vast te stellen die de kenmerken van die markt recht doet wedervaren. Het Hof was dan ook van oordeel dat de Oostenrijkse regeling die de importeurs van Duitstalige boeken verbiedt een prijs vast te stellen die lager is dan de door de uitgever in de staat van uitgave vastgestelde of aanbevolen prijs, een belemmering van het vrije verkeer van goederen oplevert die naar gemeenschapsrecht niet kan worden gerechtvaardigd.

In de zaak *Mickelsson en Roos* (arrest van 4 juni 2009, C-142/05) werd het Hof gevraagd of een Zweedse regeling die het buiten bepaalde gebieden gebruiken van bepaalde soorten waterscooters, namelijk „een vaartuig met een lengte van minder dan 4 meter met een motor met inwendige verbranding, primair aangedreven door een waterstraalpomp als voortstuwingsmotor en ontworpen om door een of meer personen zittend, staand of knielend op en niet in de romp te worden bediend”, verbiedt, verenigbaar is met onder meer de artikelen 28 EG en 30 EG. Volgens het Hof verzetten die artikelen zich niet tegen een nationale regeling die, om redenen van milieubescherming, het gebruik van dergelijke waterscooters buiten de aangewezen vaarwegen verbiedt, op voorwaarde dat de bevoegde nationale autoriteiten verplicht zijn de voorziene uitvoeringsmaatregelen te nemen teneinde de gebieden buiten de openbare vaarwegen aan te wijzen waarin die waterscooters mogen worden gebruikt, dat die autoriteiten de hun dienaangaande verleende bevoegdheid daadwerkelijk hebben uitgeoefend en de gebieden hebben aangewezen die aan de voorwaarden van de nationale regeling voldoen, en dat dergelijke maatregelen zijn vastgesteld binnen een redelijke termijn na de inwerkingtreding van deze regeling. Indien de nationale regels voor de aanwijzing van de bevaarbare wateren en vaarwegen tot gevolg zouden hebben dat de gebruikers van waterscooters deze niet kunnen gebruiken op een wijze die kenmerkend is voor en inherent aan deze producten of dat het gebruik hiervan aanzienlijk wordt beperkt, hetgeen de verwijzende rechter dient na te gaan, zouden dergelijke regels een aanzienlijke invloed kunnen hebben op het gedrag van de consumenten, die, wetende dat het door een dergelijke regeling toegestane gebruik zeer beperkt is, er maar weinig belang bij hebben om het betrokken product te kopen. Dergelijke regels zouden ertoe leiden dat de toegang van die producten tot de nationale markt wordt belemmerd en zouden dus een door artikel 28 EG verboden maatregel van gelijke werking als kwantitatieve beperkingen vormen. Volgens het Hof kan een dergelijke regeling echter door het doel van milieubescherming worden gerechtvaardigd indien genoemde voorwaarden in acht zijn genomen. Hoewel een beperking of een verbod van het gebruik van waterscooters middelen zijn die de bescherming van het milieu kunnen waarborgen, zullen de nationale autoriteiten, opdat de nationale regeling als gerechtvaardigd zou kunnen worden beschouwd, nog moeten aantonen dat de beperkende gevolgen voor het vrije goederenverkeer niet verder gaan dan ter bereiking van dat doel noodzakelijk is. Hoewel het niet uitgesloten is dat andere maatregelen dan het betrokken verbod een zeker niveau van milieubescherming kunnen verzekeren, kan aan de lidstaten niet de mogelijkheid worden ontkzegd om een doel zoals de bescherming van het milieu te verwezenlijken door de invoering van algemene regels die noodzakelijk zijn wegens de geografische kenmerken van de betrokken lidstaat en door de nationale autoriteiten zonder moeilijkheden kunnen worden gehandhaafd en gecontroleerd. Aangezien de bewoordingen van de nationale regeling zelf echter doen vermoeden dat in de gebieden die aldus bij wege van uitvoeringsmaatregelen moeten worden aangewezen, waterscooters kunnen worden gebruikt zonder onaanvaardbaar geachte hinder voor het milieu, is een algemeen verbod om dergelijke producten buiten de openbare vaarwegen te gebruiken, een maatregel die verder gaat dan noodzakelijk is om het doel van milieubescherming te bereiken. Indien de verwijzende rechter zou vaststellen dat de uitvoeringsmaatregelen binnen

een redelijke termijn, maar na de feiten in het hoofdgeding zijn genomen en dat zij als bevaarbare gebieden de wateren aanwijzen waarin verdachten in het hoofdgeding waterscooters hebben bestuurd, hetgeen tot hun vervolging aanleiding heeft gegeven, moet het, wil de nationale maatregel zijn evenredige karakter en dus zijn rechtvaardiging door het doel van milieubescherming behouden, bovendien zijn toegestaan dat verdachten die aanwijzing aanvoeren, hetgeen trouwens ook wordt voorgeschreven door het communautaire algemene beginsel van de retroactieve toepassing van, naargelang het geval, de gunstigste strafwet en de lichtste straf.

Landbouw

Het aantal geschillen inzake landbouw gaat al jaren in dalende lijn en die tendens zette zich ook in 2009 voort.

Hier wordt dan ook enkel melding gemaakt van de zaak *Budějovický Budvar* (arrest van 8 september 2009, C-478/07), waarin het ging over de bescherming van de benaming „Bud” als oorsprongsbenaming. De verordening van de Raad van 20 maart 2006 inzake de bescherming van geografische aanduidingen en oorsprongsbenamingen¹⁰ is erop gericht de consumenten te waarborgen dat landbouwproducten met een op grond van deze verordening geregistreerde geografische aanduiding, doordat zij uit een bepaald geografisch gebied afkomstig zijn, bepaalde bijzondere eigenschappen bezitten en dus dankzij hun geografische herkomst een kwaliteitsgarantie bieden. Als zij voldoen aan de voorwaarden van de verordening, worden „gekwificeerde” oorsprongsbenamingen en geografische aanduidingen beschermd. De verordening is daarentegen niet van toepassing op „eenvoudige” geografische aanduidingen, dat wil zeggen aanduidingen die niet vereisen dat de producten een bijzonder kenmerk of een zekere reputatie hebben die verband houdt met hun plaats van oorsprong. De bescherming van een dergelijke eenvoudige geografische aanduiding door een lidstaat kan echter onder bepaalde voorwaarden uit gemeenschapsrechtelijk oogpunt gerechtvaardigd zijn voor zover zij een beperking van het vrije verkeer van goederen kan vormen. In casu was door een Tsjechische brouwerij een procedure ingeleid bij de handelsrechtbank te Wenen, teneinde een Weense drankhandel te verbieden, bier van een in de Verenigde Staten gevestigde brouwerij onder het merk American Bud in de handel te brengen, op grond dat het gebruik van deze benaming voor bier van herkomst uit een andere staat dan Tsjechië in strijd is met de bepalingen van een bilateraal verdrag dat in 1976 is gesloten tussen Oostenrijk en de toenmalige Tsjecho-Slowaakse Socialistische Republiek. De benaming „Bud” zou een krachtens dat verdrag beschermde benaming zijn, die derhalve uitsluitend aan Tsjechische producten is voorbehouden. In antwoord op de vraag van de Weense rechter onder welke voorwaarden de benaming „Bud” krachtens dat bilateraal verdrag kan worden beschermd voor in Tsjechië gebrouwen bier, merkte het Hof op dat de benaming „Bud” een eenvoudige en indirecte geografische herkomstaanduiding kan zijn, te weten een benaming waarbij geen rechtstreekse band bestaat tussen enerzijds een bepaalde kwaliteit, de reputatie of een ander kenmerk van het product, en anderzijds zijn specifieke geografische oorsprong, welke benaming bovendien niet als zodanig een geografische naam is, maar wel op zijn minst geschikt is om de consument erop te wijzen dat het product waarop zij is aangebracht, uit een bepaalde plaats of streek dan wel uit een bepaald land afkomstig is. Als de handelsrechtbank de benaming „Bud” als een eenvoudige aanduiding van geografische herkomst kwalificeert, moet zij onderzoeken of, volgens de in Tsjechië heersende feitelijke omstandigheden en opvattingen, deze benaming op zijn minst geschikt is om de consument erop te wijzen dat het daarmee aangeduide product uit een bepaalde streek of plaats van deze lidstaat afkomstig is en in deze lidstaat niet tot soortnaam is geworden.

¹⁰ Verordening (EG) nr. 510/2006 van de Raad van 20 maart 2006 inzake de bescherming van geografische aanduidingen en oorsprongsbenamingen van landbouwproducten en levensmiddelen (PB L 93, blz. 12).

In die omstandigheden verzet het gemeenschapsrecht zich niet tegen een nationale bescherming van een dergelijke eenvoudige aanduiding van geografische herkomst noch tegen de uitbreiding van deze bescherming op grond van een bilateraal verdrag tot het grondgebied van een andere lidstaat. Volgens de handelsrechtbank moet de benaming „Bud” echter veeleer worden gekwalificeerd als een oorsprongsbenaming voor producten waarvan de bijzondere kenmerken te danken zijn aan factoren van natuurlijke of menselijke aard op de plaats van oorsprong. De handelsrechtbank wenste te vernemen of de verordening inzake de bescherming van geografische aanduidingen zich verzet tegen bescherming van de oorsprongsbenaming „Bud”, waarvan registratie niet op grond van deze verordening was aangevraagd. Bij haar toetreding tot de Europese Unie had de Tsjechische Republiek immers slechts bescherming aangevraagd voor drie herkomstaanduidingen voor in de stad České Budějovice gebrouwen bier, namelijk „Budějovické pivo”, „Českobudějovické pivo” en „Budějovický měštanský var”, die een zwaar bier met de naam „Bud Super Strong” aanduiden. Volgens het Hof heeft de verordening inzake de bescherming van geografische aanduidingen en oorsprongsbenamingen uitputtende werking, zodat zij zich verzet tegen toepassing van een beschermingsregeling waarin is voorzien in verdragen tussen twee lidstaten zoals de betrokken bilaterale verdragen, volgens welke een benaming die overeenkomstig het recht van een lidstaat is erkend als oorsprongsbenaming, wordt beschermd in een andere lidstaat waar daadwerkelijk op deze bescherming aanspraak wordt gemaakt ofschoon voor deze oorsprongsbenaming geen aanvraag tot registratie op grond van deze verordening is ingediend.

Vrij verkeer van personen, diensten en kapitaal

Ook dit jaar heeft het Hof een groot aantal arresten gewezen betreffende de tenuitvoerlegging van de beginselen van vrij verkeer in de gemeenschapsregeling en betreffende de door sommige nationale regelingen ingevoerde beperkingen van het vrije verkeer. In verschillende zaken waren tegelijkertijd verschillende vrijheden aan de orde, zodat een overzicht per vrijheid meer op zijn plaats is dan een overzicht per arrest.

Wat de vrijheid van vestiging en het vrije verkeer van werknemers betreft, moet worden gewezen op de zaak *Consiglio Nazionale degli Ingegneri* (arrest van 29 januari 2009, C-311/06), inzake de uitlegging van richtlijn 89/48/EEG betreffende een algemeen stelsel van erkenning van hogeronderwijsdiploma's waarmee beroepsopleidingen van ten minste drie jaar worden afgesloten¹¹. Aan het Hof werd met name de prejudiciële vraag gesteld of de houder van een homologatie van een door een instantie van een lidstaat afgegeven diploma dat niet de afsluiting vormt van enige opleiding binnen het onderwijsstelsel van deze staat, en noch op een examen noch op in deze staat verworven beroepservaring berust, zich op de bepalingen van die richtlijn kan beroepen teneinde toegang te krijgen tot een gereguleerd beroep in een andere, ontvangende lidstaat. Het Hof heeft deze vraag ontkennend beantwoord, op grond van de overweging dat een titel die de beroepskwalificaties aantoont, niet kan worden gelijkgesteld met een „diploma” in de zin van deze richtlijn, wanneer de kwalificaties niet geheel of gedeeltelijk werden verworven in het kader van het onderwijsstelsel van de lidstaat waarin de betrokken titel is afgegeven. Bovendien vergemakkelijkt een titel de toegang tot of het uitoefenen van een beroep voor zover deze het bezit van een aanvullende kwalificatie bewijst. Indien een persoon die enkel een door de lidstaat van herkomst afgegeven titel heeft verworven, welke op zich geen toegang tot een gereguleerd beroep verleent, toch toegang tot dit beroep zou krijgen, zonder dat de in de andere lidstaat behaalde homologatietitel het verwerven van een aanvullende kwalificatie of van beroepservaring bewijst, zou dat volgens het Hof in strijd zijn met het beginsel volgens hetwelk de lidstaten het recht behouden

¹¹ Richtlijn 89/48/EEG van de Raad van 21 december 1988 (PB 1989, L 19, blz. 16).

om het vereiste minimumopleidingsniveau vast te stellen dat noodzakelijk is om de kwaliteit van de op hun grondgebied verleende diensten te waarborgen.

Met betrekking tot de vrijheid van vestiging en in mindere mate de vrijheid van dienstverrichting of het vrije verkeer van kapitaal heeft het Hof verschillende arresten gewezen over nationale regelingen ter bescherming van de volksgezondheid.

Twee daarvan betreffen bepalingen van de Italiaanse en de Duitse wetgeving die het bezit en de exploitatie van apotheken voorbehouden aan apothekers. In de zaak *Apothekerkammer des Saarlandes e.a.* (arrest van 19 mei 2009, C-171/07 en C-172/07) verklaarde het Hof voor recht dat de artikelen 43 EG en 48 EG zich niet tegen een dergelijke regeling verzetten. Een dergelijke regel van uitsluiting van niet-apothekers vormt weliswaar een beperking in de zin van artikel 43 EG, maar volgens het Hof kan zij worden gerechtvaardigd door de bescherming van de volksgezondheid, meer bepaald door het doel, een veilige en kwalitatief hoogstaande geneesmiddelenvoorziening van de bevolking te waarborgen. Gelet op de zeer bijzondere aard van geneesmiddelen, die door de therapeutische werking ervan wezenlijk verschillen van andere goederen, en op de risico's die overconsumptie of onjuist gebruik van geneesmiddelen opleveren voor de volksgezondheid en voor het financiële evenwicht van de socialezekerheidsstelsels kunnen de lidstaten aan de met de detailverkoop van geneesmiddelen belaste personen strikte eisen stellen, met name ter zake van de verkoopmodaliteiten en het winststreven. Zij kunnen inzonderheid de detailverkoop van geneesmiddelen in beginsel voorbehouden aan apothekers wegens de waarborgen die deze moeten bieden en wegens de informatie die zij aan de consument moeten kunnen verschaffen. In de zaak *Commissie/Italië* (arrest van 19 mei 2009, C-531/06) was het Hof op grond van een analoge redenering van oordeel dat de Italiaanse Republiek, door het handhaven van een wettelijke regeling die het recht tot exploitatie van particuliere detailhandelsapotheken voorbehoudt aan natuurlijke personen die een apothekersdiploma bezitten en aan beheersvennootschappen waarvan alle vennoten apotheker zijn, niet de krachtens de artikelen 43 EG en 56 EG op haar rustende verplichtingen heeft verzuimd. Het Hof kwam tot hetzelfde oordeel met betrekking tot de regeling die het voor ondernemingen die zich bezighouden met de distributie van farmaceutische producten onmogelijk maakt deelnemingen te verwerven in vennootschappen die gemeentelijke apotheken exploiteren.

In de zaak *Hartlauer* (arrest van 10 maart 2009, C-169/07) was het Hof daarentegen van oordeel dat de artikelen 43 EG en 48 EG zich verzetten tegen nationale bepalingen krachtens welke voor de oprichting van een particuliere zorginstelling in de vorm van een zelfstandige tandheelkundige polikliniek toelating is vereist en deze toelating moet worden geweigerd wanneer er gelet op het reeds bestaande zorgaanbod door fondsartsen geen enkele behoefte bestaat die een rechtvaardiging vormt voor de oprichting van deze polikliniek. Volgens het Hof is een dergelijke regeling niet geschikt is om de verwezenlijking te waarborgen van de doelstellingen, een kwalitatief hoogstaande, evenwichtige en voor iedereen toegankelijke medische zorg te handhaven en het risico van een ernstige aantasting van het financiële evenwicht van de sociale zekerheid te voorkomen, daar zij groepspraktijken niet eveneens aan een dergelijke regeling onderwerpt en niet berust op een voorwaarde die de uitoefening door de nationale autoriteiten van hun beoordelingsbevoegdheid afdoende kan begrenzen. Een dergelijk stelsel van voorafgaande administratieve vergunning is slechts gerechtvaardigd indien het is gebaseerd op objectieve, niet-discriminerende en vooraf kenbare criteria; aldus wordt een grens gesteld aan de wijze van uitoefening van de beoordelingsbevoegdheid door de nationale autoriteiten. Dat is volgens het Hof niet het geval wanneer de afgifte van de vergunning voor de oprichting van een nieuwe tandheelkundige polikliniek afhangt van het aantal patiënten per arts, dat niet is vastgesteld en evenmin op enigerlei wijze vooraf ter kennis van de belangstellenden is gebracht, of wanneer het stelsel van voorafgaande administratieve vergunning is gebaseerd op een methode die de objectiviteit en de onpartijdigheid van de behandeling van de betrokken vergunningsaanvraag kan aantasten.

Op het gebied van de vrijheid van vestiging en de vrijheid van dienstverrichting moet worden gewezen op de zaak *Commissie/Italië* (arrest van 28 april 2009, C-518/06), betreffende de Italiaanse regeling die alle verzekeringsondernemingen, ook die welke hun hoofdkantoor in een andere lidstaat hebben maar hun werkzaamheden in Italië uitoefenen, verplicht tot afsluiting van een wettelijke aansprakelijkheidsverzekering motorrijtuigen op verzoek van elke potentiële klant. Het Hof was van oordeel dat de Italiaanse Republiek, door die wettelijke regeling te handhaven, niet de verplichtingen had verzuimd die op haar rusten krachtens de artikelen 43 EG en 49 EG. Stellig beperkt die contracteerplicht de vrijheid van vestiging en het vrij verrichten van diensten. Volgens het Hof is die beperking echter gerechtvaardigd door een doel van sociale bescherming, dat in wezen de vorm aanneemt van een garantie dat de slachtoffers van verkeersongevallen passend zullen worden vergoed. Wat met name de evenredigheid van de betrokken regeling betreft, herinnerde het Hof eraan dat het niet nodig is dat de door de autoriteiten van een lidstaat getroffen beperkende maatregel overeenstemt met een door alle lidstaten gedeelde opvatting over de wijze waarop het betrokken rechtmatige belang moet worden beschermd. Bijgevolg kan het feit dat een aantal lidstaten ervoor heeft gekozen, een andere regeling in te voeren om ervoor te zorgen dat iedere voertuigeigenaar een wettelijke aansprakelijkheidsverzekering motorrijtuigen kan sluiten tegen een niet buitensporig tarief, niet aantonen dat de contracteerplicht verder gaat dan nodig is ter bereiking van het nagestreefde doel.

In dat arrest onderzocht het Hof ook artikel 9 van richtlijn 92/49/EEG¹² en oordeelde dat dit, door te bepalen dat het financiële toezicht „met name” de controle op de solvabiliteit van de verzekeringsonderneming, alsmede op de vorming van technische voorzieningen omvat, de werkingssfeer van het beginsel van toezicht door de lidstaat van herkomst niet op exhaustieve wijze afbakt. Niettemin kan deze bepaling niet aldus worden uitgelegd dat de lidstaat van herkomst een exclusieve toezichtsbevoegdheid heeft die zich uitstrekt tot het commerciële gedrag van verzekeringsondernemingen. Bijgevolg sluit deze bepaling niet de mogelijkheid uit dat door de lidstaat van ontvangst toezicht wordt uitgeoefend op de wijze waarop verzekeringsondernemingen die in die staat hun werkzaamheden uitoefenen in het kader van de vrijheid van vestiging of het vrij verrichten van diensten, hun verzekeringspremies berekenen, en dat door de lidstaat sancties worden opgelegd.

Wat de vrijheid van dienstverrichting betreft, heeft het Hof in de zaak *Liga Portuguesa de Futebol Profissional en Baw International* (arrest van 8 september 2009, C-42/07) zijn rechtspraak inzake de regeling met betrekking tot spelen en weddenschappen in de lidstaten verduidelijkt. In het arrest verklaarde het Hof voor recht dat artikel 49 EG niet in de weg staat aan een regeling van een lidstaat die particuliere marktdeelnemers die in andere lidstaten zijn gevestigd, waar zij rechtmatig soortgelijke diensten verrichten, verbiedt om via het internet kansspelen aan te bieden op het grondgebied van deze lidstaat. Hoewel een dergelijke regeling leidt tot een beperking van de vrijheid van dienstverrichting, kan deze volgens het Hof, gelet op de bijzondere kenmerken van het aanbieden van kansspelen via het internet, niettemin gerechtvaardigd zijn door de doelstelling om fraude en criminaliteit te bestrijden. Met betrekking tot de vraag of de regeling in kwestie noodzakelijk is, herinnert het Hof eraan dat de sector van de via het internet aangeboden kansspelen op communautair niveau niet geharmoniseerd is. Een lidstaat kan dus van oordeel zijn dat het enkele feit dat een particuliere marktdeelnemer rechtmatig via het internet dergelijke diensten aanbiedt in een andere lidstaat waar hij is gevestigd en in beginsel reeds aan wettelijke voorwaarden en aan controles wordt onderworpen door de bevoegde autoriteiten van deze staat, niet kan worden beschouwd als een voldoende waarborg dat de nationale consumenten worden beschermd tegen

¹² Richtlijn 92/49/EEG van de Raad van 18 juni 1992 tot coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen betreffende het directe verzekeringsbedrijf, met uitzondering van de levensverzekeringsbranche, en houdende wijziging van de richtlijnen 73/239/EEG en 88/357/EEG (PB L 228, blz. 1).

het risico van fraude en criminaliteit, omdat het voor de autoriteiten van de lidstaat van vestiging in een dergelijke context moeilijk kan zijn om de professionele kwaliteiten en integriteit van de marktdeelnemers te beoordelen. Via het internet toegankelijke kansspelen brengen bovendien andere en ernstigere risico's op fraude door marktdeelnemers jegens consumenten mee dan traditionele kansspelen, omdat er geen direct contact is tussen de consument en de marktdeelnemer. Het valt trouwens niet uit te sluiten dat een marktdeelnemer die sponsor is van sommige van de sportcompetities waarop bij hem weddenschappen kunnen worden geplaatst, en van sommige van de aan deze competities deelnemende teams, zich in een situatie bevindt waarin hij het resultaat daarvan direct of indirect kan beïnvloeden en aldus zijn winst kan vergroten.

Op het gebied van de vrijheid van dienstverrichting en het vrije verkeer van kapitaal moet de aandacht worden gevestigd op de gevoegde zaken *X en Passenheim-van Schoot* (arrest van 11 juni 2009, C-155/08 en C-157/08), betreffende de in de Nederlandse regeling voorziene navorderingstermijn wanneer voor de nationale belastingautoriteiten spaartegoeden en inkomsten uit deze tegoeden zijn verzwezen. Het Hof was van oordeel dat de artikelen 49 EG en 56 EG zich niet ertegen verzetten dat een lidstaat, wanneer zijn belastingautoriteiten geen aanwijzingen hebben over het bestaan van dergelijke tegoeden op basis waarvan zij een onderzoek kunnen instellen, een langere navorderingstermijn toepast wanneer deze tegoeden in een andere lidstaat zijn aangehouden dan wanneer zij in eerstgenoemde lidstaat zijn aangehouden. De omstandigheid dat deze andere lidstaat het bankgeheim kent, is in dit opzicht van geen belang. Volgens het Hof verzetten die artikelen zich er evenmin tegen dat in een dergelijk geval de geldboete ter zake van verzwijging van deze buitenlandse tegoeden en inkomsten wordt berekend naar evenredigheid van het bedrag van de navorderingsaanslag en over deze langere periode. Het Hof constateert dat een dergelijke regeling een beperking van zowel het vrij verrichten van diensten als het vrije verkeer van kapitaal vormt, maar dat deze beperking kan worden gerechtvaardigd door de noodzaak om de doeltreffendheid van de fiscale controles te waarborgen en door de bestrijding van belastingfraude, op voorwaarde dat het evenredigheidsbeginsel wordt geëerbiedigd. Wat dit laatste punt betreft, merkt het Hof op dat, wanneer de belastingautoriteiten van een lidstaat geen aanwijzing hebben over het bestaan van bestanddelen op basis waarvan zij een onderzoek kunnen instellen, het voor die lidstaat niet mogelijk is zich tot de bevoegde autoriteiten van de andere lidstaat te wenden met het verzoek hem de inlichtingen te verstrekken die nodig zijn voor de juiste vaststelling van de belastingschuld. Wanneer de belastingautoriteiten van een lidstaat over aanwijzingen beschikken op basis waarvan zij zich tot de bevoegde autoriteiten van andere lidstaten hadden kunnen wenden, is het loutere feit dat de betrokken belastbare bestanddelen in een andere lidstaat zijn ondergebracht, daarentegen geen rechtvaardiging voor de algemene toepassing van een bijkomende navorderingstermijn die niet afhankelijk is van de tijd die noodzakelijkerwijs moet verlopen om op nuttige wijze gebruik te maken van deze regelingen voor wederzijdse bijstand.

Wat ten slotte het beginsel van vrij verkeer van kapitaal betreft, verdienen twee arresten van het Hof bijzondere aandacht.

Het eerste is gewezen in de zaak *Persche* (arrest van 27 januari 2009, C-318/07), betreffende de delicate kwestie van giften aan instellingen van algemeen nut. Nadat het Hof had geoordeeld dat dergelijke giften vallen onder de bepalingen van het Verdrag die betrekking hebben op het vrije verkeer van kapitaal, ook wanneer het giften in natura in de vorm van voorwerpen voor dagelijks gebruik zijn, verklaarde het voor recht dat artikel 56 EG zich verzet tegen een wettelijke regeling van een lidstaat op grond waarvan met betrekking tot giften aan als van algemeen nut erkende instellingen alleen giften aan op het nationale grondgebied gevestigde instellingen fiscaal aftrekbaar zijn, zonder dat de belastingplichtige de mogelijkheid heeft, te bewijzen dat een gift aan een in een andere lidstaat gevestigde instelling voldoet aan de door die wettelijke regeling gestelde voorwaarden voor de toekenning van dat voordeel. Volgens het Hof staat het een lidstaat

inderdaad vrij om in het kader van zijn wettelijke regeling inzake de fiscale aftrekbaarheid van giften binnenlandse en in andere lidstaten gevestigde instellingen van algemeen nut ongelijk te behandelen, wanneer laatstgenoemde instellingen andere doelstellingen nastreven dan die welke in zijn eigen regeling zijn vastgelegd. Een instelling die in een lidstaat is gevestigd en voldoet aan de door een andere lidstaat voor de toekenning van fiscale voordelen gestelde voorwaarden, verkeert met het oog op de toekenning door laatstgenoemde lidstaat van fiscale voordelen ter bevordering van de betrokken activiteiten van algemeen nut, echter in een situatie die vergelijkbaar is met die van de als van algemeen nut erkende instellingen die in laatstgenoemde lidstaat zijn gevestigd. Volgens het Hof vormt de bij de betrokken wettelijke regeling ingevoerde ongelijke behandeling een beperking van het vrije verkeer van kapitaal. Deze beperking kan niet worden gerechtvaardigd door de noodzaak om de doeltreffendheid van de fiscale controles te waarborgen of door de strijd tegen belastingfraude. Aangaande dit laatste punt preciseert het Hof evenwel dat, met betrekking tot in een derde land gevestigde instellingen van algemeen nut, de lidstaat van heffing een dergelijke aftrek in beginsel mag weigeren wanneer, met name vanwege het ontbreken van een verdragsverplichting voor dat derde land om informatie te verstrekken, het onmogelijk blijkt om de nodige inlichtingen van dat land te verkrijgen.

Het tweede is het arrest *Woningstichting Sint Servatius* (arrest van 1 oktober 2009, C-567/07), dat is gewezen naar aanleiding van een verzoek om uitlegging van de verdragsbepalingen inzake het vrije verkeer van kapitaal, dat strekte tot beoordeling van de verenigbaarheid daarmee van de Nederlandse wettelijke regeling ter bevordering van voldoende woongelegenheid. Krachtens die wettelijke regeling moeten Nederlandse instellingen die zijn toegelaten als instelling werkzaam op het gebied van de volkshuisvesting, voor hun projecten voor grensoverschrijdende investeringen in onroerend goed een administratieve procedure van voorafgaande toestemming volgen en aantonen dat de betrokken investeringen in het belang zijn van de volkshuisvesting in Nederland. Volgens het Hof vormt die verplichting een beperking van het vrije verkeer van kapitaal. Het Hof erkent dat de vereisten in verband met het volkshuisvestingsbeleid van een lidstaat en van de financiering van dit beleid dwingende redenen van algemeen belang kunnen vormen en dus een dergelijke beperking kunnen rechtvaardigen. Het preciseert evenwel dat een regeling van voorafgaande administratieve toestemming geen rechtvaardiging kan vormen voor een discretionair optreden van de nationale autoriteiten waardoor de communautaire voorschriften van hun nuttig effect worden beroofd. Wil een dergelijke regeling dus gerechtvaardigd zijn, dan moet zij gebaseerd zijn op objectieve criteria, die niet-discriminerend en vooraf kenbaar zijn, om op deze wijze een grens te stellen aan de wijze van uitoefening van de beoordelingsbevoegdheid van de nationale autoriteiten, hetgeen de nationale rechter dient na te gaan.

Vervoer

In de gevoegde zaken *Sturgeon e.a.* en *Böck en Lepuschitz* (arrest van 19 november 2009, C-402/07 en C-432/07) deed het Hof uitspraak over het begrip vertraagde vlucht in het kader van verordening (EG) nr. 261/2004¹³. Die verordening voorziet in een forfaitaire compensatie wanneer een vlucht wordt geannuleerd, maar niet wanneer een vlucht vertraging heeft. Bij de verwijzende rechters waren beroepen ingesteld door passagiers die deze forfaitaire compensatie verlangden op grond dat zij respectievelijk 22 en 25 uur later dan de geplande aankomsttijd op de luchthaven van bestemming waren gearriveerd.

¹³ Verordening (EG) nr. 261/2004 van het Europees Parlement en de Raad van 11 februari 2004 tot vaststelling van gemeenschappelijke regels inzake compensatie en bijstand aan luchtreizigers bij instapweigering en annulering of langdurige vertraging van vluchten en tot intrekking van verordening (EEG) nr. 295/91 (PB L 46, blz. 1).

Het Hof merkte allereerst op dat vertraging, ook al is deze lang, niet volstaat om een vlucht als geannuleerd te beschouwen. Een vertraagde vlucht kan, ongeacht de duur van de vertraging, niet als geannuleerd worden beschouwd wanneer alle andere factoren dan de vertrektijd van de vlucht zoals die aanvankelijk was gepland, waaronder met name het traject, ongewijzigd blijven.

Wat vervolgens het recht op compensatie betreft, stelde het Hof vast dat de passagiers waarvan de vlucht is geannuleerd en die waarvan de vlucht vertraagd is, vergelijkbare schade lijden, namelijk tijdverlies, en zich aldus in een vergelijkbare situatie bevinden, die niet rechtvaardigt dat zij verschillend worden behandeld. Het Hof leidde daaruit af dat passagiers van vertraagde vluchten voor de toepassing van het recht op schadevergoeding met passagiers van geannuleerde vluchten kunnen worden gelijkgesteld, zodat ook zij van de luchtvaartmaatschappij een forfaitaire compensatie kunnen verlangen wanneer zij hun eindbestemming drie of meer uren na de oorspronkelijk geplande aankomsttijd bereiken, tenzij dat het gevolg is van buitengewone omstandigheden. Dienaangaande herinnerde het Hof eraan dat een technisch probleem aan een luchtvaartuig niet als een buitengewone omstandigheid kan worden beschouwd, tenzij dit probleem voortvloeit uit gebeurtenissen die wegens hun aard of hun oorsprong niet inherent zijn aan de normale uitoefening van de activiteit van de betrokken luchtvaartmaatschappij, en deze hierop geen daadwerkelijke invloed kan uitoefenen.

Mededingingsregels

Op algemeen vlak heeft het Hof in de zaak *X BV* (arrest van 11 juni 2009, C-429/07) geoordeeld dat de Commissie bevoegd is, uit eigen beweging bij een rechterlijke instantie van een lidstaat schriftelijke opmerkingen in te dienen in een procedure die betrekking heeft op de fiscale aftrekbaarheid van een wegens schending van de artikelen 81 EG of 82 EG door de Commissie opgelegde geldboete. Artikel 15 van verordening nr. 1/2003 betreffende de uitvoering van de mededingingsregels van de artikelen 81 en 82 van het Verdrag¹⁴, met het opschrift „Samenwerking met de nationale rechterlijke instanties”, bepaalt dat de Commissie in bepaalde omstandigheden opmerkingen kan indienen in bij nationale rechterlijke instanties aanhangige procedures. Het Hof verduidelijkte dat de Commissie uit eigen beweging bij die rechterlijke instanties uitsluitend schriftelijke opmerkingen kan indienen indien de coherente toepassing van artikel 81 EG of 82 EG zulks vereist. Deze voorwaarde kan zelfs worden vervuld in gevallen waarin de betrokken procedure niet onderwerpen in verband met de toepassing van artikel 81 EG of 82 EG betreft. Aangezien er tussen de geldboeten en de toepassing van de artikelen 81 EG en 82 EG een wezenlijk verband bestaat, is de doeltreffendheid van de krachtens artikel 83, lid 2, sub a, EG door de nationale of communautaire mededingingsautoriteiten opgelegde sancties trouwens een voorwaarde voor de coherente toepassing van de artikelen 81 EG en 82 EG. De beslissing die door de rechterlijke instantie van een lidstaat moet worden genomen in een procedure die betrekking heeft op de volledige of gedeeltelijke aftrekbaarheid, van de belastbare winst, van een geldboete, kan raken aan de doeltreffendheid van de sancties op het gebied van mededingingsverstorende praktijken en dreigt dus de coherente toepassing van de artikelen 81 EG of 82 EG te ondermijnen. Het Hof was dan ook van oordeel dat artikel 15 van verordening nr. 1/2003 in een dergelijke situatie de Commissie de bevoegdheid verleent bij de nationale rechter opmerkingen in te dienen.

Wat mededingingsregelingen betreft, moest het Hof zich in de zaak *GlaxoSmithKline/Commissie* (arrest van 6 oktober 2009, C-501/06 P, C-513/06 P, C-515/06 P, C-519/06 P) uitspreken over de verenigbaarheid met artikel 81 EG van overeenkomsten die ertoe strekken de parallelhandel

¹⁴ Verordening (EG) nr. 1/2003 van de Raad van 16 december 2002 (PB 2003, L 1, blz. 1).

in geneesmiddelen te beperken¹⁵. Het Hof overwoog dat overeenkomsten die beogen de parallelhandel te verbieden of te beperken, in principe tot doel hebben de mededinging te belemmeren. Dit beginsel is van toepassing op de farmaceutische sector. Er is niet eerst sprake van een overeenkomst met een mededingingsbeperkende strekking wanneer is bewezen dat de overeenkomst nadelen met zich brengt voor de eindgebruikers. Verder herinnerde het Hof eraan dat om in aanmerking te komen voor een ontheffing krachtens artikel 81, lid 3, EG, een overeenkomst moet bijdragen aan de verbetering van de productie of de distributie van producten dan wel de technische of economische vooruitgang bevorderen. Deze bijdrage valt niet samen met alle voordelen die de bij deze overeenkomst betrokken ondernemingen eraan ontleen voor hun activiteiten, maar met de merkbare objectieve voordelen die opwegen tegen de nadelen voor de mededinging die daaruit voortvloeien. De Commissie mag dus een prospectief onderzoek verrichten. Het volstaat dat zij tot de overtuiging komt dat de waarschijnlijkheid dat het merkbaar objectief voordeel een concrete vorm aanneemt, om aan te nemen dat de overeenkomst een dergelijk voordeel omvat. Het Hof preciseerde ook dat het voor het onderzoek van een overeenkomst met het oog op de vaststelling of deze overeenkomst bijdraagt tot verbetering van de productie of van de distributie der producten of tot verbetering van de technische of economische vooruitgang, en of zij merkbare objectieve voordelen oplevert, dat moet gebeuren in het licht van de feitelijke argumenten en bewijsstukken die zijn overgelegd in het kader van het verzoek om ontheffing, nodig kan zijn de kenmerken en de specificiteit van de sector die onder de overeenkomst valt in aanmerking te nemen indien deze kenmerken en specificiteit beslissend zijn voor de uitkomst van het onderzoek. Een dergelijke inaanmerkingneming betekent niet dat de bewijslast wordt omgekeerd, maar waarborgt enkel dat het onderzoek van het verzoek om ontheffing gebeurt in het licht van de feitelijke argumenten en passende bewijsstukken die de verzoeker heeft overgelegd.

In de zaak *Archer Daniels Midland/Commissie* (arrest van 9 juli 2009, C-511/06 P), betreffende een onrechtmatige mededingingsregeling in de citroenzuursector, deed het Hof uitspraak over de gevolgen van de kwalificatie als leider van een kartel voor de rechten van de verdediging. Die kwalificatie heeft immers aanzienlijke gevolgen voor het bedrag van de geldboete die wordt opgelegd aan de onderneming. Het betreft enerzijds een verzwarende omstandigheid en anderzijds een omstandigheid die, wanneer de onderneming haar medewerking verleent, meteen uitsluit dat een zeer aanzienlijke vermindering van de geldboete wordt toegekend. Het Hof overwoog dat de Commissie in de mededeling van de punten van bezwaar niet hoeft aan te geven op welke wijze zij de feitelijke gegevens denkt te gebruiken voor het bepalen van de hoogte van de geldboete, en inzonderheid ook niet of zij voornemens is een onderneming op basis van die feiten als leider van het kartel te kwalificeren. Zij dient deze feitelijke gegevens evenwel op zijn minst te vermelden. Wanneer de documenten en de bewijselementen waaraan de feiten zijn ontleend waarop de kwalificatie als leider van het kartel is gebaseerd, bestaan in getuigenissen van personen tegen wie de ingeleide inbreukprocedure is gericht en derhalve een subjectief aspect vertonen, wordt de onderneming, door het enkele feit dat deze documenten bij de mededeling van de punten van bezwaar zijn gevoegd zonder dat de betrokken feiten uitdrukkelijk in de tekst zelf van deze mededeling zijn vermeld, niet in staat gesteld om de geloofwaardigheid te beoordelen die de Commissie aan elk van deze elementen hecht en om deze documenten te betwisten, en bijgevolg evenmin om haar rechten doeltreffend te doen gelden. Daardoor schendt de Commissie de rechten van de verdediging van de betrokken onderneming. Zij kan zich derhalve niet op die elementen baseren om de onderneming als leider van het kartel te kwalificeren. Bovendien kan de Commissie bij ontbreken, in de mededeling van de punten van bezwaar, van andere bewijselementen op basis waarvan die

¹⁵ Zie met betrekking tot de toetsing aan artikel 82 EG van eenzijdige maatregelen die de parallelhandel in farmaceutische producten beperken het arrest van 16 september 2008, *Sot. Lélos kai Sia* (C-468/06–C-478/06, Jurispr. blz. I-7139).

kwalificatie kan worden verricht, in geval van medewerking van de onderneming een zeer aanzienlijke vermindering van de geldboete niet weigeren. In die zaak bevestigde het Hof ook dat de stopzetting van de inbreuk reeds bij de eerste stappen van de Commissie niet automatisch leidt tot de toepassing van een vermindering van de geldboete. Het herinnerde er ook aan dat de concrete weerslag van de inbreuk op de markt een van de elementen is die in aanmerking moeten worden genomen om de zwaarte van de inbreuk te beoordelen.

In het arrest van 24 september 2009, *Erste Bank der österreichischen Sparkassen/Commissie* (C-125/07 P, C-133/07 P, C-135/07 P, C-137/07 P), dat is gewezen op hogere voorziening in de zaak „*Lombardclub*”, heeft het Hof geoordeeld dat de omstandigheid dat een mededingingsregeling alleen de verhandeling van producten in één enkele lidstaat betreft, niet volstaat om uit te sluiten dat de handel tussen lidstaten ongunstig kan worden beïnvloed. Daar een dergelijke mededingingsregeling naar de aard ervan een versterking van de nationale drempelvorming tot gevolg heeft, hetgeen de in het EG-Verdrag beoogde economische vervlechting doorkruist, bestaat er een sterk vermoeden van ongunstige beïnvloeding van het handelsverkeer tussen de lidstaten dat slechts kan worden ontzenuwd wanneer het onderzoek van de karakteristieke kenmerken van de afspraak en van de economische context waarin zij is geplaatst, het tegendeel aantoonde.

Verder verduidelijkte het Hof dat de Commissie in geval van een inbreuk door een dochteronderneming niet verplicht is met voorrang na te gaan of is voldaan aan de voorwaarden waaronder de inbreuk kan worden toegerekend aan de moederonderneming. De Commissie heeft immers de keuze om de sanctie op te leggen aan de dochteronderneming die aan de inbreuk heeft deelgenomen of aan de moederonderneming die haar in die periode controleerde.

Wat de vaststelling van de hoogte van de geldboete betreft, overwoog het Hof allereerst dat een horizontaal prijskartel dat betrekking heeft op een zo belangrijke economische sector als de banksector, ongeacht zijn context, in beginsel niet aan de kwalificatie van „zeer zwaar” kan ontsnappen. Vervolgens preciseerde het dat het Gerecht bij de beoordeling van de zwaarte van de inbreuk, anders dan rekwiranten betoogden, niet alleen rekening heeft gehouden met de tenuitvoerlegging van de mededingingsregeling, maar ook haar concrete weerslag op de markt heeft vastgesteld. Verder was het Hof van oordeel dat in het kader van de vaststelling van de hoogte van de geldboeten, het feit dat de Commissie de marktaandelen van leden van de groep in aanmerking heeft genomen voor de indeling in verschillende categorieën van de ondernemingen die de rol van centrale instelling binnen een bancaire groep hebben gespeeld, niet betekent dat het inbreukmakend gedrag van deze eerste aan de centrale instellingen is toegerekend. Dit is een aanpak die beoogt te verzekeren dat de hoogte van de aan de centrale instellingen opgelegde geldboete de ernst van hun inbreukmakend gedrag treffend weergeeft. Het Hof herinnerde er ten slotte aan dat, wat de omvang van de boetevermindering betreft, het niet aan het Hof is om zijn oordeel in de plaats te stellen van dat van het Gerecht, dat zich in het kader van de uitoefening van zijn volledige rechtsmacht heeft uitgesproken over het bedrag van de geldboete.

Het Hof heeft twee belangrijke arresten gewezen inzake het misbruik van machtspositie.

Op hogere voorziening van France Télécom tegen het arrest van het Gerecht van 30 januari 2007 (T-340/03, *France Télécom/Commissie*, Jurispr. blz. II-107) bevestigde het Hof dat arrest houdende verwerping van het beroep tegen de beschikking van de Commissie waarbij die onderneming een geldboete van 10,35 miljoen EUR was opgelegd wegens misbruik van haar machtspositie op de Franse markt voor snelle internettoegang voor particuliere gebruikers. Op het argument van de onderneming dat het Gerecht artikel 82 EG had geschonden door te oordelen dat het aantonen dat de verliezen konden worden goedge maakt geen noodzakelijke voorwaarde was voor de constatering van een praktijk van afbraakprijzen, antwoordde het Hof dat die mogelijkheid geen

noodzakelijke voorwaarde is om aan te tonen dat een dergelijk prijsbeleid misbruik is. Die mogelijkheid is slechts een relevant gegeven voor de beoordeling of de betrokken praktijk misbruik vormt, doordat deze mogelijkheid bijvoorbeeld ertoe kan bijdragen om in geval van toepassing van prijzen beneden de gemiddelde variabele kosten, andere economische motieven dan de uitschakeling van een concurrent uit te sluiten, of om in geval van toepassing van prijzen beneden de gemiddelde variabele kosten maar boven de gemiddelde totale kosten, aan te tonen dat sprake is van een plan tot uitschakeling van een concurrent. Overigens sluit het ontbreken van mogelijkheden van goedmaking van de verliezen volgens het Hof op zich niet uit dat de betrokken onderneming haar machtspositie weet te versterken, met name als gevolg van het verlaten van de markt door een of meer van haar concurrenten, zodat de bestaande concurrentie op de markt die juist door de aanwezigheid van deze onderneming reeds is verzwakt, nog verder terugloopt en de consumenten schade lijden als gevolg van de beperking van hun keuzemogelijkheden.

In de zaak *Der Grüne Punkt – Duales System Deutschland/Commissie* (arrest van 16 juli 2009, C-385/07 P) herinnerde het Hof eraan dat de redelijkheid van de termijn moet worden beoordeeld met inachtneming van de specifieke omstandigheden van de zaak, zoals de complexiteit ervan en het gedrag van partijen, en overwoog het dat in geval van een geschil over het bestaan van een inbreuk op de mededingingsregels het fundamentele vereiste van rechtszekerheid voor de marktdeelnemers en het doel, te garanderen dat de mededinging in de interne markt niet wordt vervalst, niet alleen voor de verzoeker zelf en voor zijn concurrenten, maar ook voor derden van groot belang zijn, gelet op het grote aantal betrokkenen en de financiële belangen die op het spel staan. Bij een geschil over het misbruik van machtspositie door een onderneming die een licentievergoeding voor het zeer wijdverbreide gebruik van haar logo eist, en gelet op de eventuele gevolgen van de uitkomst van dit geschil, wordt het vereiste van een redelijke procestermijn geschonden door een procedure voor het Gerecht, die ongeveer vijf jaar en tien maanden heeft geduurd, zonder dat zij wordt gerechtvaardigd door een van de specifieke omstandigheden van de zaak, zoals de complexiteit van het geschil, het gedrag van de partijen, door de partijen uitgelokte procesincidenten of de vaststelling door het Gerecht van maatregelen tot organisatie van de procesgang of instructiemaatregelen. Het Hof overwoog echter dat hoewel de niet-inachtneming van een redelijke procestermijn door het Gerecht een onregelmatigheid in de procedure is, dit niet wegneemt dat artikel 61, eerste alinea, van het Statuut van het Hof op zinvolle wijze moet worden uitgelegd en toegepast. Als er geen aanwijzingen zijn dat de te lange duur van de procedure de uitkomst van het geding kan hebben beïnvloed, zou vernietiging van het bestreden arrest de schending van het beginsel van effectieve rechterlijke bescherming door het Gerecht niet opheffen. Bovendien brengt de noodzaak van handhaving van het communautaire mededingingsrecht mee, dat de enkele niet-inachtneming van een redelijke procestermijn geen reden kan zijn om een rekwirant toe te staan het bestaan van een inbreuk ter discussie te stellen, terwijl alle middelen die deze heeft aangevoerd tegen de vaststellingen van het Gerecht betreffende deze inbreuk en de daarop betrekking hebbende administratieve procedure, ongegrond zijn bevonden. Het feit dat het Gerecht geen redelijke procestermijn in acht heeft genomen, kan daarentegen aanleiding zijn voor een schadevordering tegen de Gemeenschap op grond van de artikelen 235 EG en 288, tweede alinea, EG.

Er zijn ook verschillende arresten gewezen inzake steunmaatregelen van de staten. In de zaak *3F/Commissie* (arrest van 9 juli 2009, C-319/07 P) verduidelijkte het Hof in hogere voorziening zijn rechtspraak over het beroep tot nietigverklaring in steunzaken wanneer het beroep is ingesteld door een derde die niet de steunontvanger is. De hoofdzaak betrof het beroep van de belangrijkste Deense werknemersvakbond tot nietigverklaring van een beschikking van de Commissie waarbij een steunmaatregel in de vorm van een vrijstelling van inkomstenbelasting voor zeelieden in dienst op in het Deense internationale register ingeschreven schepen, teneinde schepen die onder goedkope vlag zouden kunnen gaan varen, onder nationale vlag te houden, verenigbaar met de gemeenschappelijke markt was verklaard zonder dat de formele onderzoeksprocedure van

artikel 88, lid 2, EG was ingeleid. Het Gerecht had het beroep niet-ontvankelijk verklaard omdat noch verzoeker noch zijn leden door de bestreden beschikking individueel waren geraakt.

In het arrest herinnerde het Hof er allereerst aan dat een beroep tegen een besluit om niet de formele onderzoeksprocedure in te leiden ontvankelijk is wanneer het is ingesteld door een belanghebbende in de zin van artikel 88, lid 2, EG die daarmee zijn procedurele rechten wil doen beschermen. Het is dan ook niet uitgesloten dat een werknemersvakbond als belanghebbende in de zin van artikel 88, lid 2, EG wordt beschouwd, wanneer hij aantoont dat hijzelf of zijn leden door de steunverlening mogelijk in zijn/hun belangen zullen worden geraakt.

In dat verband beklemtoonde het Hof dat het de vraag was of de concurrentiepositie van rekwirant ten opzichte van de andere vakbonden door de steunverlening was geraakt. Uit de omstandigheid dat een overeenkomst wegens de aard, het doel ervan en de erdoor nagestreefde doelstellingen van sociale politiek aan de toepassing van artikel 81, lid 1, EG kan zijn onttrokken, kan evenwel niet worden afgeleid dat de collectieve onderhandelingen of de daarbij betrokken partijen ook volledig en automatisch aan de verdragsregels inzake staatssteun zijn onttrokken of dat een eventueel beroep tot nietigverklaring van deze partijen wegens hun rol bij deze onderhandelingen nageenough automatisch als niet-ontvankelijk wordt beschouwd. A priori uitsluiten dat een vakbond kan aantonen dat hij een belanghebbende in de zin van artikel 88, lid 2, EG is op grond van zijn rol bij collectieve onderhandelingen en van de gevolgen voor deze rol van nationale fiscale maatregelen die de Commissie als met de gemeenschappelijke markt verenigbare steun heeft beschouwd, belemmert juist de verwezenlijking van de doelstellingen van sociale politiek die met name worden genoemd in de artikelen 136, eerste alinea, EG en 138, lid 1, EG.

Verder was het Hof van oordeel dat, aangezien niet kan worden uitgesloten dat organisaties die werknemers van de door een steunmaatregel begunstigde ondernemingen vertegenwoordigen, als belanghebbenden in de zin van artikel 88, lid 2, EG bij de Commissie opmerkingen over sociale overwegingen kunnen maken waarmee laatstgenoemde in voorkomend geval rekening kan houden, de gemeenschapsrechter in casu, teneinde te beoordelen of de door verzoeker aan deze communautaire richtsnoeren ontleende argumenten volstaan als bewijs van zijn hoedanigheid van belanghebbende in de zin van artikel 88, lid 2, EG, de sociale aspecten van de betrokken maatregel moet onderzoeken tegen de achtergrond van de communautaire richtsnoeren betreffende overheidssteun voor het zeevervoer, die de wettelijke voorwaarden voor de beoordeling van de verenigbaarheid van de litigieuze staatssteun bevatten.

In hogere voorziening tegen een arrest van het Gerecht waarbij een beschikking van de Commissie wegens een motiveringsgebrek nietig was verklaard, besliste het Hof in de zaak *Commissie/Italië en Wam* (arrest van 30 april 2009, C-494/06 P) dat het Gerecht terecht had geoordeeld dat in casu een algemene motivering die is gebaseerd op een verwijzing naar de beginselen die zijn ontwikkeld in het arrest *Tubemeuse* (C-142/87, Jurispr. blz. I-959) op zich niet kan worden geacht te voldoen aan de vereisten van artikel 253 EG. Het Hof overwoog dat nu het ging om steun die bedoeld was om middels gesubsidieerde leningen, de kosten te financieren van het doordringen in de markt in derde landen, en het subsidie-equivalent ervan relatief gering was, de invloed van die steunmaatregelen op het handelsverkeer en de intracommunautaire mededinging moeilijker waar te nemen is, hetgeen vereist dat de Commissie haar beschikking uitgebreid met redenen omkleedt. Het enkele feit dat de onderneming die steun ontvangt, deelneemt aan het intracommunautaire handelsverkeer door een groot aandeel van haar productie binnen de Unie uit te voeren, kan niet volstaan om die gevolgen van dergelijke steunmaatregelen aan te tonen.

In de zaak *Uteca* (arrest van 5 maart 2009, C-222/07) verklaarde het Hof voor recht dat artikel 87 EG aldus moet worden uitgelegd dat een maatregel van een lidstaat krachtens welke

televisieomroepen 5 % van hun bedrijfsinkomsten moeten besteden aan de voorfinanciering van Europese bioscoop- en televisiefilms alsook meer specifiek 60 % van deze 5 % aan producties waarvan de oorspronkelijke taal een van de officiële talen van deze lidstaat is, geen staatssteun ten gunste van de filmindustrie van deze lidstaat vormt. Het Hof overwoog dat het voordeel dat deze maatregel aan de filmindustrie van de betrokken lidstaat verschaft, geen voordeel is dat rechtstreeks door de staat of via een door deze staat ingesteld of aangewezen publiek- of privaatrechtelijk lichaam wordt toegekend. Het voordeel vloeit voort uit een algemene regeling volgens welke zowel de openbare als de particuliere televisieomroepen een deel van hun bedrijfsinkomsten moeten besteden aan de voorfinanciering van bioscoop- en televisiefilms. Voorts hangt het betrokken voordeel volgens het Hof in casu niet af van het staatstoezicht op deze omroepen of van aanwijzingen van de overheid aan deze omroepen.

Fiscaliteit

Op dit gebied moet worden gewezen op de zaak *TNT Post UK* (arrest van 23 april 2009, C-357/07), waarin het Hof met betrekking tot de belasting over de toegevoegde waarde de werkingssfeer van de vrijstelling voor „openbare postdiensten” in artikel 13, A, lid 1, sub a, van de Zesde richtlijn 77/388/EEG¹⁶ heeft verduidelijkt. In het hoofdgeding betwistte TNT Post, die aan de belasting over de toegevoegde waarde onderworpen „stroomopwaartse diensten” voor zakelijke post aanbiedt, de rechtmatigheid van de vrijstelling van die belasting van de postdiensten die worden geleverd door de Royal Mail, de enige leverancier van de universele postdienst in het Verenigd Koninkrijk wiens status noch verplichtingen na de liberalisering van de postmarkt van die staat in 2006 zijn gewijzigd. In antwoord op prejudiciële vragen verklaarde het Hof voor recht dat het in artikel 13, A, lid 1, sub a, van de Zesde richtlijn opgenomen begrip „openbare postdiensten” betrekking heeft op – openbare dan wel particuliere – dienstverleners die de verplichting op zich nemen, in een lidstaat de gehele universele postdienst, zoals deze dienst in artikel 3 van richtlijn 97/67/EG¹⁷ is gedefinieerd, of een deel daarvan, te verzekeren. De in artikel 13, A, lid 1, sub a, neergelegde vrijstelling is als zodanig behouden, ondanks de liberalisering van de postmarkt. Verder preciseerde het Hof dat deze vrijstelling van toepassing is op diensten en daarmee gepaard gaande leveringen van goederen, met uitzondering van personenvervoer en telecommunicatiediensten, die de openbare postdiensten als zodanig verrichten, te weten in hun hoedanigheid van exploitant die de verplichting op zich neemt om in een lidstaat de gehele universele postdienst of een deel daarvan te verzekeren. Deze vrijstelling is niet van toepassing op diensten en daarmee gepaard gaande leveringen van goederen die worden verricht onder voorwaarden waarover individueel is onderhandeld.

Harmonisatie van de wetgevingen en eenvormige wettelijke regelingen

Op dit gebied, waarop de rechtspraak eens te meer zeer omvangrijk was, moet eerst worden gewezen op twee arresten inzake de gunning van overheidsopdrachten.

In de zaak *Sea* (arrest van 10 september 2009, C-573/07), inzake de gunning van een opdracht betreffende de dienst van ophaling, het transport en de verwijdering van stadsafval, herinnerde

¹⁶ Richtlijn (77/388/EEG) van de Raad van 17 mei 1977 betreffende de harmonisatie van de wetgevingen der lidstaten inzake omzetbelasting – Gemeenschappelijk stelsel van belasting over de toegevoegde waarde: uniforme grondslag (PB L 145, blz. 1).

¹⁷ Richtlijn 97/67/EG van het Europees Parlement en de Raad van 15 december 1997 betreffende gemeenschappelijke regels voor de ontwikkeling van de interne markt voor postdiensten in de Gemeenschap en de verbetering van de kwaliteit van de dienst (PB 1998, L 15, blz. 14), zoals gewijzigd bij richtlijn 2002/39/EG van het Europees Parlement en de Raad van 10 juni 2002 (PB L 176, blz. 21).

het Hof eraan dat de artikelen 43 EG en 49 EG, het beginsel van gelijke behandeling en het verbod van discriminatie op grond van nationaliteit alsmede de daaruit voortvloeiende transparantieplichting zich niet verzetten tegen de onderhandse aanbesteding van een overheidsopdracht voor diensten aan een aandelenvennootschap waarvan het kapitaal volledig in handen van de overheid is, wanneer het overheidslichaam dat de aanbestedende dienst is op die vennootschap toezicht uitoefent zoals op zijn eigen diensten en die vennootschap het merendeel van haar activiteiten verricht ten behoeve van het lichaam dat haar beheerst of de lichamen die haar beheersen.

Onder voorbehoud van toetsing door de verwijzende rechter van de doeltreffendheid van de betrokken statutaire bepalingen, kan het toezicht dat de aandeelhoudende lichamen op die vennootschap uitoefenen, bijgevolg worden aangemerkt als toezicht zoals op hun eigen diensten, wanneer de activiteiten van die vennootschap beperkt zijn tot het grondgebied van die lichamen en het merendeel daarvan wordt verricht te hunner behoeve, en die lichamen via statutaire organen bestaande uit hun vertegenwoordigers een doorslaggevende invloed zowel op de strategische doelstellingen als op de belangrijke beslissingen van die vennootschap uitoefenen.

Het Hof verduidelijkte ook dat, hoewel niet kan worden uitgesloten dat aandelen van een vennootschap kunnen worden verkocht aan particuliere investeerders, de erkenning dat deze mogelijkheid op zich de beoordeling van het al dan niet openbare karakter van het kapitaal van een voor een overheidsopdracht geselecteerde vennootschap eindeloos kan opschorten, zou indruisen tegen het rechtszekerheidsbeginsel. Met de openstelling van het kapitaal voor particuliere investeerders kan slechts rekening worden gehouden indien er ten tijde van de gunning van de opdracht een concreet kortetermijnperspectief van een dergelijke openstelling bestaat.

In de zaak *Commissie/Duitsland* (arrest van 9 juni 2009, C-480/06), betreffende een overeenkomst inzake de verwijdering van afvalstoffen in een nieuwe afvalverbrandingsinstallatie die was gesloten tussen vier Landkreise en Stadtreinigung Hamburg, zonder dat een aanbesteding was gehouden, heeft het Hof geoordeeld dat een overeenkomst die zowel de grondslag als het rechtskader vormt voor de toekomstige bouw en de exploitatie van een installatie die bestemd is voor de vervulling van een openbare dienst, namelijk de thermische nuttige toepassing van afvalstoffen, voor zover deze overeenkomst uitsluitend door openbare instanties is gesloten, zonder enige particuliere inbreng, en niet voorziet in het plaatsen van de opdrachten die eventueel noodzakelijk zijn voor de bouw en de exploitatie van de installatie voor de behandeling van afvalstoffen, en daar evenmin op vooruitloopt, niet valt binnen de werkingssfeer van richtlijn 92/50/EEG¹⁸.

Een overheidsinstantie kan immers de op haar rustende taken van algemeen belang ofwel met haar eigen middelen ofwel in samenwerking met andere overheidsinstanties vervullen, zonder dat zij een beroep hoeft te doen op externe lichamen die niet tot haar diensten behoren. In dit verband schrijft het gemeenschapsrecht de overheidsinstanties enerzijds geen bijzondere rechtsvorm voor inzake de gemeenschappelijke uitoefening van hun taken van algemeen belang. Anderzijds kan een dergelijke samenwerking tussen overheidsinstanties geen afbreuk doen aan de voornaamste doelstelling van de gemeenschapsregels inzake overheidsopdrachten, te weten een vrij verkeer van diensten en de totstandkoming van een onvervalste mededinging in alle lidstaten, zolang de verwezenlijking van die samenwerking uitsluitend wordt beheerst door overwegingen en eisen die verband houden met het nastreven van doelstellingen van algemeen belang en het in richtlijn 92/50 neergelegde beginsel van gelijke behandeling van de belanghebbenden wordt geëerbiedigd, zodat geen enkele particuliere onderneming wordt bevoordeeld tegenover haar concurrenten.

¹⁸ Richtlijn 92/50/EEG van de Raad van 18 juni 1992 betreffende de coördinatie van de procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten voor dienstverlening (PB L 209, blz. 1).

Vervolgens moet worden gewezen op een aantal arresten waarin het Hof de gemeenschapswetgeving moest uitleggen die met het oog op de bescherming van de consument de handelspraktijken regelt.

In de zaak *Messner* (arrest van 3 september 2009, C-489/07), betreffende de bescherming van de consument bij op afstand gesloten overeenkomsten, onderzocht het Hof de mogelijkheid om schadevergoeding te vorderen van een consument die een dergelijke overeenkomst na de ondertekening ervan herroept. Het Hof verklaarde voor recht dat artikel 6, lid 1, tweede zin, en lid 2, van richtlijn 97/7/EG¹⁹ aldus moet worden uitgelegd dat het zich verzet tegen een nationale wettelijke regeling die in algemene zin bepaalt dat de verkoper bij tijdige herroeping door de consument, van die consument een compenserende vergoeding kan eisen voor het gebruik van een middels een overeenkomst op afstand verworven goed. De consument kan, wanneer hij een dergelijke compenserende vergoeding moet betalen enkel omdat hij het goed heeft kunnen gebruiken gedurende de tijd waarin het zich in zijn bezit bevond, zijn herroepingsrecht immers enkel uitoefenen tegen betaling van die vergoeding. Een dergelijk gevolg is duidelijk onverenigbaar met de formulering en het doel van richtlijn 97/7, en ontnemt de consument met name de mogelijkheid om in alle vrijheid en zonder enige druk gebruik te maken van de hem door deze richtlijn toegekende bedenktijd. Ook zou afbreuk worden gedaan aan de doeltreffendheid en de effectiviteit van het herroepingsrecht, wanneer de consument enkel vanwege het feit dat hij het goed heeft gekeurd en uitgeprobeerd, een compenserende vergoeding zou moeten betalen. Aangezien het herroepingsrecht juist tot doel heeft de consument deze mogelijkheid te bieden, mag het feit dat hij hiervan gebruik heeft gemaakt, niet tot gevolg hebben dat de consument dit recht enkel kan uitoefenen op voorwaarde dat hij een vergoeding betaalt.

Diezelfde bepalingen verzetten zich er evenwel niet tegen dat de consument wordt verplicht tot het betalen van een compenserende vergoeding voor het gebruik van het goed, wanneer dit gebruik heeft plaatsgevonden op een wijze die onverenigbaar is met de beginselen van burgerlijk recht, zoals dat van de goede trouw of van ongerechtvaardigde verrijking, mits geen afbreuk wordt gedaan aan de doelstelling van deze richtlijn en, met name, aan de doeltreffendheid en de effectiviteit van het herroepingsrecht, hetgeen de nationale rechter dient vast te stellen.

In de zaak *Pannon GSM* (arrest van 4 juni 2009, C-243/08) herinnerde het Hof eraan dat de door richtlijn 93/13/EEG²⁰ gewaarborgde consumentenbescherming zich ook uitstrekt tot de gevallen waarin de consument die met een verkoper een overeenkomst heeft gesloten die een oneerlijk beding bevat, zich niet op het oneerlijke karakter van dat beding beroept, hetzij omdat hij zijn rechten niet kent, hetzij omdat de kosten van een vordering in rechte hem afschrikken om zijn rechten geldend te maken. De rol van de nationale rechter op het gebied van consumentenbescherming houdt derhalve niet alleen louter de bevoegdheid in om uitspraak te doen over de vraag of een contractueel beding oneerlijk is, maar ook de verplichting om die kwestie ambtshalve te onderzoeken zodra hij over de daartoe noodzakelijke gegevens, feitelijk en rechtens, beschikt, en dus ook wanneer hij toetst of hij ratione loci bevoegd is. Acht de nationale rechter een dergelijk beding oneerlijk, dan moet hij het buiten toepassing laten, tenzij de consument, na daarvan in kennis te zijn gesteld door die rechter, voornemens is het oneerlijke en niet-bindende karakter daarvan niet in te roepen.

¹⁹ Richtlijn 97/7/EG van het Europees Parlement en de Raad van 20 mei 1997 betreffende de bescherming van de consument bij op afstand gesloten overeenkomsten (PB L 144, blz. 19).

²⁰ Richtlijn 93/13/EEG van de Raad van 5 april 1993 betreffende oneerlijke bedingen in consumentenovereenkomsten (PB L 95, blz. 29).

Ook een nationale regel volgens welke een oneerlijk contractueel beding de consument alleen niet bindt wanneer hij die met succes bij de nationale rechter heeft betwist, is onverenigbaar met de richtlijn. Een dergelijke regel belet immers dat de nationale rechter ambtshalve beoordeelt of een contractueel beding oneerlijk is.

Het Hof wees er ook op dat een beding in een tussen een consument en een verkoper gesloten overeenkomst, dat is opgenomen zonder dat daarover afzonderlijk is onderhandeld en dat de rechter van de plaats van vestiging van de verkoper bij uitsluiting bevoegd verklaart, als oneerlijk kan worden aangemerkt.

In dezelfde lijn verklaarde het Hof in de zaak *Asturcom Telecomunicaciones* (arrest van 6 oktober 2009, C-40/08) voor recht dat een nationale rechter die kennisneemt van een vordering tot gedwongen tenuitvoerlegging van een in kracht van gewijsde gegaan arbitraal vonnis dat is uitgesproken zonder dat de consument is verschenen, ambtshalve dient te onderzoeken, zodra hij over de daartoe noodzakelijke gegevens, feitelijk en rechtens, beschikt, of het arbitragebeding dat in een tussen een verkoper en een consument gesloten overeenkomst is opgenomen, oneerlijk is, voor zover hij een dergelijke beoordeling volgens de nationale procesregels in het kader van soortgelijke nationale vorderingen kan verrichten. Indien dit het geval is, dient deze rechter alle volgens het nationale recht daaruit voortvloeiende consequenties te trekken, teneinde zich ervan te vergewissen dat de consument door dit beding niet is gebonden.

Met het oog op die beoordeling preciseerde het Hof dat artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 een dwingende bepaling is en dat, gelet op de aard en het gewicht van het openbare belang waarop de door die richtlijn aan de consument verzekerde bescherming berust, artikel 6 moet worden beschouwd als een norm die gelijkwaardig is aan de nationale regels die in de interne rechtsorde als regels van openbare orde gelden.

In de zaak *Aventis Pasteur* (arrest van 2 december 2009, C-358/08) preciseerde het Hof onder verwijzing naar het arrest *O'Byrne*²¹ dat artikel 11 van richtlijn 85/374/EEG²² aldus moet worden uitgelegd dat het eraan in de weg staat dat een nationale regeling die de vervanging van een verweerder door een andere verweerder in de loop van de gerechtelijke procedure toestaat, zodanig wordt toegepast dat na het verstrijken van de hierbij vastgestelde termijn een „producent” in de zin van artikel 3 van deze richtlijn kan worden vervolgd als verweerder in een gerechtelijke procedure die binnen deze termijn is ingeleid tegen een andere persoon.

Artikel 11 moet echter aldus worden uitgelegd dat het zich er niet tegen verzet dat de nationale rechter van oordeel is dat in de gerechtelijke procedure die binnen de hierbij vastgestelde termijn is ingeleid tegen de volledige dochteronderneming van de „producent” in de zin van artikel 3, lid 1, van richtlijn 85/374, deze producent in de plaats van deze dochteronderneming kan worden gesteld indien die rechter vaststelt dat het in feite deze producent was die tot het in het verkeer brengen van het betrokken product heeft besloten.

Voorts moet artikel 3, lid 3, van richtlijn 85/374 aldus worden uitgelegd dat wanneer de gelaedeerde van een product waarvan wordt gesteld dat het een gebrek vertoont, redelijkerwijze niet de producent van dit product heeft kunnen achterhalen alvorens zijn rechten uit te oefenen tegen

²¹ Arrest van 9 februari 2006, C-127/04, Jurispr. blz. I-1313.

²² Richtlijn 85/374/EEG van de Raad van 25 juli 1985 betreffende de onderlinge aanpassing van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen der lidstaten inzake de aansprakelijkheid voor producten met gebreken (PB L 210, blz. 29).

de leverancier hiervan, deze leverancier als een „producent” moet worden beschouwd, met name voor de toepassing van artikel 11 van deze richtlijn, indien hij de gelaedeerde niet op eigen initiatief en met voortvarendheid de identiteit van de producent of van zijn eigen leverancier heeft meegedeeld, hetgeen door de nationale rechter moet worden nagegaan gelet op de omstandigheden van het geval.

Wat oneerlijke handelspraktijken betreft, heeft het Hof richtlijn 2005/29/EG²³ uitgelegd in de zaak *VTB-VAB* (arrest van 23 april 2009, C-261/07 en C-299/07). Het verklaarde voor recht dat die richtlijn zich verzet tegen een nationale regeling die, behoudens bepaalde uitzonderingen, elk gezamenlijk aanbod van een verkoper aan een consument op algemene en preventieve wijze verbiedt, ongeacht de specifieke omstandigheden van het concrete geval.

Een dergelijke regeling stelt immers een principieel verbod op gezamenlijke aanbiedingen, ook al is deze praktijk niet opgenomen in bijlage I bij de richtlijn, welke bijlage een uitputtende opsomming geeft van de handelspraktijken die onder alle omstandigheden, dus zonder individuele toetsing, verboden zijn.

Het Hof herinnerde eraan dat deze richtlijn op communautair niveau een volledige harmonisatie van de regels inzake oneerlijke handelspraktijken tot stand brengt. De lidstaten kunnen dus geen strengere maatregelen vaststellen dan die welke in de richtlijn zijn neergelegd, ook niet om een hoger niveau van consumentenbescherming tot stand te brengen.

Een nationale regeling die een vermoeden van onrechtmatigheid van gezamenlijke aanbiedingen invoert, beantwoordt niet aan de door de richtlijn gestelde vereisten, ook al voorziet de nationale wet in een aantal uitzonderingen op dit verbod.

Op het gebied van het intellectuele-eigendomsrecht moet kort melding worden gemaakt van twee arresten.

In de eerste plaats was het Hof in de zaak *FEIA* (arrest van 2 juli 2009, C-32/08) van oordeel dat artikel 14, lid 3, van verordening (EG) nr. 6/2002²⁴, volgens hetwelk het recht op het gemeenschapsmodel aan de werkgever toekomt wanneer dit model door een werknemer in de uitoefening van zijn functie of volgens de instructies van zijn werkgever is ontworpen, tenzij bij overeenkomst anders is bepaald of tenzij de toepasselijke nationale wettelijke regeling een andersluidende bepaling bevat, niet van toepassing is op een in opdracht ontworpen gemeenschapsmodel. De gemeenschapswetgever is voor het bepalen van de specifieke regeling van artikel 14, lid 3, van de verordening immers uitgegaan van een specifieke contractuele verhouding, te weten de arbeidsverhouding, zodat dit lid niet kan worden toegepast op andere contractuele verhoudingen, zoals die welke bestaat bij een in opdracht ontworpen gemeenschapsmodel.

Met betrekking tot in opdracht ontworpen gemeenschapsmodellen die niet zijn ingeschreven en bovendien door de nationale wettelijke regeling niet worden gelijkgesteld met in het kader van een arbeidsverhouding ontworpen modellen, moet artikel 14, lid 1, van verordening nr. 6/2002

²³ Richtlijn 2005/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 11 mei 2005 betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten op de interne markt en tot wijziging van richtlijn 84/450/EEG van de Raad, richtlijnen 97/7/EG, 98/27/EG en 2002/65/EG van het Europees Parlement en de Raad en van verordening (EG) nr. 2006/2004 van het Europees Parlement en de Raad (PB L 149, blz. 22).

²⁴ Verordening (EG) nr. 6/2002 van de Raad van 12 december 2001 betreffende gemeenschapsmodellen (PB 2002, L 3, blz. 1).

aldus worden uitgelegd dat het recht op het gemeenschapsmodel toekomt aan de ontwerper, tenzij het bij overeenkomst is overgedragen aan diens rechtverkrijgende. De mogelijkheid voor de ontwerper om zijn recht op het gemeenschapsmodel bij overeenkomst over te dragen aan zijn rechtverkrijgende in de zin van artikel 14, lid 1, van de verordening, vloeit immers enerzijds voort uit de bewoordingen van dat artikel en is anderzijds in overeenstemming met de door die verordening nagestreefde doelstellingen. De aanpassing van de bescherming van een gemeenschapsmodel aan de behoeften van de verschillende bedrijfstakken in de Gemeenschap door middel van een contractuele overdracht van het recht op het gemeenschapsmodel kan namelijk bijdragen aan de verwezenlijking van het fundamentele doel van doeltreffende uitoefening van de door een gemeenschapsmodel verleende rechten op het gehele grondgebied van de Gemeenschap. Bovendien bevordert een betere bescherming van industriële vormgeving niet alleen de bijdrage van individuele ontwerpers aan de vooraanstaande rol van de Gemeenschap op dit gebied, maar moedigt zij ook innovatie, ontwikkeling van nieuwe voortbrengselen en investering in de productie ervan aan. Het is echter de taak van de nationale rechter, de inhoud van een dergelijke overeenkomst te onderzoeken en uit te maken of in het concrete geval het recht op het niet-ingeschreven gemeenschapsmodel daadwerkelijk door de ontwerper aan zijn rechtverkrijgende is overgedragen. In het kader van dat onderzoek dient hij de wettelijke regeling betreffende de overeenkomsten toe te passen om uit te maken aan wie het recht op het niet-ingeschreven gemeenschapsmodel toekomt in de zin van artikel 14, lid 1, van de verordening.

In de tweede plaats oordeelde het Hof in de zaak *Sony Music Entertainment* (arrest van 20 januari 2009, C-240/07) dat de beschermingstermijn van het auteursrecht en van bepaalde naburige rechten – in casu het recht van reproductie van fonogrammen – die is vastgelegd in richtlijn 2006/116/EG²⁵, overeenkomstig artikel 10, lid 2, van deze richtlijn eveneens van toepassing is wanneer het betrokken voorwerp nooit eerder werd beschermd in de lidstaat waarin bescherming wordt gezocht. Uit de formulering van deze bepaling blijkt immers dat zij als eerste alternatieve voorwaarde stelt dat het betrokken voorwerp reeds voordien bescherming genoot in ten minste één lidstaat. Vereist is niet dat deze lidstaat dezelfde is als die waar aanspraak wordt gemaakt op de bescherming van de richtlijn. Bovendien beoogt deze richtlijn de wetgeving van de lidstaten te harmoniseren en zo een gelijkschakeling van de beschermingstermijnen in de gehele Gemeenschap te verwezenlijken, zodat de uitlegging van artikel 10, lid 2, van richtlijn 2006/116 volgens welke slechts aan die voorwaarde is voldaan indien reeds voordien bescherming werd verleend door de nationale wetgeving van de lidstaat waarin aanspraak wordt gemaakt op de bescherming van deze richtlijn, ook al werd reeds voordien in een andere lidstaat bescherming verleend, in strijd is met zowel de formulering van de betrokken bepaling als het doel van deze richtlijn.

Het Hof voegde daaraan toe dat artikel 10, lid 2, van richtlijn 2006/116 ook aldus moet worden uitgelegd dat de in deze richtlijn vastgelegde beschermingstermijnen van toepassing zijn wanneer het betrokken werk of voorwerp op 1 juli 1995 in ten minste één lidstaat als zodanig werd beschermd door de nationale wetgeving van deze lidstaat op het gebied van het auteursrecht of de naburige rechten en de houder van dergelijke rechten op dit werk of dit voorwerp die staatsburger is van een derde land, op die datum door deze nationale wetgeving werd beschermd. In het kader van de toepassing van deze bepaling dient de vraag of een houder van naburige rechten op een werk of een voorwerp die staatsburger is van een derde land, op 1 juli 1995 in ten minste één lidstaat werd beschermd, immers te worden beoordeeld in het licht van de nationale bepalingen van deze lidstaat en niet in het licht van de nationale bepalingen van de lidstaat waar aanspraak wordt gemaakt op de door deze richtlijn geboden bescherming. Deze conclusie vindt bovendien steun in

²⁵ Richtlijn 2006/116/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 december 2006 betreffende de beschermingstermijn van het auteursrecht en van bepaalde naburige rechten (PB L 372, blz. 12).

het door de richtlijn nagestreefde doel van harmonisatie, waarbij moet worden bepaald dat de beschermingstermijn voor de naburige rechten in de gehele Gemeenschap op hetzelfde tijdstip ingaat en de beschermingstermijnen in de gehele Gemeenschap moeten worden gelijkgeschakeld. Wanneer dus een werk of een voorwerp op 1 juli 1995 in ten minste één lidstaat werd beschermd volgens de nationale wetgeving van deze lidstaat, is het voor de toepassing van artikel 10, lid 2, van deze richtlijn niet bepalend dat de rechthebbende staatsburger is van een derde land en in de lidstaat waar aanspraak wordt gemaakt op de in richtlijn 2006/116 vastgelegde beschermingstermijn, geen bescherming geniet krachtens het nationale recht van deze lidstaat. De relevante vraag is immers of het betrokken werk of voorwerp op 1 juli 1995 werd beschermd door de nationale wetgeving van ten minste één lidstaat.

Ook andere sectoren die op communautair niveau zijn geharmoniseerd, gaven aanleiding tot geschillen.

In de zaak *Damgaard* (arrest van 2 april 2009, C-421/07) moest het Hof het begrip reclame op het gebied van geneesmiddelen voor menselijk gebruik verduidelijken. Een journalist werd vervolgd voor het in het openbaar verspreid hebben van informatie over de kenmerken en de beschikbaarheid van een geneesmiddel dat niet in alle lidstaten in de handel mag worden gebracht, terwijl richtlijn 2001/83/EG²⁶ op het gebied van voorlichting en reclame betreffende geneesmiddelen in een hoog beschermingsniveau voorziet. In antwoord op een vraag betreffende de uitlegging van artikel 86 van richtlijn 2001/83, zoals gewijzigd bij richtlijn 2004/27/EG²⁷, verklaarde het Hof voor recht dat de verspreiding door een derde van informatie over een geneesmiddel, met name over de therapeutische of profylactische werking ervan, kan worden aangemerkt als reclame in de zin van dit artikel, zelfs indien deze derde op eigen initiatief handelt en feitelijk en rechtens volledig onafhankelijk is van de fabrikant of de verkoper van dat geneesmiddel. Het voegde daaraan toe dat het aan de nationale rechter staat, te bepalen of deze verspreiding een vorm van colportage, marktverkenning of stimulering vormt die is bedoeld ter bevordering van het voorschrijven, het afleveren, de verkoop of het verbruik van geneesmiddelen.

In de reeds aangehaalde zaak *UTECA* verklaarde het Hof voor recht dat richtlijn 89/552/EEG betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake de uitoefening van televisieomroepactiviteiten²⁸, zoals gewijzigd bij richtlijn 97/36/EG, en in het bijzonder artikel 3 ervan, alsook artikel 12 EG aldus moeten worden uitgelegd dat zij zich niet verzetten tegen de Spaanse wettelijke regeling krachtens welke de televisieomroepen 5 % van hun bedrijfsinkomsten moeten besteden aan de voorfinanciering van Europese bioscoop- en televisiefilms alsook meer specifiek 60 % van deze 5 % aan producties waarvan de oorspronkelijke taal een van de officiële talen van deze lidstaat is. Ongeacht of een dergelijke maatregel behoort tot een van de onder deze richtlijn vallende gebieden, blijven de lidstaten volgens het Hof namelijk in beginsel bevoegd voor de vaststelling ervan, op voorwaarde dat zij de door het Verdrag gewaarborgde fundamentele vrijheden in acht nemen. Hoewel een dergelijke maatregel, voor zover hij de verplichting oplegt om 60 % van de voor de voorfinanciering van Europese bioscoop- en televisiefilms bestemde 5 % van de bedrijfsinkomsten te besteden aan producties met een van

²⁶ Richtlijn 2001/83/EG van het Europees Parlement en de Raad van 6 november 2001 tot vaststelling van een communautair wetboek betreffende geneesmiddelen voor menselijk gebruik (PB L 311, blz. 67).

²⁷ Richtlijn 2004/27/EG van het Europees Parlement en de Raad van 31 maart 2004 tot wijziging van richtlijn 2001/83/EG tot vaststelling van een communautair wetboek betreffende geneesmiddelen voor menselijk gebruik (PB L 136, blz. 34).

²⁸ Richtlijn 89/552/EEG van de Raad van 3 oktober 1989 betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake de uitoefening van televisieomroepactiviteiten (PB L 298, blz. 23).

de officiële talen van de betrokken lidstaat als oorspronkelijke taal, verschillende fundamentele vrijheden beperkt, namelijk het vrij verrichten van diensten, de vrijheid van vestiging, het vrije verkeer van kapitaal en het vrije verkeer van werknemers, kan hij worden gerechtvaardigd door het door de betrokken lidstaat nagestreefde doel, een of meer van zijn officiële talen te verdedigen en te bevorderen. Dienaangaande lijkt een dergelijke maatregel, voor zover hij een verplichting invoert om te investeren in bioscoop- en televisiefilms waarvan de oorspronkelijke taal een van de officiële talen van deze lidstaat is, geschikt om een dergelijk doel te bereiken. Ook lijkt een dergelijke maatregel volgens het Hof niet verder te gaan dan nodig om dit doel te bereiken. Deze maatregel betreft immers om te beginnen slechts 3 % van de bedrijfsinkomsten van de omroepen. Een dergelijk percentage kan niet als onevenredig aan het nagestreefde doel worden beschouwd. Het feit alleen dat een dergelijke maatregel geen criteria voor de indeling van de betrokken producties als „culturele producten” bevat, impliceert niet dat hij niet verder gaat dan nodig is om het nagestreefde doel te bereiken. Wegens de wezenlijke band tussen taal en cultuur hoeft het door een lidstaat nagestreefde doel om een of meer van zijn officiële talen te verdedigen en te bevorderen namelijk niet noodzakelijkerwijs gepaard te gaan met andere culturele criteria om een beperking van een van de fundamentele vrijheden van het Verdrag te kunnen rechtvaardigen. Een dergelijke maatregel gaat ook niet verder dan noodzakelijk is om het nagestreefde doel te bereiken door het enkele feit dat de ontvangers van de betrokken financiering overwegend in deze lidstaat gevestigde filmproducenten zijn. Dat het criterium waarop deze maatregel is gebaseerd, namelijk een taalcriterium, de filmproducenten die in de door dit criterium bedoelde taal werken en in de praktijk dus overwegend afkomstig zijn uit de lidstaat waarvan deze taal een officiële taal is, kan bevoordelen, lijkt inherent aan het nagestreefde doel. Een dergelijke situatie is op zich geen bewijs van de onevenredigheid van deze maatregel; anders zou de erkenning als dwingende reden van openbaar belang van het door een lidstaat nagestreefde doel om een of meer van zijn officiële talen te verdedigen en te bevorderen, volledig worden uitgehold. Wat artikel 12 EG betreft, preciseerde het Hof dat deze bepaling slechts autonoom kan worden toegepast in onder het gemeenschapsrecht vallende situaties waarvoor het Verdrag niet in bijzondere discriminatieverboden voorziet. Op het gebied van het vrije verkeer van werknemers, het recht van vestiging, het vrij verrichten van diensten en het vrije kapitaalverkeer is het discriminatieverbod nader uitgewerkt in respectievelijk de artikelen 39, lid 2, EG, 43 EG, 49 EG en 56 EG. Daar uit het voorgaande voortvloeit dat de betrokken maatregel niet in strijd is met deze verdragsbepalingen, kan hij evenmin in strijd worden geacht met artikel 12 EG.

Merken

Op dit gebied moet de zaak *PAGO International* (arrest van 6 oktober 2009, C-301/07) worden aangehaald, waarin de voorwaarden zijn verduidelijkt waaraan een merk moet voldoen om een „bekend merk” te zijn in de zin van artikel 9, lid 1, sub c, van verordening (EG) nr. 40/94²⁹. In een redenering die analoog was met het arrest *Davidoff* (arrest van 9 januari 2003, C-292/00, Jurispr. blz. I-389), overwoog het Hof allereerst dat, ondanks de bewoordingen van artikel 9, lid 1, sub c, en gelet op de algemene opzet en de doelstellingen van de regeling waarvan dat artikel deel uitmaakt, bekende gemeenschapsmerken niet minder bescherming kunnen genieten wanneer een teken voor dezelfde of soortgelijke waren of diensten wordt gebruikt, dan wanneer een teken voor niet-soortgelijke waren of diensten wordt gebruikt. Derhalve biedt dat artikel volgens het Hof aan een bekend gemeenschapsmerk eveneens bescherming tegen gebruik van een teken voor waren of diensten die soortgelijk zijn aan die waarvoor dat merk is ingeschreven. Het Hof was daarom van oordeel dat een gemeenschapsmerk slechts de bij deze bepaling geboden bescherming geniet wanneer het bekend is bij een aanmerkelijk deel van het publiek waarvoor de door dat merk

²⁹ Verordening (EG) nr. 40/94 van de Raad van 20 december 1993 inzake het gemeenschapsmerk (PB 1994, L 11, blz. 1).

aangeduide waren of diensten bestemd zijn, in een aanmerkelijk gedeelte van het grondgebied van de Europese Gemeenschap en dat, gelet op de bekendheid van het merk PAGO International op het gehele grondgebied van een lidstaat, namelijk Oostenrijk, dat grondgebied kan worden beschouwd als een aanmerkelijk gedeelte van het grondgebied van de Gemeenschap.

Sociaal beleid

Op dit gebied kreeg het Hof te maken met geheel nieuwe kwesties. In de zaak *Akavan Erityisalojen Keskusliitto AEK e.a.* (arrest van 10 september 2009, C-44/08) moest het voor de eerste keer uitspraak doen over de omvang van de verplichting inzake voorlichting en raadpleging waarin is voorzien in artikel 2 van richtlijn 98/59/EG betreffende de aanpassing van de wetgevingen van de lidstaten inzake collectief ontslag³⁰.

Met betrekking tot het tijdstip waarop de raadplegingsverplichting ontstaat, besliste het Hof dat de goedkeuring, binnen een concern, van strategische beslissingen of wijzigingen in de activiteiten die de werkgever ertoe dwingen een collectief ontslag te overwegen of te plannen, voor deze werkgever een verplichting doet ontstaan om de vertegenwoordigers van de werknemers te raadplegen. Verder preciseerde het dat het ontstaan van die verplichting niet ervan afhangt of de werkgever reeds in staat is, de vertegenwoordigers van de werknemers alle in artikel 2, lid 3, eerste alinea, sub b, van richtlijn 98/59 vereiste gegevens te verstrekken.

Wat de vraag betreft op wie de raadplegingsverplichting rust, besliste het Hof dat de enige adresaat van de verplichtingen inzake voorlichting, raadpleging en kennisgeving de werkgever is. Een onderneming die over de werkgever zeggenschap uitoefent, heeft, ook al kan zij voor de werkgever dwingende beslissingen nemen, niet de hoedanigheid van werkgever. In het geval van een concern dat bestaat uit een moeder vennootschap en een of meer dochter vennootschappen, ontstaat de verplichting tot raadpleging van de vertegenwoordigers van de werknemers, voor de dochter vennootschap die de hoedanigheid van werkgever heeft, pas wanneer deze dochter vennootschap waarbinnen het collectieve ontslag kan plaatsvinden, is geïdentificeerd.

Aangaande de beëindiging van de raadplegingsprocedure verduidelijkte het Hof dat in het geval van een concern de raadplegingsprocedure door de dochter vennootschap waarop het collectieve ontslag betrekking heeft, moet worden afgesloten alvorens die dochter vennootschap, in voorkomend geval op rechtstreekse instructie van haar moeder vennootschap, de overeenkomsten van de door dat ontslag geraakte werknemers opzegt.

In de zaak *Mono Car Styling* (arrest van 16 juli 2009, C-12/08) deed het Hof eveneens voor het eerst uitspraak over de vraag of richtlijn 98/59³¹ al dan niet een individueel recht verleent aan de werknemers die willen opkomen tegen een schending van de procedure inzake voorlichting en raadpleging.

Volgens het Hof is het recht op voorlichting en raadpleging zoals voorzien in richtlijn 98/59, in het bijzonder in artikel 2 hiervan, ingeruimd ten gunste van werknemers als gemeenschap en dus collectief van aard. Het in artikel 6 van deze richtlijn vereiste niveau van bescherming van dit collectieve recht wordt bereikt wanneer de toepasselijke nationale regelgeving de vertegenwoordigers van de werknemers een recht tot handelen toekent waarvoor geen specifieke beperkingen of voorwaarden gelden. Artikel 6 van richtlijn 98/59, gelezen in samenhang met artikel 2 van deze

³⁰ Richtlijn 98/59/EG van de Raad van 20 juli 1998 (PB L 225, blz. 16).

³¹ Zie vorige voetnoot.

laatste, moet dan ook aldus worden uitgelegd dat het zich niet verzet tegen een nationale regeling die procedures invoert die zowel de vertegenwoordigers van de werknemers als de werknemers individueel de mogelijkheid inruimen om te doen toetsen dat de verplichtingen uit hoofde van deze richtlijn zijn nageleefd, maar die het individuele vorderingsrecht van de werknemers beperkt wat betreft de bezwaren die kunnen worden aangevoerd en hieraan de voorwaarde verbindt dat de vertegenwoordigers van de werknemers vooraf bezwaren kenbaar hebben gemaakt aan de werkgever, en de betrokken werknemer de werkgever vooraf heeft medegedeeld dat hij betwist dat de informatie- en raadplegingsprocedure is nageleefd.

Het Hof herinnerde er ook aan dat de nationale rechter bij de toepassing van het nationale recht ingevolge het beginsel van richtlijnconforme uitlegging van het nationale recht alle regels van dit recht in de beschouwing moet betrekken en dit recht zo veel mogelijk moet uitleggen in het licht van de bewoordingen en het doel van een richtlijn om het door deze laatste beoogde resultaat te bereiken. Aangezien artikel 2 van richtlijn 98/59 zich verzet tegen een nationale regeling die de verplichtingen van de werkgever die wil overgaan tot collectieve ontslagen, beperkt ten opzichte van die vermeld in dat artikel, dient de nationale rechter in het kader van zijn bevoegdheid te waarborgen dat de verplichtingen van een dergelijke werkgever niet worden beperkt ten opzichte van die vermeld in artikel 2 van de richtlijn.

In de zaak *Meerts* (arrest van 22 oktober 2009, C-116/08) verduidelijkte het Hof de rechten van een werknemer die wordt ontslagen tijdens een deeltijds ouderschapsverlof, zoals die voortvloeien uit richtlijn 96/34/EG betreffende de door de UNICE, het CEEP en het EVV gesloten raamovereenkomst inzake ouderschapsverlof³².

Uitgaande van de vaststelling dat clause 2, punt 6, van die raamovereenkomst bepaalt dat de op de datum van ingang van het ouderschapsverlof door de werknemer verworven rechten of rechten in wording ongewijzigd behouden blijven tot het einde van dat verlof, overwoog het Hof dat zowel uit de formulering van die bepaling als uit de context ervan blijkt dat die bepaling tot doel heeft het verlies of de beperking te voorkomen van de uit de arbeidsverhouding voortvloeiende verworven rechten of rechten in wording, waarop de werknemer op de datum van ingang van het ouderschapsverlof aanspraak kan maken, en te verzekeren dat hij zich, na afloop van het verlof, wat deze rechten betreft, in dezelfde situatie bevindt als die waarin hij zich bevond voorafgaand aan dit verlof. Gelet op de doelstelling van gelijke behandeling van mannen en vrouwen die door de raamovereenkomst inzake ouderschapsverlof wordt nagestreefd, moet de verplichting om verworven rechten of rechten in wording te eerbiedigen, worden opgevat als de uitdrukking van een beginsel van communautair sociaal recht van bijzonder belang dat niet restrictief mag worden uitgelegd. Uit de doelstellingen van de raamovereenkomst inzake ouderschapsverlof blijkt dat het begrip „verworven rechten of rechten in wording” in de raamovereenkomst alle rechten en voordelen in geld of in natura omvat die direct of indirect uit de arbeidsverhouding voortvloeien en waarop de werknemer jegens de werkgever aanspraak kan maken op de datum van ingang van het ouderschapsverlof. Tot die rechten en voordelen behoren alle rechten en voordelen die verband houden met de arbeidsvoorwaarden, zoals het recht van een voltijds werknemer die deeltijds ouderschapsverlof geniet, om, in geval van eenzijdige beëindiging door de werkgever van een overeenkomst voor onbepaalde tijd, een opzeggingstermijn te krijgen, waarvan de duur afhangt van de anciënniteit van de werknemer in de onderneming en die tot doel heeft de zoektocht naar een nieuwe betrekking te vergemakkelijken. Dit geheel van rechten en voordelen zou in gevaar komen indien, in geval van niet-naleving van de wettelijk bepaalde opzeggingstermijn bij

³² Richtlijn 96/34/EG van de Raad van 3 juni 1996 (PB L 145, blz. 4), zoals gewijzigd bij richtlijn 97/75/EG van de Raad van 15 december 1997 (PB 1998, L 10, blz. 24).

een ontslag tijdens een deeltijds ouderschapsverlof, een voltijds in dienst genomen werknemer geen aanspraak meer zou kunnen maken op de vaststelling van de hem verschuldigde ontslagvergoeding op basis van het met zijn arbeidsovereenkomst overeenstemmende loon. Een nationale wettelijke regeling op grond waarvan de uit de arbeidsverhouding voortvloeiende rechten in geval van ouderschapsverlof zouden worden beperkt, zou de werknemer ervan kunnen weerhouden een dergelijk verlof te nemen, en de werkgever ertoe kunnen aanzetten eerder werknemers met ouderschapsverlof te ontslaan dan andere werknemers. Dat zou regelrecht indruisen tegen de doelstelling van de raamovereenkomst inzake ouderschapsverlof, die onder meer ertoe strekt het beroeps- en gezinsleven beter te kunnen combineren.

Het Hof concludeerde dan ook dat de raamovereenkomst inzake ouderschapsverlof eraan in de weg staat dat, wanneer een werkgever de arbeidsovereenkomst van een voor onbepaalde tijd voltijds in dienst genomen werknemer tijdens diens deeltijds ouderschapsverlof zonder dringende reden of zonder inachtneming van de wettelijk bepaalde opzeggingstermijn eenzijdig beëindigt, de aan de werknemer te betalen vergoeding wordt bepaald op basis van het verminderde loon dat hij ontvangt op het tijdstip van het ontslag.

In de zaak *Hütter* (arrest van 18 juni 2009, C-88/08) was het Hof van oordeel dat een nationale wettelijke regeling die uitsluit dat met vóór de voltooiing van het achttiende levensjaar vervulde tijdvakken van arbeid rekening wordt gehouden voor de vaststelling van de salaristrap waarin arbeidscontractanten in overheidsdienst van een lidstaat worden geplaatst, een discriminatie op grond van leeftijd oplevert die rechtens niet kan worden gerechtvaardigd en dus in strijd is met het gemeenschapsrecht.

In het arrest stelt het Hof vast dat een dergelijke regeling, die een verschil in behandeling van personen invoert op grond van de leeftijd waarop zij hun beroepservaring hebben verworven, een verschil in behandeling invoert dat rechtstreeks is gebaseerd op het leeftijdscriterium in de zin van artikel 2, leden 1 en 2, sub a, van richtlijn 2000/78/EG³³.

Het Hof wijst er vervolgens op dat de doelstellingen van de regeling in kwestie, namelijk het algemeen voortgezet onderwijs niet benadelen ten opzichte van het beroepsonderwijs en het bevorderen van de integratie in de arbeidsmarkt van jongeren die een beroepsopleiding hebben gevolgd, legitieme doelstellingen zijn in de zin van artikel 6, lid 1, van richtlijn 2000/78.

Het Hof stelt evenwel vast dat die twee doelstellingen met elkaar in tegenspraak kunnen lijken, aangezien de litigieuze maatregel die niet beide tegelijk kan nastreven. Wat het doel betreft om het algemeen voortgezet onderwijs niet te benadelen ten opzichte van het beroepsonderwijs, beklemtoont het Hof voorts dat het criterium van de leeftijd waarop de eerdere ervaring is verworven, van toepassing is ongeacht het soort onderwijs dat is gevolgd. Dat criterium lijkt dan ook niet passend voor de verwezenlijking van het doel. Aangaande de doelstelling van bevordering van de integratie in de arbeidsmarkt van jongeren die een beroepsopleiding hebben gevolgd, beklemtoont het Hof dat de niet-inaanmerkingneming van vóór de voltooiing van het achttiende levensjaar verworven ervaring zonder onderscheid van toepassing is op alle arbeidscontractanten in overheidsdienst, ongeacht de leeftijd waarop zij worden aangesteld. Voor zover die regel geen rekening houdt met de leeftijd van personen op het tijdstip van hun aanwerving, is zij dus niet passend om de toegang tot de arbeidsmarkt van een door hun jonge leeftijd bepaalde categorie werknemers te bevorderen.

³³ Richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep (PB L 303, blz. 16).

Het Hof concludeert dan ook dat de bij de betrokken regeling ingevoerde discriminatie niet als gerechtvaardigd kan worden beschouwd en dus indruist tegen de artikelen 1, 2 en 6 van richtlijn 2000/78.

Milieu

De geschillen op het gebied van het milieurecht namen net als in de vorige jaren een belangrijke plaats in in de rechtspraak van het Hof.

In de zaak *Commissie/Malta* (arrest van 10 september 2009, C-76/08) moest het Hof onderzoeken of de Republiek Malta, door het toestaan van de lentejacht op de kwartel en de tortelduif van 2004 tot en met 2007, de verplichtingen niet was nagekomen die op haar rusten krachtens richtlijn 79/409/EEG van de Raad van 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand³⁴, zoals de Commissie betoogde.

Volgens artikel 7, leden 1 en 4, van de richtlijn mag op deze twee soorten namelijk niet worden gejaagd tijdens de trek naar hun nestplaatsen. Artikel 9, lid 1, van de richtlijn voorziet echter in uitzonderingen op dat verbod wanneer er geen andere bevredigende oplossing is.

Het Hof wijst erop dat ofschoon de twee betrokken soorten in de herfst daadwerkelijk voorkwamen in Malta, de jagers tijdens de aan de orde zijnde jaren slechts een verwaarloosbare hoeveelheid vogels mochten vangen tijdens de herfstjacht. Bovendien komen die vogels tijdens deze periode slechts op een beperkt deel van het grondgebied van Malta voor. Tot slot bevindt de populatie van deze twee bejaagde vogelsoorten zich niet onder een bevredigend niveau. In het bijzonder blijkt uit de door de Internationale Unie voor het behoud van de natuur en de natuurlijke hulpbronnen opgestelde rode lijst van de bedreigde soorten dat de aan de orde zijnde soorten in de categorie „niet bedreigd” zijn ingedeeld. In deze zeer bijzondere omstandigheden kan de herfstjacht in Malta volgens het Hof niet worden beschouwd als een bevredigende alternatieve oplossing voor de opening van de lentejacht.

Deze vaststelling biedt echter zeker niet de mogelijkheid om de jacht in de lente zonder beperkingen te openen, maar staat deze opening slechts toe indien deze noodzakelijk is en wanneer de andere doelstellingen van de richtlijn niet in gevaar worden gebracht. Het Hof is van oordeel dat de opening van een jachtperiode in het voorjaar, in de loop waarvan die bejaagde soorten naar hun nestplaats terugkeren, die uitloopt op een drie keer hoger sterftecijfer voor de kwartel, en acht keer hoger voor de tortelduif, dan dat waartoe de herfstjacht aanleiding geeft, geen geschikte oplossing vormt die strikt evenredig is aan de door de richtlijn nagestreefde doelstelling van instandhouding van de soorten.

Het Hof stelt dan ook vast dat de Republiek Malta de voorwaarden voor de afwijking niet heeft nageleefd en dus de krachtens de betrokken richtlijn op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen.

In de zaak *Commissie/Polen* (arrest van 16 juli 2009, C-165/08) diende het Hof te onderzoeken of de Republiek Polen, door het in de handel brengen van zaaizaad van genetisch gemodificeerde rassen en de opnemings van die rassen in de nationale rassenlijst te verbieden, de verplichtingen niet

³⁴ PB L 103, blz. 1.

was nagekomen die op haar rusten krachtens de richtlijnen 2001/18/EG³⁵ en 2002/53/EG³⁶, zoals de Commissie stelde.

De Republiek Polen voerde het zeer originele verweer dat de richtlijnen 2001/18 en 2002/53 in casu niet konden worden toegepast omdat zij doelstellingen van vrij verkeer, milieubescherming en volksgezondheid nastreven, terwijl de nationale regeling ethische en religieuze doelstellingen had. De litigieuze nationale bepalingen zouden dus buiten de werkingssfeer van die richtlijnen vallen, zodat de daaruit voortvloeiende belemmeringen van het vrije verkeer van GGO's, die mogelijk in strijd zijn met artikel 28 EG, in voorkomend geval zouden kunnen worden gerechtvaardigd uit hoofde van artikel 30 EG.

Het Hof was van oordeel dat voor de beslechting van de zaak geen uitspraak hoefde te worden gedaan over de vraag of de lidstaten een recht behouden om zich op ethische of religieuze argumenten te beroepen ter rechtvaardiging van de vaststelling van nationale maatregelen die afwijken van de bepalingen van de richtlijnen 2001/18 en 2002/53. Er kon worden volstaan met vast te stellen dat de Republiek Polen niet had aangetoond dat de litigieuze nationale bepalingen inderdaad de gestelde doelen nastreefden. In deze omstandigheden druisen algemene verboden, zoals die welke zijn neergelegd in de litigieuze nationale bepalingen, in tegen de verplichtingen die voor de Republiek Polen voortvloeien zowel uit de artikelen 22 en 23 van richtlijn 2001/18, als uit de artikelen 4, lid 4, en 16 van richtlijn 2002/53. Het Hof concludeerde dat een lidstaat die het vrije verkeer van zaaizaad van genetisch gemodificeerde rassen en de opnemings van genetisch gemodificeerde rassen in de nationale rassenlijst verbiedt, de verplichtingen niet nakomt die op hem rusten krachtens de artikelen 22 en 23 van richtlijn 2001/18 en de artikelen 4, lid 4, en 16 van richtlijn 2002/53.

In een zaak betreffende de berekening van de afvalheffing (arrest van 16 juli 2009, *Futura Immobiliare e.a.*, C-254/08), waarbij het beginsel „de vervuiler betaalt” moest worden toegepast, legde het Hof artikel 15, sub a, van richtlijn 2006/12/EG³⁷ aldus uit dat deze bepaling in de huidige stand van het gemeenschapsrecht niet in de weg staat aan een nationale regeling die ter financiering van het beheer en de verwijdering van stedelijk afval voorziet in een heffing die wordt berekend op basis van een raming van de door de gebruikers van die dienst geproduceerde hoeveelheid afval, en niet op basis van de daadwerkelijk door hen geproduceerde en afgegeven hoeveelheid afval.

Het Hof baseerde zijn redenering op de omstandigheid dat in een situatie waarin de houders van afvalstoffen deze aan een ophaler afgeven, artikel 15, sub a, van richtlijn 2006/12 toepassing vindt, op grond waarvan de kosten voor de verwijdering van afvalstoffen overeenkomstig het beginsel „de vervuiler betaalt” voor rekening komen van die houders. Het is echter vaak moeilijk en zelfs duur om precies vast te stellen hoeveel stedelijk afval iedere houder afgeeft. In die omstandigheden kan het gebruik van criteria die enerzijds zijn gebaseerd op de capaciteit van de houders om afval te produceren, berekend op basis van de oppervlakte van de door hen gebruikte onroerende goederen en van de bestemming van die goederen en/of, anderzijds, op de aard van de geproduceerde afvalstoffen, het mogelijk maken de kosten voor de verwijdering van die afvalstoffen te

³⁵ Richtlijn 2001/18/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 maart 2001 inzake de doelbewuste introductie van genetisch gemodificeerde organismen in het milieu en tot intrekking van richtlijn 90/220/EEG van de Raad (PB L 106, blz. 1).

³⁶ Richtlijn 2002/53/EG van de Raad van 13 juni 2002 betreffende de gemeenschappelijke rassenlijst van landbouwgewassen (PB L 193, blz. 1).

³⁷ Richtlijn 2006/12/EG van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2006 betreffende afvalstoffen (PB L 114, blz. 9).

berekenen en deze te verdelen onder de verschillende houders, aangezien die twee parameters het bedrag van die kosten direct beïnvloeden.

Het Hof preciseerde dat het evenwel aan de verwijzende rechter staat om aan de hand van de hem verstrekte feitelijke en juridische gegevens na te gaan, of de heffing voor de verwijdering van vast stedelijk afval niet tot gevolg heeft dat bepaalde houders, in casu de hotelbedrijven, kosten dienen te dragen die kennelijk onevenredig zijn aan de hoeveelheid en de aard van de afvalstoffen die zij kunnen produceren.

Visa, asiel en immigratie

Het aantal zaken met betrekking tot asiel neemt toe en het Hof heeft voor het eerst verschillende richtlijnen op dit gebied moeten uitleggen.

In de zaak *Petrosian e.a.* (arrest van 29 januari 2009, C-19/08) boog het Hof zich over de procedure tot overdracht van een asielzoeker en legde het in dat verband verordening (EG) nr. 343/2003³⁸ uit. Het Armeense gezin Petrosian had eerst asiel aangevraagd in Frankrijk en vervolgens in Zweden. De Zweedse nationale instanties wilden het gezin overdragen aan Frankrijk, maar de Petrosians stelden tegen het besluit daartoe verschillende beroepen in, zodat de in artikel 20, lid 1, sub d, van deze verordening gestelde termijn van zes maanden was verstreken. Die termijn, die aanvangt met de „beslissing op het beroep of op het verzoek tot herziening”, moet de lidstaat waar het asielverzoek is ingediend in staat stellen over te gaan tot de overdracht, terwijl het verstrijken ervan diezelfde staat bevoegd maakt. Het arrest draaide rond de vraag welke gebeurtenis de termijn van zes maanden doet ingaan.

In zijn antwoord maakt het Hof onderscheid tussen twee hypothesen naargelang de nationale wettelijke regelingen al dan niet voorzien in een opschortend beroep. Het besliste dat wanneer niet is voorzien in een beroepsmogelijkheid waaraan opschortende werking kan worden verbonden, de termijn voor overdracht aanvangt met de uitdrukkelijke of stilzwijgende beslissing waarbij de voor de overdracht aangezochte lidstaat terugname van de betrokkene aanvaardt. Als de wettelijke regeling van de om overdracht verzoekende lidstaat daarentegen voorziet in opschortende werking van een beroep, vangt de termijn voor tenuitvoerlegging van de overdracht daarentegen niet reeds aan met de voorlopige beslissing van de rechter om het in gang zetten van de overdrachtsprocedure op te schorten, maar pas met de beslissing van de rechter over de gegrondheid van de procedure, die aan het in gang zetten van de overdracht niet meer in de weg kan staan. Gelet op het met het stellen van een termijn aan de lidstaten beoogde doel, moet het aanvangsmoment daarvan namelijk dusdanig worden bepaald dat de lidstaten beschikken over een termijn van zes maanden, die zij worden geacht volledig te benutten voor het regelen van de technische afhandeling van de overdracht. Het Hof hield verder rekening met de eerbiediging van de rechtsbescherming en met het beginsel van de procesautonomie van de lidstaten.

In de zaak *Elgafaji* (arrest van 17 februari 2009, C-465/07) moest het Hof zich vervolgens uitspreken over de omvang van de subsidiaire bescherming die wordt verleend door artikel 15 van richtlijn

³⁸ Verordening (EG) nr. 343/2003 van de Raad van 18 februari 2003 tot vaststelling van de criteria en instrumenten om te bepalen welke lidstaat verantwoordelijk is voor de behandeling van een asielverzoek dat door een onderdaan van een derde land bij een van de lidstaten wordt ingediend (PB L 50, blz. 1).

2004/83/EG³⁹ inzake minimumnormen voor de erkenning van onderdanen van derde landen en staatlozen als vluchteling. De vraag was of de sub c van dat artikel gestelde voorwaarde van het bestaan van een „ernstige en individuele bedreiging van het leven of de persoon van een burger als gevolg van willekeurig geweld in het kader van een internationaal of binnenlands gewapend conflict”, zoals het Europees Hof voor de rechten van de mens verlangt, aldus moet worden opgevat dat het vereist dat degene die om subsidiaire bescherming verzoekt, aantoont dat hij specifiek wordt gevisieerd om redenen die te maken hebben met zijn persoonlijke omstandigheden.

Het Hof beantwoordde die vraag ontkennend. Het bevestigde allereerst de autonomie van artikel 15, en wees erop dat de inhoud daarvan verschilt van die van artikel 3 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens (EVRM), zodat de uitlegging ervan autonoom moet geschieden. Vervolgens overwoog het dat de sub c gedefinieerde schade, namelijk een „ernstige en individuele bedreiging van het leven of de persoon” van de verzoeker, betrekking heeft op een algemener risico op schade dan de twee andere soorten schade die in dat artikel worden omschreven, zoals de doodstraf, die betrekking hebben op situaties waarin degene die om subsidiaire bescherming verzoekt, specifiek wordt blootgesteld aan het risico op een bepaald soort schade. De bedoelde bedreigingen zijn bovendien inherent aan een algemene situatie van een „internationaal of binnenlands gewapend conflict”.

Tot slot is het geweld dat de oorzaak is van die bedreiging, „willekeurig”. Dit houdt in dat het geweld gericht kan zijn tot personen ongeacht hun persoonlijke omstandigheden. Het Hof preciseerde dienaangaande dat hoe meer de verzoeker eventueel het bewijs kan leveren dat hij specifiek wordt geraakt om redenen die te maken hebben met zijn persoonlijke omstandigheden, hoe lager de mate van willekeurig geweld zal zijn die vereist is opdat hij in aanmerking komt voor subsidiaire bescherming. Het Hof beklemtoonde ten slotte dat deze uitlegging van artikel 15, sub c, volledig verenigbaar is met het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens, en inzonderheid met de rechtspraak inzake artikel 3.

De gevoegde zaken *Zurita García en Choque Cabrera* (arrest van 22 oktober 2009, C-261/08 en C-348/08) ten slotte draaiden rond de vraag of de Overeenkomst ter uitvoering van het Schengenakkoord (hierna: „SUO”) en de Schengengrenscode de bevoegde autoriteiten van de lidstaten verplichten om de verwijdering te gelasten van een onderdaan van een derde land waarvan vaststaat dat hij zich illegaal ophoudt op het grondgebied van een lidstaat. Deze zaak was het gevolg van het feit dat de verwijdering van García en Cabrera was gelast omdat zij zich illegaal ophielden op het Spaanse grondgebied. Volgens de Spaanse wet en de daaraan gegeven uitlegging mag de in dat geval opgelegde straf echter enkel uit een geldboete bestaan, wanneer geen bijkomend element rechtvaardigt dat de geldboete wordt vervangen door verwijdering. García en Cabrera hebben beroepen ingesteld bij de nationale rechter, die zich op zijn beurt tot het Hof heeft gewend.

In zijn antwoord stelde het Hof allereerst vast dat de Spaanse taalversie van de betrokken tekst niet overeenstemt met de overige taalversies. Daar de Spaanse taalversie echter de enige is waarin de verwijdering voorkomt als een verplichting en niet als een mogelijkheid voor de autoriteiten, concludeerde het Hof dat de werkelijke bedoeling van de wetgever niet was om de betrokken lidstaten de verplichting tot verwijdering op te leggen. Verder stelde het Hof vast dat de SUO het vrijwillige vertrek van de onderdaan die zich illegaal op het grondgebied van een lidstaat ophoudt, op de voorgrond stelt. Bovendien is, voor zover de SUO bepaalt dat een onderdaan van een derde

³⁹ Richtlijn 2004/83/EG van de Raad van 29 april 2004 inzake minimumnormen voor de erkenning van onderdanen van derde landen en staatlozen als vluchteling of als persoon die anderszins internationale bescherming behoeft, en de inhoud van de verleende bescherming (PB L 304, blz. 12).

land in bepaalde omstandigheden moet worden verwijderd van het grondgebied van de lidstaat waar hij werd aangehouden, dit gevolg onderworpen aan de in de nationale wetgeving van de betrokken lidstaat neergelegde voorwaarden. Het Hof was dan ook van oordeel dat het aan de nationale wetgeving van elke lidstaat staat om, met name met betrekking tot de voorwaarden waaronder de verwijdering zal plaatsvinden, de modaliteiten vast te stellen voor de toepassing van de in de SUO neergelegde basisregels voor onderdanen van derde landen die niet of niet langer voldoen aan de voorwaarden inzake kort verblijf op zijn grondgebied. Het Hof concludeerde dat noch de SUO, noch de Schengengrenscore de lidstaten verplicht om de verwijdering te gelasten van een onderdaan van een derde land die zich illegaal op het grondgebied van een lidstaat ophoudt.

Justitiële samenwerking in burgerlijke zaken en internationaal privaatrecht

In 2009 zijn talrijke belangrijke arresten gewezen op het gebied van het internationaal privaatrecht. Allereerst moet worden gewezen op het arrest van 6 oktober 2009, *ICF* (C-133/08), waarin het Hof voor het eerst het Verdrag van Rome inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst⁴⁰ heeft uitgelegd. In antwoord op verschillende vragen over artikel 4 van het verdrag herinnerde het Hof er eerst aan dat dit is gesloten ter voortzetting, op het gebied van het internationaal privaatrecht, van de eenmaking van het recht waarmee was begonnen met het Verdrag van Brussel betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken⁴¹. Volgens het Verdrag van Rome kunnen partijen vrij het op de overeenkomst toepasselijke recht kiezen. Bij gebreke van een keuze door partijen wordt de overeenkomst beheerst door het recht van het land waarmee zij het nauwst is verbonden. Verder voorziet het verdrag in een vermoeden ten gunste van de verblijfplaats van de partij die de kenmerkende prestatie verricht en in bijzondere aanknopingsfactoren voor met name vervoersovereenkomsten. Dienaangaande was het Hof van oordeel dat het aanknopingscriterium van artikel 4, lid 4, van het verdrag slechts van toepassing is op een bevrachtingsovereenkomst niet zijnde een „overeenkomst tot bevrachting voor een enkele reis”, wanneer de overeenkomst hoofdzakelijk niet de enkele terbeschikkingstelling van een vervoermiddel, maar het eigenlijke vervoer van de goederen betreft. Verder verklaarde het Hof voor recht dat artikel 4, lid 5, van het verdrag aldus moet worden uitgelegd dat wanneer uit het geheel der omstandigheden duidelijk blijkt dat de overeenkomst nauwer is verbonden met een ander land dan het land dat wordt bepaald op basis van een van de criteria van artikel 4, leden 2 tot en met 4, van het verdrag, de rechter die criteria buiten toepassing dient te laten en het recht dient toe te passen van het land waarmee die overeenkomst het nauwst is verbonden. Ten slotte besliste het Hof dat een deel van de overeenkomst bij uitzondering kan worden beheerst door een ander recht dan het recht dat wordt toegepast op de rest van de overeenkomst, indien het voorwerp van dat deel autonoom is.

Ook met betrekking tot de uitlegging van verordening (EG) nr. 44/2001 betreffende de rechterlijke bevoegdheid, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (Brussel I-verordening)⁴² en van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (Executieverdrag) zijn verschillende arresten gewezen die hier moeten worden vermeld. De zaak *Apostolides* (arrest van 28 april 2009, C-420/07) was het gevolg van de deling van Cyprus na de interventie door Turkse troepen in 1974. De Republiek Cyprus, die in 2004 is toegetreden tot de Europese Unie,

⁴⁰ Verdrag inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst, ter ondertekening opgesteld te Rome op 19 juni 1980 (PB 1980, L 266, blz. 1).

⁴¹ Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (PB 1972, L 299, blz. 32).

⁴² Verordening (EG) nr. 44/2001 van de Raad van 22 december 2000 (PB 2001, L 12, blz. 1).

oefent slechts feitelijk gezag uit in het zuidelijke deel van het eiland, terwijl in het noordelijke deel de Turkse Republiek Noord-Cyprus is opgericht, die enkel door Turkije wordt erkend. Een protocol bij de Akte betreffende de toetreding van de Republiek Cyprus schort daarom de toepassing van het gemeenschapsrecht op in de zones waarover de regering van de Republiek Cyprus niet feitelijk het gezag uitoefent. In een beroep van een Cypriotisch staatsburger tot erkenning en tenuitvoerlegging van twee beslissingen van gerechten in het zuidelijke deel van het eiland die twee Britse staatsburgers veroordeelden om een eigendom in het noordelijke deel te verlaten, stelde de verwijzende rechter, een gerecht van het Verenigd Koninkrijk, het Hof verschillende vragen over de uitlegging en de toepassing van verordening nr. 44/2001. Het Hof heeft allereerst geoordeeld dat de door het protocol ingevoerde uitzondering niet in de weg staat aan de toepassing van verordening nr. 44/2001 op een beslissing die is gegeven door een Cypriotisch gerecht dat zetelt in het door de regering gecontroleerde gebied, maar die betrekking heeft op een in dat noordelijke deel gelegen stuk grond. Vervolgens stelde het Hof vast dat de omstandigheid dat een stuk grond in een gebied ligt waarover de regering niet feitelijk het gezag uitoefent, zodat de beslissingen in kwestie in de praktijk niet ten uitvoer kunnen worden gelegd daar waar het stuk grond zich bevindt, niet in de weg staat aan de erkenning of de tenuitvoerlegging van beslissingen in een andere lidstaat. Artikel 22, punt 1, van verordening nr. 44/2001 heeft immers betrekking op de internationale rechterlijke bevoegdheid van de lidstaten en niet op hun nationale rechterlijke bevoegdheid. Het Hof herinnerde er met betrekking tot de openbare orde van de aangezochte lidstaat ook aan dat een rechter een beslissing van een gerecht uit een andere lidstaat niet mag weigeren te erkennen enkel op grond dat zijns inziens het nationale recht of het gemeenschapsrecht onjuist is toegepast, aangezien anders het doel van verordening nr. 44/2001 zou worden doorkruist. De uitzondering wordt in een dergelijk geval enkel gehanteerd wanneer de onjuiste rechtsopvatting inhoudt dat de erkenning of de tenuitvoerlegging van de beslissing een kennelijke schending van een fundamentele rechtsregel in de rechtsorde van de aangezochte lidstaat oplevert. Ten slotte heeft het Hof geoordeeld dat de erkenning of de tenuitvoerlegging van een bij verstek gegeven beslissing niet kan worden geweigerd wanneer de verweerder een rechtsmiddel heeft kunnen aanwenden tegen de bij verstek gegeven beslissing en daardoor heeft kunnen geldend maken dat het stuk dat het geding inleidt of een gelijkwaardig stuk hem niet zo tijdig en op zodanige wijze als met het oog op zijn verdediging nodig was, was betekend of meegedeeld.

In de zaak *Allianz (voorheen Riunione Adriatica di Sicurtà)* (arrest van 10 februari 2009, C-185/07) was het Hof van oordeel dat de uitvaardiging door een gerecht van een lidstaat van een bevel teneinde een persoon te verbieden een procedure voor het gerecht van een andere lidstaat in te leiden of voort te zetten („anti-suit injunction”⁴³), op grond dat een dergelijke procedure in strijd is met een arbitragebeding, onverenigbaar is met verordening nr. 44/2001. Het Hof herinnerde eraan dat een procedure die leidt tot de vaststelling van een „anti-suit injunction” niet binnen de werkingssfeer van verordening nr. 44/2001 valt, maar gevolgen kan hebben die afbreuk doen aan het nuttig effect ervan. Dit is met name het geval wanneer een dergelijke procedure een gerecht van een andere lidstaat verhindert de bevoegdheden uit te oefenen die hem zijn toegekend krachtens verordening nr. 44/2001. Het Hof was dan ook van oordeel dat wanneer een procedure op grond van het onderwerp van het geding, dat wil zeggen op grond van de aard van de door een procedure te bewaren rechten, binnen de werkingssfeer van verordening nr. 44/2001 valt, een prealabele vraag naar de toepasselijkheid van een arbitragebeding eveneens binnen de werkingssfeer van deze verordening valt. Hieruit volgt dat de exceptie van onbevoegdheid, ontleend aan het bestaan van een arbitragebeding binnen de werkingssfeer van verordening nr. 44/2001 valt en dat het gerecht derhalve krachtens deze verordening bij uitsluiting bevoegd is zich uit te spreken over deze exceptie en over zijn eigen bevoegdheid. Het feit dat een gerecht van een lidstaat dat normaal gesproken

⁴³ Zie ook het arrest van het Hof van 27 april 2004, *Turner* (C-159/02, Jurispr. blz. I-3565).

overeenkomstig verordening nr. 44/2001 bevoegd is, middels een „anti-suit injunction” wordt belet om zich uit te spreken over juist de toepasselijkheid daarvan op het bij dit gerecht aanhangige geding, komt er noodzakelijkerwijs op neer dat dit gerecht de bevoegdheid wordt ontnomen om over zijn eigen rechtsmacht te beslissen. Een „anti-suit injunction” eerbiedigt dus niet het algemene beginsel volgens hetwelk elk aangezocht gerecht krachtens de op hem toepasselijke regels zelf bepaalt of het bevoegd is om uitspraak te doen op het aan hem voorgelegde geding. Bovendien druist zij ook in tegen het vertrouwen van de lidstaten in elkaars rechtssystemen en rechterlijke instanties. Zij is dus onverenigbaar met verordening nr. 44/2001.

De werkingssfeer van verordening nr. 44/2001 stond ook centraal in de zaak *SCT Industri* (arrest van 2 juli 2009, C-111/08). Het Hof was van oordeel dat die verordening niet van toepassing is op een vordering tot revindicatie in het kader van een insolventieprocedure. Meer bepaald valt een vordering tot nietigverklaring van een aandelenoverdracht door de curator in het kader van een insolventieprocedure, gelet op het nauwe verband met een faillissementsprocedure, onder de uitzondering van de toepassing van verordening nr. 44/2001 voor faillissementen.

Nadat het Hof zich in de zaak *Color Drack* (arrest van 3 mei 2007, C-386/05, Jurispr. blz. I-3699) had gebogen over overeenkomsten voor de verkoop van goederen die op verschillende plaatsen worden geleverd, kreeg het in de zaak *Rehder* (arrest van 9 juli 2009, C-204/08) te maken met overeenkomsten voor het verrichten van diensten op verschillende plaatsen, meer bepaald overeenkomsten voor luchtvervoer. Het Hof was van oordeel dat de toepassing van de bijzonderebevoegdheidsregel in artikel 5, punt 1, van verordening nr. 44/2001 voor verbintenissen uit overeenkomst, aan een nabijheidsdoelstelling beantwoordt en is ingegeven door de wenselijkheid van een nauwe band tussen de overeenkomst en het gerecht dat daarvan kennis moet nemen. Gelet op de doelstellingen van nabijheid en voorspelbaarheid, moet in het geval dat diensten op meerdere plaatsen in verschillende lidstaten moeten worden verstrekt, worden nagegaan welke plaats de nauwste band verzekert tussen de betrokken overeenkomst en het bevoegde gerecht, met name op welke plaats volgens die overeenkomst de hoofddienst moet worden verstrekt. In het geval van luchtvervoer van personen van een lidstaat naar een andere op grond van een overeenkomst die is gesloten met één enkele luchtvaartmaatschappij, is het gerecht dat bevoegd is om kennis te nemen van een vordering tot compensatie gebaseerd op die vervoerovereenkomst en verordening (EG) nr. 261/2004 tot vaststelling van gemeenschappelijke regels inzake compensatie aan luchtreizigers⁴⁴, naar keuze van de eiser het gerecht in het rechtsgebied waarvan zich de plaats van vertrek of de plaats van aankomst van het vliegtuig bevindt.

In het arrest van 2 april 2009, *Gambazzi* (C-394/07) deed het Hof uitspraak over het begrip „beslissing” in de zin van de bepalingen van het Executieverdrag inzake de erkenning en de tenuitvoerlegging en over de strekking van de aan schending van de openbare orde van de aangezochte staat ontleende grond om erkenning en tenuitvoerlegging te weigeren. Het was in de eerste plaats van oordeel dat vonnissen en beschikkingen die bij verstek zijn gegeven „beslissingen” zijn als zij zijn gegeven in het kader van een in beginsel contradictoire civiele procedure. Artikel 25 van het Executieverdrag heeft immers zonder onderscheid betrekking op alle door de gerechten van de verdragsluitende staten gegeven beslissingen. Voor de toepassing van dit verdrag op deze rechterlijke beslissingen volstaat het dat deze beslissingen in de staat van herkomst het voorwerp zijn geweest of konden zijn van een procedure op tegenspraak, voordat om erkenning en tenuitvoerlegging ervan wordt verzocht. Het Hof preciseerde dat het feit dat de rechter uitspraak heeft ge-

⁴⁴ Verordening (EG) nr. 261/2004 van het Europees Parlement en de Raad van 11 februari 2004 tot vaststelling van gemeenschappelijke regels inzake compensatie en bijstand aan luchtreizigers bij instapweigering en annulering of langdurige vertraging van vluchten en tot intrekking van verordening (EEG) nr. 295/91 (PB L 46, blz. 1).

daan alsof de verweerder, die regelmatig is verschenen, verstek heeft laten gaan, niet volstaat om afbreuk te doen aan de kwalificatie als „beslissing”. In de tweede plaats was het Hof van oordeel dat de rechter van de aangezochte staat, gelet op de openbareorde-uitzondering, rekening kan houden met het feit dat de rechter van de staat van herkomst op de vordering van de verzoeker heeft beslist zonder de verweerder te horen, die regelmatig is verschenen, maar bij beschikking van de procedure is uitgesloten omdat hij niet de verplichtingen is nagekomen die bij eerdere beschikkingen in het kader van dezelfde procedure zijn opgelegd. De openbareorde-uitzondering kan worden ingeroepen wanneer blijkt dat deze uitsluiting een kennelijke en buitensporige schending vormde van het recht van de verweerder om te worden gehoord. De verwijzende rechter dient niet enkel controle uit te oefenen op de omstandigheden waaronder de beslissingen zijn gegeven waarvan tenuitvoerlegging wordt gevorderd, maar ook op de omstandigheden waaronder de beschikkingen zijn gegeven waarbij een bevel is opgelegd. Hij dient met name na te gaan welke rechtsmiddelen ter beschikking stonden van de verweerder en of deze in het kader van deze beslissingen de gelegenheid heeft gehad om te worden gehoord.

Het Hof werd ook verzocht om uitlegging van sommige bepalingen van verordening nr. 2201/2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van verordening nr. 1347/2000⁴⁵. In de eerste plaats moet worden gewezen op de zaak *Hadadi* (arrest van 16 juli 2009, C-168/08), waarin het Hof zich uitsprak over het criterium van de nationaliteit van de echtgenoten bij de keuze van het gerecht dat bevoegd is voor echtscheidingen. De zaak betrof twee echtgenoten die beide de Franse en de Hongaarse nationaliteit hebben en die allebei in een van die twee landen de echtscheiding hadden aangevraagd. Het Hof stelde allereerst vast dat verordening nr. 2201/2003 geen onderscheid maakt naargelang een persoon één of meerdere nationaliteiten heeft. De bepaling van de verordening die voorziet in de bevoegdheid van de gerechten van de lidstaat van de nationaliteit van de echtgenoten kan derhalve niet anders worden uitgelegd wanneer beide echtgenoten twee gemeenschappelijke nationaliteiten hebben dan wanneer zij slechts één en dezelfde nationaliteit hebben. Ingeval de echtgenoten zowel de nationaliteit van de lidstaat van de aangezochte rechter als die van eenzelfde andere lidstaat hebben, moet de aangezochte rechter in aanmerking nemen dat de echtgenoten ook de nationaliteit van de andere lidstaat hebben en dat de gerechten van die andere lidstaat op grond van die verordening hadden kunnen worden aangezocht. Het Hof wees er vervolgens op dat de bevoegdheidsregels inzake echtscheidingen in die verordening berusten op verscheidene alternatieve objectieve criteria en op het ontbreken van een hiërarchie tussen de aanknopingspunten voor de bevoegdheid. Derhalve is het toegestaan dat er meerdere bevoegde rechters naast elkaar bestaan, zonder dat daartussen een hiërarchie bestaat. Het Hof concludeerde daaruit dat wanneer de echtgenoten elk de nationaliteit van dezelfde twee lidstaten bezitten, de verordening zich ertegen verzet dat de bevoegdheid van de gerechten van een van die lidstaten wordt uitgesloten op grond dat de verzoeker geen andere banden met die staat heeft. Het verduidelijkte vervolgens dat de gerechten van de lidstaten waarvan de echtgenoten de nationaliteit bezitten, op grond van de verordening bevoegd zijn en dat de echtgenoten kunnen kiezen voor het gerecht van welke lidstaat zij het geschil zullen brengen.

In de tweede plaats gaf het Hof in de zaak *A* (arrest van 2 april 2009, C-523/07) voor het eerst een uitlegging van het begrip „gewone verblijfplaats” van het kind als criterium voor de bevoegdheid van de gerechten ter zake van het ouderlijk gezag. Daar verordening nr. 2201/2003 voor de

⁴⁵ Verordening (EG) nr. 2201/2003 van de Raad van 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van verordening (EG) nr. 1347/2000 (PB L 338, blz. 1).

betekenis en de draagwijdte van het begrip „gewone verblijfplaats” niet uitdrukkelijk naar het recht van de lidstaten verwijst, was het Hof van oordeel dat dit een autonoom begrip is. Rekening houdend met de context en het doel van de verordening, is de gewone verblijfplaats de plaats die een zekere integratie van het kind in een sociale en familiale omgeving tot uitdrukking brengt. Daartoe moet onder meer rekening worden gehouden met de duur, de regelmatigheid, de omstandigheden en de redenen van het verblijf op het grondgebied van een lidstaat en van de verhuizing van het gezin naar die staat, de nationaliteit van het kind, de plaats waar en de omstandigheden waaronder het naar school gaat, de talenkennis en de familiale en sociale banden van het kind in die staat. Het Hof beklemtoonde vervolgens dat het aan de nationale rechter staat om de gewone verblijfplaats van het kind te bepalen, rekening houdend met alle feitelijke omstandigheden die eigen zijn aan elke zaak. Verder verduidelijkte het Hof de regeling inzake spoedeisende of bewarende maatregelen in de zin van artikel 20 van verordening nr. 2201/2003. Een nationale rechter kan tot die maatregelen besluiten indien zij spoedeisend zijn, moeten worden genomen jegens personen die zich in de betrokken lidstaat bevinden, en voorlopig zijn. De uitvoering van die maatregelen, die in het belang van het kind worden getroffen, en de bindendheid ervan worden vastgesteld overeenkomstig het nationale recht. Na de uitvoering van de bewarende maatregel is het nationale gerecht niet gehouden om de zaak naar het bevoegde gerecht van een andere lidstaat te verwijzen. Het nationale gerecht dat zich onbevoegd heeft verklaard, moet het bevoegde gerecht van een andere lidstaat daarvan echter in kennis stellen indien dit in het belang van het kind vereist is.

De betekening en kennisgeving van notariële akten buiten een gerechtelijke procedure om, was aan de orde in het arrest van 25 juni 2009, *Roda Golf & Beach Resort* (C-14/08). Het Hof besliste daarin dat het begrip „buitengerechtelijk stuk” in de zin van artikel 16 van verordening nr. 1348/2000 inzake de betekening en de kennisgeving in de lidstaten van gerechtelijke en buitengerechtelijke stukken in burgerlijke of in handelszaken⁴⁶ een gemeenschapsrechtelijk begrip is. Het doel van het Verdrag van Amsterdam, een ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid te scheppen en het overbrengen van het EU-Verdrag naar het EG-Verdrag van het mechanisme op grond waarvan maatregelen op het gebied van samenwerking in burgerlijke zaken met grensoverschrijdende gevolgen kunnen worden getroffen, getuigen namelijk van de wil van de lidstaten om dergelijke maatregelen in de communautaire rechtsorde te verankeren en aldus het beginsel van hun autonome uitlegging vast te leggen. Het Hof was van oordeel dat de betekening en de kennisgeving van notariële akten buiten een gerechtelijke procedure om, binnen de werkingssfeer van verordening nr. 1348/2000 vallen. Aangezien het systeem van intracommunautaire betekening en kennisgeving de goede werking van de interne markt tot doel heeft, kan de in artikel 65 EG en verordening nr. 1348/2000 bedoelde justitiële samenwerking namelijk niet tot enkel de gerechtelijke procedures worden beperkt. Die samenwerking kan ook plaatsvinden buiten een dergelijke procedure om, voor zover zij grensoverschrijdende gevolgen heeft en nodig is voor de goede werking van de interne markt. Het Hof preciseerde dat deze ruime opvatting van het begrip buitengerechtelijk stuk uit het oogpunt van de middelen van de nationale rechterlijke instanties geen onevenredig grote last dreigt mee te brengen, aangezien de lidstaten ter fine van de betekening en kennisgeving als verzendende of ontvangende instanties ook andere organen dan die rechterlijke instanties kunnen aanwijzen, en tevens in de mogelijkheid kunnen voorzien om de betekening of kennisgeving aan personen die zich in een andere lidstaat bevinden, rechtstreeks per post te laten verrichten.

⁴⁶ Verordening (EG) nr. 1348/2000 van de Raad van 29 mei 2000 (PB L 160, blz. 37).

Politiële en justitiële samenwerking in strafzaken

In de zaak *Wolzenburg* (arrest van 6 oktober 2009, C-123/08) werd het Hof gevraagd of een nationale wettelijke regeling die eigen onderdanen en onderdanen van de andere lidstaten met betrekking tot de weigering om een Europees aanhoudingsbevel ten uitvoer te leggen, verschillend behandelt, verenigbaar is met het recht van de Unie. Anders dan is bepaald voor eigen onderdanen, voorziet de Nederlandse wet die uitvoering geeft aan kaderbesluit 2002/584/JBZ betreffende het Europees aanhoudingsbevel⁴⁷ voor onderdanen van andere lidstaten namelijk slechts in een uitzondering op die tenuitvoerlegging wanneer zij gedurende een ononderbroken periode van vijf jaar rechtmatig in Nederland hebben verbleven en zij beschikken over een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd. Het Hof stelde allereerst vast dat artikel 12, eerste alinea, EG van toepassing is, daar de lidstaten in het kader van de uitvoering van een op grond van het EU-Verdrag vastgesteld kaderbesluit geen afbreuk mogen doen aan het gemeenschapsrecht, meer bepaald de bepalingen van het EG-Verdrag waarin aan elke burger van de Unie het recht wordt toegekend om vrij op het grondgebied van de lidstaten te reizen en te verblijven. Het Hof wees er vervolgens op dat artikel 4, punt 6, van het kaderbesluit aldus moet worden uitgelegd dat in het geval van een burger van de Unie de uitvoerende lidstaat bij de toepassing van de in die bepaling voorziene grond tot weigering van de tenuitvoerlegging van een aanhoudingsbevel, niet naast een eis met betrekking tot de duur van het verblijf aanvullende administratieve eisen kan stellen, zoals het beschikken over een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd. Ten slotte kwam het Hof tot de slotsom dat het non-discriminatiebeginsel van artikel 12 EG zich niet verzet tegen de regelgeving van een uitvoerende lidstaat op grond waarvan de bevoegde rechterlijke autoriteit van die staat weigert uitvoering te geven aan een Europees aanhoudingsbevel dat tegen een van zijn onderdanen is uitgevaardigd ter fine van de tenuitvoerlegging van een vrijheidsstraf, terwijl aan een dergelijke weigering in het geval van een onderdaan van een andere lidstaat, die als burger van de Unie een verblijfsrecht heeft, de voorwaarde is verbonden dat hij gedurende een ononderbroken periode van vijf jaar rechtmatig op het grondgebied van die uitvoerende lidstaat heeft verbleven. Het Hof rechtvaardigt dit met de overweging dat deze voorwaarde tot doel heeft te garanderen dat een onderdaan van een andere lidstaat voldoende is geïntegreerd in de uitvoerende lidstaat, en niet verder gaat dan noodzakelijk is ter bereiking van die doelstelling.

⁴⁷ Kaderbesluit 2002/584/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten (PB L 190, blz. 1).

B — Samenstelling van het Hof van Justitie

(Protocollaire rangorde op 14 december 2009)

Eerste rij, van links naar rechts:

Kamerpresidenten C. Toader en E. Levits; eerste advocaat-generaal P. Mengozzi; kamerpresidenten K. Lenaerts en A. Tizzano; president van het Hof V. Skouris; kamerpresidenten J. N. Cunha Rodrigues, J.-C. Bonichot; R. Silva de Lapuerta en P. Lindh; rechter C. W. A. Timmermans.

Tweede rij, van links naar rechts:

Rechters L. Bay Larsen, U. Löhmus, M. Ilešič, G. Arestis en P. Küris; advocaat-generaal J. Kokott; rechters A. Rosas, K. Schiemann, E. Juhász, A. Borg Barthet, J. Malenovský en A. Ó Caoimh.

Derde rij, van links naar rechts:

Advocaat-generaal P. Cruz Villalón, rechters M. Berger, M. Safjan, A. Arabadjiev en T. von Danwitz; advocaten-generaal Y. Bot, E. Sharpston, J. Mazák en V. Trstenjak; rechters J.-J. Kasel en D. Šváby; advocaat-generaal N. Jääskinen; griffier R. Grass.

1. Leden van het Hof van Justitie

(in volgorde van ambtsaanvaarding)

Vassilios Skouris

geboren in 1948; gediplomeerde in de rechten van de vrije universiteit te Berlijn (1970); doctor in het staatsrecht en het administratief recht van de universiteit te Hamburg (1973); hoogleraar aan de universiteit te Hamburg (1972–1977); hoogleraar publiekrecht aan de universiteit te Bielefeld (1978); hoogleraar publiekrecht aan de universiteit te Thessaloniki (1982); minister van Binnenlandse Zaken (in 1989 en in 1996); lid van het bestuurscomité van de universiteit van Kreta (1983–1987); directeur van het Centrum voor internationaal en Europees economisch recht te Thessaloniki (1997–2005); voorzitter van de Griekse vereniging voor Europees recht (1992–1994); lid van het Grieks nationaal comité voor het onderzoek (1993–1995); lid van het Hoog comité voor de selectie van Griekse ambtenaren (1994–1996); lid van de wetenschappelijke raad van de Academie voor Europees recht te Trier (sinds 1995); lid van het bestuurscomité van de Griekse nationale school voor de magistratuur (1995–1996); lid van de wetenschappelijke raad van het ministerie van Buitenlandse Zaken (1997–1999); voorzitter van de Griekse economische en sociale raad in 1998; rechter in het Hof van Justitie sedert 8 juni 1999; president van het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2003.

Peter Jann

geboren in 1935; doctor in de rechtsgeleerdheid aan de universiteit van Wenen (1957); benoeming tot rechter en plaatsing bij het bondsministerie van Justitie (1961); Presserichter bij het Straf-Bezirksgericht Wenen (1963–1966); woordvoerder van het bondsministerie van Justitie (1966–1970), vervolgens verschillende functies binnen de afdeling internationale zaken van dat ministerie; adviseur van de commissie Justitie en woordvoerder in het parlement (1973–1978); benoeming tot lid van het Constitutionele Hof (1978); permanente rechter-rapporteur bij dit Hof tot eind 1994; rechter in het Hof van Justitie van 19 januari 1995 tot 6 oktober 2009.

Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer

geboren in 1949; rechter; magistraat van de Consejo General del Poder Judicial (hoge raad voor de magistratuur); hoogleraar; kabinetschef van de voorzitter van de Hoge Raad voor de magistratuur; rechter ad hoc in het Europees Hof voor de rechten van de mens; magistraat van het Tribunal Supremo sedert 1996; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie van 19 januari 1995 tot 12 november 2009, dag van zijn overlijden.

Antonio Tizzano

geboren in 1940; hoogleraar recht van de Europese Unie aan de universiteit La Sapienza, Rome; hoogleraar aan de universiteiten „Istituto Orientale” (1969–1979) en „Federico II” te Napels (1979–1992), en aan de universiteiten van Catania (1969–1977) en Mogadishu (1967–1972); advocaat bij het Italiaanse Hof van Cassatie; juridisch adviseur bij de permanente vertegenwoordiging van de Italiaanse Republiek bij de Europese Gemeenschappen (1984–1992); lid van de Italiaanse delegatie bij de onderhandelingen over de toetreding van het Koninkrijk Spanje en de Portugese Republiek tot de Europese Gemeenschappen, over de Europese Akte en over het Verdrag betreffende de Europese Unie; auteur van talrijke publicaties, waaronder commentaren op de Europese verdragen en de wettelijke regelingen van de Europese Unie; oprichter en sinds 1996 directeur van het tijdschrift „Il Diritto dell’Unione Europea”; lid van talrijke directie- of redactiecomités van juridische tijdschriften; rapporteur bij talrijke internationale congressen; conferenties en cursussen bij verschillende internationale instellingen, waaronder de Academie voor Internationaal Recht te Den Haag (1987); lid van de groep onafhankelijke deskundigen die is aangewezen om de financiën van de Commissie van de Europese Gemeenschappen te onderzoeken (1999); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie van 7 oktober 2000 tot 3 mei 2006; rechter in het Hof van Justitie sedert 4 mei 2006.

José Narciso da Cunha Rodrigues

geboren in 1940; diverse ambten bij de rechterlijke macht (1964–1977); verschillende regeringsoopdrachten met betrekking tot het verrichten en coördineren van studies betreffende de herziening van de rechterlijke organisatie; gemachtigde van de regering bij de Europese Commissie voor de rechten van de mens en het Europees Hof voor de rechten van de mens (1980–1984); deskundige in de stuurgroep voor de mensenrechten van de Raad van Europa (1980–1985); lid van de commissie voor de herziening van de wetboeken van strafrecht en strafvordering; Procurador-Geral da República (1984–2000); lid van het comité van toezicht van het Bureau voor fraudebestrijding van de Europese Unie (OLAF) (1999–2000); rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2000.

Christiaan Willem Anton Timmermans

geboren in 1941; referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1966–1969); ambtenaar bij de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1969–1977); doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit te Leiden); hoogleraar Europees recht aan de universiteit te Groningen (1977–1989); rechter-plaatsvervanger aan het Gerechtshof te Arnhem; diverse publicaties; adjunct-directeur-generaal van de Juridische Dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1989–2000); hoogleraar Europees recht aan de universiteit te Amsterdam; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2000.

Allan Rosas

geboren in 1948; doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Turku (Finland); hoogleraar recht aan de universiteit van Turku (1978–1981) en de Åbo Akademi (Turku/Åbo) (1981–1996); directeur van het instituut voor de mensenrechten van deze universiteit (1985–1995); verschillende nationale en internationale academische vertrouwensposities; lid van wetenschappelijke genootschappen; coördinatie van verscheidene nationale en internationale onderzoeksprojecten en -programma's op het gebied van onder meer Europees recht, internationaal recht, rechten van de mens en grondrechten, constitutioneel recht en vergelijkend bestuursrecht; vertegenwoordiger van de Finse regering als lid of adviseur van Finse delegaties naar diverse internationale conferenties en bijeenkomsten; expert inzake het Finse juridische leven, onder meer in juridische commissies van de regering en het parlement van Finland, alsmede bij de Verenigde Naties, de Unesco, de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) en de Raad van Europa; sinds 1995 juridisch hoofdadviseur bij de juridische dienst van de Europese Commissie, belast met externe betrekkingen; sinds maart 2001 adjunct-directeur-generaal van de juridische dienst van de Europese Commissie; rechter in het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen sedert 17 januari 2002.

Rosario Silva de Lapuerta

geboren in 1954; licentiaat in de rechten (Universidad Complutense de Madrid); abogado del Estado te Malaga; abogado del Estado in de juridische dienst van het ministerie van Verkeer, Toerisme en Communicatie, vervolgens in de juridische dienst van het ministerie van Buitenlandse Zaken; abogado del Estado-Jefe van de juridische dienst van de Staat, belast met de procedures voor het Hof van Justitie, en adjunct-directeur-generaal van de dienst communautaire en internationale juridische bijstand van de Abogacia General del Estado (ministerie van Justitie); lid van de reflectiegroep van de Commissie over de toekomst van een stelsel van communautaire rechtspraak; hoofd van de Spaanse delegatie van de groep „Amis de la Présidence” voor de hervorming van het stelsel van communautaire rechtspraak in het verdrag van Nice en van de ad-hocgroep „Hof van Justitie” van de Raad; hoogleraar gemeenschapsrecht aan de diplomaten school te Madrid; mededirecteur van het tijdschrift „Noticias de la Unión Europea”; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2003.

Koen Lenaerts

geboren in 1954; licentiaat en doctor in de rechten (Katholieke Universiteit Leuven); Master of Laws, Master in Public Administration (Harvard University); assistent (1979–1983), vervolgens hoogleraar Europees recht aan de Katholieke Universiteit Leuven (sinds 1983); referendaris bij het Hof van Justitie (1984–1985); professor aan het Europacollege te Brugge (1984–1989); advocaat te Brussel (1986–1989); gasthoogleraar aan de Harvard Law School (1989); rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 25 september 1989 tot 6 oktober 2003; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2003.

Juliane Kokott

Geboren in 1957; rechtenstudie (universiteiten van Bonn en Genève); LL.M. (universiteit van Washington); doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Heidelberg, 1985; universiteit van Harvard, 1990); gasthoogleraar aan Berkeley University (1991); hoogleraar Duits en buitenlands publiekrecht, internationaal recht en Europees recht aan de universiteiten van Augsburg (1992), Heidelberg (1993) en Düsseldorf (1994); plaatsvervangend rechter voor de Duitse regering in het internationale Hof voor Conciliatie en Arbitrage van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE); vicevoorzitster van de federale wissenschaftliche Beirat globale Umweltveränderungen (WGBU, 1996); hoogleraar volkenrecht, internationaal economisch recht en Europees recht aan de universiteit van St. Gallen (1999); directeur van het instituut voor Europees en internationaal economisch recht van de universiteit van St. Gallen (2000); adjunct-directeur van het Master of Business Law-programma van de universiteit van St. Gallen (2001); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2003.

Luís Miguel Poiares Pessoa Maduro

geboren in 1967; licentiaat in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Lissabon, 1990); wetenschappelijk medewerker (Europees universitair instituut, 1991); doctor in de rechtsgeleerdheid (Europees universitair instituut te Florence, 1996); gasthoogleraar (London School of Economics; Europacollege te Natolin; Instituut Ortega y Gasset te Madrid; Portugese katholieke universiteit; Instituut voor Europese studies te Macao); hoogleraar (Universidade Nova te Lissabon, 1997); Fulbright Visiting Research Fellow (universiteit van Harvard, 1998); mededirecteur van de Academie de droit commercial international; mede-editeur (Hart Series on European Law and Integration, European Law Journal) en lid van het redactiecomité van verschillende juridische tijdschriften; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie van 7 oktober 2003 tot en met 6 oktober 2009.

Konrad Hermann Theodor Schiemann

geboren in 1937; rechtenstudie aan de universiteit van Cambridge; Barrister (1964–1980); Queen's Counsel (1980–1986); Justice of the High Court of England and Wales (1986–1995); Lord Justice of Appeal (1995–2003); Benchers sinds 1985 en Treasurer in 2003 van de Honourable Society of the Inner Temple; rechter in het Hof van Justitie sedert 8 januari 2004.

Jerzy Makarczyk

geboren in 1938; doctor in de rechtsgeleerdheid (1966); hoogleraar internationaal publiekrecht (1974); Senior Visiting Fellow aan de universiteit te Oxford (1985), hoogleraar aan de internationale christelijke universiteit van Tokyo (1988); auteur van diverse publicaties over internationaal publiekrecht, gemeenschapsrecht en de rechten van de mens; lid van verscheidene geleerde genootschappen met betrekking tot internationaal recht, Europees recht en de rechten van de mens; onderhandelaar van de Poolse regering voor de terugtrekking van de Russische troepen uit het grondgebied van de Republiek Polen; onderstaatssecretaris, vervolgens staatssecretaris van Buitenlandse Zaken (1989–1992); hoofd van de Poolse delegatie bij de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties; rechter in het Europese Hof voor de rechten van de mens (1992–2002); voorzitter van het instituut voor internationaal recht (2003); adviseur van de president van de Republiek Polen voor buitenlandse politiek en rechten van de mens (2002–2004); rechter in het Hof van Justitie van 11 mei 2004 tot en met 6 oktober 2009.

Pranas Kūris

geboren in 1938; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Vilnius (1961); kandidaat in de rechtswetenschappen, universiteit van Moskou (1965); staatsdoctoraat (dr. hab.), universiteit van Moskou (1973); stagiair bij het Institut des Hautes Études Internationales (directeur: prof. Ch. Rousseau), universiteit van Parijs (1967–1968); gewoon lid van de Academie van Wetenschappen van Litouwen (1996); doctor honoris causa van de universiteit rechtsgeleerdheid van Litouwen (2001); verschillende docentschappen en administratieve taken bij de universiteit van Vilnius (1961–1990); docent, toegevoegd hoogleraar, hoogleraar internationaal publiekrecht, decaan van de faculteit rechtsgeleerdheid; verscheidene posten in de regering, de diplomatieke dienst en de magistratuur van Litouwen; minister van Justitie (1990–1991), staatsraad (1991), ambassadeur van de Republiek Litouwen voor België, Luxemburg en Nederland (1992–1994); rechter in het (voormalige) Europese Hof voor de rechten van de mens (juni 1994–november 1998); rechter in het Hooggerechtshof van Litouwen en voorzitter van dit gerechtshof (december 1994–oktober 1998); rechter in het Europese Hof voor de rechten van de mens (sinds november 1998); deelname aan verschillende internationale conferenties; lid van de delegatie van de Republiek Litouwen bij onderhandelingen met de USSR (1990–1992); auteur van diverse publicaties (ongeveer 200); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Endre Juhász

geboren in 1944; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Szeged, Hongarije (1967); ingangsexamen bij de Hongaarse balie (1970); postdoctorale studie rechtsvergelijking aan de universiteit te Straatsburg, Frankrijk (1969, 1970, 1971, 1972); ambtenaar bij de juridische dienst van het ministerie van Buitenlandse Handel (1966–1974), directeur Wetgeving (1973–1974); eerste handelsattaché bij de ambassade van Hongarije te Brussel, verantwoordelijk voor communautaire aangelegenheden (1974–1979); directeur bij het ministerie van Buitenlandse Handel (1979–1983); eerste handelsattaché, vervolgens handelsadviseur bij de ambassade van Hongarije te Washington DC, Verenigde Staten (1983–1989); directeur-generaal bij het ministerie van Handel en bij het ministerie van Internationale Economische Betrekkingen (1989–1991); hoofdonderhandelaar voor de associatieovereenkomst tussen de Republiek Hongarije en de Europese Gemeenschappen en hun lidstaten (1990–1991); secretaris-generaal van het ministerie van Internationale Economische Betrekkingen, hoofd van de dienst Europese aangelegenheden (1992); staatssecretaris bij het ministerie van Internationale Economische Betrekkingen (1993–1994); staatssecretaris, voorzitter van de dienst Europese aangelegenheden, ministerie van Industrie en Handel (1994); buitengewoon en gevolmachtigd ambassadeur, hoofd van de diplomatieke missie van de Republiek Hongarije bij de Europese Unie (januari 1995–mei 2003); hoofdonderhandelaar bij de toetreding van de Republiek Hongarije tot de Europese Unie (juli 1998–april 2003); minister zonder portefeuille voor de coördinatie van de Europese integratie (sinds mei 2003); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

George Arestis

geboren in 1945; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Athene (1968); M. A. Comparative Politics and Government, universiteit van Kent te Canterbury (1970); uitoefening van het beroep van advocaat te Cyprus (1972–1982); benoeming tot rechter bij de arrondissementsrechtbank (1982); bevordering tot president van de arrondissementsrechtbank (1995); administratief president van de arrondissementsrechtbank van Nicosia (1997–2003); rechter in het Hoogerechtshof van Cyprus (2003); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Anthony Borg Barthet U.O.M.

geboren in 1947; doctor in de rechtsgeleerdheid van de koninklijke universiteit van Malta (1973); in Maltese overheidsdienst getreden als Notary to Government in 1975; adviseur van de Republiek in 1978, hoofdadviseur van de Republiek in 1979, adjunct-procureur-generaal in 1988 en benoemd tot procureur-generaal door de president van Malta in 1989; deeltijds docent burgerlijk recht aan de universiteit van Malta (1985–1989); lid van de Raad van de universiteit van Malta (1998–2004); lid van de commissie voor rechtsbedeling (1994–2004); lid van de raad van gouverneurs van het Centrum voor arbitrage van Malta (1998–2004); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Marko Ilešič

geboren in 1947; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Ljubljana); specialisatie rechtsvergelijking (universiteiten van Straatsburg en Coimbra); advocaat bij de balie; rechter in de arbeidsrechtbank van Ljubljana (1975–1986); president van de rechtbank voor sportaangelegenheden (1978–1986); arbiter bij de arbitrage-instantie van de verzekeringsmaatschappij Triglav (1990–1998); president van de arbitragekamer van de Beurs (sinds 1995); arbiter bij de arbitrage-instantie van de Beurs (sinds 1998); arbiter bij de kamer van koophandel van Joegoslavië (tot 1991) en van Slovenië (sinds 1991); arbiter bij de Internationale kamer van koophandel te Parijs; rechter bij de beroepscommissie van de UEFA (sinds 1988) en van de FIFA (sinds 2000); voorzitter van het verbond van verenigingen van Sloveense juristen; lid van de International Law association, van het International Maritime Committee en van verscheidene andere internationale juridische verenigingen; hoogleraar burgerlijk recht, handelsrecht en internationaal privaatrecht; decaan van de faculteit rechtsgeleerdheid van de universiteit te Ljubljana; auteur van vele juridische publicaties; rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Jiří Malenovský

geboren in 1950; doctor in de rechtsgeleerdheid van de Karelsuniversiteit te Praag (1975); hoofdassistent (1974–1990), vicedecaan (1989–1991) en hoofd van het departement Internationaal recht en Europees recht (1990–1992) aan de Masaryk-universiteit te Brno; rechter in het Tsjechoslowaaks Constitutioneel Hof (1992); ambassadeur bij de Raad van Europa (1993–1998); voorzitter van het Comité van afgevaardigden van de ministers van de Raad van Europa (1995); directeur-generaal bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1998–2000); voorzitter van de Tsjechische en Slowaakse afdeling van de International Law Association (1999–2001); rechter in het Constitutioneel Hof (2000–2004); lid van de Raad Wetgeving (1998–2000); lid van het Permanent Hof van Arbitrage te Den Haag (sinds 2000); hoogleraar internationaal publiekrecht aan de Masaryk-universiteit te Brno (2001); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Ján Klučka

geboren in 1951; doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Bratislava (1974); hoogleraar internationaal recht aan de universiteit van Košice (sinds 1975); rechter in het Constitutioneel Hof (1993); lid van het Permanent Hof van Arbitrage te Den Haag (1994); lid van de Commissie van Venetië (1994); voorzitter van de Slowaakse vereniging voor internationaal recht (2002); rechter in het Hof van Justitie van 11 mei 2004 tot en met 6 oktober 2009.

Uno Lõhmus

geboren in 1952; doctor in de rechtsgeleerdheid (1986); lid van de balie (1977–1998); gasthoogleraar strafrecht aan de universiteit van Tartu; rechter in het Europese Hof voor de rechten van de mens (1994–1998); president van het Hooggerechtshof van Estland (1998–2004); lid van de juridische commissie van de Grondwet; adviseur bij de werkgroep voor opstelling van het strafwetboek; lid van de werkgroep voor opstelling van het wetboek van strafvordering; auteur van verscheidene publicaties over de rechten van de mens en het grondwettelijk recht; rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Egils Levits

geboren in 1955; gediplomeerde in de rechten en de politieke wetenschappen van de universiteit van Hamburg; wetenschappelijk medewerker aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de universiteit van Kiel; adviseur van het Letse parlement op het gebied van internationaal recht, grondwettelijk recht en wetshervorming; ambassadeur van de Republiek Letland in Duitsland en in Zwitserland (1992–1993), in Oostenrijk, in Zwitserland en in Hongarije (1994–1995); vice-eerste minister en minister van Justitie, waarnemend voor de minister van Buitenlandse Zaken (1993–1994); bemiddelaar bij het Hof voor Conciliatie en Arbitrage van de OVSE (sinds 1997); lid van het Permanent Hof van Arbitrage (sinds 2001); in 1995 benoemd tot rechter in het Europese Hof voor de rechten van de mens, herbenoemd in 1998 en 2001; vele publicaties op het gebied van grondwettelijk recht en administratief recht, wetshervorming en gemeenschapsrecht; rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Aindrias Ó Caoimh

geboren in 1950; bachelor civiel recht (National University of Ireland, University College Dublin, 1971); barrister (King's Inns, 1972); diploma hogere studies Europees recht (University College Dublin, 1977); barrister bij de Ierse balie (1972–1999); docent Europees recht (King's Inn, Dublin); Senior Counsel (1994–1999); vertegenwoordiger van de Ierse regering in tal van zaken voor het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen; rechter in de High Court van Ierland (sinds 1999); bestuurslid van de Honourable Society of King's Inns (sinds 1999); vicepresident van de Ierse Vereniging voor Europees recht; lid van de Vereniging voor Internationaal Recht (Ierse afdeling); zoon van Andreas O'Keeffe (Aindrias Ó Caoimh), rechter in het Hof van Justitie (1974–1985); rechter in het Hof van Justitie sedert 13 oktober 2004.

Lars Bay Larsen

geboren in 1953; diploma politieke wetenschappen (1976), licentiaat in de rechten (1983), universiteit van Kopenhagen; ambtenaar bij het ministerie van Justitie (1983–1985); docent (1984–1991), vervolgens geassocieerd hoogleraar (1991–1996) familierecht aan de universiteit van Kopenhagen; afdelingshoofd bij het Advokatsamfund (1985–1986); diensthoofd (1986–1991) bij het ministerie van Justitie; toegelaten tot de balie (1991); afdelingshoofd (1991–1995), hoofd van het departement politie (1995–1999), hoofd van het juridisch departement (2000–2003) van het ministerie van Justitie; vertegenwoordiger van Denemarken in het Comité K-4 (1995–2000), de Centrale Groep van Schengen (1996–1998) en de Europol Management Board (1998–2000); rechter in de Højesteret (2003–2006); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 januari 2006.

Eleanor Sharpston

geboren in 1955; studie economie, talen en rechten, King's College, Cambridge (1973–1977); wetenschappelijk medewerkster, Corpus Christi College, Oxford (1977–1980); toegelaten tot de balie (Middle Temple, 1980); Barrister (1980–1987 en 1990–2005); referendaris bij advocaat-generaal, vervolgens rechter Sir Gordon Slynn (1987–1990); hoogleraar Europees recht en rechtsvergelijking (Director of European Legal Studies), University College London (1990–1992); Lecturer in de faculteit rechtsgeleerdheid (1992–1998), vervolgens Affiliated Lecturer (1998–2005), universiteit van Cambridge; Fellow of King's College, Cambridge (sedert 1992); Senior Research Fellow, Centre for European Legal Studies, universiteit van Cambridge (1998–2005); Queen's Counsel (1999); Benchers of Middle Temple (2005); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 11 januari 2006.

Paolo Mengozzi

geboren in 1938; hoogleraar internationaal recht en titularis van de Jean Monnet-leerstoel voor het recht van de Europese Gemeenschappen aan de universiteit van Bologna; doctor honoris causa van de universiteit Carlos III te Madrid; gasthoogleraar aan de volgende universiteiten: Johns Hopkins (Bologna Center), St. Johns (New York), Georgetown, Parijs II, Georgia (Athens) en het Institut Universitaire International (Luxemburg); coördinator van het European Business Law Pallas Program van de universiteit van Nijmegen; lid van het raadgevend comité van de Commissie van de Europese Gemeenschappen inzake overheidsopdrachten; onderstaatssecretaris voor Industrie en Handel tijdens het Italiaanse voorzitterschap van de Raad; lid van de reflectiegroep van de Europese Gemeenschap over de Wereldhandelsorganisatie (WTO) en directeur van de in 1997 aan de WTO gewijde leergang van het studiecentrum van de Haagse Academie voor internationaal recht; rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 4 maart 1998 tot 3 mei 2006; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 4 mei 2006.

Pernilla Lindh

geboren in 1945; licentiaat in de rechtswetenschappen, universiteit van Lund; referendaris en rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Trollhättan (1971–1974); referendaris bij het Hof van Beroep te Stockholm (1974–1975); rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Stockholm (1975); adviseur voor juridische en administratieve aangelegenheden bij de president van het hof van beroep te Stockholm (1975–1978); afgevaardigde bij het Domstolverket (nationale gerechtelijke administratie) (1977); adviseur bij het bureau van de Kanselier van Justitie (1979–1980); rechter (assessor) in het Hof van Beroep te Stockholm (1980–1981); juridisch adviseur bij het ministerie van Handel (1981–1982); juridisch adviseur, vervolgens directeur en directeur-generaal voor juridische zaken bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1982–1995); titel van ambassadeur in 1992; vicepresident van het Marknadsdomstol; belast met juridische en institutionele aangelegenheden bij de EER-onderhandelingen (vicevoorzitter en vervolgens voorzitter van de EVA-groep), en bij de onderhandelingen voor de toetreding van het Koninkrijk Zweden tot de Europese Unie; rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 18 januari 1995 tot en met 6 oktober 2006; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Yves Bot

geboren in 1947; afgestudeerd aan de faculteit der rechtsgeleerdheid te Rouen; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit Paris II Panthéon-Assas); geassocieerd hoogleraar aan de faculteit der rechtsgeleerdheid te Le Mans; substituut en vervolgens eerste substituut bij het parket van Le Mans (1974–1982); procureur de la République bij het Tribunal de grande instance de Dieppe (1982–1984); procureur de la République adjoint bij het Tribunal de grande instance de Strasbourg (1984–1986); procureur de la République bij het Tribunal de grande instance de Bastia (1986–1988); advocaat-generaal bij de Cour d'appel de Caen (1988–1991); procureur de la République bij het Tribunal de grande instance du Mans (1991–1993); chargé de mission bij de ministre d'État, garde des Sceaux (1993–1995); procureur de la République bij het Tribunal de grande instance de Nanterre (1995–2002); procureur de la République bij het Tribunal de grande instance de Paris (2002–2004); procureur général bij de Cour d'appel de Paris (2004–2006); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Ján Mazák

geboren in 1954; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit Pavol Jozef Safarik, Košice, 1978); hoogleraar burgerlijk recht (1994) en gemeenschapsrecht (2004); directeur van het instituut voor gemeenschapsrecht van de faculteit der rechtsgeleerdheid van Košice (2004); rechter bij het Krajský súd (gerechtshof) van Košice (1980); vicepresident (1982) en president (1990) van het Mestský súd (rechtbank) van Košice; lid van de Slowaakse orde van advocaten (1991); juridisch adviseur bij het Constitutionele Hof (1993–1998); onderminister van Justitie (1998–2000); president van het Constitutionele Hof (2000–2006); lid van de Commissie van Venetië (2004); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Jean-Claude Bonichot

geboren in 1955; licentiaat in de rechtswetenschappen, universiteit van Metz, afgestudeerd aan het Institut d'études politiques de Paris, oud-leerling van de École nationale d'administration; rapporteur (1982–1985), regeringscommissaris (1985–1987 en 1992–1999); assessor (1999–2000); president van de zesde onderafdeling van de afdeling Rechtspraak (2000–2006) van de Conseil d'État; referendaris bij het Hof van Justitie (1987–1991); directeur van het kabinet van de minister van Arbeid, Werkgelegenheid en Beroepsopleiding, vervolgens minister van Staat, minister van de Openbare dienst en bestuurs hervorming (1991–1992); hoofd van de juridische dienst van de Conseil d'État bij de Caisse nationale d'assurance maladie des travailleurs salariés (2001–2006); geassocieerd hoogleraar aan de universiteit van Metz (1988–2000), vervolgens aan de universiteit van Paris I Panthéon-Sorbonne (sinds 2000); auteur van talrijke publicaties op het gebied van administratief recht, gemeenschapsrecht en Europees recht op het gebied van de rechten van de mens; oprichter en voorzitter van het redactiecomité van het „Bulletin de jurisprudence de droit de l'urbanisme“, mede-oprichter en lid van het redactiecomité van het „Bulletin juridique des collectivités locales“, voorzitter van de wetenschappelijke raad van de Groupement de recherche sur les institutions et le droit de l'aménagement de l'urbanisme et de l'habitat; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Thomas von Danwitz

geboren in 1962; studies te Bonn, Geneve en Parijs; staatsexamen in de rechtsgeleerdheid (1986 en 1992); doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Bonn, 1988); internationaal diploma overheidsadministratie (École nationale d'administration, 1990); doceerbevoegdheid (universiteit van Bonn, 1996); hoogleraar Duits publiekrecht en Europees recht (1996–2003), decaan van de faculteit der rechtsgeleerdheid van de universiteit van de Ruhr, Bochum (2000–2001); hoogleraar Duits publiekrecht en Europees recht (universiteit van Keulen, 2003–2006); directeur van het instituut voor publiekrecht en bestuurswetenschappen (2006); gasthoogleraar aan de Fletcher School of Law and Diplomacy (2000), de universiteit François Rabelais (Tours, 2001–2006) en de universiteit van Paris I Panthéon-Sorbonne, (2005–2006); rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Verica Trstenjak

geboren in 1962; examen in de rechtsgeleerdheid (1987), doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Ljubljana (1995); hoogleraar (sinds 1996) rechts- en staatstheorie (rechtsleer) en privaatrecht; onderzoeker; doctoraalstudies aan de universiteit van Zürich, het instituut voor rechtsvergelijking van de universiteit van Wenen, het Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Privatrecht te Hamburg en de Vrije Universiteit Amsterdam; gasthoogleraar aan de universiteit van Wenen, de universiteit van Freiburg (Duitsland) en de Bucerius Law School te Hamburg; hoofd van de juridische dienst (1994–1996) en staatssecretaris bij het ministerie van Wetenschap en Technologie (1996–2000); secretaris-generaal van de regering (2000); sinds 2003 lid van de werkgroep voor het Europees Burgerlijk Wetboek (Study Group on European Civil Code); verantwoordelijke voor het onderzoeksproject Humboldt (Humboldt Stiftung); publicatie van meer dan honderd juridische artikelen en diverse boeken over Europees recht en privaatrecht; prijs van de vereniging van Sloveense juristen „jurist van het jaar 2003”; lid van de redactieraad van diverse juridische tijdschriften; secretaris-generaal van de vereniging van Sloveense juristen; lid van diverse verenigingen van juristen, waaronder de Gesellschaft für Rechtsvergleichung; rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 7 juli 2004 tot 6 oktober 2006; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Alexander Arabadjiev

geboren in 1949; rechtenstudie („St. Kliment Ohridski“-universiteit te Sofia); rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Blagoevgrad (1975–1983); rechter in het Regionale Hof te Blagoevgrad (1983–1986); rechter in het Hooggerechtshof (1986–1991); rechter in het Grondwettelijk Hof (1991–2000); lid van de Europese Commissie voor de rechten van de mens (1997–1999); lid van de Europese Conventie over de toekomst van Europa (2002–2003); kamerlid (2001–2006); waarnemer bij het Europees Parlement; rechter in het Hof van Justitie sedert 12 januari 2007.

Camelia Toader

geboren in 1963; licentiaat in de rechten (1986), doctor in de rechten (1997) (universiteit van Boekarest); rechter-stagiair in de rechtbank van eerste aanleg te Buftea (1986–1988); rechter in de rechtbank van eerste aanleg van de 5e sector van Boekarest (1988–1992); docent (1992–2005) en vervolgens hoogleraar (2005–2006) burgerlijk recht en Europees contractenrecht aan de universiteit van Boekarest; verschillende doctorale en onderzoeksstudies aan het Max Planck instituut voor internationaal privaatrecht te Hamburg (tussen 1992 en 2004); hoofd van de afdeling Europese integratie bij het ministerie van Justitie (1997–1999); rechter in het Hoge Hof van Cassatie en Justitie (1999–2006); gast-hoogleraar aan de universiteit van Wenen (2000); opleider gemeenschapsrecht aan het nationaal instituut voor de magistratuur (2003 en 2005–2006); lid van het redactiecomité van verschillende juridische tijdschriften; rechter in het Hof van Justitie sedert 12 januari 2007.

Jean-Jacques Kasel

geboren in 1946; doctor in de rechtsgeleerdheid, bijzonder licentiaat in het administratief recht (ULB, 1970); afgestudeerd aan het IEP te Parijs (Ecofin, 1972); advocaat-stagiair; juridisch adviseur van de Banque de Paris et des Pays-Bas (1972–1973); gezantschapsattaché, vervolgens gezantschapssecretaris bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1973–1976); voorzitter van de werkgroepen van de raad van ministers (1976); eerste ambassadesecretaris, assistent permanent vertegenwoordiger bij de OESO (Parijs, 1976–1979); kabinetschef van de vicevoorzitter van de regering (1979–1980); voorzitter van de Europese Politieke Samenwerking (1980); adviseur, vervolgens adjunct-kabinetschef van de voorzitter van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1981); directeur begroting en statuut van het secretariaat-generaal van de raad van ministers (1981–1984); chargé de mission bij de Permanente Vertegenwoordiging bij de Europese Gemeenschappen (1984–1985); voorzitter van het begrotingscomité; gevolmachtigd minister, directeur politieke en culturele zaken (1986–1991); diplomatiek adviseur van de eerste minister (1986–1991); ambassadeur in Griekenland (1989–1991, niet-resident), voorzitter van het politiek comité (1991); ambassadeur, permanent vertegenwoordiger bij de Europese Gemeenschappen (1991–1998); voorzitter van het Coreper (eerste halfjaar 1997); ambassadeur (Brussel, 1998–2002); permanent vertegenwoordiger bij de NAVO (1998–2002); hofmaarschalk en kabinetschef van ZKH de Groothertog (2002–2007); rechter in het Hof van Justitie sedert 15 januari 2008.

Marek Safjan

geboren in 1949; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Warschau, 1980); doctor met doceerbevoegdheid in de rechtswetenschappen (universiteit van Warschau, 1990); gewoon hoogleraar in de rechtsgeleerdheid (1998–2009); directeur van het instituut voor burgerlijk recht van de universiteit van Warschau (1992–1996); vicerector van de universiteit van Warschau (1994–1997); secretaris-generaal van de Poolse sectie van de Association Henri Capitant des amis de la culture juridique française (1994–1998); vertegenwoordiger van de Republiek Polen bij het Comité voor Bio-Ethiek van de Raad van Europa (1991–1997); voorzitter van de wetenschappelijke raad van het Instituut van Justitie (1998); rechter in het Constitutioneel Hof (1997–1998), vervolgens president van dat hof (1998–2006); lid van de Internationale Academie voor Rechtsvergelijking (sinds 1994), lid van de Internationale Academie voor Recht, Ethiek en Wetenschap (sinds 1995), lid van het Poolse Helsinki-comité; lid van de Poolse academie voor kunsten en letteren; medaille Pro Merito, uitgereikt door de secretaris-generaal van de Raad van Europa (2007); auteur van talrijke publicaties op het gebied van burgerlijk recht, gezondheidsrecht en Europees recht; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2009.

Daniel Šváby

geboren in 1951; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Bratislava); rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Bratislava; rechter voor burgerrechtelijke zaken in het Hof van beroep te Bratislava, en vicepresident van dat hof; lid van de sectie burgerlijk recht en familierecht bij het instituut voor rechtsgeleerdheid van het ministerie van Justitie; tijdelijk rechter voor handelsrechtzaken in het Hooggerichtshof; lid van de Europese Commissie voor de rechten van de mens (Straatsburg); rechter in het Constitutionele Hof (2000–2004); rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 12 mei 2004 tot en met 6 oktober 2009; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2009.

Maria Berger

geboren in 1956; studies rechtsgeleerdheid en economie (1975–1979), doctor in de rechtsgeleerdheid; assistent en docent aan het instituut voor publiekrecht en politieke wetenschappen van de universiteit van Innsbruck (1979–1984); administrateur bij het bondsministerie van Wetenschap en Onderzoek, op het laatst plaatsvervangend eenheidshoofd (1984–1988); voor EU-vraagstukken bevoegd ambtenaar bij de bondskanselarij (1988–1989); hoofd van de dienst „Europese Integratie” van de bondskanselarij (voorbereiding van de toetreding van de Republiek Oostenrijk tot de Europese Unie) (1989–1992); directeur bij de Toezichthoudende Autoriteit van de EVA te Genève en te Brussel (1993–1994); vicepresident van de Donau-Universität te Krems (1995–1996); lid van het Europees Parlement (november 1996–januari 2007 en december 2008–juli 2009) en lid van de commissie juridische zaken; plaatsvervangend lid van de Europese Conventie over de toekomst van Europa (februari 2002–juli 2003); gemeenteraadslid van de stad Perg (september 1997–september 2009); bondsminister van Justitie (januari 2007–december 2008); rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2009.

Niilo Jääskinen

geboren in 1958; licentiaat in de rechtsgeleerdheid (1980), magister in de rechtsgeleerdheid (1982), doctoraat (2008) aan de universiteit van Helsinki; docent aan de universiteit van Helsinki (1980–1986); referendaris en tijdelijk rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Rovaniemi (1983–1984); juridisch adviseur (1987–1989), vervolgens hoofd van de sectie Europees recht (1990–1995) bij het ministerie van Justitie; juridisch adviseur bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1989–1990); adviseur en secretaris voor Europese zaken bij de Grote Commissie van het Finse parlement (1995–2000); tijdelijk rechter (juli 2000–december 2002), vervolgens rechter (januari 2003–september 2009) in het administratief Hooggerechtshof; verantwoordelijke voor juridische en institutionele vraagstukken tijdens de onderhandelingen over de toetreding van de Republiek Finland tot de Europese Unie; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2009.

Pedro Cruz Villalón

geboren in 1946; gediplomeerde (1963–1968) en doctor (1975) in de rechten van de universiteit van Sevilla; studie van de derde cyclus aan de universiteit van Freiburg im Breisgau (1969–1971); gewoon hoogleeraar politiek recht aan de universiteit van Sevilla (1978–1986); titularis van de leerstoel staatsrecht aan de universiteit van Sevilla (1986–1992), referendaris bij het Tribunal Constitucional (1986–1987); magistraat bij het Tribunal Constitucional (1992–1998); president van het Tribunal Constitucional (1998–2001); fellow aan het Wissenschaftskolleg Berlin (2001–2002); titularis van de leerstoel staatsrecht aan de Universidad Autónoma de Madrid (2002–2009); verkozen lid van de Consejo de Estado (2004–2009); auteur van tal van publicaties; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 14 december 2009.

Roger Grass

geboren in 1948; afgestudeerd aan het Institut d'études politiques te Parijs, en heeft de studie publiekrecht succesvol beëindigd; substituut van de procureur de la République bij het Tribunal de grande instance de Versailles; hoofdadministrateur bij het Hof van Justitie; secretaris-generaal van het algemeen parket van de Cour d'appel de Paris; kabinet van de garde des Sceaux, minister van Justitie; referendaris van de president van het Hof van Justitie; griffier van het Hof van Justitie sedert 10 februari 1994.

2. Wijzigingen in de samenstelling van het Hof van Justitie in 2009

Plechtige zitting van 6 oktober 2009

Bij besluiten van 25 februari 2009 en 25 maart 2009 hebben de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten voor de periode van 7 oktober 2009 tot en met 6 oktober 2015 het mandaat van rechter in het Hof van Justitie vernieuwd van de heren Vassilios Skouris, Allan Rosas, Koen Lenaerts, Marko Ilešič, Aindrias Ó Caoimh, mevrouw Rosario Silva de Lapuerta, de heren Endre Juhász, Uno Lõhmus, Lars Bay Larsen, mevrouw Camelia Toader en de heer Jean-Jacques Kasel.

Bij besluiten van 25 februari 2009 en 8 juli 2009 zijn voor de periode van 7 oktober 2009 tot en met 6 oktober 2015 tot rechter in het Hof van Justitie benoemd de heren Marek Safjan, ter vervanging van de heer Jerzy Makarczyk, en Daniel Šváby, ter vervanging van de heer Jan Klučka en, voor de periode van 7 oktober 2009 tot en met 6 oktober 2012, mevrouw Maria Berger, ter vervanging van de heer Peter Jann.

Bij besluit van 25 februari 2009 hebben de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten voor de periode van 7 oktober 2009 tot en met 6 oktober 2015 het mandaat van advocaat-generaal bij het Hof van Justitie vernieuwd van mevrouw Eleanor Sharpston, mevrouw Juliane Kokott en de heer Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer. Bij datzelfde besluit is voor de periode van 7 oktober 2009 tot en met 6 oktober 2015 tot advocaat-generaal bij het Hof van Justitie benoemd de heer Niilo Jääskinen, ter vervanging van de heer Luís Miguel Poiares Pessoa Maduro.

Plechtige zitting van 14 december 2009

Na het overlijden van advocaat-generaal Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer hebben de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten van de Europese Unie bij besluit van 30 november 2009 de heer Pedro Cruz Villalón benoemd tot advocaat-generaal bij het Hof van Justitie van de Europese Unie voor de rest van de ambtstermijn van advocaat-generaal Ruiz-Jarabo Colomer, te weten voor de periode van 30 november 2009 tot en met 6 oktober 2015.

3. Protocolaire rangorde

van 1 januari tot en met 7 oktober 2009

V. SKOURIS, president van het Hof
 P. JANN, president van de Eerste kamer
 C. W. A. TIMMERMANS, president van de Tweede kamer
 A. ROSAS, president van de Derde kamer
 K. LENAERTS, president van de Vierde kamer
 E. SHARPSTON, eerste advocaat-generaal
 M. ILEŠIČ, president van de Vijfde kamer
 A. Ó CAOIMH, president van de Zevende kamer
 J.-C. BONICHOT, president van de Zesde kamer
 T. von DANWITZ, president van de Achtste kamer
 D. RUIZ-JARABO COLOMER, advocaat-generaal
 A. TIZZANO, rechter
 J. N. CUNHA RODRIGUES, rechter
 R. SILVA de LAPUERTA, rechter
 J. KOKOTT, advocaat-generaal
 M. POIARES MADURO, advocaat-generaal
 K. SCHIEMANN, rechter
 J. MAKARCZYK, rechter
 P. KÜRIS, rechter
 E. JUHÁSZ, rechter
 G. ARESTIS, rechter
 A. BORG BARTHET, rechter
 J. MALENOVSKÝ, rechter
 J. KLUČKA, rechter
 U. LÖHMUS, rechter
 E. LEVITS, rechter
 L. BAY LARSEN, rechter
 P. MENGGOZZI, advocaat-generaal
 P. LINDH, rechter
 Y. BOT, advocaat-generaal
 J. MAZÁK, advocaat-generaal
 V. TRSTENJAK, advocaat-generaal
 A. ARABADJIEV, rechter
 C. TOADER, rechter
 J.-J. KASEL, rechter
 R. GRASS, griffier

van 8 oktober 2009 tot en met 13 december 2009

V. SKOURIS, president van het Hof
 A. TIZZANO, president van de Eerste kamer
 J. N. CUNHA RODRIGUES, president van de Tweede kamer
 K. LENAERTS, president van de Derde kamer
 J.-C. BONICHOT, president van de Vierde kamer
 P. MENGGOZZI, eerste advocaat-generaal
 R. SILVA de LAPUERTA, president van de Zevende kamer
 E. LEVITS, president van de Vijfde kamer
 P. LINDH, president van de Zesde kamer
 C. TOADER, president van de Achtste kamer
 D. RUIZ-JARABO COLOMER, advocaat-generaal
 C. W. A. TIMMERMANS, rechter
 A. ROSAS, rechter
 J. KOKOTT, advocaat-generaal
 K. SCHIEMANN, rechter
 P. KÜRIS, rechter
 E. JUHÁSZ, rechter
 G. ARESTIS, rechter
 A. BORG BARTHET, rechter
 M. ILEŠIČ, rechter
 J. MALENOVSKÝ, rechter
 U. LÖHMUS, rechter
 A. Ó CAOIMH, rechter
 L. BAY LARSEN, rechter
 E. SHARPSTON, advocaat-generaal
 Y. BOT, advocaat-generaal
 J. MAZÁK, advocaat-generaal
 T. von DANWITZ, rechter
 V. TRSTENJAK, advocaat-generaal
 A. ARABADJIEV, rechter
 J.-J. KASEL, rechter
 M. SAFJAN, rechter
 D. ŠVÁBY, rechter
 M. BERGER, rechter
 N. JÄÄSKINEN, advocaat-generaal
 R. GRASS, griffier

**van 14 december 2009 tot en
met 31 december 2009**

V. SKOURIS, president van het Hof
A. TIZZANO, president van de Eerste kamer
J. N. CUNHA RODRIGUES, president van de
Tweede kamer
K. LENAERTS, president van de Derde kamer
J.-C. BONICHOT, president van de Vierde kamer
P. MENGIOZZI, eerste advocaat-generaal
R. SILVA de LAPUERTA, president van de Ze-
vende kamer
E. LEVITS, president van de Vijfde kamer
P. LINDH, president van de Zesde kamer
C. TOADER, president van de Achtste kamer
C. W. A. TIMMERMANS, rechter
A. ROSAS, rechter
J. KOKOTT, advocaat-generaal
K. SCHIEMANN, rechter
P. KÜRIS, rechter
E. JUHÁSZ, rechter
G. ARESTIS, rechter
A. BORG BARTHET, rechter
M. ILEŠIČ, rechter
J. MALENOVSKÝ, rechter
U. LÖHMUS, rechter
A. Ó CAOIMH, rechter
L. BAY LARSEN, rechter
E. SHARPSTON, advocaat-generaal
Y. BOT, advocaat-generaal
J. MAZÁK, advocaat-generaal
T. von DANWITZ, rechter
V. TRSTENJAK, advocaat-generaal
A. ARABADJIEV, rechter
J.-J. KASEL, rechter
M. SAFJAN, rechter
D. ŠVÁBY, rechter
M. BERGER, rechter
N. JÄÄSKINEN, advocaat-generaal
P. CRUZ VILLALÓN, advocaat-generaal

R. GRASS, griffier

4. Gewezen leden van het Hof van Justitie

Pilotti Massimo, rechter (1952–1958), president van 1952 tot 1958
Serrarens Petrus, rechter (1952–1958)
Van Kleffens Adrianus, rechter (1952–1958)
Rueff Jacques, rechter (1952–1959 en 1960–1962)
Riese Otto, rechter (1952–1963)
Lagrange Maurice, advocaat-generaal (1952–1964)
Delvaux Louis, rechter (1952–1967)
Hammes Charles Léon, rechter (1952–1967), president van 1964 tot 1967
Roemer Karl, advocaat-generaal (1953–1973)
Catalano Nicola, rechter (1958–1962)
Rossi Rino, rechter (1958–1964)
Donner Andreas Matthias, rechter (1958–1979), president van 1958 tot 1964
Trabucchi Alberto, rechter (1962–1972), vervolgens advocaat-generaal (1973–1976)
Lecour Robert, rechter (1962–1976), president van 1967 tot 1976
Strauss Walter, rechter (1963–1970)
Gand Joseph, advocaat-generaal (1964–1970)
Monaco Riccardo, rechter (1964–1976)
Mertens de Wilmars Josse J., rechter (1967–1984), president van 1980 tot 1984
Pescatore Pierre, rechter (1967–1985)
Dutheillet de Lamothe Alain Louis, advocaat-generaal (1970–1972)
Kutscher Hans, rechter (1970–1980), president van 1976 tot 1980
Mayras Henri, advocaat-generaal (1972–1981)
O'Dalaigh Cearbhall, rechter (1973–1974)
Sørensen Max, rechter (1973–1979)
Reischl Gerhard, advocaat-generaal (1973–1981)
Warner Jean-Pierre, advocaat-generaal (1973–1981)
Mackenzie Stuart Alexander J., rechter (1973–1988), president van 1984 tot 1988
O'Keeffe Aindrias, rechter (1975–1985)
Touffait Adolphe, rechter (1976–1982)
Capotorti Francesco, rechter (1976), vervolgens advocaat-generaal (1976–1982)
Bosco Giacinto, rechter (1976–1988)
Koopmans Thymen, rechter (1979–1990)
Due Ole, rechter (1979–1994), president van 1988 tot 1994
Everling Ulrich, rechter (1980–1988)
Chloros Alexandros, rechter (1981–1982)
Rozès Simone, advocaat-generaal (1981–1984)
Verloren van Themaat Pieter, advocaat-generaal (1981–1986)
Slynn Sir Gordon, advocaat-generaal (1981–1988), vervolgens rechter (1988–1992)
Grévisse Fernand, rechter (1981–1982 en 1988–1994)
Bahlmann Kai, rechter (1982–1988)
Galmot Yves, rechter (1982–1988)
Mancini G. Federico, advocaat-generaal (1982–1988), vervolgens rechter (1988–1999)
Kakouris Constantinos, rechter (1983–1997)
Darmon Marco, advocaat-generaal (1984–1994)

Joliet René, rechter (1984–1995)
Lenz Carl Otto, advocaat-generaal (1984–1997)
O'Higgins Thomas Francis, rechter (1985–1991)
Schockweiler Fernand, rechter (1985–1996)
Da Cruz Vilaça José Luís, advocaat-generaal (1986–1988)
De Carvalho Moithinho de Almeida José Carlos, rechter (1986–2000)
Mischo Jean, advocaat-generaal (1986–1991 en 1997–2003)
Rodríguez Iglesias Gil Carlos, rechter (1986–2003), president van 1994 tot 2003
Diez de Velasco Manuel, rechter (1988–1994)
Zuleeg Manfred, rechter (1988–1994)
Van Gerven Walter, advocaat-generaal (1988–1994)
Tesauro Giuseppe, advocaat-generaal (1988–1998)
Jacobs Francis Geoffrey, advocaat-generaal (1988–2006)
Kapteyn Paul Joan George, rechter (1990–2000)
Murray John L., rechter (1991–1999)
Gulmann Claus Christian, advocaat-generaal (1991–1994), vervolgens rechter (1994–2006)
Edward David Alexander Ogilvy, rechter (1992–2004)
Elmer Michael Bendik, advocaat-generaal (1994–1997)
Cosmas Georges, advocaat-generaal (1994–2000)
Hirsch Günter, rechter (1994–2000)
La Pergola Antonio Mario, rechter (1994 en 1999–2006), vervolgens advocaat-generaal (1995–1999)
Puissochet Jean-Pierre, rechter (1994–2006)
Léger Philippe, advocaat-generaal (1994–2006)
Ragnemalm Hans, rechter (1995–2000)
Fennelly Nial, advocaat-generaal (1995–2000)
Sevón Leif, rechter (1995–2002)
Wathelet Melchior, rechter (1995–2003)
Jann Peter, rechter (1995–2009)
Ruiz-Jarabo Colomer Dámaso, advocaat-generaal (1995–2009)
Schintgen Romain, rechter (1996–2008)
Ioannou Krateros, rechter (1997–1999)
Alber Siegbert, advocaat-generaal (1997–2003)
Saggio Antonio, advocaat-generaal (1998–2000)
O'Kelly Macken Fidelma, rechter (1999–2004)
Von Bahr Stig, rechter (2000–2006)
Geelhoed Leendert A., advocaat-generaal (2000–2006)
Colneric Ninon, rechter (2000–2006)
Stix-Hackl Christine, advocaat-generaal (2000–2006)
Poiars Pessoa Maduro Luís Miguel, advocaat-generaal (2003–2009)
Makarczyk Jerzy, rechter (2004–2009)
Klučka Ján, rechter (2004–2009)

Presidenten

Pilotti Massimo (1952–1958)
Donner Andreas Matthias (1958–1964)
Hammes Charles Léon (1964–1967)
LeHoft Robert (1967–1976)
Kutscher Hans (1976–1980)
Mertens de Wilmars Josse J. (1980–1984)
Mackenzie Stuart Alexander John (1984–1988)
Due Ole (1988–1994)
Rodríguez Iglésias Gil Carlos (1994–2003)

Griffiers

Van Houtte Albert (1953–1982)
Heim Paul (1982–1988)
Giraud Jean-Guy (1988–1994)

C — Gerechtelijke statistieken van het Hof van Justitie

Werkzaamheden van het Hof van Justitie

1. Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2005–2009)

Aanhangig gemaakte zaken

2. Aard van de procedures (2005–2009)
3. Onderwerp van het beroep (2009)
4. Beroepen wegens niet-nakoming (2005–2009)

Afgedane zaken

5. Aard van de procedures (2005–2009)
6. Arresten, beschikkingen, adviezen (2009)
7. Rechtsprekende formatie (2005–2009)
8. Bij arrest, advies of beschikking van gerechtelijke aard afgedanen zaken (2005–2009)
9. Onderwerp van het beroep (2005–2009)
10. Onderwerp van het beroep (2009)
11. Beroepen wegens niet-nakoming: uitspraak (2005–2009)
12. Procesduur (arresten en beschikkingen van gerechtelijke aard) (2005–2009)

Op 31 december aanhangige zaken

13. Aard van de procedures (2005–2009)
14. Rechtsprekende formatie (2005–2009)

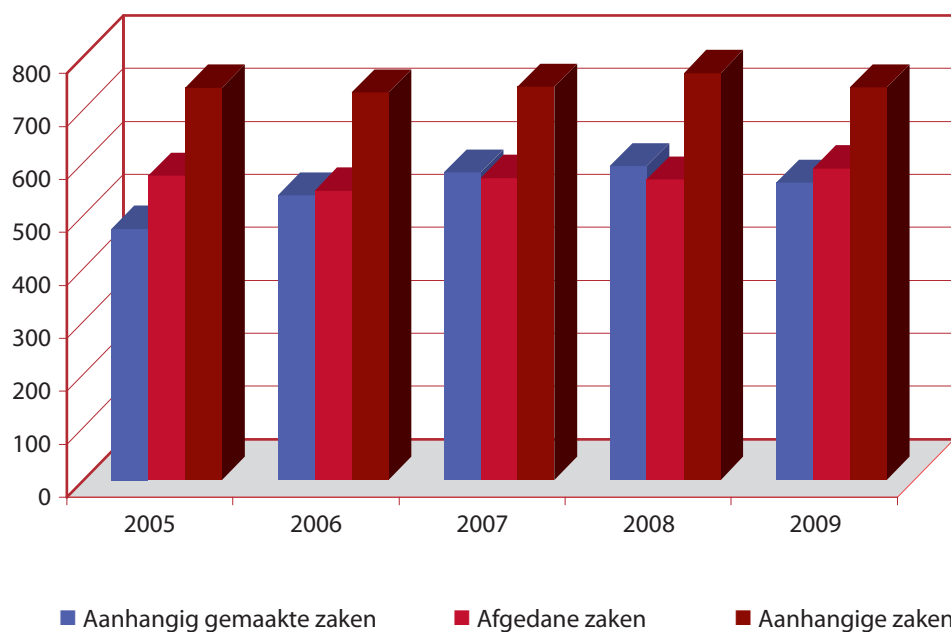
Diversen

15. Versnelde procedures (2005–2009)
16. Prejudiciële spoedprocedures (2008–2009)
17. Korte gedingen (2009)

Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952–2009)

18. Binnengekomen zaken en arresten
19. Prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per jaar)
20. Prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per rechterlijke instantie)
21. Beroepen wegens niet-nakoming

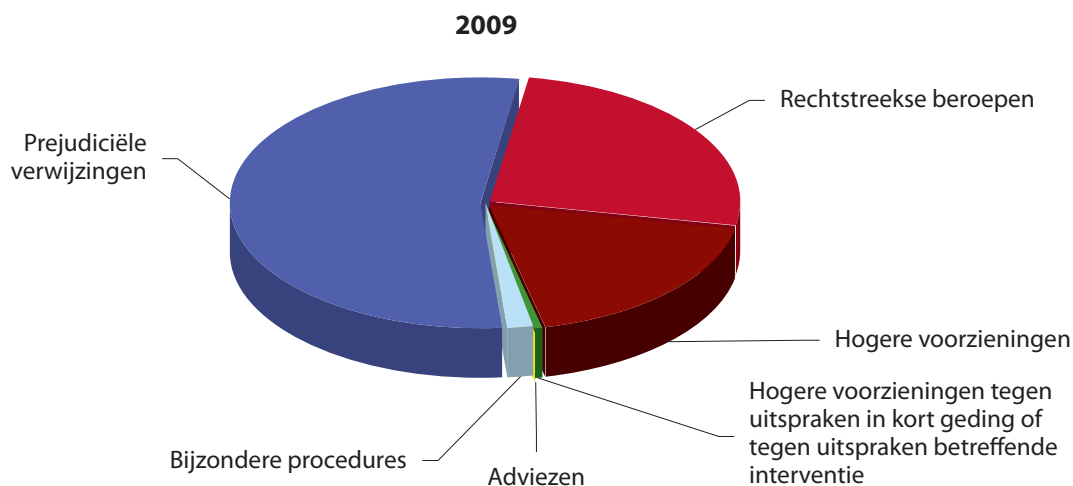
1. *Werkzaamheden van het Hof van Justitie — Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2005–2009)*¹

	2005	2006	2007	2008	2009
Aanhangig gemaakte zaken	474	537	580	592	561
Afgedane zaken	574	546	570	567	588
Aanhangige zaken	740	731	742	768	741

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

2. *Aanhangig gemaakte zaken — Aard van de procedures (2005–2009)*^{1 2}

	2005	2006	2007	2008	2009
Prejudiciële verwijzingen	221	251	265	288	302
Rechtstreekse beroepen	179	201	222	210	143 ³
Hogere voorzieningen	66	80	79	78	104
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of tegen uitspraken betreffende interventie	1	3	8	8	2
Adviezen				1	1
Bijzondere procedures	7	2	7	8	9
Totaal	474	537	581	593	561
Verzoeken in kort geding	2	1	3	3	1

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

² Als „bijzondere procedures” worden beschouwd: rectificatie (artikel 66 Reglement voor de procesvoering); begroting van kosten (artikel 74 Reglement voor de procesvoering); rechtsbijstand (artikel 76 Reglement voor de procesvoering); verzet tegen een bij verstek gewezen arrest (artikel 94 Reglement voor de procesvoering); derdenverzet (artikel 97 Reglement voor de procesvoering); herziening (artikel 98 Reglement voor de procesvoering); uitlegging van een arrest (artikel 102 Reglement voor de procesvoering); onderzoek van een voorstel van de eerste advocaat-generaal om een beslissing van het Gerecht te heroverwegen (artikel 62 Statuut); derdenbeslag (Protocol voorrechten en immuniteiten); zaken met betrekking tot immuniteit (Protocol voorrechten en immuniteiten).

³ Waarvan 142 beroepen wegens niet-nakoming en 1 beroep tot nietigverklaring.

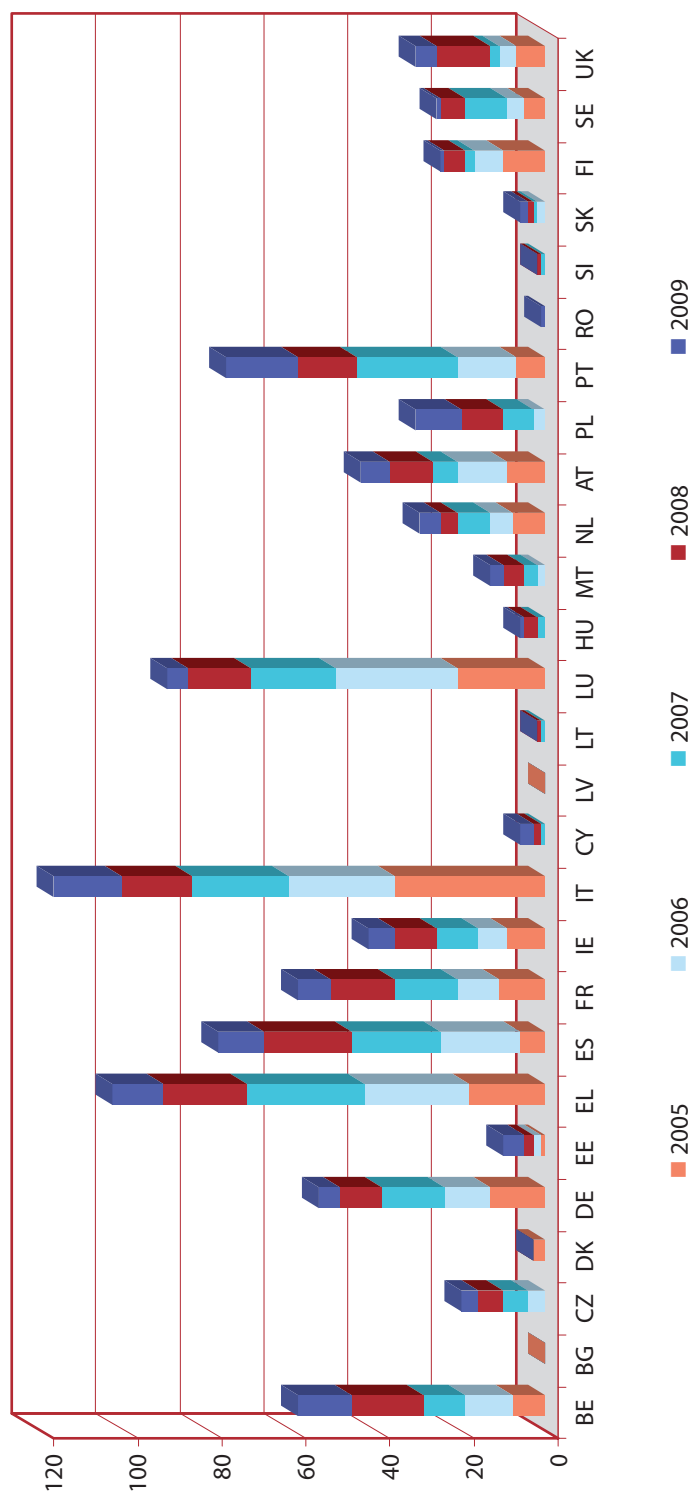
3. *Aanhangig gemaakte zaken — Onderwerp van het beroep (2009)*¹

	Rechtstreekse beroepen	Prejudiciële verwijzingen	Hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of tegen uitspraken betreffende interventie	Totaal	Bijzondere procedures
Beginselen van gemeenschapsrecht		4			4	
Begroting van de Gemeenschappen	1				1	
Burgerschap van de Unie		8			8	
Douane-unie		9	3		12	
Eigen middelen van de Gemeenschappen	2	1			3	
Energie	5	1			6	
Externe betrekkingen		6			6	1
Fiscale bepalingen	13	44			57	
Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid		1	3		4	
Gemeenschappelijk douanetarief		9			9	
Handelspolitiek		2	4		6	
Harmonisatie van wetgevingen	9	12			21	
Industriebeleid	4	7			11	
Institutioneel recht	2	3	9		14	4
Intellectuele eigendom		14	25		39	
Landbouw	2	23	7		32	
Mededinging		5	10	2	17	
Milieu en consumenten	45	33	2		80	
Ondernemingsrecht	11	3	1		15	
Regionaal beleid			1		1	
Ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid	2	17			19	
Sociale politiek	5	26	1		32	
Sociale zekerheid van migrerende werknemers		12			12	
Steuomaatregelen van de staten	10	5	32		47	
Toetreding van nieuwe staten		1			1	
Vervoer	4	4			8	
Visserij		1	1		2	
Vrij verkeer van goederen	2	10	2		14	
Vrij verkeer van kapitaal	6	6			12	
Vrij verkeer van personen	5	6			11	
Vrij verrichten van diensten	7	16			23	
Vrijheid van vestiging	8	9			17	
EG-Verdrag/VWEU²	143	298	101	2	544	5
EU-Verdrag		4			4	
EGKS-Verdrag			1		1	
Procedure						5
Ambtenarenstatuut			2		2	
Diversen			2		2	5
TOTAAL-GENERAAL	143	302	104	2	551	10

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

² Bij de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon op 1 december 2009 is het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap (EG-Verdrag) vervangen door het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU).

4. *Aanhangig gemaakte zaken — Beroepen wegens niet-nakoming (2005–2009)*¹

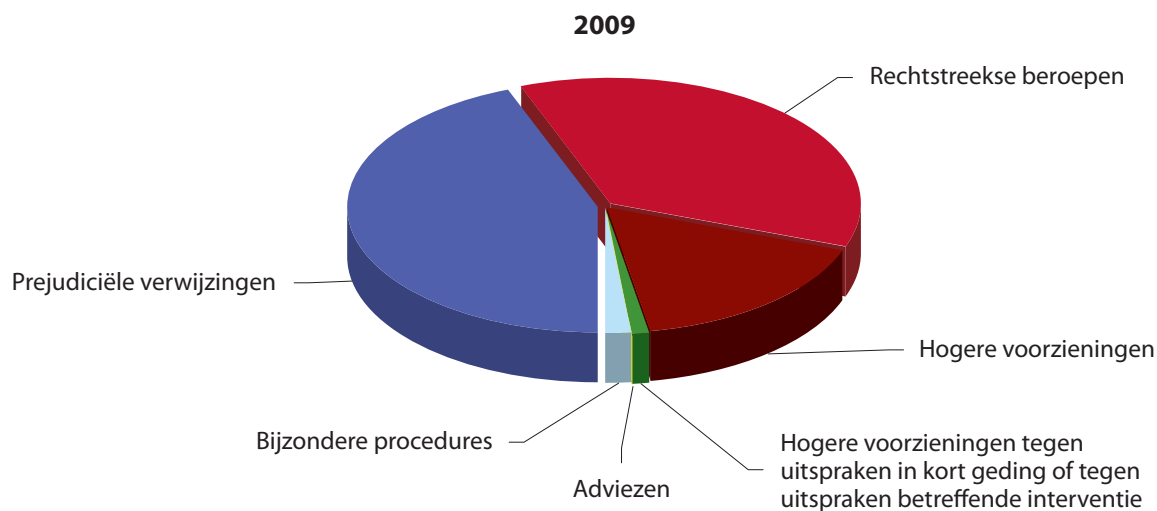

	2005		2006		2007		2008		2009 ²	
	Art. 226	Art. 228	Art. 226	Art. 228	Art. 226	Art. 228	Art. 226	Art. 228	Art. 226	Art. 228
BE	8		11		10		17		13	
BG										
CZ			4		6		6		4	
DK	3									
DE	13		11		15		10		5	
EE	1		2				2		5	
EL	18		25		26	2	19	1	11	1
ES	6		19		21		21		11	
FR	11		9	1	14	1	15		8	
IE	9		7		10		10		6	
IT	36		25		23		17		15	1
CY					1		2		3	
LV										
LT					1		1			
LU	19	2	28	1	20		15		5	
HU					2		3		1	
MT			2		3		5		3	
NL	8		5		8		4		5	
AT	9		12		6		10		7	
PL			3		7		10		11	
PT	7		13	1	23	1	14		17	
RO									1	
SI					1		1			
SK			2		1		1		2	
FI	10		7		2		5		1	
SE	5		4		10		6		1	
UK	7		4		2		13		5	
Totaal	170	2	193	3	212	4	207	1	140	2

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknachtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

² Bij de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon op 1 december 2009 zijn de artikelen 226 tot en met 228 EG vervangen door de artikelen 258 tot en met 260 VWEU.

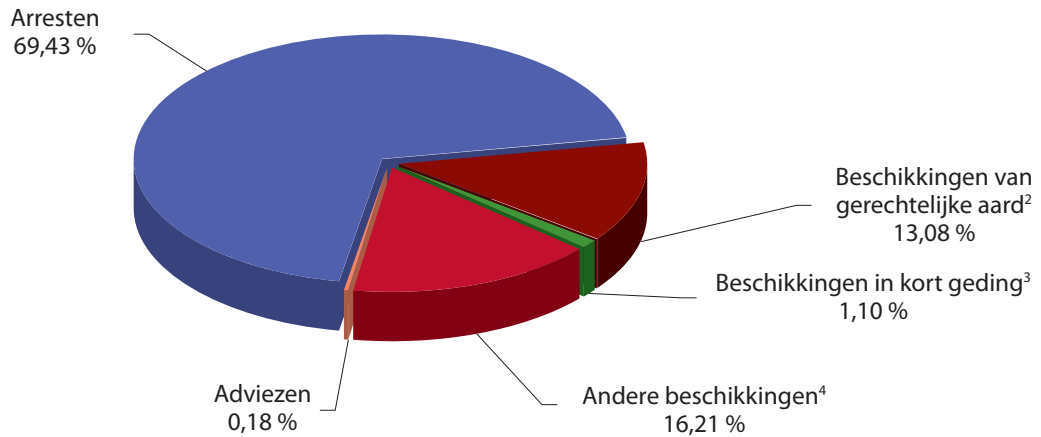
5. Afgedane zaken — Aard van de procedures (2005–2009)¹

	2005	2006	2007	2008	2009
Prejudiciële verwijzingen	254	266	235	301	259
Rechtstreekse beroepen	263	212	241	181	215
Hogere voorzieningen	48	63	88	69	97
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of tegen uitspraken betreffende interventie	2	2	2	8	7
Adviezen		1			1
Bijzondere procedures	7	2	4	8	9
Totaal	574	546	570	567	588

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

6. Afgedane zaken — Arresten, beschikkingen, adviezen (2009)¹

	Arresten	Beschikkingen van gerechtelijke aard ²	Beschikkingen in kort geding ³	Andere beschikkingen ⁴	Adviezen	Totaal
Prejudiciële verwijzingen	188	22		18		228
Rechtstreekse beroepen	149		1	65		215
Hogere voorzieningen	38	45	2	2		87
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of tegen uitspraken betreffende interventie			3	3		6
Adviezen					1	1
Bijzondere procedures	2	4				6
Totaal	377	71	6	88	1	543

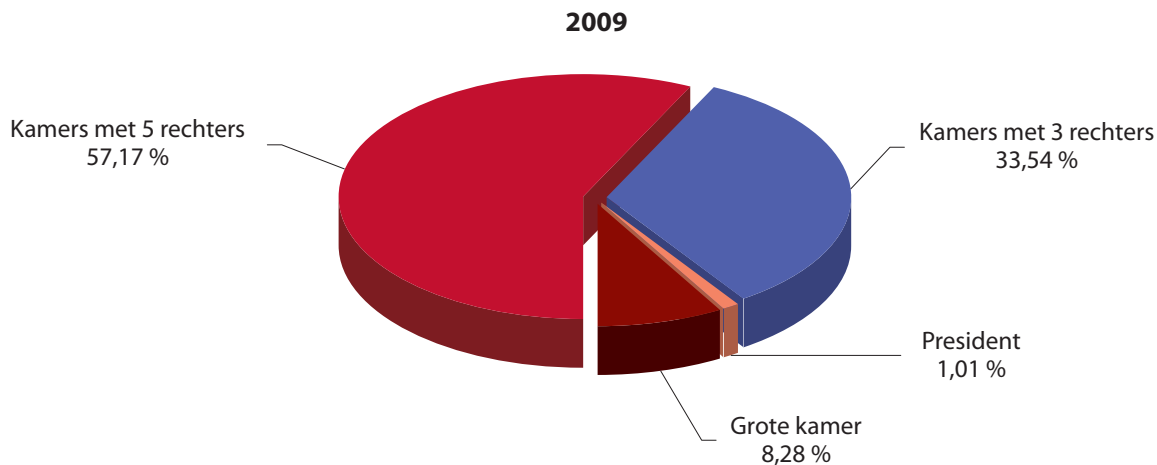
¹ De cijfers (nettocijfers) hebben betrekking op het aantal zaken na de voegingen wegens verknochtheid (een aantal gevoegde zaken = één zaak).

² Van gerechtelijke aard waardoor een procedure wordt beëindigd (anders dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht).

³ Beschikkingen op verzoeken op grond van de artikelen 242 EG en 243 EG (thans, na de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon, de artikelen 278 VWEU en 279 VWEU), artikel 244 EG (thans artikel 280 VWEU) of de overeenkomstige bepalingen van het EGA-Verdrag, of beschikkingen op hogere voorziening tegen een beschikking in kort geding of in verband met interventie.

⁴ Beschikkingen waardoor een procedure wordt beëindigd door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

7. Afgedane zaken — Rechtsprekende formatie (2005–2009)¹

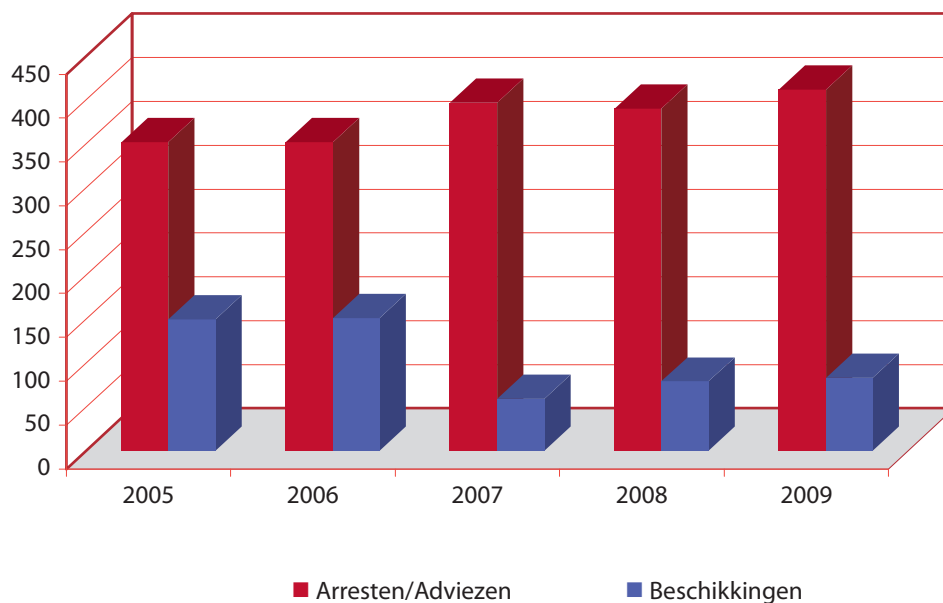

	2005			2006			2007			2008			2009		
	Arresten/Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal	Arresten/Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal	Arresten/Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal	Arresten/Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal	Arresten/Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal
Voltallige zitting	1		1	2		2									
Grote kamer	59		59	55		55	51		51	66		66	41		41
Kamers met 5 rechters	245	5	250	265	13	278	242	9	251	259	13	272	275	8	283
Kamers met 3 rechters	103	51	154	67	41	108	104	48	152	65	59	124	96	70	166
President		2	2		1	1		2	2		7	7		5	5
Totaal	408	58	466	389	55	444	397	59	456	390	79	469	412	83	495

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

² Van gerechtelijke aard waardoor een procedure wordt beëindigd (anders dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht).

8. *Bij arrest, advies of beschikking van gerechtelijke aard afgedane zaken (2005–2009)^{1 2}*

	2005	2006	2007	2008	2009
Arresten/Adviezen	352	352	397	390	412
Beschikkingen	150	151	59	79	83
Totaal	502	503	456	469	495

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

² Van gerechtelijke aard waardoor een procedure wordt beëindigd (anders dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht).

9. *Bij arrest, advies of beschikking van gerechtelijke aard afgedane zaken — Onderwerp van het beroep (2005–2009)*¹

	2005	2006	2007	2008	2009
Associatie van landen en gebieden overzee	2				
Beginnelsen van gemeenschapsrecht	2	1	4	4	4
Burgerschap van de Unie	2	4	2	6	3
Douane-unie	9	9	12	8	5
Economisch en monetair beleid			1	1	1
Eigen middelen van de Gemeenschappen	2	6	3		10
Energie	3	6	4	4	4
EVO-Verdrag					1
Executieverdrag	8	4	2	1	2
Externe betrekkingen	8	11	9	8	8
Fiscale bepalingen	34	55	44	38	44
Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid			4	2	2
Gemeenschappelijk douanetarief	7	7	10	5	13
Handelspolitiek	4	1	1	1	5
Harmonisatie van wetgevingen	41	19	21	21	32
Industriebeleid	11		11	12	6
Institutioneel recht	16	15	6	16	29
Intellectuele eigendom	5	19	21	22	31
Justitie en binnenlandse zaken		2		1	
Landbouw	63	30	23	54	18
Mededinging	17	30	17	23	28
Milieu en consumenten	44	40	50	43	60
Ondernemingsrecht	24	10	16	17	17
Regionaal beleid	5		7	1	3
Ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid	5	9	17	4	26
Sociale politiek	29	29	26	25	33
Sociale zekerheid van migrerende werknemers	10	7	7	5	3
Steu�maatregelen van de staten	23	23	9	26	10
Toetreding van nieuwe staten	1		1		1
Vervoer	16	9	6	4	9
Visserij	11	7	6	6	4
Voorrechten en immuniteiten	1	1	1	2	
Vrij verkeer van goederen	11	8	14	12	12
Vrij verkeer van kapitaal	5	4	13	9	8
Vrij verkeer van personen	17	20	19	27	19
Vrij verrichten van diensten	11	17	24	8	17
Vrijheid van vestiging	5	21	19	29	13
EG-Verdrag	452	424	430	445	481
EU-Verdrag	3	3	4	6	1
EGKS-Verdrag	3		1	2	
EGA-Verdrag	1	4	1		
Procedure	1	2	3	5	5
Ambtenarenstatuut	6	9	17	11	8
Diversen	7	11	20	16	13
TOTAAL-GENERAAL	466	442	456	469	495

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

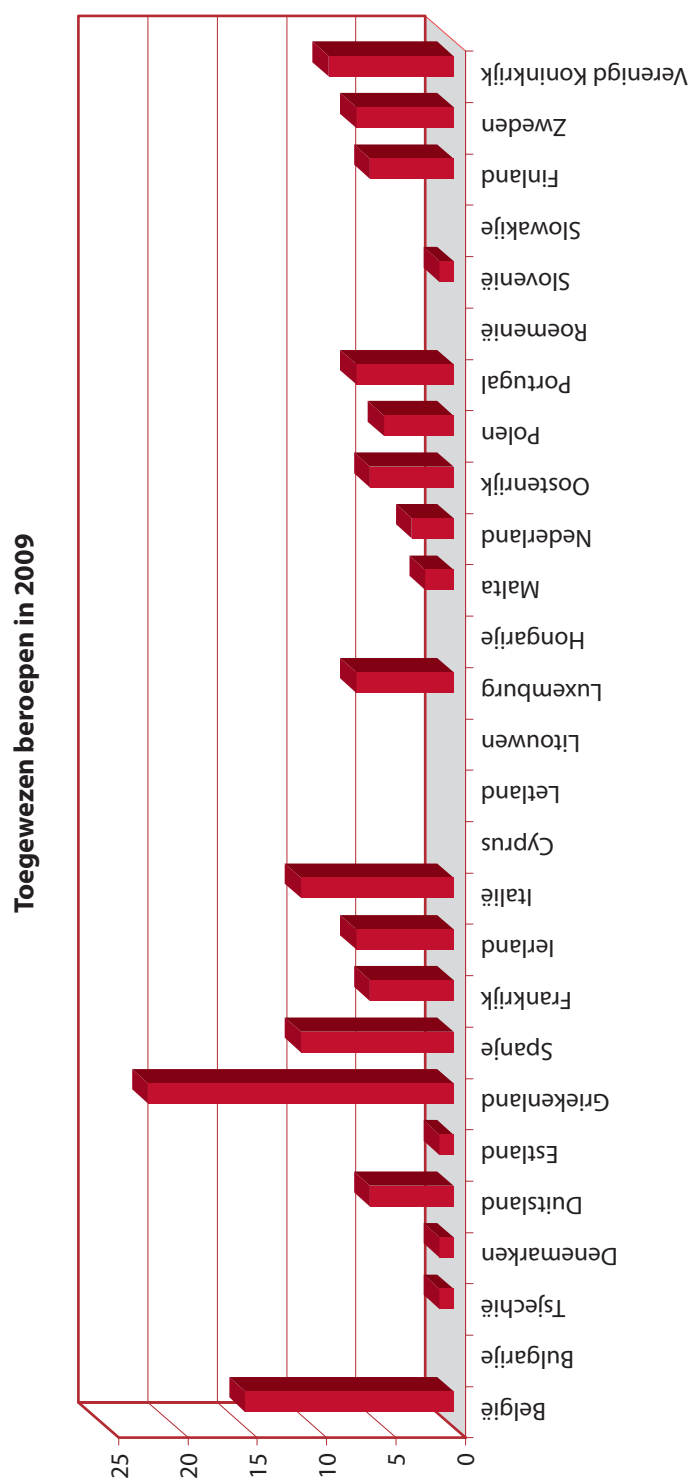
10. *Bij arrest, advies of beschikking van gerechtelijke aard afgedane zaken — Onderwerp van het beroep (2009)*¹

	Arresten/Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal
Beginselen van gemeenschapsrecht	2	2	4
Burgerschap van de Unie	2	1	3
Douane-unie	5		5
Economisch en monetair beleid	1		1
Eigen middelen van de Gemeenschappen	9	1	10
Energie	4		4
EVO-Verdrag	1		1
Executieverdrag	2		2
Externe betrekkingen	8		8
Fiscale bepalingen	40	4	44
Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid	2		2
Gemeenschappelijk douanetarief	13		13
Handelspolitiek	5		5
Harmonisatie van wetgevingen	31	1	32
Industriebeleid	5	1	6
Institutioneel recht	12	17	29
Intellectuele eigendom	12	19	31
Landbouw	18		18
Mededinging	26	2	28
Milieu en consumenten	55	5	60
Ondernemingsrecht	16	1	17
Regionaal beleid	2	1	3
Ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid	25	1	26
Sociale politiek	24	9	33
Sociale zekerheid van migrerende werknemers	3		3
Steunmaatregelen van de staten	8	2	10
Toetreding van nieuwe staten	1		1
Vervoer	8	1	9
Visserij	4		4
Vrij verkeer van goederen	11	1	12
Vrij verkeer van kapitaal	8		8
Vrij verkeer van personen	19		19
Vrij verrichten van diensten	17		17
Vrijheid van vestiging	13		13
EG-Verdrag	412	69	481
EU-Verdrag	1		1
Procedure	1	4	5
Ambtenarenstatuut		8	8
Diversen	1	12	13
TOTAAL-GENERAAL	414	81	495

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

² Van gerechtelijke aard waardoor een procedure wordt beëindigd (anders dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht).

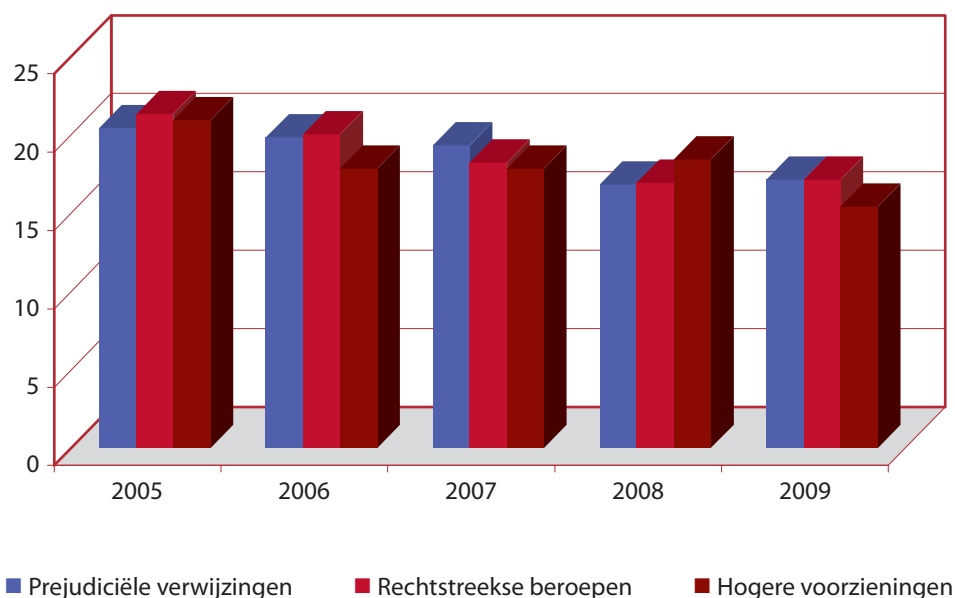
11. Afgedane zaken — Beroepen wegens niet-nakoming: uitspraak (2005–2009)¹

	2005		2006		2007		2008		2009	
	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping
België	10	1	7		9	1	7	15	1	
Bulgarije										
Tsjechië					6		2		1	
Denemarken	3	1			3				1	
Duitsland	12		7		7	1	3	3	6	2
Estand									1	
Griekenland	20		6		10	3	8	1	22	
Spanje	10	1	10	1	13	1	15	1	11	
Frankrijk	13		5		7		9	1	6	
Ierland	3		2	1	7	2	4		7	
Italië	11	1	13	1	23	2	14	1	11	4
Cyprus										
Letland										
Litouwen							1			
Luxemburg	16		19		12		12		7	
Hongarije										
Malta					1				2	
Nederland	4		1	1	3	1	3		3	
Oostenrijk	10		10		6		3		6	
Polen							2		5	
Portugal	6		7		9		6		7	1
Roemenië										
Slovenië									1	
Slowakije					1		1			
Finland	5		7		3	1	1	1	6	1
Zweden	2		2	1	5		2	1	7	
Verenigd Koninkrijk	6	1	7	3	2	4	1		9	
Totaal	131	5	103	8	127	16	94	9	134	9

¹ De cijfers (nettocijfers) hebben betrekking op het aantal zaken na de voegingen wegens verknoktheid (een aantal gevoegde zaken = één zaak).

12. *Afgedane zaken — Procesduur (2005–2009)*¹ (arresten en beschikkingen van gerechtelijke aard)

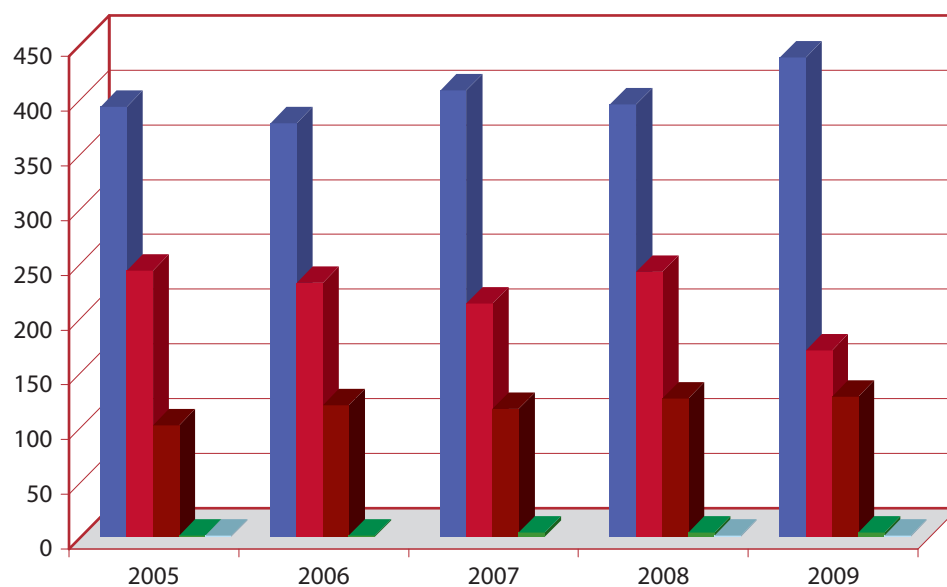

	2005	2006	2007	2008	2009
Prejudiciële verwijzingen	20,4	19,8	19,3	16,8	17,1
Prejudiciële spoedprocedures				2,1	2,5
Rechtstreekse beroepen	21,3	20	18,2	16,9	17,1
Hogere voorzieningen	20,9	17,8	17,8	18,4	15,4

¹ De procesduur is uitgedrukt in maanden en tiende delen van maanden.

Van de berekening van de procesduur zijn uitgesloten: zaken waarin een tussenarrest is gewezen of een maatregel van instructie is gelast; adviezen; bijzondere procedures (begroting van kosten, rechtsbijstand, verzet, derdenverzet, uitlegging, herziening, rectificatie, derdenbeslag); zaken die eindigen met een beschikking tot doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht; kortgedingprocedures en hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of tegen uitspraken betreffende interventie.

13. Op 31 december aanhangige zaken — Aard van de procedures (2005–2009)¹

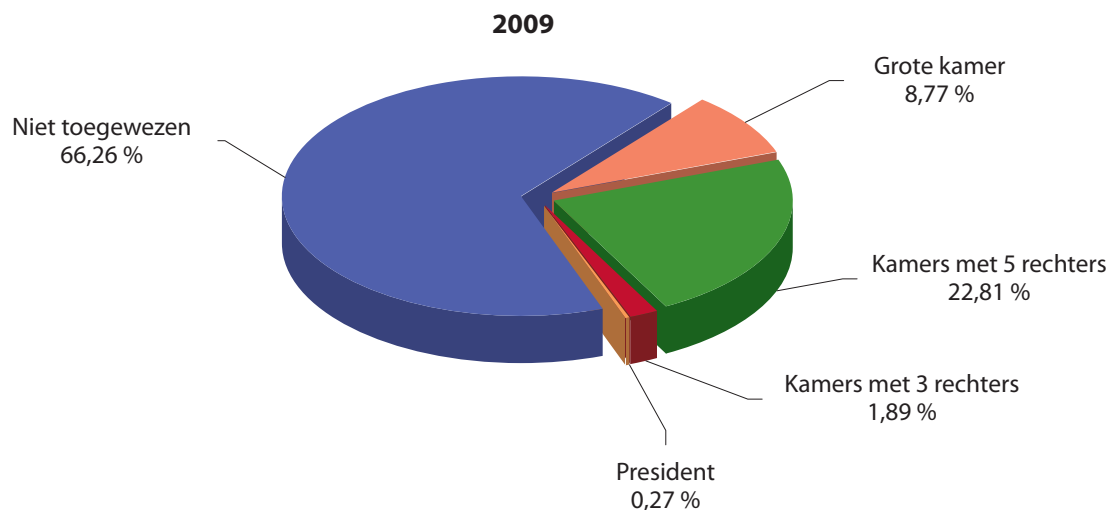

■ Prejudiciële verwijzingen ■ Rechtstreekse beroepen ■ Hogere voorzieningen
 ■ Bijzondere procedures ■ Adviezen

	2005	2006	2007	2008	2009
Prejudiciële verwijzingen	393	378	408	395	438
Rechtstreekse beroepen	243	232	213	242	170
Hogere voorzieningen	102	120	117	126	128
Bijzondere procedures	1	1	4	4	4
Adviezen	1			1	1
Totaal	740	731	742	768	741

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

14. Op 31 december aanhangige zaken — Rechtsprekende formatie (2005–2009)¹

	2005	2006	2007	2008	2009
Niet toegewezen	437	490	481	524	491
Voltallige zitting	2				
Grote kamer	60	44	59	40	65
Kamers met 5 rechters	212	171	170	177	169
Kamers met 3 rechters	29	26	24	19	14
President			8	8	2
Totaal	740	731	742	768	741

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

15. Diversen — Versnelde procedures (2005–2009)¹

	2005		2006		2007		2008		2009	
	Toegewezen	Verwerping	Toegewezen	Verwerping	Toegewezen	Verwerping	Toegewezen	Verwerping	Toegewezen	Verwerping
Rechtstreekse beroepen						1				
Prejudiciële verwijzingen		5		5		6	2	6		3
Hogere voorzieningen						1				1
Bijzondere procedures										1
Totaal		5		5		8	2	6		5

¹ Een zaak kan door het Hof van Justitie volgens een versnelde procedure worden behandeld op grond van de artikelen 62 bis en 104 bis van het Reglement voor de procesvoering, die in werking zijn getreden op 1 juli 2000.

16. *Diversen* — Prejudiciële spoedprocedures (2008–2009)¹

	2008			2009		
	Toegewezen	Verwerping	Totaal	Toegewezen	Verwerping	Totaal
Prejudiciële spoedprocedures	3	3	6	2	1	3

¹ Sinds 1 maart 2008 kan in zaken betreffende de ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid krachtens artikel 104 ter van het Reglement voor de procesvoering een prejudiciële spoedprocedure worden toegepast.

17. Diversen — Korte gedingen (2009)¹

	Aanhangig gemaakte korte gedingen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding en tegen uitspraken betreffende interventie	Uitspraak		
			Verwerping	Toegewezen	Doorhaling of afdoening zonder beslissing
Mededinging		2			
Institutioneel recht			1		2
Milieu en consumenten	1		2	1	3
Totaal EG-Verdrag			3	1	5
TOTAAL-GENERAAL	1	2	3	1	5

¹ De cijfers (nettocijfers) hebben betrekking op het aantal zaken na de voegingen wegens verknochtheid (een aantal gevoegde zaken = één zaak).

18. Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952–2009) — Binnengekomen zaken en arresten

Jaar	Aanhangig gemaakte zaken ¹							Arresten/ Adviezen ²
	Rechtstreekse beroepen	Prejudiciële verwijzingen	Hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of tegen uitspraken betreffende interventie	Verzoeken om advies	Totaal	Verzoeken in kort geding	
1953	4					4		
1954	10					10		2
1955	9					9	2	4
1956	11					11	2	6
1957	19					19	2	4
1958	43					43		10
1959	46				1	47	5	13
1960	22				1	23	2	18
1961	24	1			1	26	1	11
1962	30	5				35	2	20
1963	99	6				105	7	17
1964	49	6				55	4	31
1965	55	7				62	4	52
1966	30	1				31	2	24
1967	14	23				37		24
1968	24	9				33	1	27
1969	60	17				77	2	30
1970	47	32				79		64
1971	59	37				96	1	60
1972	42	40				82	2	61
1973	131	61				192	6	80
1974	63	39				102	8	63
1975	61	69			1	131	5	78
1976	51	75			1	127	6	88
1977	74	84				158	6	100
1978	146	123			1	270	7	97
1979	1 218	106				1 324	6	138
1980	180	99				279	14	132
1981	214	108				322	17	128
1982	217	129				346	16	185
1983	199	98				297	11	151
1984	183	129				312	17	165
1985	294	139				433	23	211
1986	238	91				329	23	174
1987	251	144				395	21	208
1988	193	179				372	17	238
1989	244	139				383	19	188

>>>

Jaar	Aanhangig gemaakte zaken ¹							Arresten/ Adviezen ²
	Rechtstreekse beroepen	Prejudiciële verwijzingen	Hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of tegen uitspraken betreffende interventie	Verzoeken om advies	Totaal	Verzoeken in kort geding	
1990	221	141	15	1		378	12	193
1991	140	186	13	1	2	342	9	204
1992	251	162	24	1	2	440	5	210
1993	265	204	17			486	13	203
1994	125	203	12	1	3	344	4	188
1995	109	251	46	2		408	3	172
1996	132	256	25	3		416	4	193
1997	169	239	30	5		443	1	242
1998	147	264	66	4		481	2	254
1999	214	255	68	4		541	4	235
2000	197	224	66	13	2	502	4	273
2001	187	237	72	7		503	6	244
2002	204	216	46	4		470	1	269
2003	277	210	63	5	1	556	7	308
2004	219	249	52	6	1	527	3	375
2005	179	221	66	1		467	2	362
2006	201	251	80	3		535	1	351
2007	221	265	79	8		573	3	379
2008	210	288	77	8	1	584	3	333
2009	143	302	104	2	1	552	1	377
Totaal	8 465	6 620	1 021	79	19	16 204	349	8 267

¹ Brutocijfers; exclusief bijzondere procedures.

² Nettocijfers.

19. Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952–2009) — Prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per jaar)¹

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IE	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Andere ²	Totaal
1961																		1											1
1962																		5											5
1963															1			5											6
1964											2							4											6
1965					4				2									1											7
1966																		1											1
1967	5				11				3						1			3											23
1968	1				4				1		1							2											9
1969	4				11				1						1														17
1970	4				21				2		2							3											32
1971	1				18				6		5				1			6											37
1972	5				20				1		4							10											40
1973	8				37				4		5				1			6											61
1974	5				15				6		5							7									1		39
1975	7			1	26				15		14				1			4									1		69
1976	11				28				8	1	12							14									1		75
1977	16			1	30				14	2	7							9									5		84
1978	7			3	46				12	1	11							38									5		123
1979	13			1	33				18	2	19							11									8		106
1980	14			2	24				14	3	19							17									6		99
1981	12			1	41				17		11				4			17									5		108
1982	10			1	36				39		18							21									4		129
1983	9			4	36				15	2	7							19									6		98
1984	13			2	38				34	1	10							22									9		129
1985	13				40				45	2	11				6			14									8		139
																													>>>

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IE	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Andere ²	Totaal	
1986	13			4	18		2	1	19	4	5				1			16								8		91		
1987	15			5	32		17	1	36	2	5				3			19								9		144		
1988	30			4	34			1	38		28				2			26								16		179		
1989	13			2	47		2	2	28	1	10				1			18		1						14		139		
1990	17			5	34		2	6	21	4	25				4			9		2					12		141			
1991	19			2	54		3	5	29	2	36				2			17		3						14		186		
1992	16			3	62		1	5	15		22				1			18		1						18		162		
1993	22			7	57		5	7	22	1	24				1			43		3						12		204		
1994	19			4	44				13	36	2	46			1			13		1						24		203		
1995	14			8	51		10	10	43	3	58				2			19	2	5					6	20		251		
1996	30			4	66		4	6	24		70				2			10	6	6					3	4	21		256	
1997	19			7	46		2	9	10	1	50				3			24	35	2					6	7	18		239	
1998	12			7	49		5	55	16	3	39				2			21	16	7					2	6	24		264	
1999	13			3	49		3	4	17	2	43				4			23	56	7					4	5	22		255	
2000	15			3	47		3	5	12	2	50							12	31	8					5	4	26	1	224	
2001	10			5	53		4	4	15	1	40				2			14	57	4					3	4	21		237	
2002	18			8	59		7	3	8		37				4			12	31	3					7	5	14		216	
2003	18			3	43		4	8	9	2	45				4			28	15	1					4	4	22		210	
2004	24			4	50		18	8	21	1	48				1	2		28	12	1					4	5	22		249	
2005	21		1	4	51		11	10	17	2	18				2	3		36	15	1	2				4	11	12		221	
2006	17		3	3	77		14	17	24	1	34			1	1	4		20	12	2	3				1	5	2	10		251
2007	22	1	2	5	59	2	8	14	26	2	43			1		2		19	20	7	3	1			1	5	6	16		265
2008	24		1	6	71	2	9	17	12	1	39	1	3	3	4	6		34	25	4	1				4	7	14		288	
2009	35	8	5	3	59	2	11	11	28		29	1	4	3		10	1	24	15	10	3	1	2	1	2	5	28	1	302	
Total	614	9	12	125	1731	6	145	222	783	51	1 007	2	7	8	64	27	1	743	348	24	67	2	2	3	58	81	476	2	6 620	

¹ Artikelen 177 EG-Verdrag (daarna artikel 234 EG, vervolgens artikel 267 VWEU), 35, lid 1, EU, 41 KS, 150 EA, Protocol 1971.

² Zaak C-265/00, Campina Melkunie (Benelux-Gerechtshof/Cour de justice Benelux)

Zaak C-196/09, Miles e.a. (Kamer van Beroep van de Europese scholen)

20. Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952–2009) — Prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per rechterlijke instantie)

			Totaal
België	Grondwettelijk Hof	15	
	Hof van Cassatie	73	
	Raad van State	55	
	Andere rechters	471	614
Bulgarije	Софийски градски съд Търговско отделение	1	
	Andere rechters	8	9
Tsjechië	Nejvyššího soudu		
	Nejvyšší správní soud	5	
	Ústavní soud		
	Andere rechters	7	12
Denemarken	Højesteret	23	
	Andere rechters	102	125
Duitsland	Bundesgerichtshof	128	
	Bundesverwaltungsgericht	93	
	Bundesfinanzhof	260	
	Bundesarbeitsgericht	19	
	Bundessozialgericht	74	
	Staatsgerichtshof des Landes Hessen	1	
	Andere rechters	1 156	1 731
Estland	Riigikohus	1	
	Andere rechters	5	6
Griekenland	Άρειος Πάγος	10	
	Συμβούλιο της Επικρατείας	40	
	Andere rechters	95	145
Spanje	Tribunal Supremo	24	
	Audiencia Nacional	1	
	Juzgado Central de lo Penal	7	
	Andere rechters	190	222
Frankrijk	Cour de cassation	88	
	Conseil d'État	47	
	Andere rechters	648	783
Ierland	Supreme Court	17	
	High Court	15	
	Andere rechters	19	51
Italië	Corte suprema di Cassazione	103	
	Corte Costituzionale	1	
	Consiglio di Stato	63	
	Andere rechters	840	1 007
Cyprus	Ανώτατο Δικαστήριο	2	
	Andere rechters		2

>>>

			Totaal
Letland	Augstākā tiesa	6	
	Satversmes tiesa		
	Andere rechters	1	7
Litouwen	Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas	1	
	Lietuvos Aukščiausiasis Teismas	2	
	Lietuvos vyriausiasis administracinis Teismas	2	
	Andere rechters	3	8
Luxemburg	Cour supérieure de justice	10	
	Cour de cassation	2	
	Conseil d'État	13	
	Cour administrative	7	
	Andere rechters	32	64
Hongarije	Legfelsőbb Bíróság	1	
	Fővárosi Ítéltábla	2	
	Szegedi Ítéltábla	1	
	Andere rechters	23	27
Malta	Qorti Kostituzzjonali		
	Qorti ta' l- Appel		
	Andere rechters	1	1
Nederland	Raad van State	69	
	Hoge Raad der Nederlanden	183	
	Centrale Raad van Beroep	47	
	College van Beroep voor het Bedrijfsleven	139	
	Tariefcommissie	34	
	Andere rechters	271	743
Oostenrijk	Verfassungsgerichtshof	4	
	Oberster Gerichtshof	75	
	Oberster Patent- und Markensenat	3	
	Bundesvergabeamt	24	
	Verwaltungsgerichtshof	59	
	Vergabekontrollsenat	4	
	Andere rechters	179	348
Polen	Sąd Najwyższy	4	
	Naczelny Sąd Administracyjny	6	
	Trybunał Konstytucyjny		
	Andere rechters	14	24
Portugal	Supremo Tribunal de Justiça	2	
	Supremo Tribunal Administrativo	36	
	Andere rechters	29	67
Roemenië	Tribunal Dâmbovița	1	
	Andere rechters	1	2

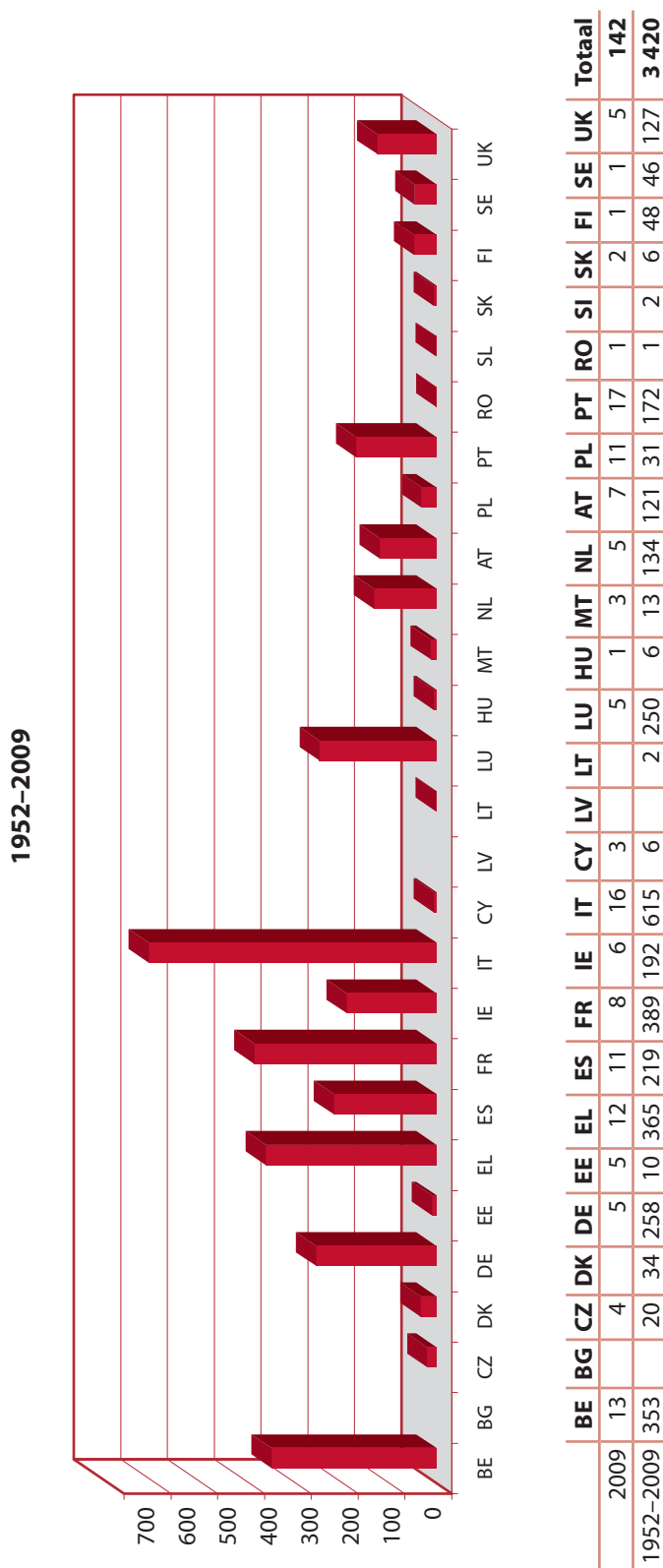
>>>

			Totaal
Slovenië	Vrhovno sodišče		
	Ustavno sodišče		
	Andere rechters	2	2
Slowakije	Ústavný Súd		
	Najvyšší súd	2	
	Andere rechters	1	3
Finland	Korkein hallinto-oikeus	24	
	Korkein oikeus	10	
	Andere rechters	24	58
Zweden	Högsta Domstolen	13	
	Marknadsdomstolen	4	
	Regeringsrätten	23	
	Andere rechters	41	81
Verenigd Koninkrijk	House of Lords	40	
	Court of Appeal	53	
	Andere rechters	383	476
Andere	Cour de justice Benelux/Benelux-Gerechtshof ¹		1
	Kamer van Beroep van de Europese scholen ²		1
Totaal			6 620

¹ Zaak C-265/00, Campina Melkunie.

² Zaak C-196/09, Miles e.a.

21. Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952–2009) — Beroepen wegens niet-nakoming¹

¹ Artikelen 93, 169, 170, 171 en 225 EG-Verdrag (vervolgens artikelen 88 EG, 226 EG, 227 EG, 228 EG en 298 EG; thans artikelen 108, 258, 259, 260 en 348 VWEU), artikelen 141 EA, 142 EA en 143 EA en artikel 88 KS.

Hoofdstuk II

Het Gerecht

A — Werkzaamheden van het Gerecht in 2009

door Marc Jaeger, president

Het college van het Gerecht is door de verschillende uitbreidingen steeds groter geworden, en een jaar verstrijkt dan ook zelden zonder dat de samenstelling ervan wordt gewijzigd, en dit zelfs buiten het kader van de gedeeltelijke vervanging van de rechterlijke instantie. 2009 was het jaar van vertrek van twee leden: V. Tiili, rechter in het Gerecht sinds 1995, en D. Šváby, rechter in het Gerecht sinds 2004, die respectievelijk zijn vervangen door H. Kanninen en J. Schwarcz.

Statistisch gezien geeft het voorbije jaar blijk van continuïteit. Zo werd een groot aantal zaken ahangig gemaakt (568). Ondanks een lichte daling ten opzichte van 2008, blijft dit aantal ver boven de tot dan toe geregistreerde cijfers. Hoewel ook dit jaar een aanzienlijke verbetering van het aantal behandelde zaken kan worden vastgesteld (555 afgedane zaken), kon bijgevolg het aantal ahangige zaken niet worden verminderd, niettegenstaande de blijvende inspanningen in die zin.

Verder stond het jaar 2009 in het teken van twee uitzonderlijke gebeurtenissen.

Ten eerste heeft het Gerecht zijn twintigjarig bestaan gevierd. Het colloquium „20 jaar en op weg naar 2020 – Op solide grondvesten bouwen aan het Gerecht van morgen”, dat naar aanleiding daarvan werd georganiseerd, heeft aanleiding gegeven tot opmerkelijke debatten en bijdragen van waarnemers met uiteenlopende achtergronden¹. Belangrijke denkpistes over de toekomst van de rechterlijke instantie, haar taak en haar werking zijn ter sprake gebracht. Dit sterkt het Gerecht in zijn overtuiging dat het noodzakelijk is om de hervormingen, daaronder begrepen die van structurele aard, voort te zetten teneinde de justitiabele een steeds hoger beschermingsniveau te bieden.

Ten tweede was 2009 het jaar van de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon. Hoewel de belangrijkste gevolgen van dit Verdrag voor de Europese constructie zich niet in de eerste plaats doen voelen bij de rechterlijke instanties van de Unie, dient niettemin te worden gewezen op bepaalde aspecten die zeker gevolgen zullen hebben voor het Gerecht. Het betreft om te beginnen de nieuwe benaming van de rechterlijke instantie: het „Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen” werd „Gerecht” van de Europese Unie, teneinde rekening te houden met de bevoegdheid in hogere voorziening waarover het Gerecht beschikt op het gebied van ambtenarenzaken. Verder gaat het om de versoepeling van de ontvankelijkheidsvoorwaarden voor beroepen tot nietigverklaring die worden ingesteld door particulieren tegen regelgevende handelingen. Het betreft ook de uitbreiding van de bevoegdheid van het Gerecht tot bepaalde beroepen die door particulieren worden ingesteld op het gebied van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid enerzijds en de politieke en justitiële samenwerking in strafzaken anderzijds. Ten slotte krijgt het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie dezelfde juridische waarde als de Verdragen. Deze ontwikkelingen, die voor de rechterlijke bescherming een belangrijke stap vooruit betekenen, kunnen een belangrijke invloed hebben op zowel het volume als de aard van de geschillen voor het Gerecht.

In de navolgende uiteenzetting wordt geprobeerd een overzicht te geven van de verscheidenheid en soms complexiteit van de werkzaamheden van het Gerecht, in zijn hoedanigheid van rechter ter zake van wettigheid (I), schadevergoeding (II), hogere voorzieningen (III) en verzoeken in kort geding (IV).

¹ Deze bijdragen kunnen worden geraadpleegd op de site www.curia.europa.eu en het verslag van het colloquium zal in de loop van 2010 worden gepubliceerd.

I. Wettigheidscontrole

Ontvankelijkheid van beroepen krachtens artikel 230 EG

1. Handelingen waartegen beroep kan worden ingesteld

Maatregelen die bindende rechtsgevolgen in het leven roepen, welke de belangen van de verzoeker kunnen aantasten doordat zij zijn rechtspositie aanmerkelijk wijzigen, vormen handelingen die vatbaar zijn voor beroep tot nietigverklaring in de zin van artikel 230 EG².

In het arrest van 9 september 2009, *Brink's Security Luxembourg/Commissie* (T-437/05, nog niet gepubliceerd), dat betrekking had op een verzoek om toegang tot bepaalde documenten in het kader van de betwisting door verzoekster van de gunning van een overheidsopdracht aan een concurrerende onderneming, heeft het Gerecht op vernieuwende wijze uitspraak gedaan wat de mogelijke versoepelingen van die definitie betreft.

In casu was de bestreden handeling de brief waarbij de Commissie verzoekster in kennis heeft gesteld van haar weigering om haar de samenstelling van het evaluatiecomité voor de door de inschrijvers ingediende offertes mede te delen. De procedure voor toegang tot de documenten van de Commissie, geregeld in de artikelen 6 tot en met 8 van verordening (EG) nr. 1049/2001³, verloopt in twee fasen. Eerst moet de verzoeker de Commissie een initieel verzoek om toegang tot de documenten toezenden. Daarna kan de verzoeker in geval van gehele of gedeeltelijke weigering een confirmatief verzoek indienen bij het secretariaat-generaal van de Commissie. In geval van gehele of gedeeltelijke weigering kan de verzoeker tegen de Commissie beroep bij de rechter instellen overeenkomstig de voorwaarden van artikel 230 EG. Bijgevolg kan slechts de maatregel van de secretaris-generaal rechtsgevolgen in het leven roepen die de belangen van verzoeker aantasten en derhalve vatbaar zijn voor beroep tot nietigverklaring.

Het Gerecht leidt daaruit af dat het beroep tot nietigverklaring tegen de afwijzing van het initiele verzoek in beginsel niet-ontvankelijk is. Het Gerecht wijst er evenwel op dat de Commissie in de afwijzingsbrief heeft verzuimd om verzoekster in kennis te stellen van het recht waarover deze laatste beschikte om een confirmatief verzoek in te dienen, terwijl zij krachtens verordening nr. 1049/2001 daartoe verplicht was. Een dergelijke onregelmatigheid heeft tot gevolg dat het beroep tot nietigverklaring van de afwijzing van het initiële verzoek uitzonderlijk ontvankelijk is. Indien dit anders zou zijn, zou de Commissie zich eventueel met een aan haar zelf te wijten vormgebrek aan het toezicht van de rechter kunnen onttrekken. Uit de rechtspraak volgt dat, aangezien de Europese Gemeenschap een rechtsgemeenschap is, in die zin dat de instellingen niet ontkomen aan het toezicht op de verenigbaarheid van hun handelingen met het Verdrag, de procesregels voor beroepen die voor de rechter worden ingesteld, zo veel mogelijk aldus moeten worden uitgelegd dat zij kunnen worden toegepast op een wijze die bijdraagt tot de verwezenlijking van het doel dat erin bestaat een daadwerkelijke rechterlijke bescherming te waarborgen van de rechten die de justitiabelen aan het Unierecht ontleen.

² Arrest van het Hof van 11 november 1981, *IBM/Commissie*, 60/81, Jurispr. blz. 2639, punt 9.

³ Verordening (EG) nr. 1049/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 30 mei 2001 inzake de toegang van het publiek tot documenten van het Europees Parlement, de Raad en de Commissie (PB L 145, blz. 43).

2. Procesbevoegdheid

Artikel 230, vierde alinea, EG stelt voor de ontvankelijkheid van beroepen die door particulieren worden ingesteld tegen handelingen waarvan zij niet de adressaten zijn, als dubbele voorwaarde dat de verzoekers rechtstreeks en individueel worden geraakt door de betrokken handeling. Volgens de rechtspraak kunnen natuurlijke of rechtspersonen die niet de adressaten van een beschikking zijn, slechts stellen individueel te worden geraakt, indien deze beschikking hen betreft uit hoofde van zekere hoedanigheden of van een feitelijke situatie, welke hen ten opzichte van ieder ander karakteriseert en hen derhalve individualiseert op soortgelijke wijze als het geval zou zijn bij de adressaat⁴. Bovendien wordt een particulier slechts rechtstreeks geraakt wanneer de bestreden handeling rechtstreeks gevolgen heeft voor zijn rechtspositie en de uitvoering ervan zuiver automatisch en alleen op grond van de regeling gebeurt, zonder dat daarvoor nadere regels moeten worden gesteld⁵.

In de zaak *Vischim/Commissie* (arrest van 7 oktober 2009, T-420/05, nog niet gepubliceerd) vorderde verzoekster nietigverklaring van richtlijn 2005/53/EG van de Commissie van 16 september 2005⁶, die richtlijn 91/414/EEG⁷ wijzigt door in bijlage I (waarin de stoffen worden opgesomd die door de lidstaten op de markt worden toegelaten) de door verzoekster geproduceerde werkzame stof chloorthalonil op te nemen onder bepaalde voorwaarden, in het bijzonder met betrekking tot het maximumgehalte aan hexachloorbenzeen (HCB) van deze stof. Volgens deze regelingen moeten de lidstaten de bestaande toelatingsen voor gewasbeschermingsmiddelen die chloorthalonil bevatten, wijzigen of intrekken wanneer niet is voldaan aan die voorwaarden.

Aangezien die richtlijn een handeling met algemene strekking is, wijst het Gerecht met klem erop dat, ofschoon artikel 230, vierde alinea, EG niet uitdrukkelijk spreekt over de ontvankelijkheid van door natuurlijke of rechtspersonen ingestelde beroepen tot nietigverklaring van een richtlijn, dat volgens de rechtspraak evenwel op zichzelf niet volstaat om dergelijke beroepen niet-ontvankelijk te verklaren. De instellingen kunnen immers de door die verdragsbepaling aan particulieren geboden rechtsbescherming niet eenvoudig door de keuze van de vorm van de handeling uitsluiten. De algemene strekking van de bestreden handeling sluit immers niet uit dat zij bepaalde natuurlijke of rechtspersonen rechtstreeks en individueel kan raken. In een dergelijk geval kan een handeling van de Unie zowel een algemeen karakter hebben als, ten aanzien van bepaalde marktdeelnemers, het karakter van een beschikking. Het Gerecht wijst erop dat richtlijn 91/414 bepaalt dat de evaluatieprocedure met betrekking tot werkzame stoffen die op de markt waren, aanvangt met de kennisgeving door een belanghebbende producent, die een dossier indient met de daarvoor noodzakelijke gegevens en betrokken wordt bij de verschillende fasen van het onderzoek van dat dossier. Het Gerecht is van oordeel dat verzoekster als kennisgever beschikt over procedurele waarborgen en op die grond door de bestreden richtlijn individueel wordt geraakt.

Wat de voorwaarde inzake het rechtstreeks geraakt zijn betreft, stelt het Gerecht vast dat de Commissie met de bestreden richtlijn de evaluatie van chloorthalonil heeft afgesloten met het besluit

⁴ Arrest Hof van 15 juli 1963, *Plaumann/Commissie*, 25/62, Jurispr. blz. 197.

⁵ Arrest Hof van 5 mei 1998, *Dreyfus/Commissie*, C-386/96 P, Jurispr. blz. I-2309, punt 43.

⁶ PB L 241, blz. 51.

⁷ Richtlijn 91/414/EEG van de Raad van 15 juli 1991 betreffende het op de markt brengen van gewasbeschermingsmiddelen (PB L 230, blz. 1). Volgens deze richtlijn kan het op de markt brengen slechts worden toegelaten indien op grond van de stand van de wetenschappelijke en technische kennis kan worden verwacht dat gewasbeschermingsmiddelen die de betrokken werkzame stof bevatten, voldoen aan bepaalde voorwaarden betreffende het ontbreken van schadelijke uitwerking op de gezondheid van mens en dier en op het milieu.

om die werkzame stof onder bepaalde voorwaarden in bijlage I bij richtlijn 91/414 op te nemen. Bovendien dienden de lidstaten op grond van die richtlijn de toelatingen voor gewasbeschermingsmiddelen met deze stof te evalueren en de naleving van het maximumgehalte aan HCB te verifiëren, waarbij zij over geen enkele beoordelingsmarge beschikten. De bestreden richtlijn raakt dus rechtstreeks verzoekster in haar hoedanigheid van producent van de betrokken werkzame stof, zodat het beroep tot nietigverklaring ontvankelijk is.

3. Beroepstermijn

In de arresten van 10 juni 2009, *Polen/Commissie* (T-257/04, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), en van 2 oktober 2009, *Cyprus/Commissie* (T-300/05 en T-316/05, niet gepubliceerd), werd uitspraak gedaan over de vraag wanneer de in artikel 230, vijfde alinea, EG bedoelde termijn van twee maanden aanvangt wanneer een toetredende lidstaat beroep tot nietigverklaring instelt tegen een vóór de toetreding van die lidstaat vastgestelde en bekendgemaakte verordening betreffende vast te stellen overgangsmaatregelen op landbouwgebied. In casu betoogden de Republiek Polen en de Republiek Cyprus dat de beroepstermijn niet kon ingaan vóór hun toetreding tot de Unie, die een voorwaarde voor de inwerkingtreding van de betrokken verordening was.

Dienaangaande herinnert het Gerecht eraan dat overeenkomstig artikel 230, vijfde alinea, EG, beroep tot nietigverklaring moet worden ingesteld binnen twee maanden te rekenen vanaf de dag van bekendmaking van de handeling en dat de regelingen betreffende de procestermijnen strikt moeten worden toegepast wegens het vereiste van de rechtszekerheid en de noodzaak om elke discriminatie of willekeurige behandeling bij de rechtsbedeling te vermijden. In de concrete gevallen leidt het Gerecht daaruit dus af dat de betrokken beroepen te laat zijn ingesteld. De argumenten van de betrokken staten kunnen niet afdoen aan die conclusie. Het Gerecht is immers ten eerste van oordeel dat het feit dat de inwerkingtreding van de betrokken verordeningen afhankelijk is van de toetreding van de betrokken staten, irrelevant is, aangezien het blijkt geeft van verwarring tussen de tegenwerpbaarheid van een besluit, die verband houdt met de vervulling van alle formaliteiten inzake bekendmaking en de beroepstermijn doet ingaan, en de inwerkingtreding van dat besluit, die kan worden uitgesteld. Ten tweede stelt het Gerecht zich op het standpunt dat, aangezien de termijn van artikel 230 EG van algemene toepassing is, dit artikel niet vereist dat de betrokken staten de hoedanigheid van lidstaat hebben en in ieder geval op hen van toepassing was in hun hoedanigheid van rechtspersoon. Ten derde wijst het Gerecht erop dat deze staten het recht op daadwerkelijke rechtsbescherming niet werd onzegd, aangezien derde staten, de staten vóór hun toetreding tot de Europese Unie hieronder begrepen, weliswaar geen aanspraak kunnen maken op de aan de lidstaten toegekende rechtspositie voor het instellen van beroep, maar toch de mogelijkheid hebben om in rechte op te treden die aan rechtspersonen is toegekend op grond van artikel 230, vierde alinea, EG. Het Gerecht stelt dat, hoewel de betrokken verordening een handeling met algemene strekking is, zij de betrokken lidstaten belet om naar eigen goeddunken hun bevoegdheden uit te oefenen door hen een aantal verplichtingen op te leggen met betrekking tot de vaststelling en uitvoering van een regeling, in het bijzonder van fiscale aard, met het oog op het wegwerken van de overvloedige voorraden suiker. Naar analogie met de rechtspraak inzake lagere territoriale entiteiten⁸ concludeert het Gerecht daaruit dat de Republiek Polen en de Republiek Cyprus, voordat zij lidstaten werden, rechtstreeks en individueel door de bestreden verordening werden geraakt, zodat de strikte toepassing van de procestermijnen vanaf de datum van bekendmaking van die verordening hen niet verhinderde om hun rechten geldend te maken.

⁸ Arrest van het Gerecht van 30 april 1998, *Vlaams Gewest/Commissie*, T-214/95, Jurispr. blz. II-717, punt 29.

Bovendien voerde de Republiek Cyprus aan dat haar beroep in elk geval ontvankelijk was voor zover het was gericht tegen een verordening houdende wijziging van de oorspronkelijke verordening en binnen de termijnen was ingesteld. Het Gerecht herinnert eraan dat, ofschoon het onherroepelijke karakter van een handeling die niet tijdig is aangevochten, niet alleen de handeling zelf betreft maar ook elke latere handeling die van louter bevestigende aard is, welke oplossing wordt gerechtvaardigd door de noodzaak van stabiliteit van de rechtsbetrekkingen en zowel voor individuele handelingen als voor handelingen van normatieve aard geldt, opnieuw beroep openstaat wanneer een bepaling van een verordening wordt gewijzigd, en dit niet alleen tegen deze bepaling maar ook tegen de bepalingen die, ook al zijn zij niet gewijzigd, daarmee een geheel vormen⁹. Wanneer deze opvatting evenwel in haar context wordt geanalyseerd, brengt het Gerecht nuanceringen aan door te preciseren dat het verstrijken van de beroepstermijn niet alleen moet worden tegengeworpen aan een beroep tot nietigverklaring van een gewijzigde bepaling wanneer deze bepaling de bepaling reproduceert die is opgenomen in de handeling waarvoor de beroepstermijn is verstreken, maar ook wanneer niet is geraakt aan het wezen ervan, ook als is de nieuwe formulering anders. Wanneer daarentegen een bepaling van een verordening zelfs maar gedeeltelijk op wezenlijke wijze is gewijzigd, staat beroep opnieuw open tegen deze bepaling en tegen alle bepalingen die, ook al zijn zij niet gewijzigd, daarmee een onverbreeklijk en wezenlijk geheel vormen. Aangezien in casu de betrokken verordening enkel bijkomstige en procedurele wijzigingen aanbracht, waarmee uitsluitend werd beoogd de door de oorspronkelijke verordening vastgestelde termijnen te verlengen, kon niet worden verzocht om nietigverklaring van de bepalingen van de oorspronkelijke verordening via een beroep tot nietigverklaring van de wijzigingsverordening.

Mededingingsregels voor ondernemingen

1. Algemeenheden

a) Duur van de inbreuk

In het arrest van 17 december 2009, *Solvay/Commissie* (T-58/01, nog niet gepubliceerd), was het Gerecht van oordeel dat, zelfs indien wordt aangenomen dat er zich bijzondere omstandigheden kunnen voordoen waardoor omkering van de bewijslast met betrekking tot de duur van een inbreuk mogelijk is, de Commissie daardoor niet is ontheven van de verplichting om op onderbouwde wijze uitspraak te doen in een beslissing houdende vaststelling van een inbreuk op artikel 81, lid 1, EG wat de duur van de inbreuk betreft, en om de informatie te verstrekken waarover zij beschikt met betrekking tot die duur. Het Gerecht merkt op dat de bestreden beschikking tegenstrijdige elementen bevatte met betrekking tot het einde van de inbreuk, en oordeelde dat de Commissie, die primair de bewijslast droeg, niet heeft aangetoond dat de betrokken inbreuk was voortgezet tot eind 1990. Derhalve was het Gerecht van oordeel dat de bestreden beschikking diende te worden herzien door het bedrag van de aan verzoekster opgelegde boete te verlagen met 25 %.

b) Verjaring

In de zaak *ArcelorMittal Luxembourg e.a./Commissie* (arrest van 31 maart 2009, T-405/06, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) heeft het Gerecht zijn rechtspraak¹⁰ kunnen bevestigen inzake de draagwijdte *ratione personae* van de gevolgen van handelingen die de verjaring stuiten.

⁹ Arrest van het Hof van 18 oktober 2007, *Commissie/Parlement en Raad*, C-299/05, Jurispr. blz. I-8695, punten 29 en 30.

¹⁰ Arrest van 1 juli 2008, *Compagnie maritime belge/Commissie* (T-276/04, Jurispr. blz. II-1277).

In casu stelde de moedervernootschap van een dochteronderneming die had deelgenomen aan een mededingingsregeling op de markt voor stalen balken, dat de handelingen die de verjaringstermijn van vijf jaar stuiten, enkel golden ten aanzien van de ondernemingen die aan de inbreuk hadden deelgenomen. Aangezien zij niet was aangewezen als een dergelijke onderneming in de administratieve procedure, in het kader waarvan de stuitingshandeling plaatsvond, en ook de mededeling van punten van bezwaar niet aan haar was gericht, betwistte de moedervernootschap dus dat de Commissie haar het stuitende effect van die handeling kon tegenwerpen. Het Gerecht wijst deze uitlegging af en preciseert daarbij dat die definitie betrekking heeft op een objectief feit, namelijk de deelname aan de inbreuk, dat kan worden onderscheiden van een subjectieve en willekeurige factor als de aanwijzing van een dergelijke onderneming tijdens de administratieve procedure. Een onderneming kan immers aan de inbreuk hebben deelgenomen zonder dat de Commissie het weet op het moment dat zij een handeling verricht die de verjaring stuit. De verjaring wordt niet alleen gestuit ten aanzien van ondernemingen die voorwerp zijn geweest van een handeling ter instructie of vervolging, maar ook ten aanzien van ondernemingen die aan de inbreuk hebben deelgenomen maar nog onbekend zijn bij de Commissie en dan ook niet het voorwerp zijn geweest van een instructiemaatregel of adressaat zijn geweest van een proceshandeling.

Met betrekking tot de schorsing van de verjaring stelt het Gerecht dat, terwijl verordening (EG) nr. 1/2003¹¹ bepaalt dat de stuiting geldt ten aanzien van alle ondernemingen en ondernemersverenigingen die aan de inbreuk hebben deelgenomen, een dergelijke precisering ontbreekt met betrekking tot de schorsing. Derhalve onderzoekt het Gerecht of de instelling van beroep bij hem relatieve werking heeft, ten aanzien van de verzoekende onderneming alleen, dan wel werking *erga omnes*, ten aanzien van alle ondernemingen die aan de inbreuk hebben deelgenomen, ongeacht of zij beroep hebben ingesteld. In dit verband merkt het Gerecht om te beginnen op dat, net als de stuiting van de verjaring, de schorsing van de verjaring, die een uitzondering vormt op het beginsel van de verjaringstermijn van vijf jaar, beperkt moet worden uitgelegd. Er kon dus niet worden verondersteld dat de wetgever dezelfde regeling heeft willen toepassen op de twee situaties. Anders dan de stuiting van de verjaring, die tot doel heeft de Commissie in staat te stellen om inbreuken op de mededingingsregels doeltreffend te vervolgen en te bestraffen, heeft de schorsing van de verjaring per definitie betrekking op gevallen waarin de Commissie reeds een beschikking heeft vastgesteld. De werking *inter partes* van gerechtelijke procedures en de gevolgen die noodzakelijkerwijs daaruit voortvloeien, verzetten zich er in beginsel tegen dat het beroep dat wordt ingesteld door een adressaat van de bestreden beschikking, welke invloed dan ook heeft op de situatie van de andere adressaten. Ten slotte wijst het Gerecht het argument van de Commissie af dat de schorsing van de verjaring als gevolg van de instelling door een onderneming van procedures voor het Gerecht en het Hof, geldt voor zowel de juridische entiteit die partij is bij het geding, als alle andere juridische entiteiten die deel uitmaken van dezelfde economische eenheid, ongeacht welke juridische entiteit de procedure heeft ingesteld. De mededingingsregels zijn weliswaar gericht aan „ondernemingen”, opgevat als een economische eenheid, maar dat doet er niet aan af dat voor de toepassing en de tenuitvoerlegging van de beschikkingen van de Commissie op dit gebied steeds een rechtspersoon moet worden gezocht tot welke de handeling zal worden gericht. Die rechtspersoon is de enige die beroep kan instellen tegen de beschikking die aan het eind van de administratieve procedure is vastgesteld en aan hem is gericht. Het Gerecht leidt daaruit af dat de verjaringstermijn van tien jaar is verstreken voor een van de verzoekende partijen en verklaart de bestreden beschikking nietig voor zover zij deze partij betreft.

¹¹ Verordening (EG) nr. 1/2003 van de Raad van 16 december 2002 betreffende de uitvoering van de mededingingsregels van de artikelen 81 [EG] en 82 [EG] (PB 2003, L 1, blz. 1).

c) Rechten van de verdediging

In het arrest van 1 juli 2009, *ThyssenKrupp Stainless/Commissie* (T-24/07, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht eraan herinnerd dat, om de Commissie in staat te stellen een afweging te maken tussen de noodzaak om de rechten van de verdediging te waarborgen door de ruimst mogelijke toegang tot het dossier te verlenen, en het streven om de vertrouwelijke gegevens van andere partijen of derden te beschermen, deze partijen en die derden de Commissie alle relevante bijzonderheden moesten verstrekken. Het Gerecht wijst erop dat, wanneer een partij van mening is dat zij, nadat zij toegang tot het dossier heeft verkregen, met het oog op haar verdediging kennis moet krijgen van specifieke niet-toegankelijke informatie, zij daartoe een met redenen omkleed verzoek bij de Commissie kan indienen. Op dit punt is het Gerecht van oordeel dat een algemeen verzoek dat geen bijzonderheden voor elk document geeft, geen met redenen omkleed verzoek is en geen antwoord geeft op de vraag van de Commissie over de relevantie van de niet-toegankelijke informatie voor de verdediging van verzoekster zelf.

Verder herinnert het Gerecht eraan dat om de rechten van de verdediging van ondernemingen te eerbiedigen, de Commissie, alvorens een van de beschikkingen op grond van de artikelen 7, 8, 23 of 24, lid 2, van verordening nr. 1/2003 te geven, de betrokken partijen het recht moet verlenen om te worden gehoord. Wanneer de toezending van documenten aan de verzoekende partij gebeurt na de vaststelling van een van bovengenoemde beschikkingen, zoals een mededeling van punten van bezwaar, worden de rechten van de verdediging van deze partij evenwel niet geschonden wanneer de Commissie de in die beschikking uiteengezette punten van bezwaar niet heeft gewijzigd, en zij derhalve geen feiten vaststelt met betrekking tot welke de betrokken onderneming geen gelegenheid heeft gehad om uitleg te verschaffen.

2. Nieuwe ontwikkelingen inzake artikel 81 EG

a) Werking van de wet in de tijd

Overeenkomstig de beginselen die zijn geformuleerd ter gelegenheid van de zaken betreffende de zogenoemde „betonstaal”-mededingingsregelingen¹², heeft het Gerecht in de reeds aangehaalde arresten *ArcelorMittal Luxembourg e.a./Commissie* en *ThyssenKrupp Stainless/Commissie* en in het arrest van 6 mei 2009, *Outokumpu en Luvata/Commissie* (T-122/04, nog niet gepubliceerd), in herinnering gebracht dat, hoewel de vervanging van het rechtskader van het EGKS-Verdrag door dat van het EG-Verdrag per 24 juli 2002 heeft geleid tot een wijziging van de toepasselijke rechtsgrondslagen, procedures en materiële regels, die wijziging deel uitmaakt van de eenheid en de continuïteit van de communautaire rechtsorde en de doelstellingen daarvan. Verder stemmen de begrippen overeenkomsten en onderling samenhangende gedragingen in de zin van artikel 65, lid 1, EGKS overeen met de begrippen overeenkomsten en onderling afgestemde gedragingen in de zin van artikel 81 EG en zijn deze twee bepalingen door de gemeenschapsrechter op dezelfde wijze uitgelegd. De continuïteit van de communautaire rechtsorde en van de doelstellingen die daaraan ten grondslag liggen, vereist dus dat de Europese Gemeenschap, voor zover zij de opvolgster is van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal, in haar eigen procedurele kader met betrekking tot onder het EGKS-Verdrag ontstane situaties de naleving verzekert van de rechten en plichten die krachtens het EGKS-Verdrag en de tot uitvoering daarvan vastgestelde bepalingen in die tijd voor zowel de lidstaten als de particulieren golden. Dit vereiste geldt temeer waar onder het EG-Verdrag de mededingingsverstoring als gevolg van de niet-naleving van de regels op het

¹² Arrest van 25 oktober 2007, *SP e.a./Commissie*, T-27/03, T-46/03, T-58/03, T-79/03, T-80/03, T-97/03 en T-98/03, Jurispr. blz. II-4331.

gebied van mededingingsregelingen tussen ondernemingen kan blijven doorwerken in de tijd na het aflopen van het EGKS-Verdrag. Derhalve moet verordening nr. 1/2003 aldus worden uitgelegd dat zij de Commissie in staat stelt om na 23 juli 2002 mededingingsregelingen tussen ondernemingen vast te stellen en te bestraffen die tot stand zijn gebracht in sectoren die *ratione materiae* en *ratione temporis* binnen de werkingssfeer van het EGKS-Verdrag vielen.

b) Geldboeten

In de zaak *Peugeot en Peugeot Nederland/Commissie* (arrest van 9 juli 2009, T-450/05, nog niet gepubliceerd) kwamen verzoeksters in het bijzonder op tegen de door de Commissie verrichte beoordeling van de zwaarte van de inbreuk. Enerzijds was de inbreuk aangemerkt als „zeer zwaar” in de zin van punt 1 A van de richtsnoeren van 1998¹³, aangezien het tussen 1997 en 2003 door Peugeot in Nederland opgezette bonussysteem tot doel had de Nederlandse dealers ertoe aan te zetten, parallelimport te beperken. Voor de vaststelling dat de Commissie bij de uitoefening van haar beoordelingsbevoegdheid geen onjuistheid heeft begaan door de inbreuk als zeer zwaar te kwalificeren, merkt het Gerecht in het bijzonder op dat de inbreuk naar zijn aard bijzonder zwaar is, gelet op de bijzonder verhullende modaliteiten ervan die er aldus toe hebben geleid dat het beloningssysteem tot in 2003 kon blijven voortbestaan, en nog wel in een context waarin de eerdere praktijk van de Commissie en de vaste rechtspraak op het gebied van parallelimporten, in het bijzonder in de automobielsector, duidelijke waarschuwingen vormden over de onwettigheid van een dergelijk systeem. Verder wijst het Gerecht erop dat verzoeksters lid zijn van een groot industrieconcern dat een belangrijke plaats inneemt op de betrokken markten en dat zij over juridische diensten beschikten die zeer goed in staat waren om na te gaan dat de betrokken gedragingen mededingingsversturend waren. Wat anderzijds de concrete weerslag van de inbreuk op de markt betreft, stelt het Gerecht dat de Commissie onvoldoende aandacht heeft besteed aan de rol die de ontwikkeling van de prijsverschillen in de terugval van de export heeft gespeeld. Aldus is het Gerecht in de uitoefening van zijn volledige rechtsmacht van oordeel dat het op basis van de zwaarte van de inbreuk vastgestelde bedrag van de geldboete met 10 % moet worden verlaagd.

In het arrest van 30 april 2009, *Nintendo en Nintendo of Europe/Commissie* (T-13/03, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht erkend dat, aangezien het gaat om een geheel van overeenkomsten en onderling afgestemde feitelijke gedragingen van verticale aard die ertoe strekken of als gevolg hebben dat de parallellexport van spelconsoles en -cassettes wordt beperkt, het aandeel van elke partij in de distributie van de betrokken producten representatief is voor het specifieke gewicht van elke onderneming in het litigieuze distributiestelsel. De Commissie mocht zich dus baseren op dit criterium ten behoeve van de gedifferentieerde behandeling die is toegepast bij de bepaling van de basisbedragen van de geldboeten.

In hetzelfde arrest oordeelt het Gerecht of de Commissie blijk heeft gegeven van een onjuiste rechtsopvatting bij de vaststelling van de afschrikkende aard van de geldboete, en preciseert dat bij inbreuken van verticale aard de hoedanigheid van fabrikant van de producten ook een factor kan zijn die representatief is voor het daadwerkelijke vermogen van de onderneming om aanzienlijke schade toe te brengen aan de mededinging. De fabrikant van de betrokken producten, die een centrale plaats inneemt in het distributiestelsel van deze producten, moet immers bijzonder waakzaam zijn en ervoor zorgen dat hij bij het sluiten van distributieovereenkomsten de mededingingsregels eerbiedigt.

¹³ Richtsnoeren voor de berekening van geldboeten die uit hoofde van artikel 15, lid 2, van verordening nr. 17 respectievelijk artikel 65, lid 5, van het EGKS-Verdrag worden opgelegd (PB 1998, C 9, blz. 3).

De kwestie van de afschrikkende werking van de geldboeten heeft ook aanleiding gegeven tot een andere precisering in een van de arresten inzake de mededingingsregeling op de monochloorazijnzuurmarkt. In het arrest van 30 september 2009, *Arkema/Commissie* (T-168/05, niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht immers erop gewezen dat de Commissie weliswaar in eerdere zaken waarbij verzoekster betrokken was, een vermenigvuldigingsfactor heeft toegepast met het oog op een afschrikkende werking, maar dat dat geen afbreuk doet aan de toepassing van die factor in latere zaken waarin verzoekster wordt bestraft voor haar deelname aan een mededingingsregeling uit dezelfde inbreukperiode. Aangezien elke inbreuk anders is en het voorwerp uitmaakt van een andere beschikking, mocht de Commissie rekening houden met de grootte van de betrokken ondernemingen en de vermenigvuldigingsfactor toepassen op het basisbedrag van de geldboete.

Na zijn onderzoek van de mate van medewerking van verzoeksters, heeft het Gerecht ook een van de beschikkingen inzake de mededingingsbeperkende gedragingen op de markt voor spelconsoles en -cassettes van Nintendo herzien. In het reeds aangehaalde arrest *Nintendo en Nintendo of Europe/Commissie* vergelijkt het Gerecht de door Nintendo verleende medewerking met die verleend door haar exclusieve distributeur voor het Verenigd Koninkrijk en Ierland, om te beginnen in chronologisch opzicht. Op basis daarvan merkt het Gerecht op dat de relevante documenten zowel door Nintendo als door deze distributeur in dezelfde fase van de procedure zijn overgelegd, waarbij het feit dat Nintendo enkele dagen na deze distributeur is begonnen met haar medewerking, ter zake niet beslissend is. Vervolgens vergelijkt het Gerecht de mate van medewerking in kwalitatief opzicht door rekening te houden met zowel de omstandigheden waaronder deze ondernemingen hebben meegewerkt als de intrinsieke waarde van de verstrekte informatie. In dit verband merkt het Gerecht op dat de twee ondernemingen spontaan die informatie hebben verstrekt en dat de inhoud ervan de Commissie op dezelfde wijze heeft geholpen. Derhalve oordeelt het Gerecht dat overeenkomstig het beginsel van gelijke behandeling de medewerking van Nintendo moet worden geacht vergelijkbaar te zijn geweest met de door de distributeur verleende medewerking. Bijgevolg stelt het Gerecht dat aan Nintendo een verlaging van de geldboete met hetzelfde percentage als dat van de distributeur wordt toegekend.

In het reeds aangehaalde arrest *Outokumpu en Luvata/Commissie* heeft het Gerecht zijn rechtspraak kunnen verduidelijken met betrekking tot verzwarende omstandigheden, in het bijzonder recidive. Het Gerecht herinnert eraan dat het begrip recidive enkel de voorafgaande vaststelling van een inbreuk inhoudt. Dat de eerste inbreuk onder het EGKS-Verdrag viel en geen enkele geldboete werd opgelegd wegens de bijzondere context van die zaak, staat geenszins in de weg aan het beginsel dat, wanneer de Commissie bij beschikking heeft vastgesteld dat een onderneming heeft deelgenomen aan een mededingingsregeling, deze beschikking als basis zal kunnen dienen om later te beoordelen of deze onderneming geneigd is om de kartelregels te schenden.

De inaanmerkingneming van een vroegere inbreuk uit hoofde van recidive vormt ook het voorwerp van een specifieke overweging in het arrest van 30 september 2009, *Hoechst/Commissie* (T-161/05, niet gepubliceerd). In casu betwistte verzoekster dat de Commissie een eerdere beschikking in aanmerking kon nemen, daar deze pas na het einde van de betrokken inbreuk definitief werd. Het Gerecht wees evenwel met klem erop dat voor die inaanmerkingneming volstaat dat er sprake is van een soortgelijke eerdere inbreuk door de onderneming, ook al is de beschikking nog vatbaar voor rechterlijke toetsing.

c) Toerekenbaarheid van de inbreukmakende gedraging

In de arresten inzake de mededingingsregeling op de monochloorazijnzuurmarkt heeft het Gerecht interessante preciseringen aangebracht inzake de toerekenbaarheid van inbreukmakende gedragingen van een dochteronderneming aan haar moedermaatschappij.

In het bijzonder was het Gerecht in het reeds aangehaalde arrest *Hoechst/Commissie* van oordeel dat verzoekster zich niet kon beroepen op de overdracht van haar aansprakelijkheid via de met een dochtermaatschappij gesloten overeenkomst van inbreng van haar bedrijfsafdeling. Enerzijds kan een dergelijke overeenkomst de Commissie niet worden tegengeworpen om te ontkomen aan de krachtens het mededingingsrecht opgelegde sancties, aangezien zij strekt tot verdeling tussen de ondernemingen van de aansprakelijkheid voor karteldeelname. Anderzijds laat de volgens de inbrengovereenkomst in casu beweerdelijk verrichte overdracht van aansprakelijkheid de vaststelling van verzoeksters aansprakelijkheid onverlet, aangezien deze overeenkomst is gesloten tussen verzoekster en een 100 %-dochtermaatschappij waarvan de inbreuk dus aan haar als moedermaatschappij toerekenbaar is.

Ook in de zaak die heeft geleid tot het reeds aangehaalde arrest *Arkema/Commissie* kwam verzoekster op tegen de mogelijkheid voor de Commissie om de inbreuk van de dochtermaatschappij toe te rekenen aan de moedermaatschappij, aangezien deze laatste slechts een niet-operationele holding was die zeer weinig tussenkwam in het beheer van de dochtermaatschappij. Het Gerecht stelt dat deze omstandigheid niet volstaat om uit te sluiten dat de moedermaatschappij beslissende invloed heeft op het gedrag van de dochtermaatschappij door onder meer de financiële investeringen binnen de betrokken groep te coördineren. In de context van een groep van ondernemingen tracht een holdingmaatschappij die onder meer de financiële investeringen binnen de groep coördineert, immers deelnemingen in verschillende vennootschappen te groeperen en heeft tot taak de eenheid in de leiding ervan te garanderen, met name via dat toezicht op hun begroting. Verder stelt het Gerecht dat geen enkele conclusie kan worden getrokken uit het feit dat de twee maatschappijen op verschillende markten werkzaam waren en geen banden hadden van leveranciers naar klanten. In een groep als die welke aan de orde is, is de verdeling van taken immers een normaal fenomeen waardoor het vermoeden dat de moedermaatschappij en haar dochtermaatschappij één enkele onderneming vormen in de zin van artikel 81 EG, niet wordt weerlegd. Ten slotte herinnert het Gerecht eraan dat het vermoeden van aansprakelijkheid van de moedermaatschappij voor inbreuken gepleegd door dochtermaatschappijen waarvan zij het volledige of bijna volledige kapitaal in handen heeft, berust op een objectief criterium dat van toepassing is ongeacht de grootte of juridische organisatie van de onderneming. Wanneer de toepassing van dit criterium andere gevolgen heeft naargelang van de grootte van de groep en de juridische organisatie ervan, is dit dus louter een objectief gevolg van de diversiteit van de ondernemingen.

3. Nieuwe ontwikkelingen inzake artikel 82 EG

In het arrest van 9 september 2009, *Clearstream/Commissie* (T-301/04, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht uitspraak gedaan over de wettigheid van een beschikking van de Commissie volgens welke verzoeksters artikel 82 EG hadden geschonden door enerzijds op discriminerende wijze te weigeren hun diensten te verrichten en anderzijds discriminerende prijzen toe te passen.

Volgens het Gerecht kon de Commissie op goede gronden het bestaan van misbruik van machtspositie vaststellen. In het bijzonder bevestigt het Gerecht dat er bij de weigering om toegang te verlenen en de ongerechtvaardigde discriminatie in dat verband geen sprake was van twee verschillende inbreuken, maar van twee verschijningsvormen van eenzelfde gedraging, aangezien de

ongerechtvaardigde discriminatie het gevolg is van de weigering om voor vergelijkbare cliënten dezelfde of soortgelijke diensten te verrichten.

Aangezien het verkrijgen van toegang veel langer had geduurd dan redelijk en gerechtvaardigd kon worden geacht, zodat er sprake was van een onrechtmatige weigering om de betrokken dienst te verlenen, was er op de relevante markt sprake van een concurrentienadeel. Het Gerecht bevestigt ook dat de toepassing van verschillende prijzen voor gelijkwaardige diensten ten aanzien van een handelspartner door een onderneming met een feitelijk monopolie op de upstream-markt, en dit onafgebroken gedurende vijf jaar, niet anders dan tot een concurrentienadeel voor die partner kon leiden.

Bovendien heeft het Gerecht in het arrest van 17 december 2009, *Solvay/Commissie* (T-57/01, nog niet gepubliceerd), vastgesteld dat documenten die enkel in beslag zijn genomen om na te gaan of is deelgenomen aan mededingingsregelingen en/of aan onderling afgestemde feitelijke gedragingen in het kader van artikel 81 EG, konden worden gebruikt ter staving van de grieven inzake inbreuk op artikel 82 EG, aangezien er materiële overeenstemming bestond tussen de praktijken die volgens de Commissie aan de basis lagen van misbruik van machtspositie en de praktijken met betrekking tot welke zij haar gemachtigden opdracht had gegeven een onderzoek te verrichten.

Het Gerecht is in het bijzonder van oordeel dat er sprake is van misbruik bij een systeem van kortingen waarbij als voorwaarde onder meer was gesteld dat gedifferentieerde kortingen werden verleend wanneer de klant bij verzoekster extra hoeveelheden bestelde ten opzichte van die welke contractueel waren vastgesteld, los van de omvang, in absolute termen, van laatstgenoemde hoeveelheden. Hierdoor was de eenheidsprijs voor die hoeveelheden immers aanzienlijk lager dan de gemiddelde prijs die de klant betaalde voor de contractueel vastgelegde basishoeveelheid, zodat de klant ertoe werd aangezet om ook de tonnages die de contractuele hoeveelheid overschreden, daar te bestellen, aangezien de andere leveranciers voor deze tonnages moeilijk prijzen konden aanbieden die concurreerden met die van verzoekster.

4. Nieuwe ontwikkelingen op het gebied van controle op concentraties

a) Zorgvuldigheidsplicht

In het arrest van 7 mei 2009, *NVV e.a./Commissie* (T-151/05, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht opgemerkt dat van de Commissie, gelet op de dwingende eis om snel te handelen en de strikte termijnen die zij dient te eerbiedigen in het kader van de procedure voor de controle op concentraties, bij het ontbreken van aanwijzingen dat de verstrekte informatie onjuist is, niet kon worden verlangd dat zij alle door haar ontvangen informatie controleert. Hoewel de in het kader van een dergelijke procedure op de Commissie rustende verplichting om een zorgvuldig en onafhankelijk onderzoek te verrichten, haar niet toestaat om zich te baseren op elementen of inlichtingen die niet kunnen worden geacht met de waarheid overeen te stemmen, veronderstelt de dwingende eis om snel te handelen echter dat zij de juistheid en de betrouwbaarheid van de inlichtingen die zij ontvangt niet zelf tot in detail kan controleren, zodat de concentratiecontrole-procedure noodzakelijkerwijs in zekere mate op vertrouwen berust.

b) Verzoeken om inlichtingen

In het arrest van 4 februari 2009, *Omya/Commissie* (T-145/06, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht de omvang van de bevoegdheid van de Commissie in het kader van verzoeken om inlichtingen verduidelijkt. Wat om te beginnen het verzoek om inlichtingen zelf betreft, wijst het Gerecht er in de eerste plaats op dat de noodzakelijkheid van de gevraagde inlichtingen moet

worden beoordeeld tegen de achtergrond van de opvatting die de Commissie ten tijde van de formulering van het verzoek mocht hebben en niet tegen de achtergrond van de werkelijke noodzakelijkheid van die inlichtingen in de verdere procedure. In de tweede plaats is het Gerecht van oordeel dat, aangezien de duur van de met een beschikking krachtens artikel 11 van verordening nr. 139/2004¹⁴ gepaard gaande schorsing van de in artikel 10 van die verordening gestelde termijnen afhankelijk is van de datum waarop de noodzakelijke inlichtingen worden verstrekt, de Commissie niet het evenredigheidsbeginsel schendt door de procedure te schorsen zolang dergelijke inlichtingen haar niet zijn verstrekt.

Wat verder de verzoeken betreft om correctie van de door een partij verstrekte gegevens die onjuist zijn bevonden, wijst het Gerecht in de eerste plaats erop dat de Commissie kan verzoeken om die correcties indien een risico bestaat dat de gevonden fouten een significant gevolg kunnen hebben voor haar beoordeling van de verenigbaarheid van de betrokken concentratie met de gemeenschappelijke markt. In de tweede plaats stelt het Gerecht dat geen beroep kan worden gedaan op een gewettigd vertrouwen om te ontkomen aan de gevolgen van de schending van de verplichting om volledige en juiste inlichtingen te verstrekken, op de enkele grond dat de Commissie deze schending niet bij de voornoemde controles heeft opgemerkt.

c) Beroepstermijn

In de zaak *Qualcomm/Commissie* (arrest van 19 juni 2009, T-48/04, nog niet gepubliceerd) wierp de Commissie de niet-ontvankelijkheid op van het door Qualcomm ingestelde beroep tegen de beschikking waarbij de verwerving door twee ondernemingen van de gezamenlijke zeggenschap over Toll Collect, een systeem van automatische tolheffing, verenigbaar met de gemeenschappelijke werd verklaard. Zij voerde aan dat, hoewel die beschikking niet tot Qualcomm was gericht, de verzending daarvan aan deze onderneming een kennisgeving in de zin van artikel 230, vijfde alinea, EG was en de beroepstermijn dus vanaf dit tijdstip begon te lopen. Het Gerecht wijst het betoog van de Commissie af. Enerzijds herinnert het Gerecht eraan dat artikel 20, lid 1, van verordening (EEG) nr. 4064/89¹⁵ verlangt dat de op grond van deze verordening gegeven beschikkingen in het *Publicatieblad van de Europese Unie* worden bekendgemaakt, zodat voor degenen die in de bestreden beschikking niet als adressaat worden genoemd, de beroepstermijn moet worden berekend op basis van het eerste in artikel 230, vijfde alinea, EG bedoelde geval, namelijk vanaf de dag van de bekendmaking. Anderzijds wijst het Gerecht met klem erop dat, werd de door de Commissie voorgestelde ruime uitlegging van het begrip adressaat aanvaard, waarbij dit begrip zowel betrekking heeft op de in een beschikking genoemde adressaat of adressaten als op iedere andere door de Commissie als zodanig aangeduide persoon zonder dat die in die beschikking als adressaat wordt genoemd, dan afbreuk zou worden gedaan aan de werking van de bij artikel 20, lid 1, van die verordening opgelegde verplichting, doordat aan de Commissie een discretionaire bevoegdheid wordt toegekend om onder de personen die in een beschikking niet uitdrukkelijk als adressaat worden genoemd, diegenen aan te duiden die beroep kunnen instellen vanaf de kennisgeving van die beschikking en niet vanaf de bekendmaking ervan. De toekenning van een dergelijke discretionaire bevoegdheid dreigt evenwel te leiden tot schending van het beginsel van gelijke behandeling, voor zover onder de personen die in een beschikking niet uitdrukkelijk als adressaat worden genoemd, diegene aan wie van deze beschikking „kennis is gegeven”, daartegen

¹⁴ Verordening (EG) nr. 139/2004 van de Raad van 20 januari 2004 betreffende de controle op concentraties van ondernemingen (PB L 24, blz. 1).

¹⁵ In deze zaak ging het om verordening (EEG) nr. 4064/89 van de Raad van 21 december 1989 betreffende de controle op concentraties van ondernemingen (gerectificeerde versie PB 1990, L 257, blz. 13), zoals gewijzigd bij verordening (EG) nr. 1310/97 van de Raad van 30 juni 1997 (PB L 180, blz. 1).

kunnen opkomen vanaf de „kennisgeving” ervan, terwijl de andere personen, aan wie van die beschikking geen „kennis is gegeven”, daartegen kunnen opkomen vanaf de bekendmaking ervan. Voorts is het voor de Commissie niet altijd mogelijk om van tevoren de personen aan te wijzen die beroep kunnen instellen vanaf de kennisgeving van een beschikking. In dit verband kan die discriminatie derhalve niet worden gerechtvaardigd door het doel, de rechtszekerheid zo snel mogelijk te waarborgen.

Steunmaatregelen van de staten

De rechtspraak inzake steunmaatregelen van de staten vormde een belangrijk deel van de werkzaamheden van het Gerecht in 2009, met 70 afgedane zaken en 46 aanhangig gemaakte zaken. Het is enkel mogelijk om een kort overzicht van die beslissingen te geven wat ten eerste ontvankelijkheidskwesties, ten tweede materiële kwesties en ten derde procedurekwesties betreft.

1. Ontvankelijkheid

De rechtspraak van dit jaar bevat in het bijzonder preciseringen met betrekking tot de begrippen handeling die bindende rechtsgevolgen sorteert en procesbelang.

Met betrekking tot het begrip handeling die bindende rechtsgevolgen sorteert, heeft het Gerecht in het arrest van 11 maart 2009, *TF1/Commissie* (T-354/05, nog niet gepubliceerd), het betoog van de Commissie afgewezen, volgens hetwelk deze laatste geen beschikking geeft indien de procedure van onderzoek van een bestaande steunmaatregel erop uitloopt dat de lidstaat de voorgestelde dienstige maatregelen aanvaardt, of deze procedure beoogt gelijk te stellen aan een bijna contractueel proces. De Commissie en de lidstaten kunnen de voorgestelde dienstige maatregelen weliswaar met elkaar bespreken, maar aan de procedure van onderzoek van een bestaande steunmaatregel komt slechts een einde door een voor beroep vatbare beschikking wanneer de Commissie besluit de verbintenissen van de lidstaat te aanvaarden als tegemoetkomend aan haar bezwaren.

In het arrest van 9 juni 2009, *NDSHT/Commissie* (T-152/06, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht geoordeeld dat de Commissie enkel een beschikking moet geven in antwoord op een klacht in het in artikel 13 van verordening (EG) nr. 659/1999¹⁶ bedoelde geval. Volgens artikel 20, lid 2, tweede volzin, van die verordening kan de Commissie ermee volstaan, de klager bij brief ervan op de hoogte te brengen dat er onvoldoende gronden zijn om een standpunt in te nemen. Dit is met name het geval wanneer artikel 13 van deze verordening geen toepassing vindt omdat de klacht geen betrekking heeft op onrechtmatige steun, maar in werkelijkheid bestaande steun betreft.

Uit het uitsluitende initiatief van de Commissie op het gebied van bestaande steunmaatregelen volgt dat een klager door middel van een klacht de Commissie niet ertoe kan dwingen de verenigbaarheid van een bestaande steunmaatregel te beoordelen. Is de Commissie na een eerste beoordeling van mening dat de klacht geen betrekking heeft op onrechtmatige steun, maar op bestaande steun, dan is zij niet verplicht een beschikking in de zin van artikel 4 van verordening nr. 659/1999 aan de betrokken lidstaat te richten en kan zij niet worden gedwongen de procedure van artikel 88, lid 1, EG toe te passen. Derhalve vertoont een brief waarin de in de klacht bekritiseerde steun als bestaande steun wordt gekwalificeerd, niet de kenmerken van een beschikking die bindende rechtsgevolgen in het leven roept welke de belangen van verzoekster kunnen aantasten.

¹⁶ Verordening (EG) nr. 659/1999 van de Raad van 22 maart 1999 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel [88 EG] (PB L 83, blz. 1).

Wat het procesbelang betreft, was het Gerecht in het reeds aangehaalde arrest *TF1/Commissie* van oordeel dat verzoekster niet kan worden geacht geen procesbelang te hebben op grond dat de bestreden beschikking een voor haar gunstige beschikking is omdat daarbij voorwaarden werden opgelegd met betrekking tot steunmaatregelen ten gunste van een concurrerende onderneming. Een dergelijke redenering berust immers op de vooronderstelling dat haar aantijgingen inhoudelijk, dat wil zeggen met name wat de kennelijke ongeschiktheid betreft van de verbintenissen die beogen de verenigbaarheid van een steunregeling met de gemeenschappelijke markt te verzekeren, onjuist zijn. Evenwel zou nietigverklaring van de bestreden beschikking wegens een kennelijke fout van de Commissie bij de vaststelling van de uit te voeren dienstige maatregelen of wegens een ontoereikende motivering van het standpunt dat die maatregelen afgestemd waren op de onderkende problemen, verzoekster niet in een minder gunstige positie brengen dan die voortvloeiend uit de bestreden beschikking. Een dergelijke nietigverklaring zou dus betekenen dat de bestreden beschikking gekenmerkt werd of kon worden door ontoereikende verbintenissen en derhalve ongunstig voor verzoekster was.

In het arrest van 10 februari 2009, *Deutsche Post en DHL International/Commissie* (T-388/03, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht gepreciseerd dat belanghebbenden in de zin van artikel 88, lid 2, EG belang hadden bij de nietigverklaring van een beschikking van de Commissie die was vastgesteld aan het einde van de vooronderzoeksprocedure, aangezien een dergelijke nietigverklaring ertoe verplichtte de formele onderzoeksprocedure in te leiden, en hen in staat zou stellen hun opmerkingen in te dienen en aldus invloed uit te oefenen op de nieuwe beschikking. In dit kader staat het het Gerecht niet vrij om de aangevoerde middelen te vergelijken met de door verzoeksters in een ander geschil ten verweerde geformuleerde argumenten.

2. Materiële regels

a) Toekenning van een economisch voordeel

In het arrest van 11 februari 2009, *Iride en Iride Energia/Commissie* (T-25/07, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht uitspraak gedaan over de vraag of de liberalisering van een markt deel uitmaakte van de evoluties die de marktdeelnemers dienen te verwachten, of daarentegen een van de normale marktvoorwaarden de stabiliteit van de toepasselijke bepalingen was. Het Gerecht heeft eraan herinnerd dat in een democratische staat de toepasselijke bepalingen op elk moment konden worden gewijzigd, temeer in gevallen waarin de vroegere toepasselijke bepalingen voorzagen in nationale of regionale marktafsluiting, waardoor monopolieposities ontstonden. De openstelling van een voorheen afgeschermd markt, kan dus niet worden aangemerkt als een afwijking van de normale marktvoorwaarden.

Marktdeelnemers hebben in dit verband recht op de bescherming van hun gewettigd vertrouwen. Gelet op de daadwerkelijke bescherming ervan kunnen zij evenwel niet eisen dat deze bescherming wordt uitgevoerd op een bepaalde manier in plaats van op een andere, te weten door steun die erin bestaat dat het door de wijziging van de toepasselijke bepalingen geleden verlies wordt gecompenseerd, uit te sluiten van het begrip steunmaatregel in de zin van artikel 87, lid 1, EG, in plaats van deze maatregel als verenigbaar met de gemeenschappelijke markt te beschouwen overeenkomstig artikel 87, lid 3, EG.

Het Gerecht heeft ook het beginsel toegepast dat was geformuleerd in het arrest van het Hof van 15 mei 1997, *TWD/Commissie*¹⁷, volgens hetwelk de Commissie de grenzen van de

¹⁷ C-355/95 P, Jurispr. blz. I-2549, punten 25-27.

beoordelingsbevoegdheid waarover zij beschikt, niet overschrijdt wanneer zij naar aanleiding van de aanmelding van een voornemen van steun door een lidstaat aan een onderneming, een beschikking geeft waarbij deze steun verenigbaar met de gemeenschappelijke markt wordt verklaard, maar onder voorbehoud dat de onderneming eerst een eerdere onrechtmatige steun terugbetaalt wegens de cumulerende werking van de betrokken steunmaatregelen. Dat de onrechtmatige eerdere steun geen individuele steun betrof maar was toegekend in het kader van een steunregeling en dat het exacte voordeel voor de begunstigde ondernemingen niet kon worden vastgesteld door de Commissie door het gebrek aan samenwerking van de betrokken lidstaat, kan niet rechtvaardigen dat dit beginsel niet wordt toegepast, aangezien elke andere oplossing erop zou neerkomen dat de niet-eerbiediging van de verplichting tot loyale samenwerking wordt beloond, en voorts het systeem van toezicht op de steunmaatregelen ondoeltreffend zou maken.

De verplichting van de lidstaat en de potentieel begunstigde van de nieuwe steun om de Commissie het bewijs te leveren dat deze steun verenigbaar is met de gemeenschappelijke markt, geldt in dit verband ook met betrekking tot de noodzaak om aan te tonen dat er geen sprake is van een cumulerend effect van de nieuwe steun met onrechtmatige eerdere steun. De Commissie kon weliswaar wegens de niet-eerbiediging van die verplichting door de lidstaat en de potentiële begunstigde van de steun, de uit dit cumulerende effect voortvloeiende ongunstige beïnvloeding van de mededinging niet beoordelen, maar de Commissie kan niet worden verweten dat zij de relevante markt niet heeft afgebakend of geanalyseerd.

b) Diensten van algemeen economisch belang

In het reeds aangehaalde arrest *Deutsche Post en DHL International/Commissie* heeft het Gerecht opgemerkt dat de vaststellingen in het arrest van het Hof van 24 juli 2003, *Altmark*¹⁸, ten volle van toepassing waren op de eerdere beslissingen van de Commissie. Dat de Commissie in het kader van de vooronderzoeksprocedure van artikel 88, lid 2, EG niet in staat is geweest een volledig onderzoek te verrichten om te beoordelen of de voor een dienst van algemeen economisch belang toegekende compensatie passend was, vormt aldus een aanwijzing voor het bestaan van ernstige moeilijkheden om te beoordelen of steun verenigbaar is met de gemeenschappelijke markt.

In het reeds aangehaalde arrest *TF1/Commissie* heeft het Gerecht bevestigd dat de in het arrest *Altmark* opgelegde voorwaarden, die ertoe dienen vast te stellen of er sprake is van staatssteun in de zin van artikel 87, lid 1, EG, niet mogen worden verward met de test van artikel 86, lid 2, EG, die dient ter bepaling of een als staatssteun aan te merken maatregel als verenigbaar met de gemeenschappelijke markt kan worden beschouwd.

Het Gerecht wijst er tevens met klem op dat het onderzoek van een bestaande steunmaatregel alleen kan leiden tot maatregelen voor de toekomst. Derhalve is het weliswaar mogelijk dat de vraag of een overcompensatie heeft plaatsgevonden in het verleden, van belang kan zijn voor de beoordeling van de verenigbaarheid van deze bestaande steun met de gemeenschappelijke markt, maar dit neemt niet weg dat het onderzoek van deze vraag als zodanig niet per se noodzakelijk is voor een juiste beoordeling van de noodzaak om dienstige maatregelen voor de toekomst voor te stellen en voor de vaststelling van die maatregelen. Het al dan niet aanwezige risico van overcompensatie voor de toekomst berust uiteindelijk voornamelijk op de concrete voorwaarden van de financieringsregeling zelf en niet op de omstandigheid dat deze regeling in de praktijk tot een overcompensatie in het verleden heeft geleid.

¹⁸ C-280/00, Jurispr. blz. I-7747.

c) Criterium van de particuliere investeerder in een markteconomie

In het arrest van 15 december 2009, *EDF/Commissie* (T-156/04, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht eraan herinnerd dat deelnemingen van de overheid in het kapitaal van een onderneming, in welke vorm ook, staatssteun kunnen vormen. Dit is evenwel niet het geval overeenkomstig het beginsel van gelijke behandeling van de openbare en de particuliere sector wanneer kapitaal onder met normale marktvoorwaarden overeenkomende omstandigheden, al dan niet rechtstreeks, door de staat ter beschikking van een onderneming wordt gesteld. In de gevallen waarin de deelneming niet valt onder de overheidshandelingen, wordt beroep gedaan op het criterium van de particuliere marktdeelnemer teneinde vast te stellen of tot deze deelneming had kunnen worden besloten door een particuliere marktdeelnemer met winstoogmerk. In dit verband wijst het Gerecht erop dat volgens vaste rechtspraak, om te beoordelen of de door de staat genomen maatregelen vallen onder zijn overheidsprerogatieven of voortvloeien uit verplichtingen als aandeelhouder, deze maatregelen niet op grond van de vorm ervan dienen te worden beoordeeld, maar op grond van de aard ervan, het voorwerp en de regels waaraan zij zijn onderworpen, rekening houdend met het door de betrokken maatregelen nagestreefde doel.

In casu merkt het Gerecht op dat de Commissie niet heeft onderzocht of de verhoging van het kapitaal van Électricité de France (EDF) door de Franse Republiek middels een afstand van een belastingvordering, een wettelijke maatregel vormde volgens het criterium van de particuliere investeerder. Volgens de Commissie kon dit criterium niet worden toegepast op dit belastingvoordeel, omdat een dergelijke afstand het gevolg is van de uitoefening, door de staat, van zijn regelgevende bevoegdheid of van zijn overheidsprerogatieven. Het Gerecht wijst deze uitlegging af en wijst met klem erop dat de toepassing van het criterium van de particuliere investeerder niet kan worden uitgesloten op de loutere grond dat de verhoging van het kapitaal van EDF voortvloeit uit de afstand door de staat van een belastingvordering waarover deze laatste beschikte ten opzichte van EDF. In dergelijke omstandigheden diende de Commissie immers na te gaan of een particuliere investeerder in soortgelijke omstandigheden zou zijn overgegaan tot een investering die vergelijkbaar is wat het bedrag ervan betreft, los van de vorm van de deelneming van de staat om het kapitaal van EDF te verhogen en los van het eventuele gebruik van belastingen daartoe, teneinde de economische rationaliteit van deze investering te onderzoeken en deze te vergelijken met de wijze waarop een dergelijke investeerder zou hebben gehandeld ten opzichte van dezelfde onderneming in dezelfde omstandigheden. Het Gerecht stelt voorts dat een dergelijke verplichting om na te gaan of het kapitaal is ingebracht door de staat in omstandigheden die overeenkomen met de normale marktvoorwaarden, op de Commissie rust ongeacht de vorm waarin het kapitaal door de staat is ingebracht, of deze nu lijkt of niet op die welke door een particuliere investeerder had kunnen worden gebruikt.

Het Gerecht wijst ten slotte erop dat het criterium van de particuliere investeerder juist als doel heeft na te gaan of, ondanks het feit dat de staat beschikt over middelen waarover een particuliere investeerder niet beschikt, deze laatste in dezelfde omstandigheden een investeringsbeslissing zou hebben genomen die vergelijkbaar is met die van de staat. De aard van de in kapitaal omgezette vordering en dus het feit dat een particuliere investeerder geen belastingvordering kan bezitten, zijn dus van geen belang wat de vraag betreft of het criterium van de particuliere investeerder moet worden toegepast. Bijgevolg oordeelt het Gerecht dat de Commissie blijk heeft gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door te weigeren de litigieuze maatregel in zijn context te onderzoeken en het criterium van de particuliere investeerder toe te passen. Derhalve wordt de bestreden beschikking gedeeltelijk nietig verklaard.

d) Verplichting tot terugvordering van de steun

In de arresten van 30 november 2009, *Frankrijk/Commissie* en *France Télécom/Commissie* (T-427/04 en T-17/05, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht opnieuw de rechtspraak bevestigd volgens welke het bedrag van de terug te vorderen steun, gelet op de bewoordingen van de beschikking, zonder buitensporige moeilijkheden moest kunnen worden berekend. Het is van oordeel dat de Commissie dus ermee kon volstaan, vast te stellen dat de betrokken steun moet worden terugbetaald, en het aan de nationale autoriteiten mocht overlaten om het precieze bedrag van de terug te betalen steun te berekenen, met name wanneer voor deze berekening regels van belastingrecht of sociale zekerheid in aanmerking moeten worden genomen die zijn uitgewerkt in de geldende nationale wetgeving. In casu moet met klem worden gewezen op het feit dat de Commissie een marge had bepaald.

In dit verband wijst het Gerecht erop dat de Commissie in de bestreden beschikking heeft aangegeven dat het bedrag van de betrokken steun tussen 798 miljoen en 1,14 miljard EUR moest liggen. Het bedrag van 798 miljoen EUR moet derhalve als het minimumbedrag van de terug te vorderen steun worden beschouwd. Aangezien de bedragen die de marge vormen waarbinnen het bedrag van de betrokken steun zich bevindt, niet indicatief zijn, bevat de bestreden beschikking aldus de passende aanwijzingen aan de hand waarvan de Franse Republiek zonder buitensporige moeilijkheden zelf het definitieve bedrag van de terug te vorderen steun kon vaststellen. Verder bevestigt het Gerecht de rechtspraak volgens welke het bedrag van het terug te vorderen steunbedrag, gelet op de aanwijzingen in de beschikking van de Commissie, zonder buitensporige moeilijkheden moet kunnen worden berekend. Gelet op de uitlegging die het Hof aan de bestreden beschikking heeft gegeven¹⁹, is het Gerecht van oordeel dat het bedrag van de terug te vorderen steun in casu zonder buitensporige moeilijkheden kon worden berekend en minstens gelijk was aan het minimumbedrag van de door de Commissie vastgestelde marge.

3. Procedureregels

a) Formele onderzoeksprocedure

In het arrest van 18 november 2009, *Scheucher-Fleisch e.a./Commissie* (T-375/04, nog niet gepubliceerd), brengt het Gerecht in herinnering dat de Commissie verplicht is de formele onderzoeksprocedure in te leiden, inzonderheid wanneer zij gelet op de tijdens de inleidende onderzoeksprocedure verkregen informatie geen oplossing heeft gevonden voor de ernstige moeilijkheden bij de beoordeling van de betrokken maatregel. Op het moment waarop de Commissie de verenigbaarheid van de betrokken steunmaatregelen met de gemeenschappelijke markt onderzocht, wist zij evenwel dat een van de artikelen van de betrokken nationale wet niet in overeenstemming was met de voorwaarde in de richtsnoeren inzake staatssteun voor reclame dat een nationale kwaliteitscontroleregeling niet beperkt mag zijn tot producten van een bepaalde oorsprong. Derhalve riep deze bepaling twijfels op over de verenigbaarheid van de betrokken steunmaatregelen met de richtsnoeren inzake staatssteun voor reclame en moest zij leiden tot de inleiding van de procedure van artikel 88, lid 2, EG. Het Gerecht heeft dus de bestreden beschikking nietig verklaard.

Verder heeft het Gerecht in de reeds aangehaalde arresten *Frankrijk/Commissie* en *France Télécom/Commissie* erop gewezen dat het feit dat de Commissie in de bestreden beschikking haar analyse heeft gewijzigd ten opzichte van het besluit tot inleiding van de formele onderzoeksprocedure, slechts tot schending van de rechten van verdediging van de staat kan leiden wanneer de

¹⁹ Arrest van 18 oktober 2007, *Commissie/Frankrijk* (C-441/06, Jurispr. blz. I-8887).

vermeldingen in dat inleidingsbesluit of de gegevens die daarna zijn verstrekt tijdens het contradictoire debat in de administratieve procedure de staat niet in staat hebben gesteld om alle elementen feitelijk en rechtens in de bestreden beschikking naar behoren te bespreken. De verschillen tussen de bestreden beschikking en het inleidingsbesluit als gevolg van het feit dat de Commissie de argumenten van de staat geheel of gedeeltelijk heeft overgenomen, kunnen echter per definitie geen schending van de rechten van verdediging van die staat meebrengen.

Ook in het arrest van 4 september 2009, *Italië/Commissie* (T-211/05, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht erop gewezen dat de formele onderzoeksprocedure de mogelijkheid biedt om de in de inleidingsbeschikking opgeworpen kwesties grondig te onderzoeken en hierover klaarheid te scheppen, zodat een eventuele divergentie tussen de inleidingsbeschikking en de eindbeschikking niet kan worden geacht een gebrek te zijn dat de rechtmatigheid van laatstbedoelde beschikking aantast. Uit geen enkele bepaling betreffende het toezicht op staatssteun blijkt dat de Commissie gehouden is de betrokken lidstaat vóór de vaststelling van haar beschikking van haar standpunt in kennis te stellen, wanneer de betrokken lidstaat is aangemaand zijn opmerkingen te maken.

b) Gewettigd vertrouwen

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 9 september 2009, *Diputación Foral de Álava e.a./Commissie* (T-30/01–T-32/01 en T-86/02–T-88/02, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), voerden verzoekers onder meer aan dat het gedrag van de Commissie een uitzonderlijke omstandigheid was die hun gewettigd vertrouwen in de regelmatigheid van de betrokken steunregelingen kon wekken, op grond van de niet-bekendmaking van de waarschuwing aan de potentiële begunstigen van de steunmaatregelen overeenkomstig de mededeling van 1983 inzake onrechtmatige steun.

Hoewel het Gerecht die niet-bekendmaking in het Publicatieblad betreurt, merkt het op dat de informatie in die mededeling toch geen enkel misverstand liet bestaan. Bovendien zou de door verzoekers bepleite uitlegging van deze mededeling van 1983 inzake onrechtmatige steun een met artikel 88, lid 3, EG strijdige strekking geven. Het onzekere karakter van de onrechtmatig toegekende steun vloeit namelijk voort uit het nuttig effect van de verplichting tot aanmelding als bedoeld in artikel 88, lid 3, EG en hangt niet af van het al dan niet opnemen in het Publicatieblad van de in de mededeling van 1983 inzake onrechtmatige steun bedoelde waarschuwing.

In het bijzonder kan de terugvordering van onrechtmatig toegekende steun niet onmogelijk worden gemaakt enkel omdat de Commissie een dergelijke waarschuwing niet heeft gepubliceerd, omdat anders afbreuk zou worden gedaan aan het bij het Verdrag ingevoerde systeem van controle op staatssteun. Het Gerecht concludeert daaruit dat de niet-bekendmaking van de in de mededeling van 1983 inzake onrechtmatige steun bedoelde waarschuwing niet als een uitzonderlijke omstandigheid kan worden aangemerkt die een of ander vertrouwen in de regelmatigheid van de onrechtmatig toegekende steun kan wekken.

Voorts heeft het Gerecht in de reeds aangehaalde arresten *Frankrijk/Commissie* en *France Télécom/Commissie* gesteld dat de verplichting tot aanmelding van maatregelen die staatssteun aan ondernemingen kunnen toekennen, juist beoogde de twijfel te kunnen wegnemen met betrekking tot de vraag of deze maatregelen daadwerkelijk staatssteun vormden. Op de datum van vaststelling van de wet die de speciale belastingregeling van toepassing op France Télécom heeft ingevoerd, was het niet zeker dat deze regeling een voordeel toekende aan deze onderneming. Het Gerecht is dus van oordeel dat Frankrijk deze maatregel bij de Commissie had moeten aanmelden. Bij gebreke van deze aanmelding vóór de tenuitvoerlegging van de betrokken belastingregeling, kon

deze staat zich niet beroepen op het beginsel van bescherming van het gewettigd vertrouwen, tenzij hij het bestaan van uitzonderlijke omstandigheden aantoonde.

c) Procedure van vaststelling van de beschikkingen

In de reeds aangehaalde arresten *Frankrijk/Commissie* en *France Télécom/Commissie* heeft het Gerecht een opmerkelijke precisering aangebracht met betrekking tot de procedure van vaststelling van de beschikkingen van de Commissie inzake staatssteun. Het Gerecht heeft immers geoordeeld dat niet kan worden uitgesloten dat, zoals artikel 13, tweede alinea, van het Reglement van orde van de Commissie voorziet²⁰, het college van leden van de Commissie een of meer van zijn leden opdraagt de definitieve tekst goed te keuren van een beschikking waarvan het de hoofdinhoud tijdens zijn beraadslagingen heeft vastgesteld. Wanneer het college gebruikmaakt van die bevoegdheid, staat het aan de rechter aan wie de kwestie van de rechtmatigheid van de uitoefening daarvan is voorgelegd, om na te gaan of het college kan worden geacht de betrokken beschikking in al haar elementen feitelijk en rechtens te hebben vastgesteld. In casu stelt het Gerecht vast dat de formele verschillen tussen de op 2 augustus 2004 vastgestelde versie van de bestreden beschikking en de op 19 en 20 juli 2004 door het college van leden van de Commissie goedgekeurde tekst geen gevolgen hebben gehad voor de strekking van de bestreden beschikking, en wijst het middel af.

Gemeenschapsmerk

De uitspraken inzake de toepassing van verordening (EG) nr. 40/94, die is vervangen door verordening (EG) nr. 207/2009²¹ (waarbij in wezen evenwel enkel de regels inzake het gemeenschapsmerk worden gecodificeerd die sinds 1994 verschillende keren en op wezenlijke wijze zijn gewijzigd), vormen ook in 2009 een belangrijk deel van de door het Gerecht afgedane zaken (168 zaken, dat wil zeggen 30 % van het totale aantal afgedane zaken in 2009).

1. Absolute weigeringsgronden en absolute nietigheidsgronden

Overeenkomstig artikel 7, lid 1, sub c, van verordening nr. 40/94 wordt de inschrijving als gemeenschapsmerk geweigerd van tekens die, wegens het beschrijvend karakter ervan, niet geschikt zijn om de functie van aanduiding van de commerciële herkomst van de betrokken waren of diensten te vervullen. Verder is het vaste rechtspraak dat het beschrijvend karakter van een teken moet worden beoordeeld met betrekking tot de waren of diensten waarvoor de inschrijving is aangevraagd, uitgaande van de wijze waarop het relevante publiek het teken percipieert²².

In het arrest van 19 november 2009, *Torresan/BHIM – Klosterbrauerei Weissenhohe (CANNABIS)* (T-234/06, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht het beroep verworpen dat was ingesteld tegen de beslissing van de kamer van beroep van het Bureau voor harmonisatie binnen de interne markt (merken, tekeningen en modellen) (BHIM), volgens welke het woordteken CANNABIS voor de gemiddelde consument een beschrijving vormde van de kenmerken van bier, wijn en andere

²⁰ PB 2000, L 308, blz. 26.

²¹ Verordening (EG) nr. 40/94 van de Raad van 20 december 1993 inzake het gemeenschapsmerk (PB 1994, L 11, blz. 1), vervangen door verordening (EG) nr. 207/2009 van de Raad van 26 februari 2009 inzake het gemeenschapsmerk (PB L 78, blz. 1). In het onderhavige jaarverslag wordt evenwel enkel verwezen naar de nummering van de artikelen van verordening nr. 40/94.

²² Arresten Hof van 20 september 2001, *Procter & Gamble/BHIM*, C-383/99 P, Jurispr. blz. I-6251, punt 39, en 21 oktober 2004, *BHIM/Erpo Möbelwerk*, C-64/02 P, Jurispr. blz. I-10031, punt 43.

alcoholhoudende dranken, die als een van de ingrediënten cannabis kunnen bevatten als aroma bij de productie ervan. Aan deze conclusie wordt niet afgedaan door het feit dat de term „cannabis” een suggestieve en zinspelende term is die een associatie met genot, aangename afleiding of ontspanning oproept.

Verder heeft het Gerecht in de arresten van 19 november 2009, *Agencja Wydawnicza Technopol/BHIM* (222, 333 en 555) (T-200/07–T-202/07), (350, 250 en 150) (T-64/07–T-66/07), (1000) (T-298/06) (niet gepubliceerd), gepreciseerd dat woordtekens die uitsluitend bestaan uit cijfers, beschrijvend zijn voor waren als brochures, tijdschriften, dagbladen en spellen, aangezien zij verwijzen naar kenmerken van die waren, in het bijzonder het aantal bladzijden, werken, inlichtingen en gecompileerde spellen.

Met betrekking tot beeldtekens bestaande uit cijfers en versieringen in kleur in een rechthoekig kader heeft het Gerecht zich in het arrest van 19 november 2009, *Agencja Wydawnicza Technopol/BHIM* (100 en 300) (T-425/07 en T-426/07, nog niet gepubliceerd), ook moeten uitspreken over de gevolgen van de weigering door de onderneming die een aanvraag tot inschrijving van deze tekens als gemeenschapsmerken heeft ingediend, om te verklaren overeenkomstig artikel 38, lid 2, van verordening nr. 40/94 dat zij geen beroep zou doen op een uitsluitend recht op die cijfers. Het Gerecht herinnert er eerst aan dat overeenkomstig deze bepaling, wanneer het merk een bestanddeel zonder onderscheidend vermogen inhoudt en de opneming van dat bestanddeel in het merk twijfel kan doen rijzen over de omvang van de verleende bescherming, het BHIM als voorwaarde voor inschrijving kan verlangen dat de aanvrager verklaart geen beroep te zullen doen op het uitsluitende recht op dit bestanddeel. Het Gerecht preciseert vervolgens dat de functie van dergelijke verklaringen erin bestaat de nadruk te leggen op het feit dat het aan een merkhouder toegekende uitsluitende recht niet geldt voor de bestanddelen zonder onderscheidend vermogen van het merk. Verder moet de beoordeling van het onderscheidend vermogen van de bestanddelen van de aangevraagde merken in het kader van artikel 38, lid 2, van verordening nr. 40/94 niet berusten op de door deze merken opgeroepen totaalindruk, maar op de bestanddelen van deze merken.

Ook heeft het Gerecht opnieuw uitspraak gedaan over het onderscheidend vermogen van zeer eenvoudige beeldtekens, te weten een uitroepteken, als zodanig of in een rechthoek, in de arresten van 30 september 2009, *Joop!/BHIM* (!) (T-75/08, niet gepubliceerd) en (*Weergave van uitroepteken in rechthoek*) (T-191/08, niet gepubliceerd). Het Gerecht brengt in herinnering dat de inschrijving van een merk bestaande uit tekens die worden gebruikt als reclameslogans, kwaliteitsaanduidingen of aansporingen tot het kopen van de door het merk aangeduide waren of diensten, als zodanig niet is uitgesloten wegens dat gebruik. Een teken dat andere functies dan die van een merk in de klassieke betekenis vervult, heeft echter slechts onderscheidend vermogen wanneer het meteen kan worden opgevat als een aanduiding van de commerciële herkomst van de betrokken waren of diensten. Het Gerecht merkt vervolgens op dat in casu de consument, daaronder begrepen de consument met een hoger aandachtsniveau, niet in staat was om de herkomst van de aangeduide waren vast te stellen op basis van een uitroepteken, dat eerder zal worden opgevat als lovende reclame, zelfs indien het is geplaatst in een rechthoekig kader, dat een ondergeschikt element is waardoor het betrokken teken het voorkomen van een etiket verkrijgt. Bovendien heeft het Gerecht in het arrest van 20 januari 2009, *Pioneer Hi-Bred International/BHIM (OPTIMUM)* (T-424/07, niet gepubliceerd), verduidelijkt dat juist vanwege het gebruik ervan als algemene prijzende term in de omgangstaal en in de handel, het teken OPTIMUM niet kan worden beschouwd als een teken dat geschikt is om de commerciële herkomst van de erdoor aangeduide waren te individualiseren, en dat het feit dat de betrokken waren zijn bestemd voor een gespecialiseerd publiek, niets afdoet aan deze beoordeling, aangezien het aandachtsniveau van een dergelijk publiek, dat in beginsel hoog is, vrij zwak is met betrekking tot verkoopbevorderende aanduidingen.

Overeenkomstig artikel 7, lid 3, van verordening nr. 40/94 kan een merk worden ingeschreven indien het als gevolg van het gebruik dat ervan is gemaakt onderscheidend vermogen heeft verkregen voor de waren of diensten waarvoor inschrijving is aangevraagd. In dit verband heeft het Gerecht in het arrest van 28 oktober 2009, *BCS/BHIM – Deere (Combinatie van de kleuren groen en geel)* (T-137/08, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), om te beginnen eraan herinnerd dat niet om het even welk gebruik van een teken, in casu een combinatie van de kleuren groen en geel, per se een gebruik als merk vormt. De beslissing van het BHIM om het door dit teken gevormde merk niet nietig te verklaren, berustte in casu evenwel onder meer op de verklaringen van beroepsverenigingen volgens welke de combinatie van de kleuren groen en geel verwees naar de landbouwmachines van interveniënte, en op het feit dat interveniënte gedurende een aanzienlijke periode dezelfde kleurencombinatie op haar machines had gebruikt. Ook heeft het Gerecht gesteld dat weliswaar moet worden aangetoond dat het bestreden merk in de gehele Unie onderscheidend vermogen heeft verkregen, maar dat geenszins vereist is dat voor elke lidstaat dezelfde soorten bewijselementen worden overgelegd.

2. Relatieve weigeringsgronden en relatieve nietigheidsgronden

De belangrijkste bijdragen van de rechtspraak van dit jaar betreffen de beoordeling van de overeenstemming van de tekens en de beoordeling van het verwarringsgevaar. Om te beginnen was het Gerecht in het arrest van 28 oktober 2009, *CureVac/BHIM – Qiagen (RNAiFect)* (T-80/08, nog niet gepubliceerd), van oordeel dat de gelijkenis tussen de tekens RNAiFect en RNAActive die voortvloeit uit het feit dat de eerste drie letters dezelfde zijn, sterk wordt afgezwakt door de verschillen tussen de laatste vijf letters ervan. De consument hecht weliswaar normaal meer belang aan het eerste deel van de woorden, aangezien dit met meer nadruk wordt uitgesproken, maar dit neemt niet weg dat het publiek een beschrijvend of weinig onderscheidend bestanddeel van een samengesteld merk niet als het onderscheidende en dominerende bestanddeel van de door dit merk opgeroepen totaalindruk beschouwt. In casu had het bestanddeel „rna” een beperkt onderscheidend vermogen, aangezien de consument ervan uitging dat naar een chemische verbinding werd verwezen. Dit bestanddeel kon dus door het publiek niet worden beschouwd als het onderscheidende en dominerende bestanddeel van de door de betrokken samengestelde merken opgeroepen totaalindruk. Daarentegen was het Gerecht in het arrest van 2 december 2009, *Volvo Trademark/BHIM – Grebenshikova (SOLVO)* (T-434/07, nog niet gepubliceerd), van oordeel dat de tekens SOLVO en VOLVO een zekere fonetische overeenstemming vertoonden en dat het BHIM dus ten onrechte van mening was dat het verwarringsgevaar niet globaal diende te beoordelen.

Vervolgens heeft het Gerecht in het arrest van 8 juli 2009, *Laboratorios Del Dr. Esteve/BHIM – Ester C (ESTER-E)* (T-230/07, niet gepubliceerd), gewezen op bepaalde omstandigheden waarin de vergelijking van de tekens op begripsmatig vlak de overeenstemmingen tussen diezelfde tekens op visueel en fonetisch vlak kon neutraliseren. Het Gerecht merkt op dat het teken ESTEVE weliswaar geen betekenis heeft in andere officiële talen van de Unie dan het Spaans, maar het teken ESTER-E zal worden geassocieerd met een bekende voornaam of met een chemische verbinding. Dit verschil tussen de tekens op begripsmatig vlak rechtvaardigt de conclusie van het ontbreken van verwarringsgevaar. Daarentegen heeft het Gerecht in het arrest van 29 oktober 2009, *Peek & Cloppenburg/BHIM – Redfil (Agile)* (T-386/07, niet gepubliceerd), gepreciseerd dat er geen sprake is van dergelijke omstandigheden wanneer het teken waarvan de betekenis meteen kan worden gevat door het relevante publiek, slechts een beperkt onderscheidend vermogen heeft voor de betrokken waren of diensten. Het Gerecht is van oordeel dat het verschil tussen de tekens Aygill's en Agile op begripsmatig vlak niet volstaat om de overeenstemmingen tussen deze tekens op visueel en fonetisch vlak te neutraliseren. Voor de betrokken waren, te weten sportartikelen en -kleding, heeft het woord „agile” een lovend karakter, dat gelet op die overeenstemmingen ook zou kunnen zijn toegekend aan het oudere merk door de consument. Verder heeft het Gerecht in het arrest

van 23 september 2009, *Viñedos y Bodegas Príncipe Alfonso de Hohenlohe/BHIM – Byass (ALFONSO)* (T-291/07, niet gepubliceerd), de beoordeling van het BHIM bevestigd, volgens welke het oudere merk PRINCIPE ALFONSO en het aangevraagde merk ALFONSO voor de Spaanse consument begripsmatig van elkaar verschilden. In het bijzonder gelet op het feit dat het element „principe” een persoon individualiseert tussen alle personen met dezelfde voornaam, had dit teken een duidelijke en vaste betekenis, zodat het relevante publiek deze onmiddellijk kon begrijpen.

Wat de vergelijking van de waren of diensten betreft, heeft het Gerecht in het arrest van 22 januari 2009, *Commercy/BHIM – easyGroup IP Licensing (easyHotel)* (T-316/07, nog niet gepubliceerd), eerst eraan herinnerd dat waren of diensten complementair zijn wanneer zij dermate onderling verbonden zijn dat de ene onontbeerlijk of belangrijk is voor het gebruik van de andere. Vervolgens heeft het Gerecht gepreciseerd dat deze definitie impliceert dat deze waren of diensten samen kunnen worden gebruikt en dus tot hetzelfde publiek gericht zijn.

Andere opmerkelijke ontwikkelingen in de rechtspraak van dit jaar hebben betrekking op artikel 8, lid 4, van verordening nr. 40/94, in het bijzonder in het kader van nietigheidsprocedures. In het arrest van 24 maart 2009, *Moreira da Fonseca/BHIM – General Óptica (GENERAL OPTICA)* (T-318/06–T-321/06, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht eraan herinnerd dat krachtens die bepaling oppositie tegen de inschrijving kan worden ingesteld of nietigverklaring van een gemeenschapsmerk kan worden gevorderd wanneer het betrokken teken cumulatief aan vier voorwaarden voldoet: het moet worden gebruikt in het economisch verkeer; het moet een meer dan alleen plaatselijke betekenis hebben; de rechten op dit teken moeten zijn verkregen overeenkomstig het recht van de lidstaat waar het teken vóór de indiening van de gemeenschapsmerkaanvraag werd gebruikt en tot slot moet dit teken de houder ervan het recht verlenen om het gebruik van een later merk te verbieden. Vervolgens heeft het Gerecht verduidelijkt dat de eerste twee voorwaarden uitsluitend tegen de achtergrond van het Unierecht moeten worden uitgelegd, terwijl de twee overige voorwaarden moeten worden beoordeeld tegen de achtergrond van de criteria die zijn vastgesteld in het toepasselijke nationale recht. Wat ten slotte de tweede voorwaarde betreft, was het Gerecht van oordeel dat de betekenis van een teken moet worden bepaald rekening houdend met zowel de geografische dimensie als de economische dimensie, en voorts dat de omstandigheid dat een teken de houder ervan een uitsluitend recht op het gehele nationale grondgebied verleent, op zich niet volstaat om vast te stellen dat de betekenis ervan niet alleen plaatselijk is. Bovendien heeft het Gerecht in het arrest van 11 juni 2009, *Last Minute Network/BHIM – Last Minute Tour (LAST MINUTE TOUR)* (T-114/07 en T-115/07, nog niet gepubliceerd), met klem erop gewezen dat bij de toepassing van bovengenoemde bepaling de kamer van beroep zowel rekening diende te houden met de wettelijke regeling van de betrokken lidstaat die van toepassing was krachtens de door deze bepaling gedane verwijzing, als met de relevante nationale rechtspraak.

In het arrest van 14 mei 2009, *Fiorucci/BHIM – Edwin (ELIO FIORUCCI)*, (T-165/06, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht onderzocht of de kamer van beroep van het BHIM had voldaan aan de voorwaarden voor toepassing van artikel 52, lid 2, van verordening nr. 40/94. In casu vorderde Elio Fiorucci met name nietigverklaring van het merk ELIO FIORUCCI op basis van zijn door het Italiaanse recht beschermde recht op de naam. Na eraan te hebben herinnerd dat volgens deze bepaling het BHIM een gemeenschapsmerk nietig kan verklaren indien het gebruik ervan kan worden verboden op grond van onder meer een door een nationaal recht beschermd recht op de naam, stelt het Gerecht vast dat de door de relevante Italiaanse bepaling geboden bescherming niet is uitgesloten wanneer de naam van de betrokken persoon algemene bekendheid heeft verworven door de handelsactiviteit van deze persoon.

Verder heeft het Gerecht in het arrest van 30 juni 2009, *Danjaq/BHIM – Mission Productions (Dr. No)* (T-435/05, nog niet gepubliceerd), kunnen preciseren dat eenzelfde teken kan worden beschermd

als een originele creatie door het auteursrecht en als aanduiding van de commerciële herkomst van de erdoor aangeduide waren en diensten door het merkrecht. Het Gerecht herinnert eraan dat deze twee exclusieve rechten op verschillende eigenschappen zijn gebaseerd, te weten de originaliteit van een creatie en de geschiktheid van een teken om die commerciële herkomst te onderscheiden. Ook al kan een filmtitel in een aantal nationale rechtsstelsels worden beschermd als artistieke creatie, los van de aan de film zelf verleende bescherming, een filmtitel komt niet automatisch in aanmerking voor de bescherming die aan merken wordt geboden. Zelfs indien wordt aangenomen dat de tekens Dr. No en Dr. NO het mogelijk maken om de film met deze titel te onderscheiden van de andere films van de reeks „James Bond”, kan op basis daarvan dus niet worden vastgesteld dat dergelijke tekens de commerciële herkomst van de betrokken waren en diensten aanduiden.

Ten slotte heeft het Gerecht klaarheid geschapen met betrekking tot de regels inzake het bewijs van normaal gebruik van het oudere merk in het kader van een nietigheidsprocedure. In het arrest van 12 juni 2009, *Harwin International/BHIM – Cuadrado (Pickwick COLOUR GROUP)* (T-450/07, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht gepreciseerd dat het BHIM verplicht was het bewijs van het normale gebruik van het oudere merk te onderzoeken zelfs wanneer de houder van het gemeenschapsmerk waarvan nietigverklaring is gevorderd, geen specifiek verzoek in die zin heeft ingediend, maar de bewijselementen die de houder van het oudere merk dienaangaande heeft aangedragen, betwistte.

3. Gronden van verval

Volgens artikel 50 van verordening nr. 40/94 kunnen de rechten van de houder van het gemeenschapsmerk vervallen worden verklaard, onder meer wanneer het gebruik van het merk het publiek kan misleiden over de soort, de kwaliteit of plaats van herkomst van de betrokken waren of diensten.

Dienaangaande was het Gerecht in het reeds aangehaalde arrest *ELIO FIORUCCI* van oordeel dat uit de enkele overeenstemming tussen een merk en een familienaam niet kan worden afgeleid dat het betrokken publiek denkt dat de persoon van wie de familienaam het merk vormt, de ontwerper is van de waren die dit merk dragen, aangezien dit publiek weet dat niet noodzakelijkerwijs achter elk merk dat in een familienaam bestaat, een designer met dezelfde naam schuil gaat. Voor de toepassing van artikel 50 van verordening nr. 40/94 is vereist dat de belanghebbende misleidend gebruik van het merk of een voldoende ernstig risico van misleiding aantoont, hetgeen in casu niet is gebeurd.

In het arrest van 10 december 2009, *Stella Kunststofftechnik/BHIM – Stella Pack (Stella)* (T-27/09, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht tevens het voorwerp en de respectieve gevolgen van de vervallenverklarings- en oppositieprocedure nader bepaald. Het Gerecht merkt in het bijzonder op dat de relevante bepalingen niet stellen dat een op basis van een ouder merk ingeleide oppositieprocedure die nog steeds loopt, enige invloed kan hebben op de ontvankelijkheid of het verloop van een procedure inzake vervallenverklaring van dit merk. De oppositieprocedure en de procedure inzake vervallenverklaring zijn immers twee specifieke en autonome procedures: de oppositie heeft tot doel, onder bepaalde voorwaarden een merkinschrijvingsaanvraag te doen afwijzen omdat er een ouder merk bestaat, en de afwijzing van deze oppositie betekent niet dat dit laatste merk vervalt; dat verval kan pas worden verkregen na een procedure met dat doel.

4. Formele en procedurele kwesties

Aangezien de rechtspraak dit jaar bijzonder rijk is op dit punt, kan enkel worden verwezen naar de belangrijkste nieuwe ontwikkelingen ter zake.

In de eerste plaats is het arrest van 14 oktober 2009, *Ferrero/BHIM – Tirol Milch (TiMi KiNDER-JOGHURT)* (T-140/08, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), van bijzonder belang, aangezien dit het Gerecht de mogelijkheid heeft geboden om de waarde te verduidelijken, in de context van een nietigheidsprocedure, van de vaststellingen en de conclusies van een kamer van beroep van het BHIM in een eerdere beslissing, die werd vastgesteld in het kader van een oppositieprocedure tussen dezelfde partijen en over hetzelfde gemeenschapsmerk. In het bijzonder werd geoordeeld dat het beginsel van het gezag van gewijsde niet van toepassing was, daar de procedures voor het BHIM van administratieve aard zijn en de relevante bepalingen geen regel in die zin bevatten. Hetzelfde gold voor de beginselen van rechtszekerheid en van bescherming van het gewettigd vertrouwen, daar verordening nr. 40/94 niet de mogelijkheid uitsluit van een nietigheidsprocedure na de afwijzing van een oppositie.

Wat in de tweede plaats de gevolgen voor het BHIM van de vernietiging van een beslissing van de kamer van beroep betreft, heeft het Gerecht in het arrest van 25 maart 2009, *Kaul/BHIM – Bayer (ARCOL)* (T-402/07, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), erop gewezen dat het BHIM ervoor moest zorgen dat het beroep dat na die vernietiging opnieuw aanhangig is geworden, leidt tot een nieuwe beslissing, eventueel door dezelfde kamer genomen. Wanneer, zoals in casu, in het vernietigingsarrest geen standpunt is ingenomen met betrekking tot de vraag of de conflicterende merken overeenstemmen, moet de kamer van beroep deze kwestie opnieuw onderzoeken, los van het standpunt dat was ingenomen in de vernietigde eerdere beslissing.

In de derde plaats heeft het Gerecht preciseringen aangebracht met betrekking tot de omvang van de verplichting tot motivering van de beslissingen van de kamers van beroep wanneer een merk betrekking heeft op meerdere waren of diensten. In het arrest van 2 april 2009, *Zuffa/BHIM (ULTIMATE FIGHTING CHAMPIONSHIP)* (T-118/06, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht erop gewezen dat enkel kon worden overgegaan tot een globale motivering voor een reeks van waren of diensten wanneer een dermate rechtstreeks en concreet verband tussen deze waren of diensten bestaat dat de overwegingen die de motivering van de bestreden beslissing vormen, enerzijds afdoende de redenering van de kamer van beroep voor elk van de tot deze categorie behorende waren en diensten weergeven, en anderzijds zonder onderscheid kunnen worden toegepast op elk van de betrokken waren en diensten. In het arrest van 20 mei 2009, *CFCMCEE/BHIM (P@YWEB CARD en PAYWEB CARD)* (T-405/07 en T-406/07, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht daaraan toegevoegd dat een globale motivering de rechter niettemin moet toelaten om zijn toezicht uit te oefenen. Wanneer een beslissing zelfs geen begin van motivering bevat waarom volgens het BHIM bepaalde waren een homogene groep vormden, is het voorts niet toegestaan om in de loop van het geding een bijkomende motivering te formuleren.

In de vierde plaats heeft het Gerecht in het arrest van 3 juni 2009, *Frosch Touristik/BHIM – DSR touristik (FLUGBÖRSE)* (T-189/07, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), gepreciseerd dat enkel de datum van indiening van de inschrijvingsaanvraag en niet die van inschrijving relevant was voor het onderzoek dat het BHIM moet verrichten bij een nietigheidsprocedure waarbij wordt aangevoerd dat een gemeenschapsmerk niet voldoet aan de voorwaarden van artikel 7 van verordening nr. 40/94. Deze benadering voorkomt immers dat de kans dat een merk zijn inschrijvingsvatbaarheid verliest, toeneemt naarmate de inschrijvingsprocedure langer duurt.

In de vijfde plaats heeft het Gerecht in de arresten van 7 mei 2009, *Omnicare/BHIM – Astellas Pharma (OMNICARE)* (T-277/06), van 12 mei 2009, *Jurado Hermanos/BHIM (JURADO)* (T-410/07), van 13 mei 2009, *Aurelia Finance/BHIM (AURELIA)* (T-136/08), en van 23 september 2009, *Evets/BHIM (DANELECTRO en QWIK TUNE)* (T-20/08 en T-21/08, hogere voorziening ingesteld) (nog niet gepubliceerd), uitspraak gedaan over de werkingssfeer van artikel 78 van verordening nr. 40/94 inzake het herstel in de vorige toestand. Volgens deze bepaling kan de aanvrager of de houder van een merk of iedere partij in een procedure voor het BHIM die een termijn niet in acht heeft genomen, onder bepaalde voorwaarden in zijn rechten worden hersteld. In het bijzonder heeft het Gerecht in het eerste en het vierde arrest gepreciseerd dat deze bepaling van toepassing was op de termijn voor het aanvechten van een beslissing voor de kamer van beroep, maar niet op de termijn voor het indienen van een verzoek tot herstel in de vorige toestand zelf. In het tweede arrest heeft het Gerecht voorts het begrip „partij in de procedure” verduidelijkt terwijl het in het derde arrest heeft gesteld dat, wanneer de merkhouder de administratieve taken met betrekking tot de vernieuwing van de merkinschrijving delegeert aan een ter zake gespecialiseerde onderneming, hij erop moet toezien dat die onderneming de noodzakelijke waarborgen bezit op grond waarvan mag worden verwacht dat zij die taken goed zal uitvoeren. Met name wanneer die onderneming een computersysteem opzet om aan het verstrijken van termijnen te herinneren, moet dit systeem in een mechanisme voor het opsporen en corrigeren van eventuele vergissingen voorzien.

Wat ten slotte de beslissing tot herroeping betreft die een instantie van het BHIM heeft genomen teneinde een fout te corrigeren die betrekking had op het gedeelte inzake de kosten van een eerdere beslissing van dezelfde instantie, heeft het Gerecht in het arrest van 1 juli 2009, *Okalux/BHIM – Messe Düsseldorf (OKATECH)* (T-419/07, nog niet gepubliceerd), verklaard dat, aangezien deze herroeping enkel gedeeltelijk kon zijn, de beroepstermijn moest worden berekend ten opzichte van de eerste beslissing.

Milieu – Regeling voor handel in broeikasgasemissierechten

In de arresten van 23 september 2009, *Estland/Commissie* (T-263/07, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) en *Polen/Commissie* (T-183/07, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht belangrijke overwegingen gewijd aan de verdeling van de bevoegdheden tussen de lidstaten en de Commissie in het kader van het opstellen van de nationale plannen voor toewijzing van emissierechten van de lidstaten en de controle door de Commissie van de verenigbaarheid van deze nationale toewijzingsplannen met de criteria van richtlijn 2003/87/EG²³.

In casu had de Commissie in de bestreden beschikkingen vastgesteld dat de nationale toewijzingsplannen van de Republiek Polen en de Republiek Estland onverenigbaar waren met bepaalde criteria van richtlijn 2003/87, en zij had erop gewezen dat geen bezwaar zou worden gemaakt tegen deze nationale toewijzingsplannen onder voorbehoud van bepaalde wijzigingen. Voor het Gerecht hebben de betrokken lidstaten aangevoerd dat de Commissie was voorbijgegaan aan de door richtlijn 2003/87 bepaalde verdeling van bevoegdheden door een bovengrens voor broeikasgasemissierechten vast te stellen waarboven hun nationale toewijzingsplannen worden afgewezen en door in dit kader haar analysemethode in de plaats te stellen van die van de lidstaat. Het Gerecht erkent deze grieven en verklaart de bestreden beschikkingen nietig.

²³ Richtlijn 2003/87/EG van het Europees Parlement en de Raad van 13 oktober 2003 tot vaststelling van een regeling voor de handel in broeikasgasemissierechten binnen de Gemeenschap en tot wijziging van richtlijn 96/61/EG van de Raad (PB L 275, blz. 32).

Het Gerecht merkt op dat de vermindering van de broeikasgasemissies van primordiaal belang is in het kader van de strijd tegen de opwarming van de aarde, een van de grootste sociale, economische en milieubedreigingen waarmee de wereld thans te maken heeft. Het nastreven van deze doelstelling kan evenwel geen rechtvaardiging zijn voor handhaving van de beschikking tot afwijzing van een nationaal toewijzingsplan in het geval dat deze handeling is vastgesteld in strijd met de bevoegdheden die richtlijn 2003/87 respectievelijk aan de lidstaten en aan de Commissie toekent.

Het Gerecht herinnert eraan dat overeenkomstig artikel 249, derde alinea, EG die richtlijn verbindend is ten aanzien van het te bereiken resultaat voor de lidstaten waarvoor zij bestemd is, doch hen handelingsvrijheid geeft ten aanzien van de keuze van de passende vormen en middelen om dat resultaat te bereiken. Het staat aan de Commissie om in het kader van de uitoefening van haar controlebevoegdheid aan te tonen dat de daartoe door de lidstaat gebruikte instrumenten in strijd zijn met het gemeenschapsrecht. Een strikte toepassing van deze beginselen is van primordiaal belang voor de eerbiediging van het subsidiariteitsbeginsel, dat inhoudt dat de Gemeenschap op gebieden die niet onder haar exclusieve bevoegdheid vallen, slechts optreedt indien en voor zover de nagestreefde doelstellingen onvoldoende door de lidstaten kunnen worden verwezenlijkt.

Verder stelt het Gerecht dat duidelijk volgt uit de bepalingen van richtlijn 2003/87 dat enerzijds alleen de lidstaat bevoegd is om het nationale toewijzingsplan vast te stellen en om eindbesluiten te nemen waarbij de totale hoeveelheid emissierechten die hij voor iedere periode van vijf jaar zal toewijzen en de verdeling van deze hoeveelheid tussen de marktdeelnemers worden vastgesteld, en anderzijds de Commissie beschikt over een bevoegdheid om dit nationale toewijzingsplan te controleren tegen de achtergrond van de door die richtlijn vastgestelde criteria, waarbij de lidstaat de emissierechten slechts kan toewijzen indien de Commissie de na haar oorspronkelijke weigering voorgestelde wijzigingen van het plan heeft aanvaard. Verder preciseert het Gerecht dat de Commissie kritiek mag uiten op de geconstateerde onverenigbaarheden en voorstellen mag formuleren, teneinde de lidstaat in staat te stellen zijn plan te wijzigen op een wijze die het in overeenstemming zou brengen met bedoelde criteria.

Het Gerecht is evenwel van oordeel dat, door een specifieke hoeveelheid emissierechten nader te bepalen en door de nationale toewijzingsplannen van de betrokken lidstaten te verwerpen voor zover de voorgestelde totale hoeveelheid emissierechten deze bovengrens overschrijdt, de Commissie de grenzen te buiten is gegaan van haar controlebevoegdheid uit hoofde van richtlijn 2003/87, aangezien het enkel aan de lidstaat staat om die hoeveelheid vast te stellen.

Ook staat het de Commissie weliswaar vrij om haar eigen ecologische en economische model uit te werken om na te gaan of de nationale toewijzingsplannen van de verschillende lidstaten verenigbaar zijn met de criteria van richtlijn 2003/87, in het kader waarvan zij over een ruime beoordelingsvrijheid beschikt, maar zij heeft daarentegen niet het recht om de in een toewijzingsplan opgenomen gegevens terzijde te schuiven en te vervangen door gegevens die zij op basis van haar eigen evaluatiemethode heeft verkregen, omdat haar anders een daadwerkelijke bevoegdheid tot uniformisering zou worden ingeruimd die haar niet wordt toegekend door die richtlijn. Het Gerecht merkt tevens op dat de lidstaat bij het opstellen van zijn nationaal toewijzingsplan keuzes moet maken met betrekking tot het vast te stellen beleid, de te gebruiken methode en de in aanmerking te nemen gegevens om op de te verwachten evolutie van de emissies te anticiperen. Bij de controle van deze keuzes moet de Commissie enkel nagaan of de gegevens en criteria waarop zij zijn gebaseerd, geloofwaardig en voldoende zijn.

Het Gerecht oordeelt dus dat de Commissie de grenzen van haar bevoegdheid uit hoofde van deze richtlijn te buiten is gegaan door haar eigen analysemethode in de plaats te stellen van de door de

betrokken lidstaten gebruikte methode, in plaats van enkel na te gaan of hun toewijzingsplannen verenigbaar zijn met de in richtlijn 2003/87 opgenomen criteria, in voorkomend geval tegen de achtergrond van de gegevens die voortvloeien uit haar eigen methode.

Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid

1. Strijd tegen het terrorisme

In het arrest van 30 september 2009, *Sison/Raad* (T-341/07, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht in de eerste plaats herinnerd aan de beginselen die zijn geformuleerd in de arresten *Organisatie van Volksmujahedeer van Iran/Raad*²⁴ en *Sison/Raad*²⁵ met betrekking tot de verplichting tot motivering van besluiten tot bevrozing van tegoeden van personen die betrokken zijn bij terroristische activiteiten. Zowel de motivering van een aanvankelijk besluit tot bevrozing van tegoeden als de motivering van de latere besluiten moet niet alleen betrekking hebben op de wettelijke toepassingsvoorwaarden van verordening (EG) nr. 2580/2001²⁶, met name het bestaan van een beslissing van een bevoegde nationale instantie, maar eveneens op de specifieke en concrete redenen waarom de Raad tot de conclusie is gekomen dat de tegoeden van de betrokkene moeten worden bevroren. Voorts wordt erkend dat de ruime beoordelingsvrijheid waarover de Raad beschikt met betrekking tot de elementen die in aanmerking moeten worden genomen bij de vaststelling of handhaving van een maatregel tot bevrozing van tegoeden, ook geldt voor de beoordeling van de bedreiging die kan blijven uitgaan van een persoon of een entiteit die in het verleden terroristische daden heeft gepleegd, ongeacht de opschorting van zijn terroristische activiteiten gedurende een meer of minder lange termijn. In deze omstandigheden kan van de Raad niet worden verlangd dat hij meer bepaald aangeeft in welk opzicht de bevrozing van de tegoeden van de betrokkene concreet bijdraagt tot de bestrijding van het terrorisme dan wel dat hij het bewijs levert dat de betrokkene zijn tegoeden zou kunnen gebruiken om in de toekomst terroristische daden te plegen of te vergemakkelijken.

In de tweede plaats herinnert het Gerecht aan de voorwaarden voor uitvoering van een besluit tot bevrozing van tegoeden, de regels inzake de in die context op de Raad rustende bewijslast en de omvang van de rechterlijke toetsing ter zake. Vervolgens stelt het Gerecht dat, gelet op zowel de bewoordingen, de context en de doeleinden van de betrokken bepalingen als de vooraanstaande rol van de nationale autoriteiten in de procedure van de bevrozing van tegoeden, een beslissing tot „inleiding van een onderzoek of een vervolging” om door de Raad op goede gronden te kunnen worden aangevoerd, onderdeel dient te zijn van een nationale procedure die rechtstreeks en primair erop gericht is, aan de betrokkene in het kader van de bestrijding van het terrorisme en wegens diens betrokkenheid daarbij een preventieve of repressieve maatregel op te leggen. Een beslissing van een nationale rechterlijke instantie die in het kader van een betwisting betreffende bijvoorbeeld civiele rechten en plichten slechts bijkomstig en terloops op de eventuele betrokkenheid van de betrokkene bij een dergelijke activiteit ingaat, voldoet niet aan dit vereiste.

Ook preciseert het Gerecht dat wanneer de Raad overweegt een maatregel tot bevrozing van tegoeden overeenkomstig verordening nr. 2580/2001 op basis van een nationale beslissing tot „inleiding van een onderzoek of een vervolging” wegens een terroristische daad vast te stellen of na heronderzoek te handhaven, hij latere ontwikkelingen van dit onderzoek of deze vervolging

²⁴ Arrest van 12 december 2006, T-228/02, Jurispr. blz. II-4665.

²⁵ Arrest van 11 juli 2007, T-47/03, niet gepubliceerd.

²⁶ Verordening (EG) nr. 2580/2001 van de Raad van 27 december 2001 inzake specifieke beperkende maatregelen tegen bepaalde personen en entiteiten met het oog op de strijd tegen het terrorisme (PB L 344, blz. 70).

niet buiten beschouwing kan laten. Zo is het mogelijk dat een onderzoek van de politie of van de veiligheidsdienst zonder verdere gerechtelijke stappen wordt afgesloten omdat niet voldoende bewijzen konden worden verzameld, dan wel dat een gerechtelijk onderzoek om dezelfde redenen zonder beslissing wordt afgedaan. Evenzo kan een beslissing tot vervolging leiden tot het afzien van die vervolging of tot vrijspraak. Het zou ontoelaatbaar zijn dat de Raad geen rekening zou houden met die factoren, die deel uitmaken van alle relevante gegevens die voor de beoordeling van de situatie in aanmerking moeten worden genomen. Een andersluidende beslissing zou betekenen dat de Raad en de lidstaten de buitensporige bevoegdheid wordt verleend om iemands tegoeden zonder enige rechterlijke controle en ongeacht de uitkomst van de eventueel aangespannen gerechtelijke procedures onbeperkt te bevriezen.

2. Bestrijding van nucleaire proliferatie

In de zaken *Melli Bank/Raad* (arrest van 9 juli 2009, T-246/08 en T-332/08, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) en *Bank Melli Iran/Raad* (arrest van 14 oktober 2009, T-390/08, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), waarin uitspraak is gedaan volgens een versnelde procedure, heeft het Gerecht voor de eerste keer beroepen onderzocht tegen maatregelen tot bevrozing van tegoeden die zijn vastgesteld in de context van een regeling van beperkende maatregelen die is ingesteld om druk uit te oefenen op de Islamitische Republiek Iran teneinde proliferatiegevoelige nucleaire activiteiten en de ontwikkeling van systemen voor de overbrenging van kernwapens te staken.

De in geding zijnde regeling vindt haar oorsprong in een resolutie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, die is uitgevoerd bij verordening (EG) nr. 423/2007²⁷, volgens welke de tegoeden van de personen, entiteiten of lichamen die zijn aangewezen door de Veiligheidsraad, alsmede de tegoeden van entiteiten die eigendom zijn of onder zeggenschap staan van entiteiten waarvan is vastgesteld dat zij zich bezighouden met, rechtstreeks betrokken zijn bij, dan wel steun verlenen aan nucleaire proliferatie, worden bevroren. Op grond van deze verordening zijn tegen een Iraanse bank en haar dochtermaatschappij in het Verenigd Koninkrijk, waarvan de moedermaatschappij enig aandeelhoudster is, besluiten tot bevrozing van de tegoeden vastgesteld, gelet op hun vermeende faciliterende rol bij de gevoelige activiteiten van de Islamitische Republiek Iran, naar aanleiding van tal van aankopen van gevoelige materialen voor de Iraanse nucleaire en raketprogramma's en het verrichten van financiële diensten.

In deze arresten heeft het Gerecht zich weliswaar gebaseerd op de beginselen die reeds waren geformuleerd in het kader van de rechtspraak inzake de bevrozing van tegoeden op het gebied van de strijd tegen het terrorisme, maar er werden tevens bepaalde specifieke punten ontwikkeld.

Eenzijds heeft het Gerecht, in antwoord op de exceptie van onwettigheid die Melli Bank plc had opgeworpen tegen verordening nr. 423/2007 wegens schending van het evenredigheidsbeginsel, in herinnering gebracht dat als voorwaarde voor de rechtmatigheid van maatregelen waarbij economische activiteiten worden verboden, geldt dat zij geschikt en noodzakelijk zijn voor de verwezenlijking van de legitieme doelstellingen die met de betrokken regeling worden nagestreefd, met dien verstande dat wanneer een keuze mogelijk is tussen meerdere geschikte maatregelen, die maatregel moet worden gekozen die de minste belasting met zich brengt en dat de veroorzaakte nadelen niet onevenredig mogen zijn aan het nagestreefte doel²⁸. Het Gerecht preciseert

²⁷ Verordening (EG) nr. 423/2007 van de Raad van 19 april 2007 betreffende beperkende maatregelen ten aanzien van Iran (PB L 103, blz. 1).

²⁸ Arrest van het Hof van 13 november 1990, *Fedesa e.a.*, C-331/88, Jurispr. blz. I-4023, punt 13.

dat verordening nr. 423/2007 tot doel heeft, nucleaire proliferatie en de financiering daarvan te voorkomen en aldus druk uit te oefenen op de Islamitische Republiek Iran om een einde te maken aan deze activiteiten. Dit doel past in het algemener kader van de inspanningen verbonden met de handhaving van de internationale vrede en veiligheid, en is dus legitiem. Voorts houdt de bevrozing van tegoeden van entiteiten die eigendom zijn of onder zeggenschap staan van een entiteit waarvan is vastgesteld dat zij zich bezighoudt met nucleaire proliferatie, verband met dit doel. Er bestaat immers een niet te verwaarlozen risico dat een dergelijke entiteit de entiteiten waarvan zij eigenaar is of die onder haar zeggenschap staan onder druk zet teneinde het effect van de jegens haar genomen maatregelen te omzeilen, door hun ertoe aan te zetten direct of indirect hun middelen over te dragen, of transacties te verrichten waartoe zij zelf door de bevrozing van haar tegoeden niet in staat is. Ten slotte volgt uit de rechtspraak dat het eigendomsrecht en het recht een economische activiteit uit te oefenen, geen absolute gelding hebben en dat de uitoefening ervan aan beperkingen kan worden onderworpen, voor zover deze gerechtvaardigd zijn uit hoofde van door de Gemeenschap nagestreefde doeleinden van algemeen belang. Het belang van de in geding zijnde doeleinden is zodanig dat het zelfs aanzienlijke negatieve gevolgen voor bepaalde marktdeelnemers rechtvaardigt²⁹. Het Gerecht stelt dat de vrijheid om een economische activiteit uit te oefenen en het eigendomsrecht van de betrokken banken door de bevrozing van hun tegoeden in belangrijke mate worden beperkt, aangezien deze behoudens bijzondere toestemming niet kunnen beschikken over hun tegoeden die zich op het grondgebied van de Gemeenschap bevinden of door gemeenschapsonderdanen worden aangehouden, en hun aldaar gevestigde filialen geen nieuwe transacties kunnen aangaan met hun cliënten. Gelet echter op het fundamentele belang van handhaving van de vrede en de internationale veiligheid, is het Gerecht van oordeel dat het veroorzaakte ongerief ten opzichte van de beoogde doeleinden niet onevenredig is.

Anderzijds heeft het Gerecht in het bovengenoemde tweede arrest belangrijke preciseringen aangebracht met betrekking tot de verplichting om de betrokken personen de motivering mee te delen van maatregelen die weliswaar algemeen zijn, maar niettemin hen rechtstreeks en individueel raken en de uitoefening van hun fundamentele rechten kunnen belemmeren. Het Gerecht is van oordeel dat de Raad gehouden is om de betrokken entiteiten, voor zover mogelijk, door middel van individuele betekening op de hoogte te brengen van de maatregelen tot bevrozing van tegoeden. Het argument dat eenieder de wet behoort te kennen, kan immers niet worden aangevoerd wanneer de betrokken handeling jegens de betrokken persoon een handeling van individuele aard is. In casu heeft de Raad geen individuele betekening verricht, hoewel hij het adres van verzoeksters hoofdkantoor kende. Het Gerecht oordeelt derhalve dat de Raad niet heeft voldaan aan de verplichting om de motivering van het bestreden besluit aan verzoekster mede te delen. Uit het dossier blijkt evenwel dat het filiaal van verzoekster in Parijs door de Franse bankcommissie in kennis is gesteld van het bestreden besluit en van de publicatie ervan, op die dag, in het Publicatieblad. Zij is dus tijdig en door een officiële instantie op de hoogte gebracht van het bestreden besluit en van de mogelijkheid om in het Publicatieblad kennis te nemen van de motivering ervan, zodat gelet op deze bijzondere omstandigheden de vastgestelde onregelmatigheid de nietigverklaring van het bestreden besluit niet kan rechtvaardigen.

Toelating voor het op de markt brengen van gewasbeschermingsmiddelen

In het jaar 2009 heeft het Gerecht verschillende arresten gewezen met betrekking tot beschikkingen die de Commissie had vastgesteld op grond van richtlijn 91/414, die de communautaire regeling instelt die van toepassing is op de toelating en de intrekking van de toelating voor het op de markt brengen van gewasbeschermingsmiddelen. Ondanks de bijzonder technische aard van

²⁹ Zie in die zin arrest van het Hof van 30 juli 1996, *Bosphorus*, C-84/95, Jurispr. blz. I-3953, punten 21-23.

dergelijke geschillen, dient melding te worden gemaakt van twee arresten waarin het Gerecht zijn redenering heeft gebaseerd op de gevolgen van het voorzorgsbeginsel.

In het arrest van 3 september 2009, *Cheminova e.a./Commissie* (T-326/07, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht eraan herinnerd dat artikel 5, lid 1, sub b, van richtlijn 91/414 voorziet dat, opdat een werkzame stof kan worden toegelaten, op grond van de stand van de wetenschappelijke en technische kennis moet kunnen worden verwacht dat het gebruik van de gewasbeschermingsmiddelen die deze werkzame stof bevatten, na een toepassing die in overeenstemming is met de goede gewasbeschermingspraktijken, geen schadelijke uitwerking op de gezondheid van mens en dier of geen onaanvaardbaar milieueffect heeft. Het Gerecht legt deze bepaling uit tegen de achtergrond van het voorzorgsbeginsel en preciseert dat wat de gezondheid van de mens betreft, het bestaan van ernstige aanwijzingen op basis waarvan redelijkerwijs kan worden getwijfeld aan de onschadelijkheid van een stof, zonder dat de wetenschappelijke onzekerheid opzij wordt gezet, in beginsel in de weg staat aan de toelating van deze stof. Aldus kan uit de verwijzing naar „de stand van de wetenschappelijke en technische kennis” in richtlijn 91/414 niet worden afgeleid dat ondernemingen die een werkzame stof hebben aangemeld en geconfronteerd worden met de waarschijnlijkheid van een beschikking houdende niet-opneming van die stof onder de toegelaten stoffen, de gelegenheid moeten krijgen om nieuwe studies en gegevens over te leggen zolang er twijfels blijven bestaan over de onschadelijkheid van die werkzame stof. Een dergelijke uitlegging is in strijd met de doelstelling van een hoog beschermingsniveau voor de gezondheid van mens en dier en het milieu, aangezien dit erop neer zou komen dat de partij die van de werkzame stof kennis heeft gegeven, die het bewijs van haar onschadelijkheid moet leveren en de betreffende stof het beste kent, een vetorecht wordt verleend ter zake van de vaststelling van een eventuele beschikking houdende niet-toelating van de betreffende stof.

Ook in het arrest van 19 november 2009, *Denka International/Commissie* (T-334/07, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht in herinnering gebracht dat het voorzorgsbeginsel inhoudt dat, indien wetenschappelijke onzekerheden blijven heersen omtrent het bestaan en de omvang van risico's voor de gezondheid van de mens, de gemeenschapsinstellingen beschermende maatregelen kunnen nemen zonder te hoeven wachten totdat de realiteit en de ernst van die risico's volledig zijn aangetoond³⁰. Bovendien kan in een situatie van wetenschappelijke onzekerheid niet worden verlangd van een risicobeoordeling dat zij de gemeenschapsinstellingen noodzakelijkerwijze sluitende wetenschappelijke bewijzen verstrekt voor het bestaan van het risico en de ernst van de potentiële negatieve gevolgen wanneer dat risico bewaarheid wordt. Het Gerecht merkt op dat het door verzoekster ingediende dossier leemten vertoonde, zodat een betrouwbare conclusie met betrekking tot de genotoxische en carcinogene eigenschappen van dichloorvos onmogelijk was, en concludeert dat de Commissie, gelet op de beschikbare toxicologische gegevens, de onzekerheden in verband met de onschadelijkheid van deze stof en de leemten in het dossier, geen kennelijke beoordelingsfout heeft gemaakt door de bestreden beschikking vast te stellen.

Toegang tot documenten van de instellingen

De zaken *Borax Europe/Commissie* (arresten van 11 maart 2009, T-121/05 en T-166/05, niet gepubliceerd) hebben het Gerecht ertoe gebracht een aantal preciseringen te formuleren met betrekking tot de uitzonderingen op het recht op toegang tot documenten in handen van de instellingen die enerzijds de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en de integriteit van het individu en anderzijds de bescherming van het besluitvormingsproces betreffen.

³⁰ Arrest van het Hof van 5 mei 1998, *Verenigd Koninkrijk/Commissie*, C-180/96, Jurispr. blz. I-2265, punt 99, en arrest van het Gerecht van 11 september 2002, *Pfizer Animal Health/Raad*, T-13/99, Jurispr. blz. II-3305, punt 139.

In casu was verzoekster mededeling geweigerd van documenten en geluidsopnamen van vergaderingen die in het bijzonder betrekking hadden op opmerkingen en verslagen van deskundigen en vertegenwoordigers van de industrie in het kader van een procedure van indeling van boorzuur en boorzuurzouten die had geleid tot de publicatie door de Commissie van de eindconclusies van die deskundigen, waarbij werd aanbevolen om deze producten in te delen onder de toxische stoffen. Als rechtvaardiging van die weigering voerde de Commissie met name aan dat de openbaarmaking van deze documenten een schending uitmaakte van het recht op bescherming van persoonsgegevens overeenkomstig verordening (EG) nr. 45/2001³¹ en het mogelijk zou maken om de deskundigen te identificeren, die dreigden te worden blootgesteld aan externe druk wegens de betrokken economische belangen. Het Gerecht verklaart de bestreden beschikkingen nietig, in het bijzonder op grond dat de Commissie geen uitleg heeft verstrekt met betrekking tot de vraag op welke wijze de toegang tot de betrokken documenten concreet en daadwerkelijk afbreuk kon doen aan de door de betrokken uitzondering beschermde belangen.

Eerst stelt het Gerecht dat de Commissie haar weigering niet kon gronden op het feit dat zij de deskundigen zou hebben verzekerd dat zij zich mochten uitspreken ten persoonlijke titel en dat hun identiteit en mening niet zouden worden bekendgemaakt. Aangezien de verbintenis tot vertrouwelijkheid waarvan de Commissie stelt dat deze haar bindt ten opzichte van de deskundigen, is aangegaan tussen deze laatsten en die instelling, kan zij niet worden tegengeworpen aan Borax. Het recht van Borax op toegang tot de documenten wordt gewaarborgd overeenkomstig de bij verordening nr. 1049/2001 vastgestelde voorwaarden en beperkingen. Bovendien kan een beslissing waarbij de toegang tot documenten in handen van een instelling wordt geweigerd, enkel worden gebaseerd op de uitzonderingen die zijn vastgesteld in artikel 4 van verordening nr. 1049/2001, zodat de betrokken instelling zich voor een dergelijke weigering niet kan beroepen op een verbintenis ten opzichte van de deelnemers aan de vergadering wanneer deze verbintenis niet kan worden gerechtvaardigd door een van die uitzonderingen. De Commissie zet evenwel niet uiteen waarom de identificatie van de deskundigen hun persoonlijke levenssfeer ondermijnt of verordening nr. 45/2001 schendt en heeft evenmin rechtens genoegzaam aangetoond dat er een voldoende voorzienbaar gevaar bestond dat de onthulling van hun mening hen zou blootstellen aan ongerechtvaardigde externe druk waardoor hun integriteit wordt aangetast, en des te minder daar de weglating van de namen van de deskundigen en van hun herkomst in elk geval elk eventueel gevaar op dit punt kon wegnemen.

Verder wijst het Gerecht erop dat de wetgever weliswaar een specifieke uitzondering op het recht van toegang van het publiek tot documenten van de instellingen heeft vastgesteld wat de juridische adviezen betreft, maar hij niet dezelfde keuze heeft gemaakt voor de andere adviezen, onder meer de adviezen van wetenschappelijke aard, zoals die welke in de litigieuze opnamen tot uitdrukking zijn gebracht. Aangezien volgens de rechtspraak niet kan worden geoordeeld dat er met betrekking tot adviezen van de juridische dienst van de Raad inzake wetgevingskwesties een algemene behoefte aan vertrouwelijkheid bestaat³², moet hetzelfde beginsel worden toegepast op de litigieuze adviezen, waarvoor de gemeenschapswetgever geen specifieke uitzondering heeft vastgesteld en die onderworpen blijven aan de algemene regels inzake het recht van toegang van het publiek tot documenten. Hieruit volgt dat de adviezen van wetenschappelijke aard die een instelling inwint met het oog op de uitwerking van een wettekst, in beginsel moeten worden bekendgemaakt, zelfs indien zij aanleiding kunnen geven tot polemiek of de personen die deze

³¹ Verordening (EG) nr. 45/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 18 december 2000 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens door de communautaire instellingen en organen en betreffende het vrije verkeer van die gegevens (PB 2001, L 8, blz. 1).

³² Arrest van het Hof van 1 juli 2008, *Zweden en Turco/Raad*, C-39/05 P en C-52/05 P, Jurispr. blz. I-4723, punt 57.

adviezen hebben uitgebracht, ertoe kunnen brengen af te zien van het leveren van hun bijdrage tot het besluitvormingsproces van deze instelling. Het door de Commissie aangevoerde gevaar dat een publiek debat ingevolge de bekendmaking van de mening van de deskundigen deze laatsten ertoe aanzet om niet meer deel te nemen aan haar besluitvormingsproces, is inherent aan de regel die het beginsel erkent van toegang tot documenten met standpunten voor intern gebruik in het kader van beraadslagingen en voorafgaand overleg.

II. Geschillen inzake schadevergoeding

1. Ontvankelijkheid

Volgens de rechtspraak is het beroep tot schadevergoeding op grond van artikel 235 EG een zelfstandige rechtsgang en de niet-ontvankelijkheid van een dergelijk beroep, wanneer het een handeling ter discussie stelt, kan niet worden afgeleid uit de niet-ontvankelijkheid van een beroep tot nietigverklaring tegen die handeling. Aldus is het niet zo dat particulieren die niet rechtstreeks en individueel worden geraakt door een normatieve handeling, door dit loutere feit niet mogen proberen om de Gemeenschap aansprakelijk te stellen wegens de onwettigheid van deze handeling³³.

In de beschikking van 30 september 2009, *Ivanov/Commissie* (T-166/08, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht de grenzen van de zelfstandigheid van het beroep tot nietigverklaring en het beroep tot schadevergoeding verduidelijkt door erop te wijzen dat de onafhankelijkheid van deze rechtsgangen niet als gevolg kan hebben dat een justitiabele die de beroepstermijn van artikel 230, vijfde alinea, EG heeft laten verstrijken, het verval van recht kan vermijden door te pogen via een beroep tot schadevergoeding te verkrijgen wat hij had kunnen verkrijgen indien hij binnen de termijnen een beroep tot nietigverklaring had ingesteld. Het verval van het recht om een vordering tot nietigverklaring in te stellen, dat van openbare orde is, brengt derhalve het verval mee van het recht om een vordering tot schadevergoeding in te stellen die nauw verbonden is met de vordering tot nietigverklaring. Aldus moet een beroep tot schadevergoeding niet-ontvankelijk worden verklaard wanneer het in werkelijkheid strekt tot intrekking van een definitief geworden individuele beslissing en, indien het werd toegewezen, tot gevolg zou hebben dat de rechtsgevolgen van die beslissing teniet worden gedaan. Niettemin wijst het Gerecht met klem erop dat verzoeker via een beroep tot schadevergoeding mag opkomen tegen de fouten die voortvloeien uit de gedraging van een instelling wanneer die gedraging heeft plaatsgevonden na beslissingen waarvan hij de wettigheid niet heeft betwist binnen de beroepstermijn.

Voorts waren de overwegingen van het Gerecht in het arrest van 18 december 2009, *Arizmendi e.a./Raad en Commissie* (T-440/03, nog niet gepubliceerd), vernieuwend met betrekking tot de ontvankelijkheid van een beroep tot vergoeding van de schade die zou zijn geleden doordat de Commissie een lidstaat een met redenen omkleed advies heeft toegezonden waarin wordt vastgesteld dat deze lidstaat de krachtens de toepasselijke gemeenschapsregeling op hem rustende verplichtingen niet was nagekomen. In casu had de Franse Republiek immers ingevolge dit met redenen omkleed advies het wettelijke monopolie afgeschaft van de „courtiers interprètes” en „conducteurs de navires”, die een beroepsgroep vormden met een hybride status: zij waren zowel openbaar ambtenaar – in welke hoedanigheid zij beschikten over een monopolie voor het verrichten van bepaalde handelingen – als handelaar.

³³ Zie in die zin arrest van het Hof van 2 december 1971, *Zuckerfabrik Schöppenstedt/Raad*, 5/71, Jurispr. blz. 975, en arrest van het Gerecht van 24 oktober 2000, *Fresh Marine/Commissie*, T-178/98, Jurispr. blz. II-3331.

Volgens vaste rechtspraak is een beroep tot schadevergoeding dat is gebaseerd op het verzuim van de Commissie om krachtens artikel 226 EG een niet-nakomingsprocedure in te stellen, niet-ontvankelijk. De Commissie is immers niet verplicht een niet-nakomingsprocedure op grond van artikel 226 EG in te leiden en haar beslissing om dat niet te doen is derhalve in geen geval onrechtmatig, zodat zij niet tot de niet-contractuele aansprakelijkheid van de Gemeenschap kan leiden³⁴. De Commissie was van mening dat deze oplossing ook mutatis mutandis van toepassing was op de gevallen waarin zij niet heeft nagelaten om een niet-nakomingsprocedure in te stellen, maar integendeel een met redenen omkleed advies heeft uitgebracht, een stap voorafgaand aan een niet-nakomingsprocedure voor het Hof.

Het Gerecht wijst dit betoog af door in herinnering te brengen dat het beroep tot schadevergoeding een zelfstandige rechtsgang is, die binnen het stelsel van de beroepsmogelijkheden zijn eigen functie heeft, daar het de vergoeding beoogt van schade die het gevolg is van een aan een instelling toe te rekenen onrechtmatige handeling of handelwijze. Ongeacht of het gaat om een handeling waartegen een beroep tot nietigverklaring kan worden ingesteld, kan dus in beginsel tegen elke handeling van een instelling, ook al is deze in het kader van de uitoefening van een discretionaire bevoegdheid verricht, een beroep tot schadevergoeding worden ingesteld, aangezien die discretionaire bevoegdheid haar niet bevrijdt van haar verplichting om te handelen in overeenstemming met zowel de hogere rechtsnormen, zoals het Verdrag en de algemene beginselen van gemeenschapsrecht, als het relevante afgeleide recht. Hoewel de Commissie dus krachtens de haar bij artikel 226 EG verleende bevoegdheden vrijelijk beoordeelt of het wenselijk is een met redenen omkleed advies tot een lidstaat te richten, kan toch niet worden uitgesloten dat een persoon in zeer uitzonderlijke omstandigheden kan aantonen dat dit met redenen omkleed advies onrechtmatig is en als zodanig een voldoende gekwalificeerde schending van een rechtsregel vormt die hem schade berokkent. Het Gerecht leidt hieruit af dat het beroep ontvankelijk is.

2. *Voldoende gekwalificeerde schending van een regel die particulieren rechten toekent*

Voor de niet-contractuele aansprakelijkheid van de Gemeenschap is vereist dat de verzoekende partij het bestaan aantoonst van een voldoende gekwalificeerde schending van een rechtsregel die ertoe strekt rechten toe te kennen aan particulieren³⁵.

In het kader van een vordering tot vergoeding van schade die verzoekster zou hebben geleden door de beschikking van de Commissie tot intrekking van de toelating om uit Costa Rica dieren, afkomstig uit de aquacultuur, in te voeren, heeft het Gerecht in de zaak *Ristic e.a./Commissie* (arrest van 9 juli 2009, T-238/07, niet gepubliceerd) gepreciseerd dat, teneinde de nuttige werking te waarborgen van de voorwaarde inzake schending van een regel die rechten toekent aan particulieren, het noodzakelijk was dat de door de aangevoerde regel geboden bescherming wordt verleend aan de persoon die zich erop beroept, en dus dat deze persoon deel uitmaakt van de personen aan wie de betrokken regel rechten toekent. Schadevergoeding kan niet voortvloeien uit een regel die niet de particulier beschermt tegen de door hem aangevoerde onrechtmatigheid, maar een andere particulier. In casu kon verzoekster dus in het kader van haar beroep tot schadevergoeding geen beroep doen op de onrechtmatigheden die voortvloeiden uit de vermeende schending

³⁴ Beschikking van het Hof van 23 mei 1990, *Asia Motor France/Commissie*, C-72/90, Jurispr. blz. I-2181, punten 13-15, en beschikkingen van het Gerecht van 3 juli 1997, *Smanor e.a./Commissie*, T-201/96, Jurispr. blz. II-1081, punten 30 en 31, en van 14 januari 2004, *Makedoniko Metro en Michaniki/Commissie*, T-202/02, Jurispr. blz. II-181, punten 43 en 44.

³⁵ Arrest van het Hof van 4 juli 2000, *Bergaderm en Goupil/Commissie*, C-352/98 P, Jurispr. blz. I-5291, punten 42 en 43.

van het recht van Costa Rica om te worden gehoord en het recht van de Bondsrepubliek Duitsland om deel te nemen aan de procedure.

Verder heeft het Gerecht in het reeds aangehaalde arrest *Arizmendi e.a./Raad en Commissie* opgemerkt dat tijdens een niet-nakomingsprocedure de Commissie slechts een advies over de niet-inachtneming van het gemeenschapsrecht door een lidstaat kan uitbrengen, aangezien enkel het Hof uiteindelijk bevoegd is om vast te stellen dat een lidstaat de krachtens het gemeenschapsrecht op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen. Voor zover de Commissie in dit advies enkel een standpunt inneemt over de vraag of een lidstaat al dan niet aan zijn gemeenschapsrechtelijke verplichtingen heeft voldaan, kan de vaststelling van dit advies geen voldoende gekwalificeerde schending opleveren van een rechtsregel die ertoe strekt rechten aan particulieren toe te kennen. Zelfs indien de Commissie in een met redenen omkleed advies een onjuist standpunt over de strekking van het gemeenschapsrecht inneemt, kan dit dus geen voldoende gekwalificeerde schending opleveren die kan leiden tot de aansprakelijkheid van de Gemeenschap. Indien de beoordelingen in een met redenen omkleed advies daarentegen meer behelzen dan de vaststelling dat een lidstaat zijn verplichtingen niet is nagekomen of indien de Commissie door andere gedragingen in het kader van een niet-nakomingsprocedure de grenzen van de haar verleende bevoegdheden overschrijdt, door bijvoorbeeld op onrechtmatige wijze zakengeheimen prijs te geven of informatie te verstrekken die afbreuk doet aan de reputatie van een persoon, kunnen deze beoordelingen of gedragingen een schending opleveren die leidt tot de aansprakelijkheid van de Gemeenschap.

III. Hogere voorzieningen

In 2009 zijn 31 hogere voorzieningen ingesteld tegen uitspraken van het Gerecht voor ambtenarenzaken en 31 zaken zijn afgedaan door het Gerecht (kamer voor hogere voorzieningen). Twee daarvan verdienen bijzondere aandacht.

Enerzijds heeft het Gerecht in het arrest van 8 september 2009, *ETF/Landgren* (T-404/06 P, nog niet gepubliceerd), het nieuwe standpunt van het Gerecht voor ambtenarenzaken bevestigd, volgens hetwelk elk besluit houdende beëindiging van een overeenkomst voor onbepaalde tijd moet worden gemotiveerd, na een redenering op basis van de vereisten van het Ambtenarenstatuut en het onlosmakelijke verband tussen de motiveringsplicht en de uitoefening, door de rechter die de wettigheid toetst, van zijn controlebevoegdheid.

Anderzijds was het Gerecht in het arrest van 5 oktober 2009, *Commissie/Roodhuijzen* (T-58/08 P, nog niet gepubliceerd), van oordeel dat de voorwaarden voor uitbreiding van het gemeenschappelijk stelsel van ziektekostenverzekering tot de partner van een ambtenaar overeenkomstig artikel 72, lid 1, van het Statuut van de ambtenaren van de Europese Gemeenschappen niet vereisen dat het partnerschap buiten het huwelijk tussen de ambtenaar en zijn partner met het huwelijk gelijk kan worden gesteld. Het bestaan van een dergelijk partnerschap buiten het huwelijk vereist immers slechts een verbintenis tussen twee personen en de overlegging van een document dat door een lidstaat is erkend en waaruit het geregistreerd partnerschap blijkt, zonder dat hoeft te worden nagegaan of de gevolgen die voortvloeien uit het door de ambtenaar gesloten partnerschap kunnen worden vergeleken met die welke voortvloeien uit een huwelijk.

IV. Verzoeken in kort geding

In 2009 zijn bij het Gerecht 24 verzoeken in kort geding ingediend, wat een aanzienlijke daling betekent ten opzichte van het aantal verzoeken dat het jaar ervoor werd ingediend (58). In 2009 heeft de kortgedingrechter uitspraak gedaan in 20 zaken, tegenover 57 in 2008. Hij heeft een enkel verzoek tot opschorting van de tenuitvoerlegging toegewezen bij beschikking van de president van het Gerecht van 28 april 2009, *United Phosphorus/Commissie* (T-95/09 R, niet gepubliceerd).

De zaak die aan de basis ligt van deze beschikking, maakte deel uit van een reeks van zaken waarin de president in 2007 en 2008 zes verzoeken om opschorting van beschikkingen houdende een verbod op het in de handel brengen van bepaalde stoffen had afgewezen bij ontbreken van spoedeisendheid, aangezien de beweerdte schade niet onherstelbaar en evenmin ernstig genoeg was, nu die minder dan 1 % van de wereldomzet van de groep bedroeg waartoe de verzoekende ondernemingen behoorden. In de zevende beschikking, die is gewezen in de zaak *United Phosphorus*, heeft de kortgedingrechter de dreiging van ernstige en onherstelbare schade erkend, maar wegens de eigen omstandigheden van het concrete geval, te weten de diepe crisis waarin de wereldeconomie zich sinds maanden bevond en die de waarde van vele ondernemingen en hun capaciteit om liquide middelen te verkrijgen, aantastte. De groep waartoe verzoekster behoorde, had veel van zijn waarde verloren, waaruit de ernst van de beweerdte schade bleek. De kortgedingrechter erkent dat de enkele mogelijkheid om een beroep tot schadevergoeding in te stellen, volstaat om te kunnen zeggen dat financiële schade in principe herstelbaar is, maar voegt daaraan toe dat hij niet verplicht is om de relevante voorwaarden „op automatische en strenge wijze toe te passen”, maar gelet op de omstandigheden van het concrete geval dient vast te stellen op welke wijze de spoedeisendheid moet worden beoordeeld.

In casu heeft de kortgedingrechter in het bijzonder rekening gehouden met het feit dat, naast de administratieve procedure die heeft geleid tot de beschikking houdende verbod van de betrokken producten, verzoekster haar verzoek om toelating van die producten opnieuw had ingediend, overeenkomstig een nieuwe versnelde procedure, die kon worden afgesloten luttele maanden na de opgelegde datum voor het uit de handel nemen van die producten en in het kader waarvan zij alle wetenschappelijke gegevens kon overleggen die op onrechtmatige wijze buiten beschouwing zouden zijn gelaten in het kader van de procedure die heeft geleid tot de verbodsbeschikking. Volgens de kortgedingrechter zou het onredelijk zijn om het in de handel brengen te verbieden van een product waarvan het niet onwaarschijnlijk is dat dit slechts enkele maanden later wordt toegelaten. Bovendien wezen verschillende elementen erop dat een terugkeer van verzoekster op de betrokken markt moeilijk was doordat zij op het cruciale moment waarschijnlijk niet zou beschikken over de beschikbare bevoorradingsbron voor dit product. Deze conclusie werd op het vlak van de belangenafweging bevestigd door de vaststelling van een zekere traagheid van de administratieve procedure, waaruit bleek dat de Commissie zelf geen enkele bijzondere reden zag om het betrokken product zo snel mogelijk uit de handel te nemen, alsmede door de omstandigheid dat de bestreden beschikking zelf een termijn van dertien maanden vaststelde voor het afzetten van de bestaande voorraden, wat erop wees dat het gebruik van het product nauwelijks ernstige gevaren voor de volksgezondheid kon inhouden. Het bestaan van *fumus boni juris* werd erkend, op grond dat het beroep in de hoofdzak *prima facie* ingewikkelde, delicate en zeer technische vragen opwierp, die een grondig onderzoek verdienden, hetgeen niet mogelijk was in het kader van een kortgedingprocedure, maar het voorwerp moest zijn van de hoofdprocedure.

Wat de voorwaarde van spoedeisendheid betreft, heeft de president van het Gerecht in de beschikkingen van 25 mei 2009, *Biofrescos/Commissie* (T-159/09 R, niet gepubliceerd); van 10 juli 2009, *TerreStar Europe/Commissie* (T-196/09 R, niet gepubliceerd), en van 13 juli 2009, *Sniace/Commissie*, (T-238/09 R, niet gepubliceerd), verzoeken in kort geding afgewezen omdat verzoekers

enkel eenvoudige veronderstellingen hadden aangevoerd, in de vorm van „de minst gunstige scenario's" die zich zouden voordoen in geval van afwijzing van hun verzoek, in plaats van concrete en nauwkeurige aanwijzingen te verstrekken, gestaafd door omstandige gewaarmerkte documenten waaruit blijkt in welke situatie zij zich hoogstwaarschijnlijk zouden bevinden wanneer de gevraagde voorlopige maatregelen niet werden toegekend.

In de zaak die heeft geleid tot de beschikking van de president van het Gerecht van 24 april 2009, *Nycomed Danmark/EMEA* (T-52/09 R, niet gepubliceerd), was een onderneming – die van plan was om bij de Commissie een vergunning voor het in de handel brengen van een geneesmiddel aan te vragen – overeenkomstig de toepasselijke regeling verplicht om zich eerst te wenden tot het Europees Geneesmiddelenbureau (EMA) voor geldigverklaring van haar vergunningsaanvraag. Aangezien die geldigverklaring is geweigerd door het EMA, heeft de onderneming verzocht om toekenning van voorlopige maatregelen ten einde te vermijden dat een andere farmaceutische onderneming haar vóór is en een vergunning verkrijgt voor een concurrerend product. De kortgedingrechter heeft dit verzoek afgewezen op grond dat de schade die wordt veroorzaakt door vertraging bij het in de handel brengen van het betrokken geneesmiddel zuiver hypothetisch was aangezien deze berustte op de veronderstelling dat toekomstige en onzekere gebeurtenissen zouden plaatsvinden: een dergelijk in de handel brengen kon geenszins als een vaststaand feit worden beschouwd, maar hing af van de afgifte, door de Commissie, van een vergunning voor het in de handel brengen, aangezien verzoekster deze vergunning slechts wilde aanvragen na met succes de voor het EMA aanhangige geldigverklaringsprocedure te hebben doorlopen; ook heeft zij niet gepreciseerd hoe waarschijnlijk het concrete risico was dat zij in de wedloop van het in de handel brengen zou worden ingehaald door concurrerende ondernemingen en heeft zij evenmin ondernemingen aangeduid die reeds de procedure voor de verkrijging van een vergunning voor een vervangingsproduct zouden hebben ingeleid. Een soortgelijke situatie deed zich voor in de zaak die heeft geleid tot de beschikking van de president van het Gerecht van 27 januari 2009, *Intel/Commissie* (T-457/08 R, niet gepubliceerd), inzake bepaalde maatregelen genomen in het kader van een procedure op grond van artikel 82 EG. Verzoekster beoogde, voor de beëindiging van de administratieve procedure voor de Commissie, de gevolgen te vermijden van een eindbeslissing die zou worden genomen aan het eind van die procedure in strijd met haar rechten van de verdediging. Volgens de kortgedingrechter was het ontstaan van de beweerdte schade afhankelijk van een toekomstige en hypothetische gebeurtenis, te weten de vaststelling door de Commissie van een voor verzoekster ongunstige eindbeslissing: niet alleen was de vaststelling van een dergelijke beslissing onzeker, maar de nadelige gevolgen die daaruit konden voortvloeien waren evenmin onherstelbaar, aangezien verzoekster beschikte over de mogelijkheid om zowel de nietigverklaring als de opschorting ervan te vorderen.

In de beschikking van 23 januari 2009, *Pannon Hőerőmű/Commissie* (T-352/08 R, niet gepubliceerd), die een beschikking van de Commissie betrof waarbij nationale autoriteiten werden gelast, als onrechtmatig aangemerkte staatssteun terug te vorderen, heeft de kortgedingrechter zich uitgesproken over de relevante datum voor de beoordeling van de ontvankelijkheidsvoorwaarde inzake het bestaan van spoedeisendheid, en heeft erop gewezen dat de omstandigheden die spoedeisendheid kunnen rechtvaardigen, in beginsel moeten worden vastgesteld op basis van de elementen, feitelijk en rechtens, die gelden op het ogenblik van indiening van het verzoek in kort geding, en zoals zij in dat verzoek zijn opgenomen. In casu bepaalde de beschikking van de Commissie dat die autoriteiten bij de berekening van het terug te vorderen bedrag een door de wetgever vast te stellen specifieke methodologie moesten eerbiedigen. Op datum van indiening, door de begunstigde van de betrokken steun, van een verzoek tot opschorting van de tenuitvoerlegging van die beschikking, bevonden de wetgevende werkzaamheden zich nog in het stadium van een wetsontwerp, dat kon worden gewijzigd tijdens het parlementaire debat, zodat er nog geen definitief

rechtskader bestond die de terugvorderingsprocedure regelde. Het verzoek in kort geding werd derhalve voorbarig geacht.

De kortgedingrechter is een aantal keer geconfronteerd met schade van financiële aard die ernstig en onherstelbaar zou zijn. In de reeds aangehaalde beschikking *United Phosphorus/Commissie* heeft hij de door verzoekster geleden schade als zuiver financieel bestempeld, te weten het verlies van marktaandelen en van klanten, en erop gewezen dat de dreiging van een onherstelbare wijziging van de marktaandelen van verzoekster niet kan worden gelijkgeschakeld met de dreiging van een volledige verdwijning van de markt en de vaststelling van de gevraagde voorlopige maatregel slechts kan rechtvaardigen, indien het marktaandeel dat onherstelbaar verloren dreigt te gaan, voldoende belangrijk is, in het bijzonder gelet op de kenmerken van de groep waartoe de betrokken onderneming behoort. Wat het concept „groep” betreft, heeft hij in de beschikking van 15 januari 2009, *Ziegler/Commissie* (T-199/08 R, niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), rekening gehouden met de economische band tussen de ondernemingen van een netwerk van een honderdtal ondernemingen die nauw met elkaar verbonden waren en gemeenschappelijke belangen hadden.

Met betrekking tot aanbestedings- en selectieprocedures heeft de president in de beschikking van 23 januari 2009, *Unity OSG FZE/Raad en EUPOL Afghanistan* (T-511/08 R, niet gepubliceerd), en de reeds aangehaalde beschikking *TerreStar Europe/Commissie* een recente evolutie in de rechtspraak³⁶ kunnen bevestigen, door te stellen dat een economische waarde kan worden toegekend aan de schade die is geleden wegens het „verlies van de kans om te worden gekozen”, waarbij deze economische waarde in staat is te voldoen aan de verplichting van volledig herstel van de geleden schade. Hij heeft derhalve het argument afgewezen dat deze schade onherstelbaar is omdat zij onmogelijk te berekenen is.

Ten slotte betrof de reeds aangehaalde zaak *Sniace/Commissie* een verzoek om opschorting van de tenuitvoerlegging van de beschikking waarbij de Commissie de nationale autoriteiten had gelast, bij de begunstigde onderneming staatssteun terug te vorderen die onrechtmatig werd geacht. De kortgedingrechter heeft de rechtspraak bevestigd volgens welke het aan de verzoeker staat om aan te tonen, in het verzoek in kort geding, dat de rechtsmiddelen van het toepasselijke nationale recht waarmee hij tegen de onmiddellijke terugvordering van de litigieuze staatssteun kan opkomen, niet volstaan om ernstige en onherstelbare schade te vermijden, in het bijzonder gelet op zijn financiële situatie. Deze rechtspraak werd toegepast in de beschikking van de president van het Gerecht van 8 juni 2009, *Dover/Parlement* (T-149/09 R, niet gepubliceerd), en de reeds aangehaalde beschikking *Biofrescos/Commissie* wegens het duidelijke parallelisme tussen de respectieve gevallen. In de zaken die hebben geleid tot deze laatste twee beschikkingen hadden de verzoeken in kort geding immers betrekking op enerzijds de invordering door het Europees Parlement van parlementaire uitkeringen die ten onrechte waren betaald aan een parlements lid, waarbij het Parlement een invorderingsprocedure bij de nationale rechter moest inleiden, en anderzijds de beschikking van de Commissie waarbij de nationale autoriteiten werden gelast, over te gaan tot invordering van door een onderneming verschuldigde invoerrechten. De kortgedingrechter heeft dus geconcludeerd tot het ontbreken van spoedeisendheid, aangezien niets erop wees dat de interne rechtsmiddelen waarover verzoekers beschikten, het niet mogelijk maakten om de gevreesde schade te vermijden.

³⁶ Beschikking van de president van het Gerecht van 25 april 2008, *Vakakis/Commissie*, T-41/08 R, niet gepubliceerd.

B — Samenstelling van het Gerecht

(Protocollaire rangorde op 7 oktober 2009)

Eerste rij, van links naar rechts:

Kamerpresidenten I. Wiszniewska-Białicka, M. E. Martins Ribeiro, M. Vilaras en J. Azizi; president van het Gerecht M. Jaeger; kamerpresidenten A. W. H. Meij, N. J. Forwood, O. Czúcz en I. Pelikánová.

Tweede rij, van links naar rechts:

Rechters N. Wahl, S. Papasavvas, K. Jürimäe, E. Cremona, F. Dehousse, V. Vadapalas, I. Labucka, E. Moavero Milanesi en M. Prek.

Derde rij, van links naar rechts:

Griffier E. Coulon; rechters H. Kanninen, S. Frimodt Nielsen, S. Soldevila Fragoso, V. Ciucă, T. Tchihev, A. Dittrich, L. Truchot, K. O'Higgins en J. Schwarcz.

1. Leden van het Gerecht

(in volgorde van ambtsaanvaarding)

Marc Jaeger

geboren in 1954; advocaat; attaché de justice bij de procureur-generaal; rechter, vicepresident in de arrondissementsrechtbank te Luxemburg; docent aan het Centre universitaire te Luxemburg; gedetacheerd magistraat, referendaris bij het Hof van Justitie sedert 1986; rechter in het Gerecht sedert 11 juli 1996; president van het Gerecht sedert 17 september 2007.

Virpi Tiili

geboren in 1942; doctor in de rechtsgeleerdheid, universiteit van Helsinki; assistent burgerlijk recht en handelsrecht aan de universiteit van Helsinki; directeur juridische zaken en handelspolitiek bij de centrale kamer van koophandel van Finland; directeur-generaal van de Administratie Consumentenbescherming van Finland; lid van verschillende regeringscomités en delegaties, onder meer president van de raad voor toezicht op reclame voor geneesmiddelen (1988–1990), lid van de raad voor consumentenzaken (1990–1994), lid van de raad voor de mededinging (1991–1994) en lid van het redactiecomité van het Nordic Intellectual Property Law Review (1982–1990); rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 18 januari 1995 tot 6 oktober 2009.

Josef Azizi

geboren in 1948; doctor in de rechtsgeleerdheid en licentiaat sociale en economische wetenschappen, universiteit van Wenen; docent en lector aan de economische universiteit Wenen, de faculteit rechtsgeleerdheid van de universiteit van Wenen en verschillende andere universiteiten; erehoogleraar aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de universiteit van Wenen; Ministerialrat en afdelingshoofd bij de kanselarij van de bondskanselier; lid van het directiecomité voor juridische samenwerking van de Raad van Europa; procesgemachtigde bij het Verfassungsgerichtshof (constitutioneel hof) in gerechtelijke procedures inzake grondwettigheidstoetsing; coördinator voor de aanpassing van het Oostenrijkse federale recht aan het gemeenschapsrecht; rechter in het Gerecht sedert 18 januari 1995.

Arjen W. H. Meij

geboren in 1944; raadsheer in de Hoge Raad der Nederlanden (1996); lid en vicevoorzitter van het College van Beroep voor het Bedrijfsleven (1986); plaatsvervangend lid van de Centrale Raad van Beroep en van de Tariefcommissie; referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1980); hoofddocent Europees recht aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Groningen; research assistant aan de University of Michigan Law School; medewerker internationaal secretariaat van de Kamer van Koophandel te Amsterdam (1970); rechter in het Gerecht sedert 17 september 1998.

Mihalis Vilaras

geboren in 1950; advocaat (1974–1980); nationaal deskundige bij de juridische dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen, daarna hoofdadministrateur bij DG V (werkgelegenheid, industriële betrekkingen en sociale zaken); auditeur; maître des requêtes bij de Raad van State en sedert 1999, raadsheer; toegevoegd lid van het Bijzondere Hooggerechtshof van Griekenland; lid van het Griekse centraal comité voor de voorbereiding van de wetgeving (1996–1998); directeur van de juridische dienst van het secretariaat-generaal van de Griekse regering; rechter in het Gerecht sedert 17 september 1998.

Nicholas James Forwood

geboren in 1948; afgestudeerd aan de universiteit van Cambridge, BA 1969, MA 1973 (werktuigkunde en rechtsgeleerdheid); ingeschreven bij de Engelse balie in 1970 en vervolgens praktiserend te Londen (1971–1999) en Brussel (1979–1999); in 1981 ingeschreven bij de Ierse balie; in 1987 benoemd tot Queen's Counsel; in 1998 Benchers (bestuurslid) van de Middle Temple; vertegenwoordiger van de balie van Engeland en Wales in de Raadgevende Commissie van de balies van de Europese Gemeenschap (CCBE) en voorzitter van de vaste delegatie van de CCBE bij het Hof van Justitie (1995–1999); lid van het bestuur van de World Trade Law Association en van de European Maritime Law Organization (1993–2002); rechter in het Gerecht sedert 15 december 1999.

Maria Eugénia Martins de Nazaré Ribeiro

geboren in 1956; gestudeerd te Lissabon, Brussel en Straatsburg; advocaat in Portugal en te Brussel; vrij onderzoeker aan het Institut d'études européennes de l'université libre de Bruxelles; referendaris bij de Portugese rechter van het Hof van Justitie Moitinho de Almeida (1986–2000), en van de president van het Gerecht van eerste aanleg Vesterdorf (2000–2003); rechter in het Gerecht sedert 31 maart 2003.

Franklin Dehousse

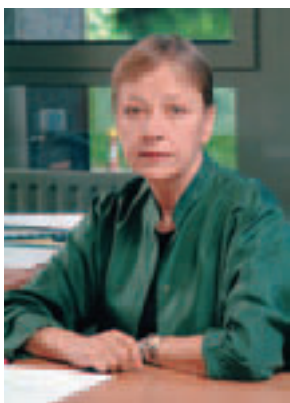
geboren in 1959; licentiaat in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Luik, 1981); aspirant (Nationaal fonds voor wetenschappelijk onderzoek, 1985–1989); juridisch adviseur van de Kamer van volksvertegenwoordigers (1981–1990); doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Straatsburg, 1990); hoogleraar (universiteiten van Luik en van Straatsburg, Europa college, Koninklijk hoger instituut voor Defensie, universiteit Montesquieu te Bordeaux; Collège Michel Servet des universités de Paris; faculteit Notre Dame de la Paix te Namen); bijzonder vertegenwoordiger van de minister van Buitenlandse Zaken (1995–1999); directeur Europese Studies van het Koninklijk Instituut voor Internationale betrekkingen (1998–2003); assessor bij de Raad van State (2001–2003); adviseur bij de Europese Commissie (1990–2003); lid van het Observatorium van de rechten voor het internet (2001–2003); rechter in het Gerecht sedert 7 oktober 2003.

Ena Cremona

geboren in 1936; gediplomeerde in talen van de koninklijke universiteit van Malta (1955); doctor in de rechtsgeleerdheid van de koninklijke universiteit van Malta (1958); advocate bij de balie van Malta sedert 1959; juridisch adviseur bij de National Council of Women of Malta (1964–1979); lid van de Commissie van de overheidsdienst (1987–1989); lid van de raad van bestuur van de Lombard Bank (Malta) Ltd, als vertegenwoordiger van de Staat – aandeelhouder (1987–1993); lid van de verkiezingscommissie sedert 1993; jurylid voor doctoraal proefschriften aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de koninklijke universiteit van Malta; lid van de Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie (ECRI) (2003–2004); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004.

Ottó Czúcz

geboren in 1946; doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Szeged (1971); administrateur bij het ministerie van Arbeid (1971–1974); docent en hoogleraar (1974–1989), decaan van de faculteit rechtsgeleerdheid (1989–1990), vicerector (1992–1997) van de universiteit van Szeged; advocaat; lid van het presidium van de nationale pensioensverzekering; vicevoorzitter van het Europees Instituut voor Sociale Zekerheid (1998–2002); lid van de wetenschappelijke raad van de Internationale Vereniging voor Sociale Zekerheid; rechter in het Constitutioneel Hof (1998–2004); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004.

Irena Wiszniewska-Białecka

geboren in 1947; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Warschau (1965–1969); onderzoekster (wetenschappelijk medewerkster, docente, hoogleraar) bij het instituut voor rechtswetenschappen van de academie van wetenschappen (1969–2004); onderzoekster bij het Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Patent, Urheber- und Wettbewerbsrecht te München (1985–1986); advocate (1992–2000); rechter in het Administratief Hooggerechtshof (2001–2004); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004.

Irena Pelikánová

geboren in 1949; doctor in de rechtsgeleerdheid, assistente economisch recht (vóór 1989), vervolgens doctor in de exacte wetenschappen, hoogleraar handelsrecht (sedert 1993) aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de Karelsuniversiteit te Praag; lid van het bestuur van de effectencommissie (1999–2002); advocate; lid van de raad wetgeving van de Tsjechische regering (1998–2004); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004.

Daniel Šváby

geboren in 1951; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Bratislava); rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Bratislava; rechter in het Hof van beroep, belast met de zaken van burgerlijk recht, en vicepresident van het Hof van beroep te Bratislava; lid van de afdeling burgerlijk en familiaal recht bij het rechtsinstituut van het ministerie van Justitie; tijdelijk rechter bij het Hooggerechtshof, belast met de zaken van handelsrecht; lid van de Europese Commissie voor de rechten van de mens (Straatsburg); rechter in het Constitutioneel Hof (2000–2004); rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 12 mei 2004 tot 6 oktober 2009.

Vilenas Vadapalas

geboren in 1954; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Moskou); doctor habilitas in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Warschau); hoogleraar aan de universiteit van Vilnius: internationaal recht (sedert 1981), rechten van de mens (sedert 1991) en gemeenschapsrecht (sedert 2000); adviseur van de regering voor buitenlandse zaken (1991–1993); lid van de coördinatiegroep van de delegatie voor de onderhandelingen met het oog op de toetreding tot de Europese Unie; directeur-generaal van het departement Europees recht van de regering (1997–2004); hoogleraar Europees recht aan de universiteit van Vilnius, bekleder van de leerstoel Jean Monnet; voorzitter van de Litouwse vereniging voor studies over de Europese Unie; rapporteur van de parlementaire werkgroep voor de grondwetsherziening met betrekking tot de toetreding van Litouwen; lid van de International Commission of Jurists (april 2003); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004.

Küllike Jürimäe

geboren in 1962; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Tartu (1981–1986); assistente van de openbare aanklager te Tallinn (1986–1991); gediplomeerde van de School voor diplomatieke wetenschappen van Estland (1991–1992); juridisch adviseur (1991–1993) en algemeen adviseur bij de Kamer van Koophandel en Industrie (1992–1993); rechter in het hof van beroep te Tallinn (1993–2004); European Master in Human Rights and Democratisation, universiteiten van Padua en Nottingham (2002–2003); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004.

Ingrida Labucka

geboren in 1963; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Letland (1986); inspecteur voor het ministerie van Binnenlandse Zaken voor de regio Kirov en de stad Riga (1986–1989); rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Riga (1990–1994); advocate (1994–1998 en juli 1999–mei 2000); minister van Justitie (november 1998–juli 1999 en mei 2000–oktober 2002); lid van het Permanent Hof van arbitrage te Den Haag (2001–2004); parlamentslid (2002–2004); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004.

Savvas S. Papasavvas

geboren in 1969; studies aan de universiteit van Athene (Ptychion in 1991); postdoctorale studies aan de universiteit van Parijs II (DEA publiekrecht in 1992) en aan de universiteit van Aix-Marseille III (doctor in de rechtsgeleerdheid in 1995); inschrijving bij de balie van Cyprus, lid van de balie van Nicosia sedert 1993; docent aan de universiteit van Cyprus (1997–2002), docent grondwettelijk recht sedert september 2002; onderzoeker bij het European Public Law Center (2001–2002); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004.

Enzo Moavero Milanesi

geboren in 1954; doctor in de rechten (universiteit La Sapienza, Rome); studie Europees recht (Europacollege, Brugge); lid van de balie, advocaat (1978–1983); docent Europees recht aan de universiteit La Sapienza, Rome (1993–1996), Luiss, Rome (1993–1996 en 2002–2006) en Bocconi, Milaan (1996–2000); adviseur voor Europese aangelegenheden bij de Italiaanse eerste minister (1993–1995); ambtenaar bij de Europese Commissie; juridisch adviseur en vervolgens kabinetschef van de vicevoorzitter (1989–1992), kabinetschef van de commissaris voor de 'interne markt' (1995–1999) en de 'mededinging' (1999), directeur bij het directoraat-generaal Mededinging (2000–2002), adjunct-secretaris-generaal van de Europese Commissie (2002–2005), directeur-generaal van het Bureau voor politiek adviseurs (2006); rechter in het Gerecht sedert 3 mei 2006.

Nils Wahl

geboren in 1961; licentiaat in de rechtsgeleerdheid, universiteit van Stockholm (1987); doctor in de rechtsgeleerdheid, universiteit van Stockholm (1995); geassocieerd hoogleraar en titularis van de Jean Monet-leerstoel voor Europees recht (1995); hoogleraar Europees recht, universiteit van Stockholm (2001); jurist werkzaam bij advocatenkantoor (1987–1989); administratief directeur van een educatieve stichting (1993–2004); voorzitter van Nätverket för europarättslig forskning (Zweedse vereniging voor de studie van het gemeenschaprecht) (2001–2006); lid van Rådet för konkurrensfrågor (raad voor mededingingsvraagstukken) (2001–2006); rechter in Hovrätten över Skåne och Blekinge (hof van beroep) (2005); rechter in het Gerecht sedert 7 oktober 2006.

Miro Prek

geboren in 1965; afgestudeerd in de rechtsgeleerdheid (1989); toegelaten tot de balie (1994); diverse taken en functies binnen de overheidsadministratie, met name bij het regeringsbureau voor wetgeving (adjunct-staatssecretaris en onderdirecteur, hoofd van de afdeling Europees recht en vergelijkend recht) en bij het bureau voor Europese zaken (onderstaatssecretaris); lid van het onderhandelingssteam voor de associatieovereenkomst (1994–1996) en voor de toetreding tot de Europese Unie (1998–2003), verantwoordelijke voor juridische aangelegenheden; advocaat; verantwoordelijke voor projecten voor de aanpassing aan de Europese wetgeving en voor de Europese integratie, met name in het westen van de Balkan; afdelingshoofd bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (2004–2006); rechter in het Gerecht sedert 7 oktober 2006.

Teodor Tchipev

geboren in 1940; rechtenstudie aan de „St. Kliment Ohridski“-universiteit te Sofia (1961); doctor in de rechten (1977); advocaat (1963–1964); juridisch adviseur bij de staatsonderneming voor internationaal wegvervoer (1964–1973); belast met studies aan het juridisch instituut van de Bulgaarse academie van wetenschappen (1973–1988); belast met cursussen burgerlijk procesrecht aan de „St. Kliment Ohridski“-universiteit te Sofia (1988–1991); arbiter bij het Arbitragehof van de Kamer van Koophandel en Fabrieken (1988–2006); rechter in het Constitutionele Hof (1991–1994); geassocieerd hoogleraar aan de „Paissiy Hilendarski“-universiteit te Plovdiv (februari 2001–2006); minister van Justitie (1994–1995); docent burgerlijk procesrecht aan de nieuwe Bulgaarse universiteit te Sofia (1995–2006); rechter in het Gerecht sedert 12 januari 2007.

Valeriu M. Ciucă

geboren in 1960; licentiaat in de rechten (1984), doctor in de rechten (1997) („Alexander Ioan Cuza“-universiteit te Iași); rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Suceava (1984–1989); militair rechter bij de militaire rechtbank te Iași (1989–1990); hoogleraar aan de „Alexander Ioan Cuza“-universiteit te Iași (1990–2006); specialisatiebeurs privaatrecht aan de universiteit te Rennes (1991–1992); lector aan de „Petre Andrei“-universiteit te Iași (1999–2002); geassocieerd hoogleraar aan de universiteit Littoral Côte d’Opale (LAB. RII) (2006); rechter in het Gerecht sedert 12 januari 2007.

Alfred Dittrich

geboren in 1950; rechtenstudie aan de universiteit van Erlangen-Nürnberg (1970–1975); Rechtsreferendar in het rechtsgebied van het Oberlandesgericht Nürnberg (1975–1978); bestuurder bij het bondsministerie van Economie (1978–1982); administrateur bij de Permanente Vertegenwoordiging van de Bondsrepubliek Duitsland bij de Europese Gemeenschappen (1982); administrateur bij het bondsministerie van Economie, bevoegd voor kwesties van gemeenschapsrecht en mededinging (1983–1992); hoofd van de afdeling „Recht van de Europese Unie“ (1992–2007) van het ministerie van Justitie; hoofd van de Duitse delegatie binnen de werkgroep „Hof van Justitie“ van de Raad; gemachtigde van de bondsregering in een groot aantal zaken voor het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen; rechter in het Gerecht sedert 17 september 2007.

Santiago Soldevila Frago

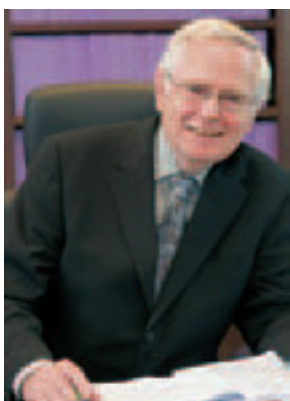
geboren in 1960; afgestudeerd in de rechtsgeleerdheid aan de Universidad Autónoma van Barcelona (1983); rechter (1985); sinds 1992 magistraat bij de kamer voor administratiefrechtelijke geschillen van het Tribunal Superior de Justicia de Canarias te Santa Cruz de Tenerife (1992 en 1993), en bij de Audiencia Nacional (Madrid, mei 1998–augustus 2007), waar hij zich heeft beziggehouden met beroepen in belastingzaken (btw), beroepen tegen algemene bestuursrechtelijke voorschriften van de minister van Economische zaken en diens besluiten inzake staatssteun of vermogensrechtelijke aansprakelijkheid van de overheid, alsmede tegen alle overeenkomsten van de centrale economische toezichthoudende autoriteiten op het gebied van banken, beurzen, energie, verzekeringen en mededinging; referendaris bij het Constitutionele Hof (1993–1998); rechter in het Gerecht sedert 17 september 2007.

Laurent Truchot

geboren in 1962; afgestudeerd aan het Institut d'études politiques de Paris (1984); École nationale de la magistrature (1986–1988); rechter in het Tribunal de grande instance de Marseille (januari 1988–januari 1990); magistraat bij de direction des Affaires civiles et du Sceau du ministère de la Justice (januari 1990–juni 1992); adjunct-afdelingshoofd, vervolgens afdelingshoofd bij de direction générale de la Concurrence, de la Consommation et de la Répression des fraudes du ministère de l'Économie, des Finances et de l'Industrie (juni 1992–september 1994); technisch adviseur bij de garde des Sceaux, ministre de la Justice (september 1994–mei 1995); rechter in het Tribunal de grande instance de Nîmes (mei 1995–mei 1996); referendaris bij het Hof van Justitie bij advocaat-generaal P. Léger (mei 1996–december 2001); magistraat bij het Hof van Cassatie (december 2001–augustus 2007); rechter in het Gerecht sedert 17 september 2007.

Sten Frimodt Nielsen

geboren in 1963; licentiaat in de rechtsgeleerdheid, universiteit van Kopenhagen (1988); ambtenaar bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1988–1991); docent internationaal recht en Europees recht aan de universiteit van Kopenhagen (1988–1991); ambassadesecretaris bij de permanente vertegenwoordiging van Denemarken bij de Verenigde Naties te New York (1991–1994); ambtenaar bij de juridische dienst van het ministerie van Buitenlandse Zaken (1994–1995); buitengewoon hoogleraar aan de universiteit van Kopenhagen (1995); adviseur, vervolgens eerste adviseur bij de dienst van de eerste minister (1995–1998); minister-adviseur bij de permanente vertegenwoordiging van Denemarken bij de Europese Unie (1998–2001); bijzonder adviseur bij de dienst van de eerste minister voor juridische kwesties (2001–2002); afdelingshoofd en juridisch adviseur bij de dienst van de eerste minister (maart 2002–juli 2004); onderstaatssecretaris en juridisch adviseur bij de dienst van de eerste minister (augustus 2004–augustus 2007); rechter in het Gerecht sedert 17 september 2007.

Kevin O'Higgins

geboren in 1946; studies aan Crescent College te Limerick, Clongowes Wood College, University College Dublin (B.A. degree en diploma Europees recht) en Kings Inns; ingeschreven bij de balie van Ierland in 1968; barrister (1968–1982); Senior Counsel (Inner Bar van Ierland, 1982–1986); rechter in de Circuit court (1986–1997); rechter in de High Court van Ierland (1997–2008); bestuurslid van Kings Inns; vertegenwoordiger van Ierland bij de adviesraad van Europese rechters (2000–2008); rechter in het Gerecht van eerste aanleg vanaf 15 september 2008; rechter in het Gerecht sedert 15 september 2008.

Heikki Kanninen

geboren in 1952; diploma van de handelshogeschool te Helsinki en van de faculteit der rechtsgeleerdheid van de universiteit van Helsinki; referendaris bij het Administratief Hooggerechtshof van Finland; secretaris-generaal van het comité voor de hervorming van de rechtsbescherming in de overheidsadministratie; hoofdadministrateur bij het Administratief Hooggerechtshof; secretaris-generaal van het comité voor de hervorming van de administratieve rechtspleging, adviseur bij de directie wetgeving van het ministerie van Justitie; adjunct-griffier van het EVA-Hof; referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen; rechter bij het Administratief Hooggerechtshof (1998–2005); lid van de commissie van beroep voor vluchtelingen; vicevoorzitter van het comité voor de ontwikkeling van de Finse rechterlijke instanties; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken van 6 oktober 2005 tot en met 6 oktober 2009; rechter in het Gerecht sedert 7 oktober 2009.

Juraj Schwarcz

geboren in 1952; doctor in de rechtsgeleerdheid (Comenius-universiteit te Bratislava, 1979); juridisch adviseur ondernemingsrecht (1975–1990); secretaris van het handelsregister bij de stedelijke rechtbank te Košice (1991); rechter in die rechtbank (januari–oktober 1992); rechter en kamerpresident in het regionaal Hof te Košice (november 1992–2009); gedetacheerd rechter bij het Hooggerechtshof van de Slowaakse Republiek, handelsrechtkamer (oktober 2004–september 2005); president van college voor handelsrecht bij het regionaal Hof te Košice (oktober 2005–september 2009); extern lid van de afdeling handelsrecht en economisch recht van de P.J. Šafárik-universiteit te Košice (1997–2009); extern lid van het lerarenkorps van de Justičná akadémia (2005–2009); rechter in het Gerecht sedert 7 oktober 2009.

Emmanuel Coulon

geboren in 1968; rechtenstudie (Université Panthéon-Assas, Parijs); studie management (Université Paris-Dauphine); Europacollege (1992); toegangsexamen voor het regionaal opleidingscentrum voor advocaten te Parijs; certificaat van bekwaamheid als advocaat bij de balie te Brussel; advocaat te Brussel; geslaagd voor een algemeen vergelijkend onderzoek van de Commissie van de Europese Gemeenschappen; referendaris bij het Gerecht van eerste aanleg (kabinet van president Saggio, 1996–1998; kabinet van president Vesterdorf, 1998–2002); chef van het kabinet van de president van het Gerecht van eerste aanleg (2003–2005); griffier van het Gerecht sedert 6 oktober 2005.

2. Wijzigingen in de samenstelling van het Gerecht in 2009

Plechtige zitting van 6 oktober 2009

Bij besluiten van 25 februari 2009 en 8 juli 2009 zijn voor de periode van 1 september 2009 tot en met 31 augustus 2010 tot rechter in het Gerecht benoemd de heer Heikki Kanninen, ten gevolge van het ontslag van mevrouw Virpi Tiili en, voor de periode van 7 oktober 2009 tot en met 31 augustus 2010, de heer Juraj Schwarcz, ten gevolge van het ontslag van de heer Daniel Šváby.

3. Protocolaire rangorde

van 1 januari tot en met 6 oktober 2009

M. JAEGER, president van het Gerecht
 V. TIILI, kamerpresident
 J. AZIZI, kamerpresident
 A. W. H. MEIJ, kamerpresident
 M. VILARAS, kamerpresident
 N. J. FORWOOD, kamerpresident
 M. E. MARTINS RIBEIRO, kamerpresident
 O. CZÚCZ, kamerpresident
 I. PELIKÁNOVÁ, kamerpresident
 F. DEHOUSSE, rechter
 E. CREMONA, rechter
 I. WISZNIEWSKA-BIAŁECKA, rechter
 D. ŠVÁBY, rechter
 V. VADAPALAS, rechter
 K. JÜRIMÄE, rechter
 I. LABUCKA, rechter
 S. PAPASAVVAS, rechter
 E. MOAVERO MILANESI, rechter
 N. WAHL, rechter
 M. PREK, rechter
 T. TCHIPEV, rechter
 V. CIUCĂ, rechter
 A. DITTRICH, rechter
 S. SOLDEVILA FRAGOSO, rechter
 L. TRUCHOT, rechter
 S. FRIMODT NIELSEN, rechter
 K. O'HIGGINS, rechter

 E. COULON, griffier

van 7 oktober tot en met 31 december 2009

M. JAEGER, president van het Gerecht
 J. AZIZI, kamerpresident
 A. W. H. MEIJ, kamerpresident
 M. VILARAS, kamerpresident
 N. J. FORWOOD, kamerpresident
 M. E. MARTINS RIBEIRO, kamerpresident
 O. CZÚCZ, kamerpresident
 I. WISZNIEWSKA-BIAŁECKA, kamerpresident
 I. PELIKÁNOVÁ, kamerpresident
 F. DEHOUSSE, rechter
 E. CREMONA, rechter
 V. VADAPALAS, rechter
 K. JÜRIMÄE, rechter
 I. LABUCKA, rechter
 S. PAPASAVVAS, rechter
 E. MOAVERO MILANESI, rechter
 N. WAHL, rechter
 M. PREK, rechter
 T. TCHIPEV, rechter
 V. CIUCĂ, rechter
 A. DITTRICH, rechter
 S. SOLDEVILA FRAGOSO, rechter
 L. TRUCHOT, rechter
 S. FRIMODT NIELSEN, rechter
 K. O'HIGGINS, rechter
 H. KANNINEN, rechter
 J. SCHWARCZ, rechter

 E. COULON, griffier

4. Gewezen leden van het Gerecht

Edward David Alexander Ogilvy (1989–1992)
Yeraris Christos (1989–1992)
Da Cruz Vilaça José Luis (1989–1995), president van 1989 tot 1995
Biancarelli Jacques (1989–1995)
Barrington Donal Patrick Michael (1989–1996)
Schintgen Romain Alphonse (1989–1996)
Kirschner Heinrich (1989–1997)
Saggio Antonio (1989–1998), president van 1995 tot 1998
Briët Cornelis Paulus (1989–1998)
Lenaerts Koen (1989–2003)
Vesterdorf Bo (1989–2007), president van 1998 tot 2007
García-Valdecasas y Fernández Rafael (1989–2007)
Kalogeropoulos Andreas (1992–1998)
Bellamy Christopher William (1992–1999)
Potocki André (1995–2001)
Gens de Moura Ramos Rui Manuel (1995–2003)
Lindh Pernilla (1995–2006)
Tiili Virpi (1995–2009)
Cooke John D. (1996–2008)
Pirrung Jörg (1997–2007)
Mengozzi Paolo (1998–2006)
Legal Hubert (2001–2007)
Trstenjak Verica (2004–2006)
Šváby Daniel (2004–2009)

Presidenten

Da Cruz Vilaça José Luis (1989–1995)
Saggio Antonio (1995–1998)
Vesterdorf Bo (1998–2007)

Griffier

Jung Hans (1989–2005)

C — Gerechtelijke statistieken van het Gerecht

Werkzaamheden van het Gerecht

1. Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2005–2009)

Aanhangig gemaakte zaken

2. Aard van de procedures (2005–2009)
3. Aard van het beroep (2005–2009)
4. Onderwerp van het beroep (2005–2009)

Afgedane zaken

5. Aard van de procedures (2005–2009)
6. Onderwerp van het beroep (2009)
7. Onderwerp van het beroep (2005–2009) (arresten en beschikkingen)
8. Rechtsprekende formatie (2005–2009)
9. Procesduur in maanden (2005–2009) (arresten en beschikkingen)

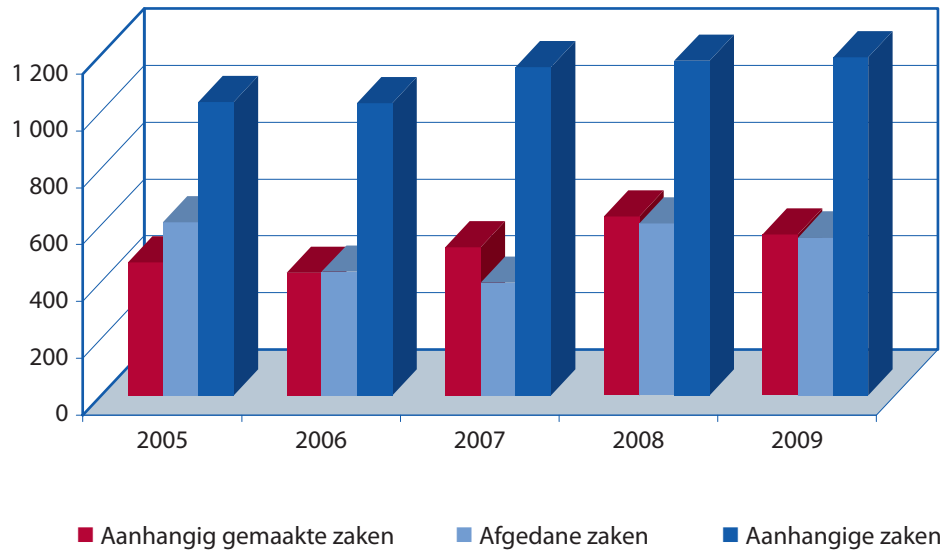
Op 31 december aanhangige zaken

10. Aard van de procedures (2005–2009)
11. Onderwerp van het beroep (2005–2009)
12. Rechtsprekende formatie (2005–2009)

Diversen

13. Korte gedingen (2005–2009)
14. Versnelde procedures (2005–2009)
15. Beslissingen van het Gerecht waartegen bij het Hof van Justitie hogere voorziening is ingesteld (1989–2009)
16. Verdeling van de bij het Hof van Justitie ingestelde hogere voorzieningen volgens de aard van de procedure (2005–2009)
17. Uitspraken van het Hof van Justitie in hogere voorziening (2009) (arresten en beschikkingen)
18. Uitspraken van het Hof van Justitie in hogere voorziening (2005–2009) (arresten en beschikkingen)
19. Algemene ontwikkeling (1989–2009) (aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken)

1. *Werkzaamheden van het Gerecht — Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2005–2009)*¹

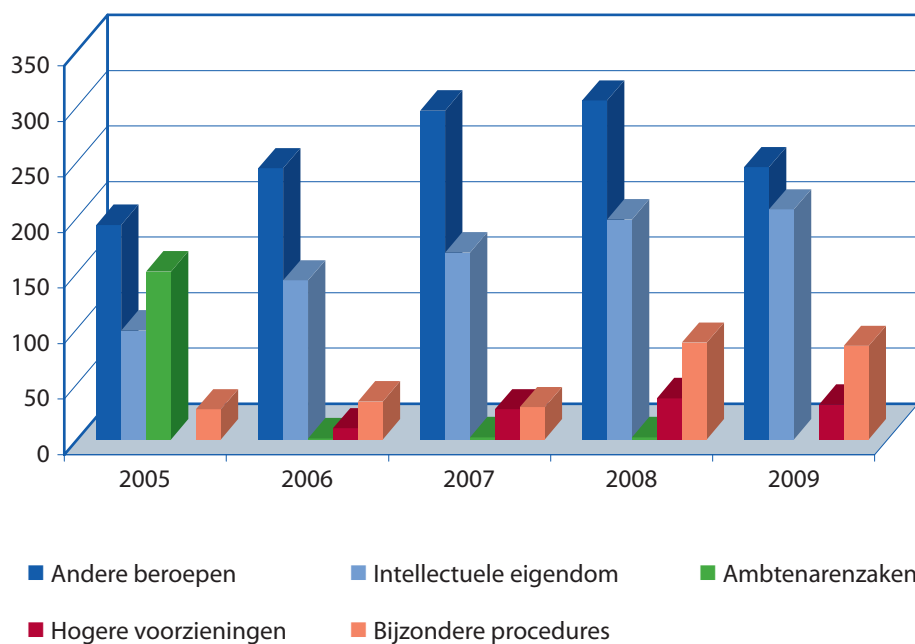

	2005	2006	2007	2008	2009
Aanhangig gemaakte zaken	469	432	522	629	568
Afgedane zaken	610	436	397	605	555
Aanhangige zaken	1 033	1 029	1 154	1 178	1 191

¹ Tenzij anders is vermeld, omvatten deze tabel en de tabellen op de volgende bladzijden mede de bijzondere procedures.

Als „bijzondere procedures” worden beschouwd: verzet tegen een arrest (art. 41 Statuut; art. 122 Reglement procesvoering Gerecht), derdenverzet (art. 42 Statuut; art. 123 Reglement procesvoering Gerecht), herziening van een arrest (art. 44 Statuut; art. 125 Reglement procesvoering Gerecht), uitlegging van een arrest (art. 43 Statuut; art. 129 Reglement procesvoering Gerecht), begroting van de kosten (art. 92 Reglement procesvoering Gerecht), rechtsbijstand (art. 96 Reglement procesvoering Gerecht) en rectificatie van een arrest (art. 84 Reglement procesvoering Gerecht).

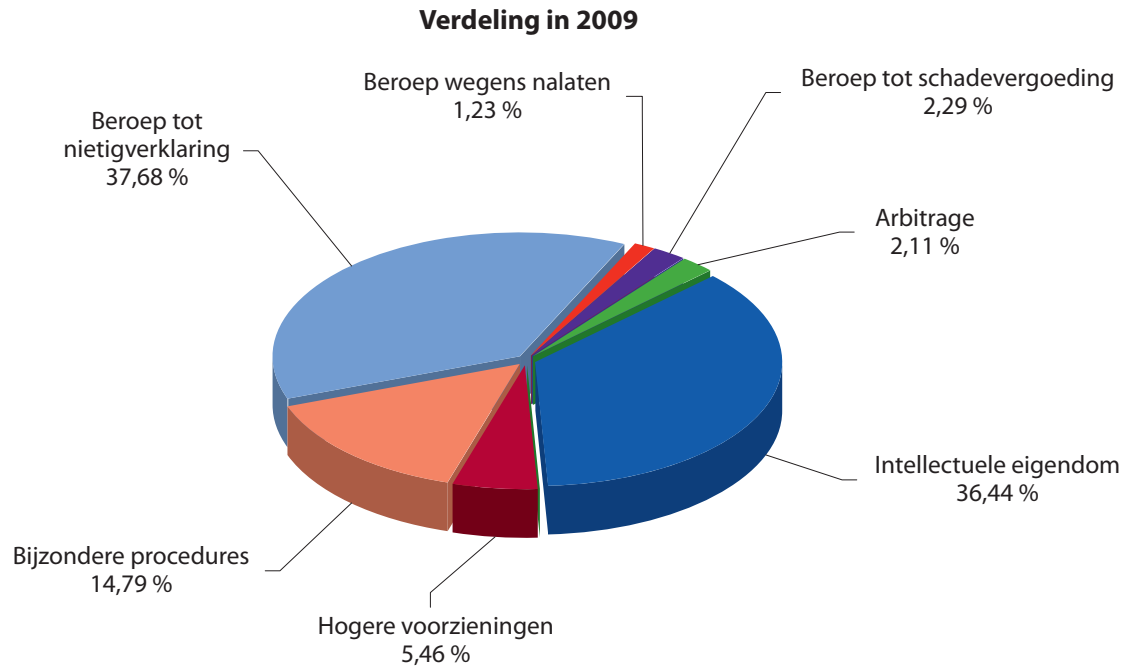
2. *Aanhangig gemaakte zaken — Aard van de procedures* (2005–2009)¹

	2005	2006	2007	2008	2009
Andere beroepen	193	244	296	305	246
Intellectuele eigendom	98	143	168	198	207
Ambtenarenzaken	151	1	2	2	
Hogere voorzieningen		10	27	37	31
Bijzondere procedures	27	34	29	87	84
Totaal	469	432	522	629	568

¹ In deze tabel en in de tabellen op de volgende bladzijden omvatten de „andere beroepen” alle rechtstreekse beroepen behalve de beroepen van ambtenaren en personeelsleden van de Europese Unie en de beroepen inzake intellectuele eigendom.

3. Aanhangig gemaakte zaken — Aard van het beroep (2005–2009)

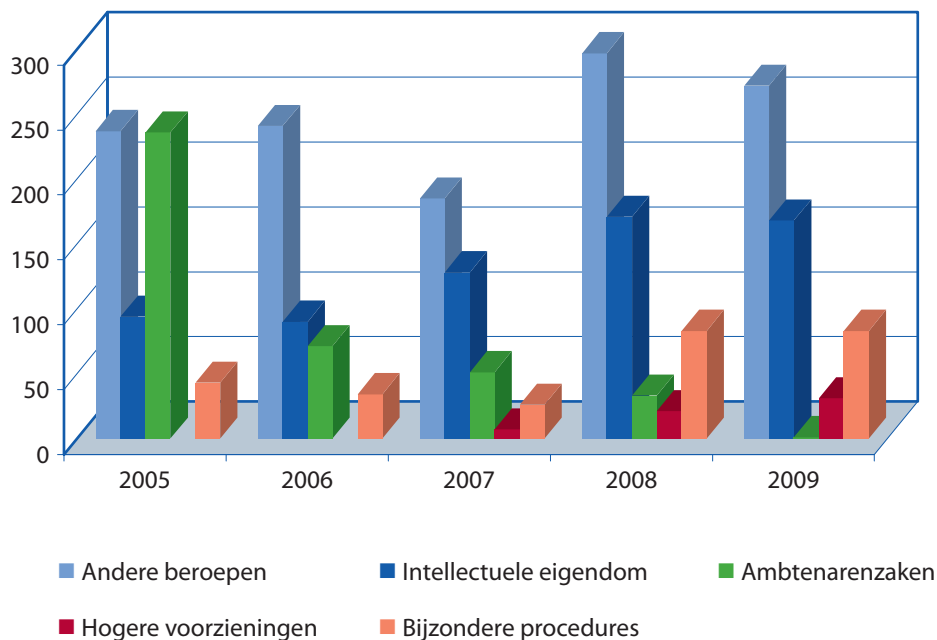
	2005	2006	2007	2008	2009
Beroep tot nietigverklaring	160	223	249	269	214
Beroep wegens nalaten	9	4	12	9	7
Beroep tot schadevergoeding	16	8	27	15	13
Arbitrage	8	9	8	12	12
Intellectuele eigendom	98	143	168	198	207
Ambtenarenzaken	151	1	2	2	
Hogere voorzieningen		10	27	37	31
Bijzondere procedures	27	34	29	87	84
Totaal	469	432	522	629	568

4. *Aanhangig gemaakte zaken — Onderwerp van het beroep (2005–2009)*

	2005	2006	2007	2008	2009
Arbitrage	2	3	1	12	12
Begroting van de Gemeenschappen			2		1
Buitenlands en veiligheidsbeleid		5	12	6	7
Cultuur		3	1	2	1
Douane-unie	2		4	1	5
Economisch en monetair beleid	1	2			
Eigen middelen van de Gemeenschappen	2				
Energie		1			2
Externe betrekkingen	2	2	1	2	5
Fiscale bepalingen		1	2		
Gemeenschappelijk douanetarief		2	1		
Handelspolitiek	5	18	9	10	8
Harmonisatie van wetgevingen			1		
Institutioneel recht	28	15	28	43	47
Intellectuele eigendom	98	145	168	198	207
Justitie en binnenlandse zaken	1		3	3	2
Landbouw	21	18	34	14	18
Mededinging	40	81	62	71	39
Milieu en consumenten	18	21	41	14	7
Ondernemingsrecht	12	11	10	30	23
Onderzoek, voorlichting, onderwijs, statistieken	9	5	10	1	6
Regionale politiek	12	16	18	7	6
Sociale politiek	9	3	5	3	2
Steunmaatregelen van de staten	25	28	37	55	46
Toetreding van nieuwe staten					1
Vervoer		1	4	1	
Visserij	2		5	23	1
Vrij verkeer van goederen			1	1	1
Vrij verkeer van personen	2	4	4	1	1
Vrij verrichten van diensten		1		3	4
Vrijheid van vestiging				1	
Totaal EG-Verdrag/VWEU¹	291	386	464	502	452
Totaal EGKS-Verdrag				1	
Totaal EGA-Verdrag		1			
Ambtenarenstatuut	151	11	29	39	32
Bijzondere procedures	27	34	29	87	84
TOTAAL-GENERAAL	469	432	522	629	568

¹ Bij de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon op 1 december 2009 is het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap vervangen door het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU).

5. Afgedane zaken — Aard van de procedures (2005–2009)

	2005	2006	2007	2008	2009
Andere beroepen	237	241	185	297	272
Intellectuele eigendom	94	90	128	171	168
Ambtenarenzaken	236	71	51	33	1
Hogere voorzieningen			7	21	31
Bijzondere procedures	43	34	26	83	83
Totaal	610	436	397	605	555

6. Afgedane zaken — Onderwerp van het beroep (2009)

	Arresten	Beschikkingen	Totaal
Arbitrage	2	3	5
Buitenlands en veiligheidsbeleid	6	2	8
Cultuur	1	1	2
Douane-unie	10		10
Energie	1		1
Handelspolitiek	6		6
Institutioneel recht	3	24	27
Intellectuele eigendom	127	42	169
Justitie en binnenlandse zaken		3	3
Landbouw	15	23	38
Mededinging	21	10	31
Milieu en consumenten	10	12	22
Ondernemingsrecht	4	8	12
Onderzoek, voorlichting, onderwijs, statistieken	3	1	4
Regionale politiek	1	2	3
Sociale politiek	3	3	6
Steunmaatregelen van de staten	56	14	70
Toetreding van nieuwe staten		1	1
Visserij	1	16	17
Vrij verkeer van goederen		1	1
Vrij verkeer van personen		1	1
Vrij verrichten van diensten		2	2
Totaal EG-Verdrag/VWEU¹	270	169	439
Totaal EGA-Verdrag		1	1
Ambtenarenstatuut	21	11	32
Bijzondere procedures	1	82	83
TOTAAL-GENERAAL	292	263	555

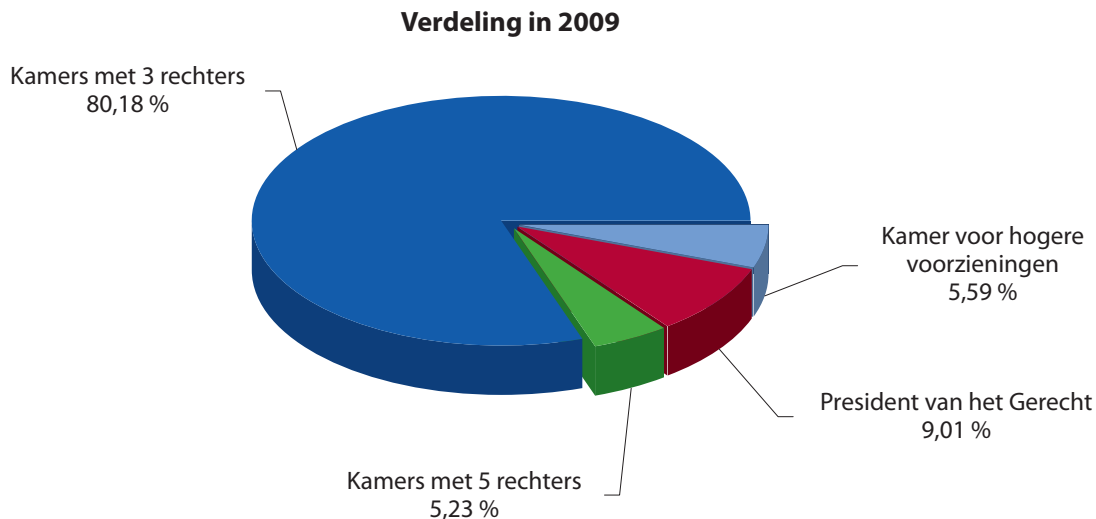
¹ Bij de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon op 1 december 2009 is het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap vervangen door het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU).

7. *Afgedane zaken — Onderwerp van het beroep (2005–2009)* (arresten en beschikkingen)

	2005	2006	2007	2008	2009
Arbitrage	1		1	3	5
Associatie van landen en gebieden overzee	4	2			
Begroting van de Gemeenschappen			1		
Buitenlands en veiligheidsbeleid	5	4	3	6	8
Cultuur				2	2
Douane-unie	7	2	2	3	10
Economisch en monetair beleid		1	1	1	
Eigen middelen van de Gemeenschappen		2			
Energie		3	1		1
Externe betrekkingen	11	5	4	2	
Fiscale bepalingen		1		2	
Gemeenschappelijk douanetarief			1	3	
Handelspolitiek	7	13	4	12	6
Harmonisatie van wetgevingen			1	1	
Institutioneel recht	35	14	17	36	27
Intellectuele eigendom	94	91	129	171	169
Justitie en binnenlandse zaken	1		2	1	3
Landbouw	34	25	11	38	38
Mededinging	35	42	38	31	31
Milieu en consumenten	19	19	15	28	22
Ondernemingsrecht	6	6	6	24	12
Onderzoek, voorlichting, onderwijs, statistieken	1	3	10	10	4
Regionale politiek	4	7	6	42	3
Sociale politiek	6	5	3	3	6
Steunmaatregelen van de staten	53	54	36	37	70
Toetreding van nieuwe staten		1			1
Vervoer	1	2	1	3	
Visserij	2	24	4	4	17
Vrij verkeer van goederen	1			2	1
Vrij verkeer van personen	1	4	4	2	1
Vrij verrichten van diensten			1		2
Vrijheid van vestiging	1			1	
Totaal EG-Verdrag/VWEU¹	329	330	302	468	439
Totaal EGKS-Verdrag	1	1	10		
Totaal EGA-Verdrag	1		1		1
Ambtenarenstatuut	236	71	58	54	32
Bijzondere procedures	43	34	26	83	83
TOTAAL-GENERAAL	610	436	397	605	555

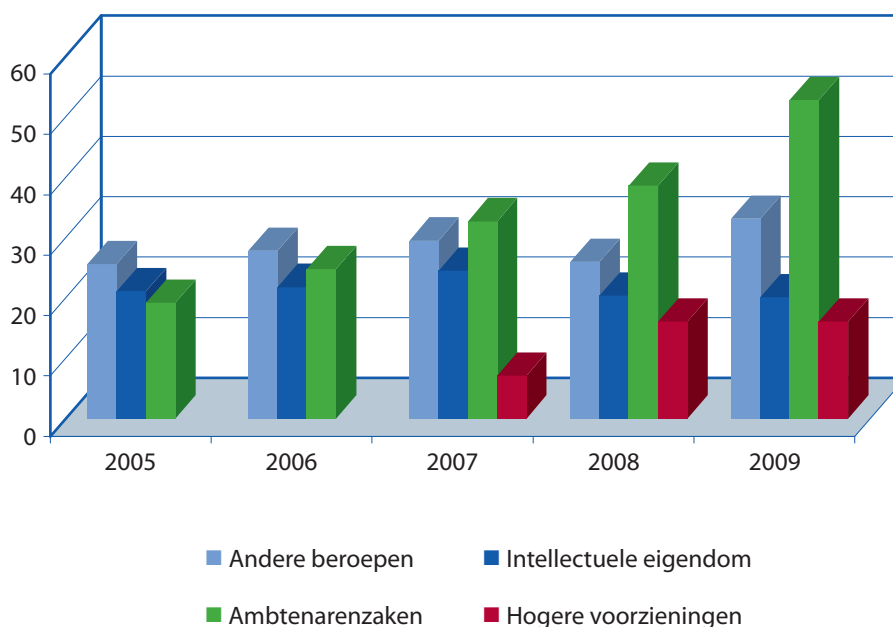
¹ Bij de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon op 1 december 2009 is het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap vervangen door het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU).

8. Afgedane zaken — Rechtsprekende formatie (2005–2009)

	2005			2006			2007			2008			2009		
	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal
Grote kamer	6		6				2		2						
Kamer voor hogere voorzieningen							3	4	7	16	10	26	20	11	31
President van het Gerecht		25	25		19	19		16	16		52	52		50	50
Kamers met 5 rechters	28	34	62	22	33	55	44	8	52	15	2	17	27	2	29
Kamers met 3 rechters	181	329	510	198	157	355	196	122	318	228	282	510	245	200	445
Alleensprekend rechter	7		7	7		7	2		2						
Totaal	222	388	610	227	209	436	247	150	397	259	346	605	292	263	555

9. *Afgedane zaken* — Procesduur in maanden (2005–2009)¹ (arresten en beschikkingen)

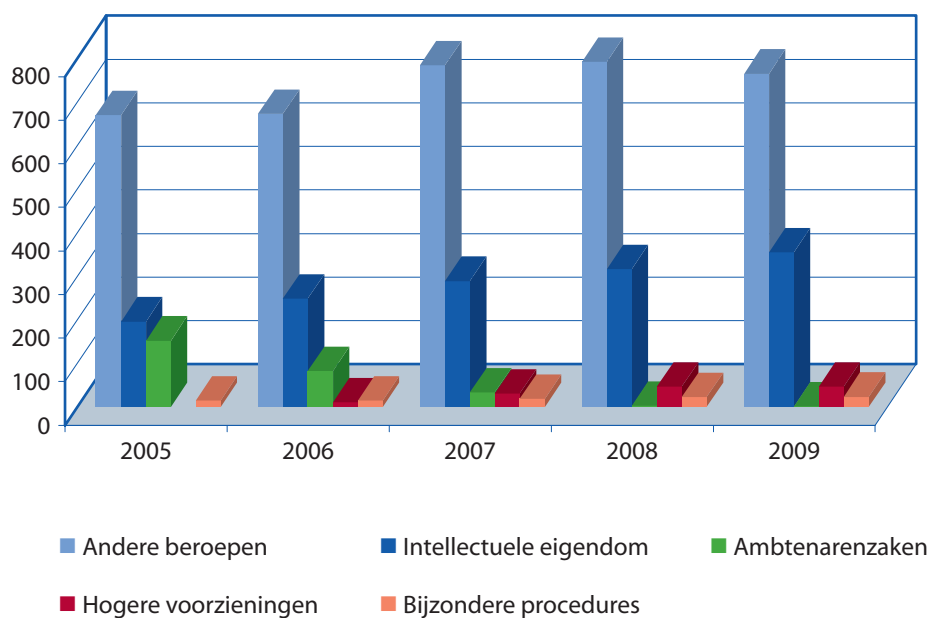

	2005	2006	2007	2008	2009
Andere beroepen	25,6	27,8	29,5	26,0	33,1
Intellectuele eigendom	21,1	21,8	24,5	20,4	20,1
Ambtenarenzaken	19,2	24,8	32,7	38,6	52,8
Hogere voorzieningen			7,1	16,1	16,1

¹ Bij de berekening van de gemiddelde procesduur is geen rekening gehouden met zaken waarin een tussenarrest is geweest, bijzondere procedures, zaken die door het Hof van Justitie zijn overgedragen na de wijziging van de bevoegdheidsverdeling tussen het Hof van Justitie en het Gerecht en zaken die door het Gerecht zijn overgedragen na de instelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken.

De procesduur is uitgedrukt in maanden en tiende delen van maanden.

10. Op 31 december aanhangige zaken — Aard van de procedures (2005–2009)

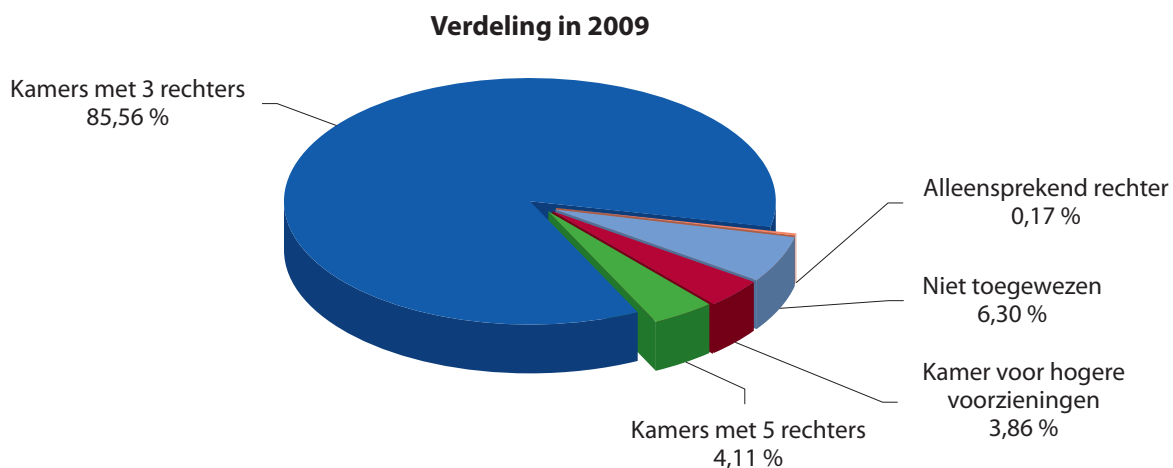
	2005	2006	2007	2008	2009
Andere beroepen	670	673	784	792	766
Intellectuele eigendom	196	249	289	316	355
Ambtenarenzaken	152	82	33	2	1
Hogere voorzieningen		10	30	46	46
Bijzondere procedures	15	15	18	22	23
Totaal	1 033	1 029	1 154	1 178	1 191

11. Op 31 december aanhangige zaken — Onderwerp van het beroep (2005–2009)

	2005	2006	2007	2008	2009
Arbitrage	1	3	3	12	20
Associatie van landen en gebieden overzee	2				
Begroting van de Gemeenschappen			1	1	2
Buitenlands en veiligheidsbeleid	8	9	18	18	17
Cultuur		3	4	4	3
Douane-unie	13	11	13	11	6
Economisch en monetair beleid	1	2	1		
Eigen middelen van de Gemeenschappen	2				
Energie	4	2	1	1	2
Externe betrekkingen	9	6	3	3	8
Fiscale bepalingen			2		
Gemeenschappelijk douanetarief	1	3	3		
Handelspolitiek	23	28	33	31	33
Harmonisatie van wetgevingen	1	1	1		
Institutioneel recht	42	43	54	61	81
Intellectuele eigendom	197	251	290	317	355
Justitie en binnenlandse zaken			1	3	2
Landbouw	82	74	97	73	53
Mededinging	134	173	197	236	244
Milieu en consumenten	43	44	70	56	40
Ondernemingsrecht	16	23	27	33	45
Onderzoek, voorlichting, onderwijs, statistieken	16	18	18	9	10
Regionale politiek	27	36	48	13	16
Sociale politiek	9	7	9	9	5
Steunmaatregelen van de staten	190	164	165	184	160
Toetreding van nieuwe staten	1				
Vervoer	2	1	4	2	2
Visserij	28	4	5	24	8
Vrij verkeer van goederen			1		
Vrij verkeer van personen	2	3	3	2	2
Vrij verrichten van diensten		1		3	5
Totaal EG-Verdrag/VWEU¹	854	910	1 072	1 106	1 119
Totaal EGKS-Verdrag	11	10		1	1
Totaal EGA-Verdrag	1	2	1	1	
Ambtenarenstatuut	152	92	63	48	48
Bijzondere procedures	15	15	18	22	23
TOTAAL-GENERAAL	1 033	1 029	1 154	1 178	1 191

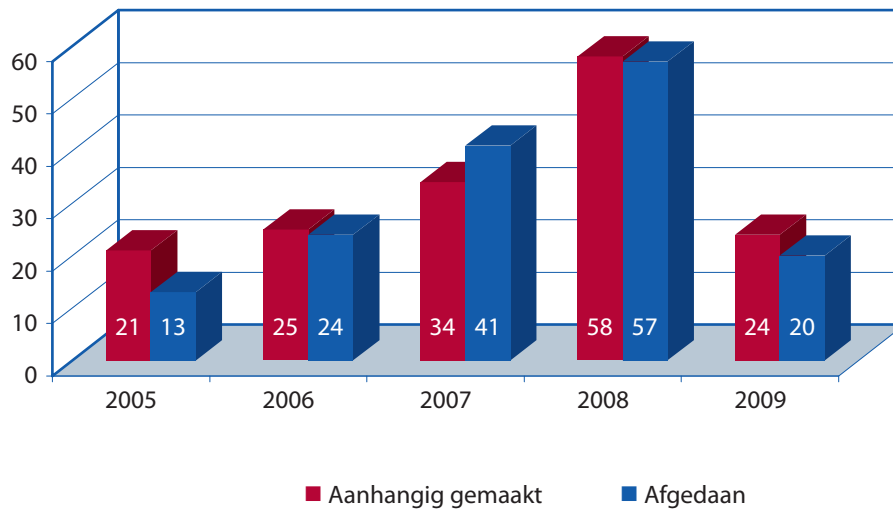
¹ Bij de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon op 1 december 2009 is het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap vervangen door het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU).

12. Op 31 december aanhangige zaken — Rechtsprekende formatie (2005–2009)

	2005	2006	2007	2008	2009
Grote kamer	1	2			
Kamer voor hogere voorzieningen		10	30	46	46
President van het Gerecht		1			
Kamers met 5 rechters	146	117	75	67	49
Kamers met 3 rechters	846	825	971	975	1 019
Alleensprekend rechter	4	2			2
Niet toegewezen	36	72	78	90	75
Totaal	1 033	1 029	1 154	1 178	1 191

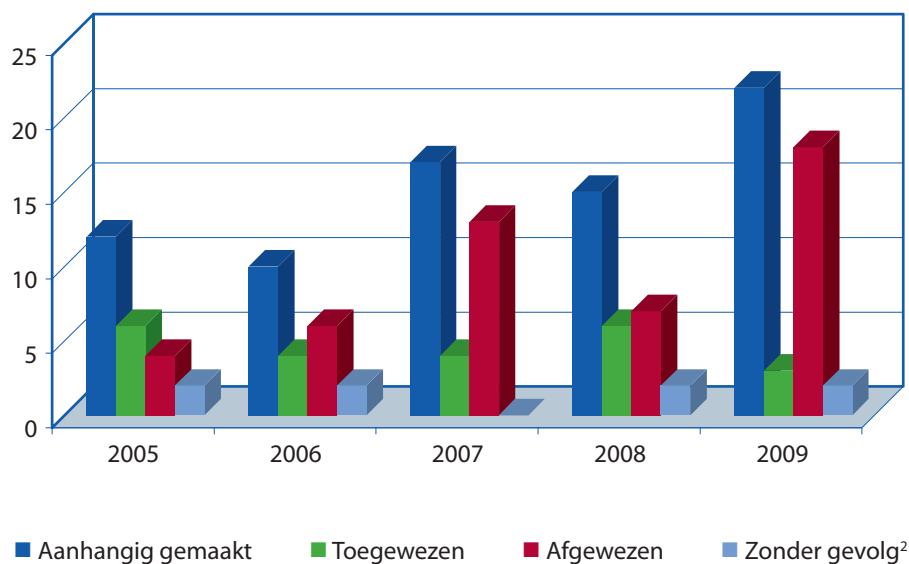
13. Diversen — Korte gedingen (2005–2009)

Verdeling in 2009

	Aanhangig gemaakte korte gedingen	Beslissingen in kort geding	Uitspraak		
			Afwijzing	Toewijzing	Doorhaling/ Afdoening zonder beslissing
Landbouw	1	1	1		
Steunmaatregelen van de staten	1	2	2		
Arbitrage	2	1	1		
Mededinging	5	6	4		2
Ondernemingsrecht	2	1	1		
Institutioneel recht	4	3	2		1
Milieu en consumenten	5	3	2	1	
Vrij verkeer van personen	1	1			1
Vrij verrichten van diensten	1	1	1		
Douane-unie	2	1	1		
Totaal	24	20	15	1	4

14. Diversen — Versnelde procedures (2005–2009)¹

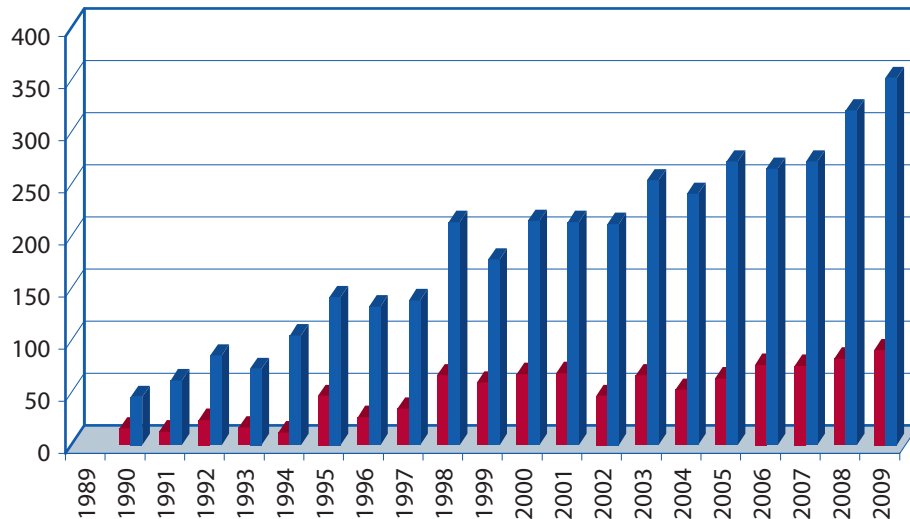

	2005				2006				2007				2008				2009			
	Aanhangig gemaakt	Uitspraak		Zonder gevolg ²	Aanhangig gemaakt	Uitspraak		Zonder gevolg ²	Aanhangig gemaakt	Uitspraak		Zonder gevolg ²	Aanhangig gemaakt	Uitspraak		Zonder gevolg ²	Aanhangig gemaakt	Uitspraak		Zonder gevolg ²
		Toegewezen	Afgewezen			Toegewezen	Afgewezen			Toegewezen	Afgewezen			Toegewezen	Afgewezen			Toegewezen	Afgewezen	
Landbouw	2				2	1	3						1				2		3	
Steunmaatregelen van de staten					1				1	2			1	1						
Arbitrage													1		1					
Mededinging	2	3	2		4	2	2		1	1			1	1			2		2	
Ondernemingsrecht	3	2	1	1					1				3	1	3		2		2	
Institutioneel recht	1		1						1	1			3	2	1		5		5	
Milieu en consumenten	2	1		1	3	1	1		7	1	7						2	1	1	
Vrij verrichten van diensten																	1	1		
Handelspolitiek									2	1			1				2		2	
Buitenlands en veiligheidsbeleid									3	2	1		4	4			5	1	2	1
Procedure																	1		1	
Onderzoek, voorlichting, onderwijs, statistieken									1	1										
Eigen middelen van de Gemeenschappen	2							2												
Ambtenarenstatuut													1					1		
Totaal	12	6	4	2	10	4	6	2	17	4	13	0	15	6	7	2	22	3	18	2

¹ Krachtens artikel 76 bis van het Reglement voor de procesvoering kan het Gerecht in een zaak uitspraak doen volgens een versnelde procedure. Deze bepaling is van kracht sedert 1 februari 2001.

² Tot de categorie „zonder gevolg” behoren de zaken waarin het verzoek is ingetrokken, afstand van instantie is gedaan of het beroep bij beschikking is afgedaan alvorens uitspraak is gedaan over het verzoek om versnelde behandeling.

15. Diversen — Beslissingen van het Gerecht waartegen bij het Hof van Justitie hogere voorziening is ingesteld (1989–2009)

■ Aantal beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld

■ Totaal aantal beslissingen waartegen hogere voorziening kon worden ingesteld¹

	Aantal beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Totaal aantal beslissingen waartegen hogere voorziening kon worden ingesteld ¹	Percentage beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld
1989			
1990	16	46	35 %
1991	13	62	21 %
1992	24	86	28 %
1993	17	73	23 %
1994	12	105	11 %
1995	47	142	33 %
1996	27	133	20 %
1997	35	139	25 %
1998	67	214	31 %
1999	60	178	34 %
2000	68	215	32 %
2001	69	214	32 %
2002	47	212	22 %
2003	67	254	26 %
2004	53	241	22 %
2005	64	272	24 %
2006	77	265	29 %
2007	76	272	28 %
2008	83	321	26 %
2009	91	352	26 %

¹ Totaal aantal beslissingen – arresten, beschikkingen inzake niet-ontvankelijkheid, in kort geding, tot afdoening zonder beslissing of tot afwijzing van interventie – waarvoor de termijn voor het instellen van hogere voorziening is verstreken of waartegen hogere voorziening is ingesteld.

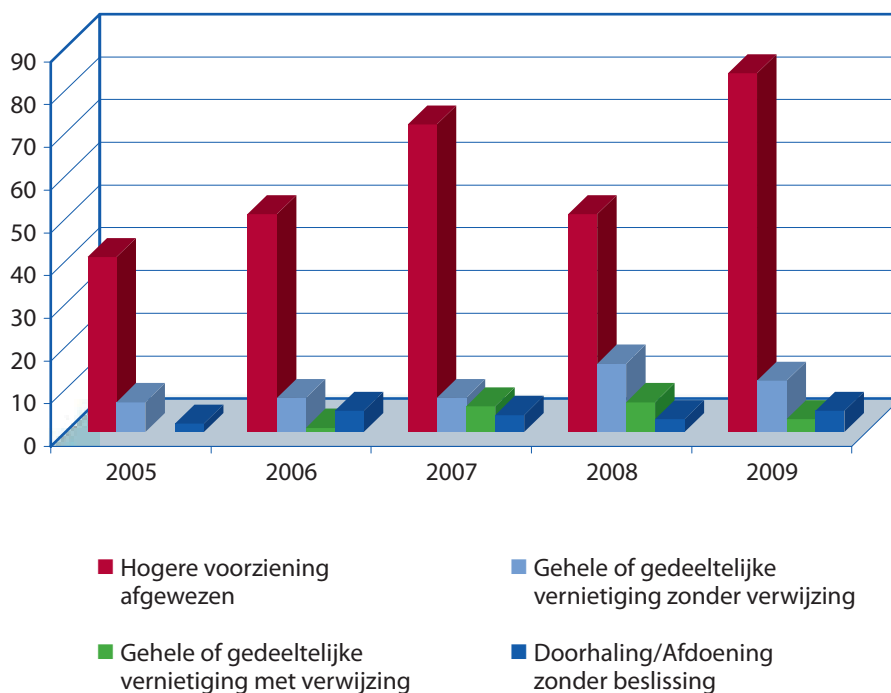
16. *Diversen* — Verdeling van de bij het Hof van Justitie ingestelde hogere voorzieningen volgens de aard van de procedure (2005–2009)

	2005			2006			2007			2008			2009		
	Hogere voorzieningen	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen
Andere beroepen	37	120	31 %	46	146	32 %	52	163	32 %	51	190	27 %	65	201	32 %
Intellectuele eigendom	16	71	23 %	18	59	31 %	14	63	22 %	23	100	23 %	25	148	17 %
Ambtenarenzaken	11	81	14 %	13	60	22 %	10	46	22 %	9	31	29 %	1	3	33 %
Totaal	64	272	24 %	77	265	29 %	76	272	28 %	83	321	26 %	91	352	26 %

17. Diversen — Uitspraken van het Hof van Justitie in hogere voorziening (2009) (arresten en beschikkingen)

	Hogere voorziening afgewezen	Gehele of gedeeltelijke vernietiging zonder verwijzing	Gehele of gedeeltelijke vernietiging met verwijzing	Doorhaling/ Afdoening zonder beslissing	Totaal
Steunmaatregelen van de staten	4		2		6
Mededinging	18	4	1		23
Ondernemingsrecht	1				1
Institutioneel recht	19	1			20
Milieu en consumenten	8			3	11
Vrij verkeer van goederen	2				2
Handelspolitiek	1	1			2
Buitenlands en veiligheidsbeleid		2		1	3
Regionale politiek	1	2			3
Beginnelsen van gemeenschapsrecht	1				1
Intellectuele eigendom	19	2		1	22
Externe betrekkingen	1				1
Eigen middelen van de Gemeenschappen	1				1
Ambtenarenstatuut	8				8
Totaal	84	12	3	5	104

18. Diversen — Uitspraken van het Hof van Justitie in hogere voorziening (2005–2009) (arresten en beschikkingen)

	2005	2006	2007	2008	2009
Hogere voorziening afgewezen	41	51	72	51	84
Gehele of gedeeltelijke vernietiging zonder verwijzing	7	8	8	16	12
Gehele of gedeeltelijke vernietiging met verwijzing		1	6	7	3
Doorhaling/Afdoening zonder beslissing	2	5	4	3	5
Totaal	50	65	90	77	104

19. Diversen — Algemene ontwikkeling (1989–2009)

Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken

	Aanhangig gemaakte zaken ¹	Afgedane zaken ²	Aanhangige zaken op 31 december van elk jaar
1989	169	1	168
1990	59	82	145
1991	95	67	173
1992	123	125	171
1993	596	106	661
1994	409	442	628
1995	253	265	616
1996	229	186	659
1997	644	186	1 117
1998	238	348	1 007
1999	384	659	732
2000	398	343	787
2001	345	340	792
2002	411	331	872
2003	466	339	999
2004	536	361	1 174
2005	469	610	1 033
2006	432	436	1 029
2007	522	397	1 154
2008	629	605	1 178
2009	568	555	1 191
Totaal	7 975	6 784	

¹ 1989: overdracht van 153 zaken door het Hof van Justitie naar het pas opgerichte Gerecht.

1993: overdracht van 451 zaken door het Hof van Justitie wegens de eerste uitbreiding van de bevoegdheden van het Gerecht.

1994: overdracht van 14 zaken door het Hof van Justitie wegens de tweede uitbreiding van de bevoegdheden van het Gerecht.

2004–2005: overdracht van 25 zaken door het Hof van Justitie wegens de derde uitbreiding van de bevoegdheden van het Gerecht.

² 2005–2006: overdracht van 118 zaken door het Gerecht naar het pas opgerichte Gerecht voor ambtenarenzaken.

Hoofdstuk III

Het Gerecht voor ambtenarenzaken

A — De werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken in 2009

door Paul Mahoney, president

1. Uit de gerechtelijke statistieken van het Gerecht voor ambtenarenzaken voor 2008 was gebleken dat het aantal beroepen dat op het gebied van Europese ambtenarengeschillen was ingesteld, voor het eerst sinds tien jaar duidelijk lager was dan het voorgaande jaar. Het aantal in 2009 ingestelde beroepen (113) geeft aan dat het in het vorige jaar vastgestelde verschijnsel niet slechts eenmalig was. De ommekeer van de tendens van toename van het aantal ambtenarengeschillen lijkt te worden bevestigd. Evenals vorig jaar, kan men stellen dat de regel dat elke in het ongelijk gestelde partij wordt verwezen in de kosten, die met het Reglement voor de procesvoering op 1 november 2007 in werking is getreden, een rol kan hebben gespeeld bij de vastgestelde ontwikkeling.

Dit jaar is het aantal afgedane zaken duidelijk hoger dan in de voorgaande twee jaren. Dit is grotendeels toe te schrijven aan het feit dat het Gerecht voor ambtenarenzaken na het arrest van het Hof van 22 december 2008, *Centeno Mediavilla e.a./Commissie* (C-443/07 P), 32 zaken heeft kunnen afdoen die een samenhang vertoonden met deze „pilotzaak”. Op dit moment zijn echter nog 18 met deze zaak verband houdende zaken aanhangig.

Daar het verschil tussen het aantal afgedane zaken (155) en het aantal ingestelde beroepen (113) in 2009 voor het eerst sinds de instelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken zeer positief was, is het aantal bij het Gerecht aanhangige zaken duidelijk verbeterd. Het bedraagt nu niet meer dan 175, terwijl het eind 2008 217 was.

De gemiddelde procesduur is 15,1 maand, dat wil zeggen een duidelijke vermindering ten opzichte van de procesduur van het vorige jaar, die 17 maanden bedroeg.

Ofschoon het Gerecht voor ambtenarenzaken natuurlijk verheugd is over deze bevredigende gerechtelijke statistieken, moet niettemin worden gewezen op de uitzonderlijke omstandigheden die deze cijfers mogelijk maakten en moet met name worden opgemerkt dat, ook al is het verschil tussen de afgedane en de ingestelde beroepen in 2009 zeer positief, dit grotendeels verband houdt met de gevolgen van het voormelde arrest *Centeno Mediavilla e.a./Commissie*. In dit opzicht zijn de cijfers van 2007 en 2008, waaruit bleek dat het aantal afgedane en ingestelde beroepen in evenwicht was, zeker veelzeggender voor de daadwerkelijke rechtsprekende capaciteiten van het Gerecht voor ambtenarenzaken.

2. In de loop van dit jaar heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken zijn inspanningen voortgezet om tegemoet te komen aan het verzoek van de wetgever om in elke stand van de procedure een minnelijke regeling van het geschil te vergemakkelijken. Niettemin konden slechts twee zaken worden afgedaan na een minnelijke regeling op initiatief van de rechtsprekende formatie. Het Gerecht voor ambtenarenzaken is van mening dat dit onbevredigende aantal grotendeels moet worden toegeschreven aan een dikwijls gereserveerde houding van de partijen, en met name van de instellingen, terwijl de zaak zich in veel gevallen voor een minnelijke regeling leende en de kans om tot een dergelijke regeling te komen reëel was. In bepaalde zaken is bij de rechtsprekende formaties de indruk ontstaan dat de instellingen alleen bereid waren om een minnelijke regeling te treffen indien zij ervan overtuigd waren een fout te hebben gemaakt. Andere, niet strikt juridische factoren, zoals de billijkheid, kunnen echter in aanmerking worden genomen om het treffen van een minnelijke regeling te rechtvaardigen.

3. Tegen 31 beslissingen van het Gerecht voor ambtenarenzaken is hogere voorziening ingesteld bij het Gerecht van de Europese Unie, hetgeen neerkomt op 32,98 % van de door het Gerecht voor ambtenarenzaken gegeven beslissingen waartegen hogere voorziening kan worden ingesteld en 32,29 % van het totale aantal afgedane zaken, afgezien van het geval van eenzijdige afstand van instantie door een der partijen.¹ 10 beslissingen van het Gerecht voor ambtenarenzaken zijn door het Gerecht van de Europese Unie vernietigd.

4. Wat de samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken betreft, werd het jaar 2009 gekenmerkt door de komst van een nieuwe rechter, mevrouw M.-I. Rofes i Pujol, na het aftreden van de president van de Tweede kamer, de heer H. Kanninen, wegens zijn benoeming tot rechter in het Gerecht van de Europese Unie. Op 7 oktober 2009 is de heer H. Tagaras gekozen tot president van de Tweede kamer.

5. Op 7 oktober 2009 heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken eveneens besloten om zijn criteria voor de toewijzing van de zaken aan de kamers te wijzigen, in de zin van een despecialisatie van die kamers.

6. Hieronder zal eerst worden ingegaan op de meest opmerkelijke beslissingen van het Gerecht voor ambtenarenzaken op het gebied van de procedure, de zaak ten gronde, de vraag van de kosten en, ten slotte, de procedure in kort geding. Aangezien er geen belangrijke nieuwe ontwikkeling op het gebied van de rechtsbijstand was, is de rubriek die traditioneel aan die kwestie is gewijd dit jaar geschrapt.

I. Procedurele kwesties

Bevoegdheid van het Gerecht voor ambtenarenzaken

In de zaak *Labate/Commissie* (beschikking van 29 september 2009, F-64/09) hield het Gerecht voor ambtenarenzaken zich bezig met een beroep wegens nalaten, ingesteld op basis van artikel 232 EG door een persoon „bedoeld in het Statuut” van de ambtenaren van de Europese Gemeenschappen (hierna: „Statuut”) in de zin van artikel 91 van dat Statuut, die niet een geschil had met de Commissie als instelling, maar met het gezag dat binnen die instelling tot aanstelling bevoegd was, dat wil zeggen met de instelling als werkgever. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft geoordeeld dat de vraag of verzoekster in dit geding ontvankelijk was om op basis van artikel 232 EG een beroep wegens nalaten in te stellen, slechts beantwoord kon worden door de rechter die bevoegd is om zich uit te spreken over door particulieren ingestelde beroepen wegens nalaten, dat wil zeggen het Gerecht van eerste aanleg. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft de zaak derhalve op basis van artikel 8, lid 2, van de bijlage bij het Statuut van het Hof van Justitie naar laatstgenoemd Gerecht verwezen.

Afdoening zonder beslissing

In de zaak *Chassagne/Commissie* (beschikking van 18 november 2009, F-11/05 RENV) werd het Gerecht voor ambtenarenzaken geconfronteerd met de situatie waarin een verzoeker, ofschoon

¹ De verhouding tussen de beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld en de afgedane zaken, afgezien van eenzijdige afstand door één der partijen, kan veelzeggender worden geacht voor het „percentage betwistingen” van beslissingen van het Gerecht voor ambtenarenzaken dan de verhouding tussen beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld en de voor hogere voorziening vatbare beslissingen, gezien het feit dat elk jaar een aantal zaken wordt afgedaan door een minnelijke regeling.

hij niet formeel afstand van instantie had gedaan in de zin van artikel 74 van het Reglement voor de procesvoering, duidelijk zijn bedoeling kenbaar had gemaakt om zijn vorderingen niet te handhaven. Nadat het Gerecht voor ambtenarenzaken partijen had gehoord heeft het geoordeeld dat het, in het belang van een goede rechtsbedeling en gelet op het voortdurend uitblijven van actie door verzoeker, overeenkomstig artikel 75 van het Reglement voor de procesvoering ambtshalve diende vast te stellen dat het beroep zonder voorwerp was geraakt en dat er niet op behoefde te worden beslist.²

Voorwaarden voor ontvankelijkheid

1. Begrip bezwarend besluit

In de gevoegde zaken *Violetti e.a. en Schmit/Commissie* (arrest van 28 april 2009, F-5/05 en F-7/05*, waartegen hogere voorziening is ingesteld bij het Gerecht van de Europese Unie)³ heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken de vraag of het besluit waarbij de directeur van het Europees Bureau voor Fraudebestrijding (OLAF) informatie, verkregen bij interne onderzoeken naar feiten die mogelijk tot strafvervolgung van een ambtenaar konden leiden, aan de nationale gerechtelijke instanties heeft gegeven, een voor die ambtenaar bezwarend besluit vormde in de zin van artikel 90 bis van het Statuut, bevestigend beantwoord. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft namelijk onder meer vastgesteld dat een dergelijk besluit niet kan worden aangemerkt als een voorlopig of voorbereidend besluit, omdat anders elke draagwijdte wordt ontnomen aan de bepaling in artikel 90 bis, tweede volzin, van het Statuut dat elke in het Statuut bedoelde persoon, bij de directeur van OLAF een klacht in de zin van artikel 90, lid 2, van het Statuut kan indienen tegen een besluit van het Bureau dat in het kader van een onderzoek van het Bureau is genomen en waardoor hij zich bezwaard acht. Voorts heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat moeilijk is voor te stellen dat een dergelijk besluit niet de hoedanigheid heeft van bezwarend besluit in de zin van artikel 90 bis van het Statuut, terwijl de wetgever het zelf nodig heeft geacht om de interne onderzoeken van OLAF te omlijsten met strikte procedurele waarborgen en, met name, om de belangrijkste besluiten die OLAF in het kader van die onderzoeken neemt te onderwerpen aan de eerbiediging van het fundamentele beginsel van de rechten van verdediging, waaronder met name het recht om te worden gehoord.

2. Termijnen

In het arrest van 6 mei 2009, *Sergio e.a./Commissie* (F-137/07), is gepreciseerd dat wanneer duidelijk blijkt dat een advocaat in naam van een ambtenaar of functionaris een klacht heeft ingediend, de administratie ervan mag uitgaan dat hij de adressaat wordt van het besluit dat in antwoord op die klacht worden genomen. Ontvangt de administratie vóór de kennisgeving van haar antwoord geen aanwijzingen in tegengestelde zin, dan staat deze aan de advocaat gezonden kennisgeving gelijk aan de kennisgeving aan de ambtenaar of functionaris die hij vertegenwoordigt, zodat de in artikel 91, lid 2, van het Statuut voorziene beroepstermijn van drie maanden begint te lopen.

In de beschikking van 8 juli 2009, *Sevenier/Commissie* (F-62/08, waartegen hogere voorziening bij het Gerecht van de Europese Unie is ingesteld), is er met betrekking tot de berekening van de termijnen van de precontentieuze procedure aan herinnerd dat bij gebreke van specifieke regels voor de termijnen bedoeld in artikel 90 van het Statuut zelf, moet worden verwezen naar verordening

² Zie, in diezelfde zin, beschikking van 22 oktober 2009, *Aayhan/Parlement* (F-10/08).

³ De van een sterretje voorziene arresten zijn vertaald in alle officiële talen van de Europese Unie, met uitzondering van het Iers.

(EEG, Euratom) nr. 1182/71 van de Raad van 3 juni 1971 houdende vaststelling van de regels die van toepassing zijn op termijnen, data en aanvangs- en vervaltijden (PB L 124, blz. 1).

Voorts is in die beschikking gepreciseerd dat artikel 91, lid 3, tweede streepje, van het Statuut, bepalende dat „wanneer een uitdrukkelijk besluit tot afwijzing van een klacht is afgekomen na het stilzwijgende besluit tot afwijzing, doch binnen de termijn voor het instellen van beroep, de beroepstermijn opnieuw ingaat”, niet kan worden toegepast in het stadium van het verzoek en vóór de indiening van de klacht. Deze specifieke bepaling, die de berekeningswijzen van de beroepstermijnen betreft, moet namelijk letterlijk en eng worden uitgelegd. Dit betekent dat de uitdrukkelijke afwijzing van een verzoek na de totstandkoming van een stilzwijgend besluit tot afwijzing van datzelfde verzoek, als louter bevestigende handeling de betrokken ambtenaar niet de mogelijkheid kan bieden om de precontentieuze procedure voort te zetten door hem een nieuwe termijn voor de indiening van een klacht te geven.

3. *Wezenlijk nieuw feit*

In de beschikking van 11 juni 2009, *Ketselidou/Commissie* (F-81/08), is geoordeeld dat de vaststelling, bij een arrest van een gemeenschapsrechter, dat een administratief besluit van algemene strekking in strijd was met het Statuut, voor ambtenaren die niet tijdig gebruik hebben gemaakt van de hun door het Statuut geboden beroepsmogelijkheden, geen nieuw feit vormt dat de indiening rechtvaardigt van een verzoek om heroverweging van de individuele besluiten die het TABG jegens hen heeft genomen. Met deze rechtspraak heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken zich aangesloten bij de vaste rechtspraak van het Hof van Justitie en het Gerecht van eerste aanleg.

II. **Ten gronde**

Algemene beginselen

1. *Onbevoegdheid van degene die de handeling heeft verricht*

In het arrest van 30 november 2009, *Wenig/Commissie* (F-80/08*), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken gepreciseerd dat de eerbiediging van het rechtszekerheidsbeginsel verlangt dat, ook al is dit niet uitdrukkelijk neergelegd in een schriftelijke bepaling, de besluiten betreffende de uitoefening van de bevoegdheden die door het Statuut zijn verleend aan het TABG en door de Regeling welke van toepassing is op de andere personeelsleden van de Europese Gemeenschappen (hierna: „RAP”) aan het tot het aangaan van overeenkomsten bevoegd gezag (hierna: „TAVOBG”), voldoende bekend worden gemaakt volgens door de administratie te bepalen modaliteiten en vormen. Is een dergelijk besluit onvoldoende bekendgemaakt, dan kan het niet worden tegengeworpen aan de ambtenaar die de adreessaat is van een individueel besluit dat op basis daarvan is genomen. Het middel ontleend aan de onbevoegdheid van degene die het bestreden individuele besluit had vastgesteld slaagde derhalve en het bestreden besluit werd nietig verklaard.

2. *Mogelijkheid van een beroep op richtlijnen*

In het arrest van 30 april 2009, *Aayhan e.a./Parlement* (F-65/07*), en dat van 4 juni 2009, *Adjemian e.a./Commissie* (F-134/07 en F-8/08), waartegen hogere voorziening bij het Gerecht van de Europese Unie is ingesteld, heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat richtlijnen, die tot de lidstaten en niet tot de instellingen zijn gericht, de instellingen als zodanig geen verplichtingen kunnen opleggen in hun betrekkingen met het personeel. Deze overweging kan evenwel niet elk beroep op een richtlijn in de relaties tussen de instellingen en hun ambtenaren of functionarissen

uitsluiten. In de eerste plaats kunnen de bepalingen van een richtlijn een instelling indirect verplichtingen opleggen, indien zij de uitdrukking vormen van een algemeen rechtsbeginsel dat zij als zodanig moet toepassen. In dit verband heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken met name opgemerkt dat ook al wordt de vaste dienstbetrekking opgevat als een essentieel onderdeel van de werknemersbescherming, deze geen algemeen rechtsbeginsel vormt aan de hand waarvan de wettigheid van een handeling van een instelling kan worden beoordeeld. In de tweede plaats kan een richtlijn een instelling eveneens binden wanneer zij in het kader van haar organisatieautonomie en binnen de grenzen van het Statuut, uitvoering heeft willen geven aan een bijzondere in een richtlijn genoemde verplichting of ook wanneer een interne algemene toepassingshandeling zelf uitdrukkelijk verwijst naar maatregelen die de gemeenschapswetgever krachtens de Verdragen heeft vastgesteld (zie daarvoor artikel 1 sexies, lid 2, van het Statuut dat bepaalt dat de ambtenaren „recht [hebben] op arbeidsomstandigheden die voldoen aan passende veiligheids- en gezondheidsnormen die ten minste gelijkwaardig zijn met de minimumvoorschriften die gelden op grond van maatregelen die krachtens de Verdragen op deze gebieden zijn vastgesteld”). In de derde plaats moeten de instellingen op grond van de krachtens artikel 10, tweede alinea, EG op hen rustende verplichting tot loyale samenwerking, teneinde een uitlegging te garanderen die in overeenstemming is met het gemeenschapsrecht, in hun hoedanigheid van werkgever zo veel mogelijk rekening houden met de wettelijke bepalingen die op communautair niveau zijn vastgesteld.

3. *Beperkingen van de discretionaire bevoegdheid van de administratie*

Ofschoon het Gerecht voor ambtenarenzaken ervoor waakt om zijn analyse niet in de plaats te stellen van die van de administratie, met name op gebieden waarop deze op grond van de regeling over een ruime beoordelingsmarge beschikt, heeft het niettemin besluiten die een kennelijke beoordelingsfout bevatten moeten afkeuren. Om die reden heeft het een ontslagbesluit (arrest van 7 juli 2009, *Bernard/Europol*, F-54/08) en een weigering van bevordering (arrest van 17 februari 2009, *Stols/Raad*, F-51/08, waartegen hogere voorziening bij het Gerecht van de Europese Unie is ingesteld) nietig verklaard. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft er eveneens aan herinnerd dat wanneer de administratie besluit om interne regels voor de uitoefening van haar beoordelingsvrijheid te stellen, dergelijke regels bindend zijn en de rechter de bevoegdheid geven om zijn toezicht te intensiveren (zie met betrekking tot de „beoordelingsnormen” die de beoordelaars van een instelling in acht moeten nemen: arrest van 17 februari 2009, *Liotti/Commissie*, F-38/08, waartegen hogere voorziening is ingesteld bij het Gerecht van de Europese Unie). In elk geval moet de administratie algemene rechtsbeginselen in acht nemen (zie voor een beoordeling die in strijd wordt geacht met het beginsel van gelijke behandeling: arrest van 11 februari 2009, *Schönberger/Parlement*, F-7/08).

4. *Uitlegging van het gemeenschapsrecht*

In het arrest van 29 september 2009, *O/Commissie* (F-69/07 en F-60/08*), diende het Gerecht voor ambtenarenzaken zich uit te spreken over de wettigheid van het besluit waarbij de Commissie jegens de verzoekende partij een medisch voorbehoud had gemaakt, zoals voorzien in artikel 100, eerste alinea, RAP⁴. Na eraan te hebben herinnerd dat voor de uitlegging van een gemeenschapsrechtelijke bepaling niet alleen rekening moet worden gehouden met de bewoordingen ervan, maar eveneens met de context en met de doelstellingen van de regeling waarvan zij deel uitmaakt alsmede met alle gemeenschapsrechtelijke bepalingen, heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken

⁴ Dit artikel bepaalt dat wanneer uit het medisch onderzoek dat aan de aanstelling van de arbeidscontractant voorafgaat, blijkt dat hij aan een ziekte of een handicap lijdt, het TAVOBG kan besluiten om hem, wat de gevolgen of de nasleep van deze ziekte of handicap betreft, niet eerder dan vijf jaar na zijn indiensttreding bij de instelling in aanmerking te laten komen voor de bij invaliditeit of overlijden geldende uitkeringen.

artikel 100 RAP uitgelegd in het licht van de eisen voortvloeiende uit het in artikel 39 EG neergelegde vrije verkeer van werknemers. In antwoord op het argument van de verwerende partij dat de rechter, door zich met name te baseren op artikel 39 EG dat de verzoekende partij in haar stukken niet had genoemd, de wettigheid van een administratief besluit van het TAVOBG ambtshalve toetst aan een middel ontleend aan de schending van een verdragsbepaling, heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken opgemerkt dat het, door het rechtskader te preciseren waarin een bepaling van afgeleid recht moet worden uitgelegd, de wettigheid van die bepaling niet toetst aan de hogere rechtsregels, daaronder begrepen die van het Verdrag, maar een uitlegging van de betrokken bepaling probeert te vinden waardoor de toepassing ervan zo veel mogelijk in overeenstemming is met het primaire recht en zo veel mogelijk in samenhang is met het rechtskader ervan.

5. *Beginsel van uitvoering te goeder trouw van overeenkomsten*

In het arrest van 2 juli 2009, *Bennett e.a./BHIM* (F-19/08), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken gepreciseerd dat de arbeidsverhouding tussen een instelling en haar personeelsleden, zelfs al vloeit deze voort uit een overeenkomst, wordt beheerst door de RAP en het Statuut, en dus een publiekrechtelijke arbeidsverhouding is. Dat de personeelsleden onderworpen zijn aan een regeling van communautair administratief recht neemt echter niet weg dat de instelling in het kader van de uitvoering van bepaalde contractclausules die deze regeling aanvullen, het beginsel dient te eerbiedigen dat overeenkomsten te goeder trouw moeten worden uitgevoerd, een beginsel dat de rechtsorden van de meeste lidstaten gemeen hebben. In casu heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken vastgesteld dat de verwerende partij dit beginsel had geschonden en heeft het haar veroordeeld tot vergoeding van de immateriële schade die de verzoekers hadden geleden als gevolg van het gevoel te zijn misleid in hun reële carrièrevooruitzichten.

6. *Uitvoering van een arrest houdende nietigverklaring*

In het arrest van 5 mei 2009, *Simões Dos Santos/BHIM* (F-27/08, waartegen hogere voorziening is ingesteld bij het Gerecht van de Europese Unie), is gepreciseerd dat de uitvoering van een vonnis waarbij een handeling wegens onvoldoende rechtsgrondslag nietig is verklaard, niet systematisch kan rechtvaardigen dat de administratie een besluit kan nemen dat terugwerkende kracht heeft, zodat de oorspronkelijke onwettigheid is gedekt. Die terugwerkende kracht is alleen in uitzonderlijke omstandigheden in overeenstemming met het rechtszekerheidsbeginsel, wanneer het te verwezenlijken doel het verlangt en het gewettigd vertrouwen van de betrokkenen naar behoren is geëerbiedigd.

In deze zaak heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken, na te hebben vastgesteld dat de uitvoering van arresten houdende nietigverklaring bijzondere problemen opleverde, aangezien niet a priori was gebleken dat enige andere uitvoeringsmaatregel dan die welke de verwerende partij had getroffen, waarvan was geoordeeld dat deze in strijd was met het gezag van gewijsde en het beginsel dat besluiten geen terugwerkende kracht hebben, geen problemen opleverde, geoordeeld dat de automatische toekenning van een schadeloosstelling de vergoedingsvorm vormde die het meest aansloot bij de belangen van de verzoeker en de vereisten van de dienst en dat deze bovendien een nuttige werking van de arresten houdende nietigverklaring kon verzekeren.

Rechten en plichten van de ambtenaar

In het arrest van 7 juli 2009, *Lebedef/Commissie* (F-39/08*, waartegen hogere voorziening is ingesteld bij het Gerecht van de Europese Unie), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken, na eraan te hebben herinnerd dat de vertegenwoordiging van het personeel van het grootste belang is voor het goed functioneren van de gemeenschapsinstellingen en, dientengevolge voor de vervulling van hun taken, niettemin gepreciseerd dat het systeem dat specifiek voorziet in de toekenning van

detacheringen aan bepaalde personeelsvertegenwoordigers betekent dat in het geval van niet-gedetacheerde ambtenaren of functionarissen de deelneming aan de vertegenwoordiging van het personeel een incidenteel karakter heeft en, daar het op een halfjaarlijkse of driemaandelijks basis is berekend, een relatief beperkt percentage van de arbeidstijd dekt. In die zaak was bij het Gerecht voor ambtenarenzaken beroep ingesteld door een personeelsvertegenwoordiger die voor 50 % was gedetacheerd, maar in het geheel niet werkzaam was geweest in zijn dienst van tewerkstelling en die opkwam tegen het besluit van het TABG om een aantal dagen in mindering te brengen op zijn vakantieverlof. Het Gerecht voor ambtenarenzaken verwierp het beroep omdat de betrokkene noch toestemming had gevraagd noch zijn dienst althans vooraf op de hoogte had gesteld van zijn afwezigheid.

Loopbaan van de ambtenaar

1. Vergelijkend onderzoek

In het reeds aangehaalde arrest *Bennett e.a./BHIM* heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken er eerst aan herinnerd dat het belang van de dienst volgens de rechtspraak kan rechtvaardigen dat van een kandidaat voor een vergelijkend onderzoek wordt verlangd dat hij over specifieke kennis van bepaalde talen van de Unie beschikt. Voorts heeft het gepreciseerd dat een stelsel van integraal taalkundig pluralisme grote beheersproblemen zou meebrengen en kostbaar zou zijn. Het goed functioneren van de instellingen en de organen van de Unie kan dus, met name wanneer het betrokken orgaan over beperkte middelen beschikt, een beperkte keuze aan interne communicatietalen en dus van de talen van de examens van een vergelijkend onderzoek rechtvaardigen.

In de zaak die tot het arrest van 17 november 2009, *Di Prospero/Commissie* (F-99/08*), heeft geleid was bij het Gerecht voor ambtenarenzaken een exceptie van onwettigheid opgeworpen, gelet op artikel 27, eerste alinea, van het Statuut, dat bepaalt dat „[d]e aanwerving erop gericht [dient] te zijn de instelling de medewerking te verzekeren van ambtenaren die uit een oogpunt van bekwaamheid, prestatievermogen en onkreukbaarheid aan de hoogste eisen voldoen en die [...] zijn aangeworven met inachtneming van een zo breed mogelijke aardrijkskundige spreiding”, van de clause van de aankondiging van een algemeen vergelijkend onderzoek die bepaalde dat de examens van verschillende algemene vergelijkende onderzoeken tegelijkertijd konden worden georganiseerd en dat de kandidaten zich dus slechts voor één van die vergelijkende onderzoeken konden inschrijven. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft geoordeeld dat deze clause onverenigbaar was met voormelde bepaling van het Statuut en heeft derhalve het besluit waarbij het Europees Bureau voor Personeelsselectie (EPSO) verzoeksters aanmelding voor één van de twee algemene vergelijkende onderzoeken waarvoor zij zich had ingeschreven had afgewezen, nietig verklaard.

2. Aanstellingsprocedures

Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft uitspraak moeten doen in een groep van drie beroepen die de verzoekers hadden ingesteld tegen besluiten tot afwijzing van hun sollicitatie naar het vacante ambt van hoofd van de vertegenwoordiging van de Commissie te Athene. Bij drie arresten van 2 april 2009, *Menidiatis/Commissie* (F-128/07*), *Kremlis/Commissie* (F-129/07) en *Yannoussis/Commissie* (F-143/07), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken het middel aanvaard dat de verzoekers hadden ontleend aan de onwettigheid van het gebruik van de detacheringsprocedure zoals voorzien in artikel 37, eerste alinea, sub a, tweede streepje, van het Statuut en de bestreden besluiten nietig verklaard. Meer bepaald heeft het geoordeeld dat het „politieke en gevoelige karakter” van de werkzaamheden die door de hoofden van de vertegenwoordiging van de Commissie worden uitgeoefend als zodanig geen rechtvaardiging oplevert voor de detachering van een ambtenaar bij een lid van de Commissie. Een dergelijke uitlegging van artikel 37, eerste alinea,

sub a, tweede streepje, van het Statuut komt erop neer dat alle ambtenaren die binnen de instelling „politieke en gevoelige” functies uitoefenen die normaliter door het hoger kaderpersoneel worden uitgeoefend, bij die leden kunnen worden gedetacheerd, waardoor afbreuk wordt gedaan aan de structuur van de Europese openbare dienst zoals die in artikel 35 van het Statuut is vastgelegd en met name de begrijpelijkheid van de hiërarchieke banden in geding wordt gebracht.

In het arrest van 6 mei 2009, *Campos Valls/Raad* (F-39/07*), is gepreciseerd dat de in een kennisgeving van vacature vereiste kwalificaties in het kader van het onderzoek van een aanstellingsprocedure niet los kunnen worden gezien van de in die kennisgeving opgenomen taakomschrijving.

Financiële regeling en sociale voordelen van de ambtenaar

In de zaak die tot het arrest van 28 april 2009, *Balieu-Steinmetz en Noworyta/Parlement* (F-115/07), heeft geleid, hadden verzoeksters, die telefoniste waren, bij het Gerecht voor ambtenarenzaken beroep ingesteld tegen het besluit waarbij het Parlement had geweigerd om hun de forfaitaire vergoeding voor overuren te betalen. Verzoeksters voerden een middel aan ontleend aan schending van het beginsel van gelijke behandeling, op grond dat hun vóór 1 mei 2004 in dienst getreden collega's die vergoeding wel bleven ontvangen. In zijn verweerschrift beriep het Parlement zich op de rechtspraak dat niemand zich ten eigen voordele kan beroepen op een onrechtmatigheid waarvan anderen hebben kunnen profiteren alsmede op het feit dat de betaling van de forfaitaire vergoeding aan verzoeksters' collega's onrechtmatig was. Het Gerecht voor ambtenarenzaken merkte op dat het weliswaar juist is dat niemand zich kan beroepen op een onrechtmatigheid waarvan anderen hebben kunnen profiteren, doch het stelde vast dat het Parlement er in casu niet in was geslaagd genoegzaam aan te tonen dat er geen wettelijke basis bestond voor de betaling van de forfaitaire vergoeding voor overuren aan verzoeksters' collega's, zodat het de bestreden besluiten nietig heeft verklaard. De arbeidsregeling voor de telefoondienst van het Parlement was overigens eveneens het voorwerp van het arrest van 18 mei 2009, *De Smedt e.a./Parlement* (F-66/08), waarin het met name ging om het begrip „continu- of ploegendienst” in de zin van artikel 56 bis van het Statuut.

Tuchtregeling

In het reeds aangehaalde arrest *Wenig/Commissie* is gepreciseerd dat de controle door de rechter van de gegrondheid van een schorsingsmaatregel, gelet op het voorlopige karakter van die maatregel, slechts zeer beperkt kan zijn. De rechter moet dus slechts controleren of de bewering van grove schuld voldoende waarschijnlijk is en of deze niet kennelijk ongegrond is. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft geoordeeld dat dit in casu het geval was.

Regeling welke van toepassing is op de andere personeelsleden

1. Aanwerving van arbeidscontractanten

In het arrest van 29 september 2009, *Aparicio e.a./Commissie* (F-20/08, F-34/08 en F-75/08*), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken met name naar aanleiding van een middel ontleend aan de onrechtmatigheid van een verbale en numerieke test die arbeidscontractanten bij hun aanwerving moesten afleggen, vastgesteld dat de Commissie en het EPSO bij de uitoefening van hun respectieve bevoegdheden in casu niet de grenzen van hun ruime beoordelingsvrijheid hadden overschreden, door in de organisatie van een verbale en numerieke redeneertest te voorzien, door deze het karakter van een voorselectietest te geven en deze verplicht te stellen voor reeds in dienst zijnde functionarissen.

2. *Besluit van de Commissie van 28 april 2004 betreffende de maximumduur voor gebruikmaking van niet-permanent personeel in de diensten van de Commissie*

In het arrest van 29 januari 2009, *Petrilli/Commissie* (F-98/07, waartegen hogere voorziening bij het Gerecht van de Europese Unie is ingesteld), is geoordeeld dat een instelling niet zonder schending van artikel 88, eerste alinea, RAP, met name door middel van algemene uitvoeringsbepalingen of een intern besluit van algemene strekking, de mogelijke maximumduur voor aanstelling van arbeidscontractanten krachtens artikel 3 ter RAP zoals deze door de wetgever zelf is vastgesteld, algemeen en objectief kan beperken. De instellingen zijn immers niet bevoegd om door middel van een uitvoeringsbepaling af te wijken van een expliciete regel van het Statuut of van de RAP, tenzij daartoe een uitdrukkelijke bevoegdheid bestaat. In casu heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken vastgesteld dat het besluit van de Commissie om de totale diensttijd van een functionaris te beperken tot zes jaar, een onrechtmatige begrenzing opleverde van de strekking van artikel 88, eerste alinea, RAP, op grond waarvan het TAVOBG voor maximaal drie jaar overeenkomsten van arbeidscontractanten voor hulptaken kan sluiten en verlengen. Het heeft zich daarvoor gebaseerd op de vaststelling dat een arbeidscontractant voor hulptaken voordien reeds werkzaam kan zijn geweest in een andere hoedanigheid voor een periode waardoor de tijd gedurende welke het normaliter is toegestaan om hem aan te stellen, als gevolg van het bestreden besluit werd verkort tot minder dan drie jaar.

3. *Arbeidscontractanten voor hulptaken*

In het reeds aangehaalde arrest *Adjemian e.a./Commissie* is geoordeeld dat elk ambt van arbeidscontractant voor hulptaken aan tijdelijke en onregelmatige behoeften moet beantwoorden. In het geval van een administratie met veel personeel is het onvermijdelijk dat dergelijke behoeften zich herhalen, met name wegens het niet-beschikbaar zijn van ambtenaren, de toename van de werkzaamheden in bepaalde omstandigheden of de noodzaak voor elk directoraat-generaal om af en toe personen met specifieke kwalificaties en kennis in te schakelen. Deze omstandigheden vormen objectieve redenen die zowel de beperkte duur van overeenkomsten van arbeidscontractanten voor hulptaken alsook de verlenging ervan op basis van die behoeften rechtvaardigen.

4. *Hulpfunctionarissen voor de zittingen van het Parlement*

In het reeds aangehaalde arrest *Aayhan e.a./Parlement* heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken bij de uitlegging van artikel 78 RAP in het licht van de op 18 maart 1999 gesloten raamovereenkomst inzake arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd, die is opgenomen als bijlage bij richtlijn 1999/70/EG betreffende de door het EVV, de UNICE en het CEEP gesloten raamovereenkomst inzake arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd, geoordeeld dat een tijdelijke en grote behoefte van het Parlement aan personeel, alleen voor de duur van zijn zittingen, „objectieve redenen” vormden in de zin van clause 5, punt 1, sub a, van die raamovereenkomst, zodat het gebruik van de in artikel 78 RAP voorziene opeenvolgende overeenkomsten van hulpfunctionarissen voor bepaalde tijd, welke tot 1 januari 2007 bij elke parlementaire zitting werden vernieuwd, gerechtvaardigd was. Zelfs al was die behoefte voorzienbaar, de toename van de activiteit was immers niet duurzaam en permanent.

III. Gerechtskosten

1. *Kostenbegroting*

In de beschikking van 10 november 2009, *X/Parlement* (F-14/08 DEP), besliste het Gerecht voor ambtenarenzaken positief op de vordering van de verzoekende partij, strekkende tot veroordeling

van de verwerende partij tot betaling van vertragingsrente over het bedrag van de te vergoeden kosten, en dit vanaf de dag waarop de beschikking inzake kostenbegroting was gegeven, waarbij de toepasselijke rentevoet moest worden berekend op basis van de tarieven die de Europese Centrale Bank voor de betrokken periode voor de basisherfinancieringstransacties had vastgesteld, vermeerderd met twee punten, voor zover deze rentevoet niet hoger was dan de door de verzoekende partij gevraagde rentevoet.

2. *Gerechtskosten*

In de beschikking van 7 oktober 2009, *Marcuccio/Commissie* (F-3/08), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken voor het eerst toepassing gegeven aan artikel 94 van zijn Reglement voor de procesvoering, volgens hetwelk het, indien een partij ten laste van het Gerecht onnodige kosten heeft veroorzaakt, met name indien het beroep een kennelijk misbruik oplevert, die partij volledig of ten dele in die kosten kan verwijzen, met dien verstande dat het bedrag van die kosten 2 000 EUR niet mag overschrijden.

In de zaak die tot het arrest van 30 november 2009, *Voslamber/Commissie* (F-86/08), heeft geleid had de verwerende instelling geconcludeerd tot veroordeling van de verzoeker tot vergoeding van een deel van de gerechtskosten op basis van artikel 94 van het Reglement voor de procesvoering. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft die vordering niet-ontvankelijk verklaard, op grond dat de in die bepaling voorziene bevoegdheid een eigen bevoegdheid van de rechter vormt.

IV. Procedures in kort geding

De enige beschikking in kort geding die de president van het Gerecht voor ambtenarenzaken in 2009 heeft gegeven (beschikking van 18 december 2009, *U/Parlement*, F-92/09 R) verdient aandacht, aangezien de kortgedingrechter in die beschikking voor het eerst de opschorting van de tenuitvoerlegging van een besluit van een instelling heeft gelast. In die zaak was verzoekster aan het einde van de procedure voorzien in artikel 51 van het Statuut, betreffende het geval van ongeschiktheid voor het ambt van een ambtenaar, ontslagen en verzocht zij om opschorting van de tenuitvoerlegging van het ontslagbesluit. Met betrekking tot de voorwaarde van spoedeisendheid stelde de president van het Gerecht voor ambtenarenzaken vast dat verzoekster niet over een bedrag beschikte om normaliter het hoofd te kunnen bieden aan alle noodzakelijke kosten om in haar elementaire behoeften te voorzien tot het moment van de beslissing in de hoofdzaak. De nationale instanties van haar woonstaat hadden haar immers een werkloosheidsuitkering geweigerd en bovendien was het niet erg waarschijnlijk dat verzoekster, gelet op de persoonlijkheidsstoornis die zij leek te hebben, snel nieuw werk zou vinden. Wat de voorwaarde van *fumus boni juris* betreft, heeft de president van het Gerecht voor ambtenarenzaken vastgesteld dat de verwerende instelling op het eerste gezicht niet alle zorgvuldigheid aan de dag had gelegd waartoe zij op grond van haar zorgplicht jegens verzoekster was gehouden om elke twijfel weg te nemen over een eventueel verband tussen de beroepsmatige problemen van de betrokkene en haar geestelijke gezondheidstoestand. Ten slotte heeft de president van het Gerecht voor ambtenarenzaken met betrekking tot de afweging van de betrokken belangen vastgesteld dat, aangenomen dat de herplaatsing van verzoekster schadelijk zou kunnen zijn voor de organisatie van de diensten van het Parlement, het Parlement de mogelijkheid zou moeten onderzoeken om op basis van artikel 59, lid 5, van het Statuut gebruik te maken van de procedure om haar ambtshalve verlof te geven.

B — Samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken

(Protocollaire rangorde op 7 oktober 2009)

Van links naar rechts:

S. Van Raepenbusch en H. Kreppel, rechters; H. Tagaras, kamerpresident; P. Mahoney, president; S. Gervasoni, kamerpresident; I. Boruta en M. I. Rofes i Pujol, rechters; W. Hakenberg, griffier.

1. Leden van het Gerecht voor ambtenarenzaken

(in volgorde van ambtsaanvaarding)

Paul J. Mahoney

Geboren in 1946; studie rechten (Master of Arts, universiteit van Oxford, 1967; Master of Laws, University College London, 1969); docent, University College London (1967–1973); barrister (Londen, 1972–1974); administrateur, hoofdadministrateur bij het Europees Hof voor de rechten van de mens (1974–1990); gasthoogleraar rechten aan de universiteit van Saskatchewan, Saskatoon, Canada (1988); hoofd van het personeel van de Raad van Europa (1990–1993); afdelingshoofd (1993–1995), adjunct-griffier (1995–2001), griffier van het Europees Hof voor de rechten van de mens (2001–september 2005); president van het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Horstpeter Kreppel

Geboren in 1945; universitaire studies te Berlijn, München, Frankfurt am Main (1966–1972); juristisches Staatsexamen (1972); magistratstagiair te Frankfurt am Main (1972–1973 en 1974–1975); Europacollege te Brugge (1973–1974); 2. juristisches Staatsexamen (Frankfurt am Main, 1976); ambtenaar bij de Bundesanstalt für Arbeit en advocaat (1976); rechter in het Arbeitsgericht (Land Hessen, 1977–1993); docent aan de Fachhochschule für Sozialarbeit te Frankfurt am Main en de Verwaltungsfachhochschule te Wiesbaden (1979–1990); nationaal expert bij de juridische dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1993–1996 en 2001–2005); attaché voor sociale zaken bij de ambassade van de Bondsrepubliek Duitsland te Madrid (1996–2001); rechter in het Arbeitsgericht Frankfurt am Main (februari–september 2005); rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Irena Boruta

Geboren in 1950; diploma rechten van de universiteit van Wrocław (1972); doctor in de rechten (Łódź 1982); advocaat bij de balie van de Republiek Polen (sedert 1977); gastvorser (universiteit Paris X, 1987–1988; universiteit van Nantes, 1993–1994); expert bij „Solidarnosc” (1995–2000); hoogleraar arbeidsrecht en Europees sociaal recht aan de universiteit van Łódź (1997–1998 en 2001–2005), geassocieerd hoogleraar aan de handelshogeschool te Warschau (2002), hoogleraar arbeids- en socialezekerheidsrecht aan de Kardinaal Stefan Wyszyński-universiteit te Warschau (2002–2005); viceminister van Arbeid en Sociale Zaken (1998–2001); lid van het comité van onderhandelaren voor de toetreding van de Republiek Polen tot de Europese Unie (1998–2001); vertegenwoordiger van de Poolse regering bij de Internationale Arbeidsorganisatie (1998–2001); auteur van verschillende werken over arbeidsrecht en Europees sociaal recht; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Heikki Kanninen

Geboren in 1952; diploma van de handelshogeschool te Helsinki en van de rechtenfaculteit van de universiteit van Helsinki; referendaris bij het Administratief Hooggerechtshof van Finland; secretaris-generaal van het comité voor de hervorming van de rechtsbescherming in de overheidsadministratie; hoofdadministrateur bij het Administratief Hooggerechtshof; secretaris-generaal van het comité voor de hervorming van de administratieve rechtspleging; adviseur bij de directie wetgeving van het ministerie van Justitie; adjunct-griffier van het EVA-Hof; referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen; rechter bij het Administratief Hooggerechtshof (1998–2005); lid van de commissie van beroep voor vluchtelingen; vice-voorzitter van het comité voor de ontwikkeling van de Finse rechterlijke instanties; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken van 6 oktober 2005 tot 6 oktober 2009.

Haris Tagaras

Geboren in 1955; licentiaat in de rechten (universiteit van Thessaloniki, 1977); bijzondere licentie Europees recht (Institut d'études européennes van de Université libre de Bruxelles, 1980); doctor in de rechten (universiteit van Thessaloniki, 1984); jurist-linguïst bij de Raad van de Europese Gemeenschappen (1980–1982); vorser bij het centrum voor internationaal en Europees economisch recht te Thessaloniki (1982–1984); administrateur bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen en de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1986–1990); hoogleraar gemeenschapsrecht, internationaal privaatrecht en mensenrechten aan de Panteion-universiteit te Athene (sedert 1990); extern medewerker voor Europese aangelegenheden bij het ministerie van Justitie en lid van het permanent comité van het Verdrag van Lugano (1991–2004); lid van de nationale mededingingscommissie (1999–2005); lid van de nationale commissie voor telecomunicatie en posten (2000–2002); lid van de balie te Thessaloniki, advocaat bij het Hof van Cassatie; medeoprichter van de Unie van Europese advocaten (UAE); geassocieerd lid van de Académie internationale de droit comparé; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Sean Van Raepenbusch

Geboren in 1956; licentiaat in de rechten (Université libre de Bruxelles, 1979); bijzondere licentie internationaal recht (Brussel, 1980); doctor in de rechten (1989); hoofd van de juridische dienst van de naamloze vennootschap Zeekanaal en Haveninrichtingen van Brussel (1979–1984); ambtenaar bij de Commissie van de Europese Gemeenschappen (directoraat-generaal Sociale zaken, 1984–1988); lid van de juridische dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1988–1994); referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1994–2005); docent aan het Centre universitaire de Charleroi (internationaal en Europees sociaal recht, 1989–1991), de Université de Mons-Hainaut (Europees recht, 1991–1997), de Université de Liège (Europees ambtenarenrecht, 1989–1991; institutioneel recht van de Europese Unie, 1995–2005; Europees sociaal recht, 2004–2005); talrijke publicaties inzake Europees sociaal recht en grondwettelijk recht van de Europese Unie; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Stéphane Gervasoni

Geboren in 1967; diploma van het Institut d'études politiques de Grenoble (1988) en de École nationale d'administration (1993); lid van de Conseil d'État (rapporteur bij de section du contentieux, 1993–1997, en bij de section sociale, 1996–1997); maître des requêtes (1996–2008); conseiller d'État (sedert 2008); docent aan het Institut d'études politiques te Parijs (1993–1995); commissaire du gouvernement bij de bijzondere cassatiecommissie voor de pensioenen (1994–1996); juridisch adviseur bij het ministerie van Ambtenarenzaken en bij de Stad Parijs (1995–1997); secretaris-generaal van de prefectuur van het departement Yonne, vice-prefect van het arrondissement Auxerre (1997–1999); secretaris-generaal van de prefectuur van het departement Savoie, vice-prefect van het arrondissement Chambéry (1999–2001); referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (september 2001–september 2005); lid van de commissie van beroep van de NAVO (2001–2005); rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Maria Isabel Rofes i Pujol

Geboren in 1956; studie rechtsgeleerdheid (licentiaat in de rechtsgeleerdheid, Universidad de Barcelona, 1981); specialisatie internationale handel (Mexico 1983); studie Europese integratie (Kamer van Koophandel van Barcelona 1985) en communautair recht (Escola d'Administració Pública de Catalunya 1986); ambtenaar bij de Generalitat de Catalunya (lid van de juridische dienst van het ministerie van Industrie en Energie, april 1984–augustus 1986); lid van de balie van Barcelona (1985–1987); administrateur, vervolgens hoofdadministrateur bij de afdeling onderzoek en documentatie van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1986–1994); referendaris bij het Hof van Justitie (kabinet van advocaat-generaal Ruiz-Jarabo Colomer, januari 1995–april 2004; kabinet van rechter Löhms mei 2004–augustus 2009); docent communautaire rechtspleging, faculteit der rechtsgeleerdheid, Universitat Autònoma de Barcelona (1993–2000); talrijke publicaties en cursussen op het gebied van Europees sociaal recht; lid van de kamer van beroep van het Communautair Bureau voor plantenrassen (2006–2009); rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 7 oktober 2009.

Waltraud Hakenberg

Geboren in 1955; rechtenstudie te Regensburg en Genève (1974–1979); 1. juristisches Staatsexamen (1979); postacademische studie gemeenschapsrecht aan het Europacollege te Brugge (1979–1980); magistrat-stagiair te Regensburg (1980–1983); doctor in de rechtsgeleerdheid (1982); 2. juristisches Staatsexamen (1983); advocaat te München en Parijs (1983–1989); ambtenaar bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1990–2005); referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (kabinet van rechter Jann, 1995–2005); onderwijsopdrachten aan verschillende universiteiten in Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland en Rusland; buitengewoon hoogleeraar aan de universiteit van Saarland (sedert 1999); lid van verschillende juridische comités, verenigingen en jury's; talrijke publicaties inzake het gemeenschapsrecht en de communautaire rechtspleging; griffier van het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 30 november 2005.

2. Wijzigingen in de samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken in 2009

Plechtige zitting van 6 oktober 2009

Bij besluit van 9 juni 2009 is mevrouw Maria Isabel Rofes i Pujol, na het aftreden van de heer Heikki Kanninen, voor de periode van 1 september 2009 tot en met 31 augustus 2015 benoemd tot rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie.

3. Protocolaire rangorde

van 1 januari tot en met 6 oktober 2009

P. MAHONEY, president van het Gerecht
 H. KANNINEN, kamerpresident
 S. GERVASONI, kamerpresident
 H. KREPPEL, rechter
 I. BORUTA, rechter
 H. TAGARAS, rechter
 S. VAN RAEPENBUSCH, rechter

 W. HAKENBERG, griffier

van 7 oktober 2009 tot en met 31 december 2009

P. MAHONEY, president van het Gerecht
 H. TAGARAS, kamerpresident
 S. GERVASONI, kamerpresident
 H. KREPPEL, rechter
 I. BORUTA, rechter
 S. VAN RAEPENBUSCH, rechter
 M. I. ROFES i PUJOL, rechter

 W. HAKENBERG, griffier

4. Voormalig lid van het Gerecht voor ambtenarenzaken

Kanninen Heikki (2005–2009)

C — Gerechtelijke statistieken van het Gerecht voor ambtenarenzaken

Werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken

1. Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2005–2009)

Aanhangig gemaakte zaken

2. Percentage van het aantal zaken per belangrijkste verwerende instelling (2005–2009)
3. Procestaal (2005–2009)

Afgedane zaken

4. Arresten en beschikkingen – Rechtsprekende formatie (2009)
5. Resultaat (2009)
6. Korte gedingen: uitspraak (2006–2009)
7. Duur van de procedures in maanden (2009)

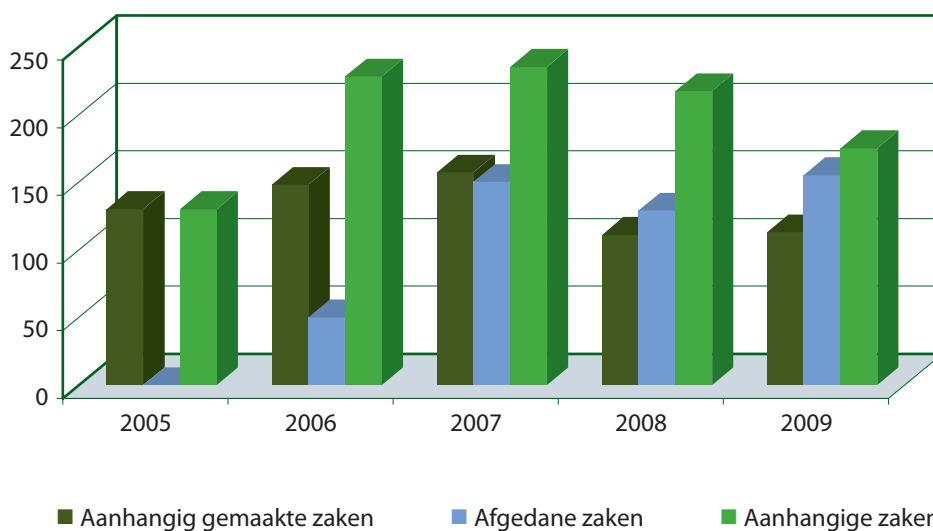
Aanhangige zaken op 31 december

8. Rechtsprekende formatie (2006–2009)
9. Aantal verzoekers (2009)

Divers

10. Beslissingen van het Gerecht voor ambtenarenzaken waartegen hogere voorziening is ingesteld bij het Gerecht (2006–2009)
11. Resultaat van de hogere voorzieningen bij het Gerecht (2006–2009)

1. *Werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken* **Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2005–2009)**

	2005	2006	2007	2008	2009
Aanhangig gemaakte zaken	130	148	157	111	113
Afgedane zaken	-	50	150	129	155 ¹
Aanhangige zaken	130	228	235	217	175 ²

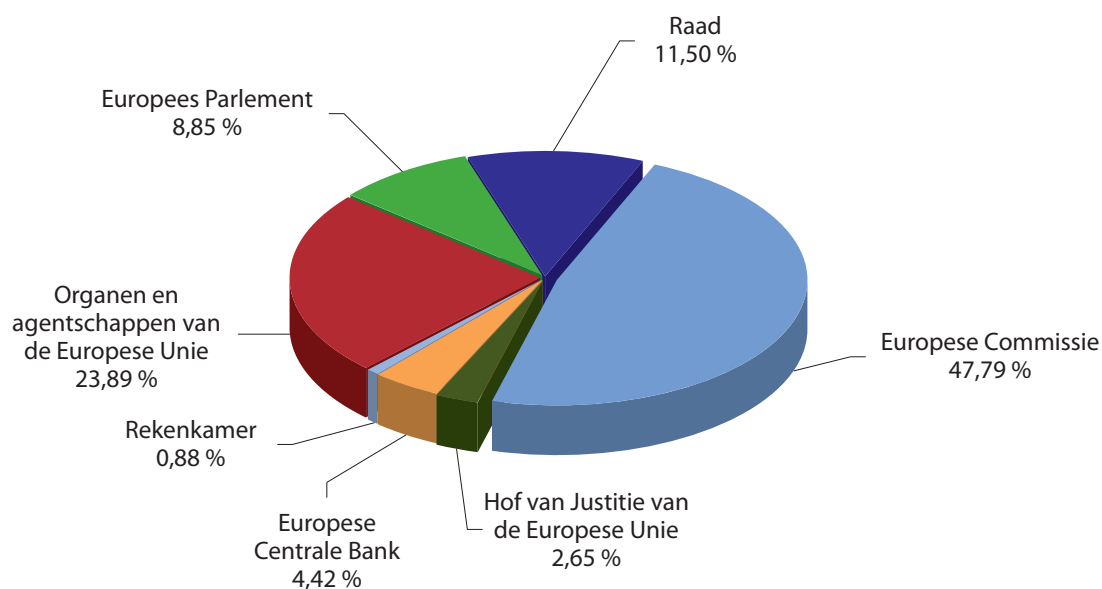
De (bruto)cijfers hebben betrekking op het totale aantal zaken, ongeacht of zij wegens verknoctheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

¹ Waarvan 32 zaken die zijn afgedaan als gevolg van het arrest van 22 december 2008, Centeno Mediavilla e.a./Commissie, C-443/07 P (18 zaken zijn nog aanhangig).

² Waarvan 27 zaken waarvan de behandeling is geschorst.

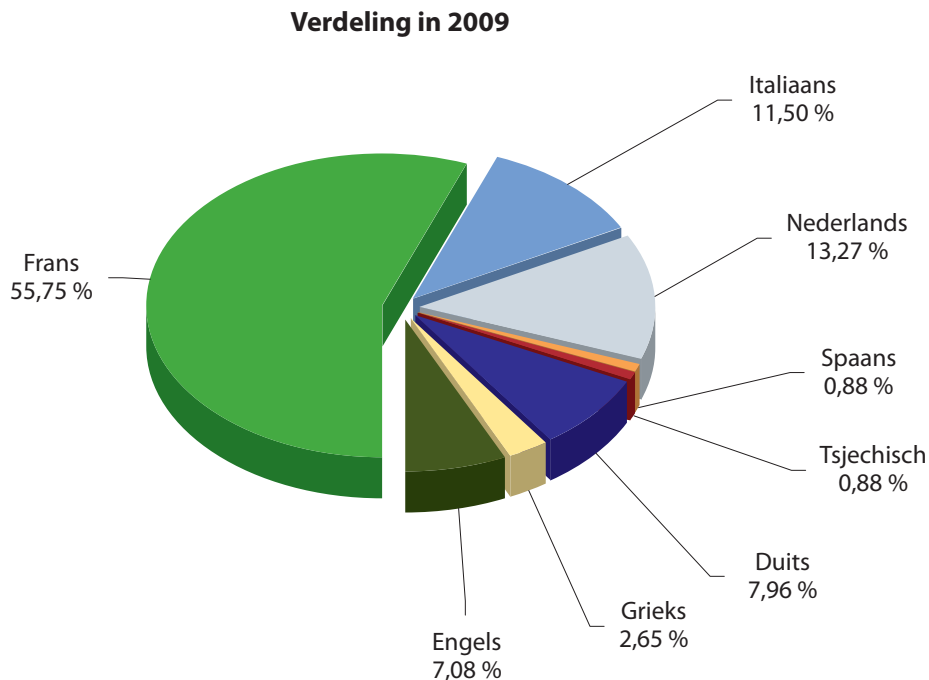
2. *Aanhangig gemaakte zaken — Percentage per verwerende instelling (2005–2009)*

Percentage van het aantal aanhangig gemaakte zaken (2009)

	2005	2006	2007	2008	2009
Europees Parlement	7,69 %	7,14 %	13,38 %	14,41 %	8,85 %
Raad	6,92 %	6,07 %	3,82 %	4,50 %	11,50 %
Europese Commissie	77,69 %	75,00 %	50,96 %	54,95 %	47,79 %
Hof van Justitie van de Europese Unie	2,31 %	3,57 %	3,82 %	-	2,65 %
Europese Centrale Bank	2,31 %	1,07 %	1,27 %	2,70 %	4,42 %
Rekenkamer	0,77 %	1,79 %	1,91 %	5,41 %	0,88 %
Organen en agentschappen van de Europese Unie	2,31 %	5,36 %	24,84 %	18,02 %	23,89 %
Totaal	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

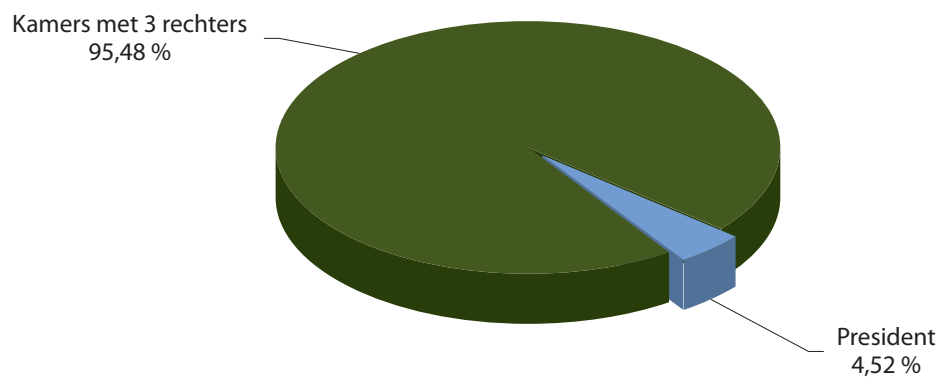
3. Aanhangig gemaakte zaken — Procestaal (2005–2009)

Procestaal	2005	2006	2007	2008	2009
Bulgaars	-	-	2	-	-
Spaans	1	1	2	1	1
Tsjechisch	-	-	-	-	1
Deens	1	-	-	-	-
Duits	3	2	17	10	9
Grieks	2	3	2	3	3
Engels	5	8	8	5	8
Frans	113	113	102	73	63
Italiaans	4	10	17	6	13
Litouws	-	-	2	2	-
Hongaars	-	2	1	1	-
Nederlands	1	7	3	8	15
Pools	-	-	-	1	-
Portugees	-	-	-	1	-
Roemeens	-	-	1	-	-
Sloveens	-	1	-	-	-
Fins	-	1	-	-	-
Totaal	130	148	157	111	113

De procestaal is de taal waarin het beroep is ingesteld, en weerspiegelt niet de moedertaal of de nationaliteit van de verzoeker.

4. *Afgedane zaken* — Arresten en beschikkingen — Rechtsprekende formatie (2009)

	Arresten	Beschikkingen waarbij de procedure wordt beëindigd ¹	Anderszins afgedaan	Totaal
Voltallige zitting	-	-	-	-
President	-	7	-	7
Kamers met 3 rechters	73	75	-	148
Alleensprekend rechter	-	-	-	-
Totaal	73	82	-	155

¹ Waarvan 2 zaken afgedaan bij minnelijke regeling.

5. Afgedane zaken — Resultaat (2009)

	Arresten			Beschikkingen				Totaal
	Beroep integraal toegewezen	Beroep ten dele toegewezen	Beroep in zijn geheel verworpen, afdoening zonder beslissing	Beroep/Vordering [kennelijk] niet-ontvankelijk of ongegrond	Minnelijke regelingen na optreden van rechtsprekende formatie	Doorhalingen om andere redenen, wegens afdoening zonder beslissing of verwijzing	Geheel of ten dele toegewezen beroepen (bijzondere procedures)	
Tewerkstelling/Nieuwe tewerkstelling	-	-	-	-	-	-	-	-
Vergelijkend onderzoek	1	1	6	1	-	2	-	11
Arbeidsvoorwaarden/Verloven	-	-	1	1	-	-	-	2
Beoordeling/Bevordering	7	2	11	2	1	1	-	24
Pensioenen en invaliditeitsuitkeringen	-	-	4	3	-	1	-	8
Tuchtprocedures	1	1	-	-	-	-	-	2
Aanwerving/Benoeming/Indeling in rang	4	1	12	3	-	34	-	54
Bezoldiging en vergoedingen	2	2	3	1	1	4	-	13
Opzegging van overeenkomst van personeelslid	1	1	3	-	-	-	-	5
Sociale zekerheid/Beroepsziekte/Ongeval	-	1	2	6	-	1	-	10
Andere	-	1	5	14	-	1	5	26
Totaal	16	10	47	31	2	44	5	155

6. Korte gedingen — Resultaat (2006–2009)

Korte gedingen		Uitspraak	
		Geheel of ten dele ontvankelijk	Verwerping
2006	2	-	2
2007	4	-	4
2008	4	-	4
2009	1	1	-
Totaal	11	1	10

7. Afgedane zaken — Procesduur in maanden (2009)

Arresten		Totale procesduur	Procesduur, exclusief eventuele schorsing
		Gemiddelde procesduur	Gemiddelde procesduur
Bij het Gerecht voor ambtenarenzaken aanhangig gemaakte zaken	70	17,7	17,5
Oorspronkelijk bij het Gerecht aanhangig gemaakte zaken ¹	3	51,3	44,8
Totaal	73	19,1	18,6

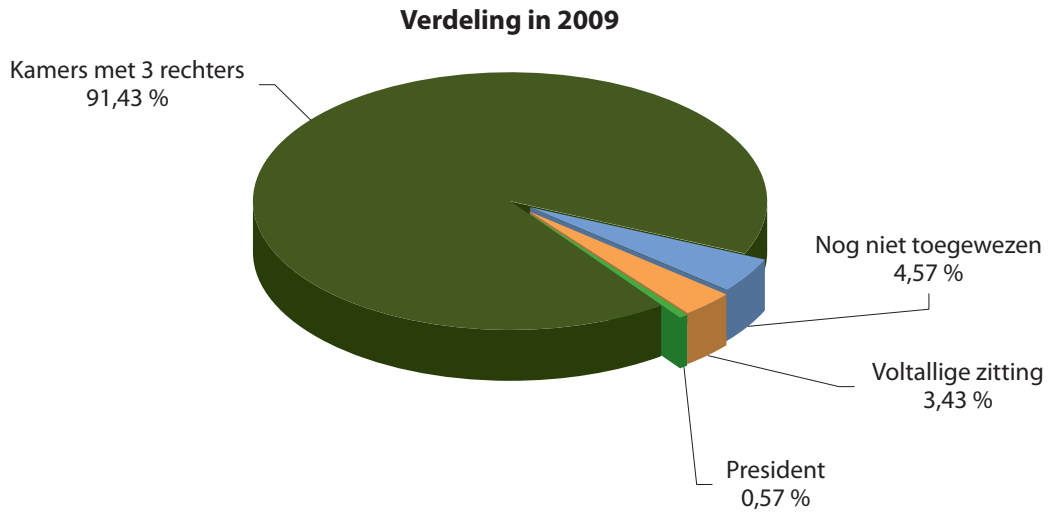
Beschikkingen		Totale procesduur	Procesduur, exclusief eventuele schorsing
		Gemiddelde procesduur	Gemiddelde procesduur
Bij het Gerecht voor ambtenarenzaken aanhangig gemaakte zaken	61	14,1	10,2
Oorspronkelijk bij het Gerecht aanhangig gemaakte zaken ¹	21	48,2	16,9
Totaal	82	22,9	11,9

TOTAAL-GENERAAL	155	21,2	15,1
------------------------	------------	-------------	-------------

De procesduur is uitgedrukt in maanden en tiende delen van maanden.

¹ Bij het begin van de werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken zijn hem 118 zaken overgedragen door het Gerecht.

8. Op 31 december aanhangige zaken — Rechtsprekende formatie (2006–2009)

	2006	2007	2008	2009
Voltallige zitting	6	3	5	6
President	4	2	2	1
Kamers met 3 rechters	207	205	199	160
Alleensprekend rechter	-	-	-	-
Nog niet toegewezen	11	25	11	8
Totaal	228	235	217	175

9. Op 31 december aanhangige zaken — Aantal verzoekers (2009)

De tien aanhangige zaken met het grootste aantal verzoekers in één zaak

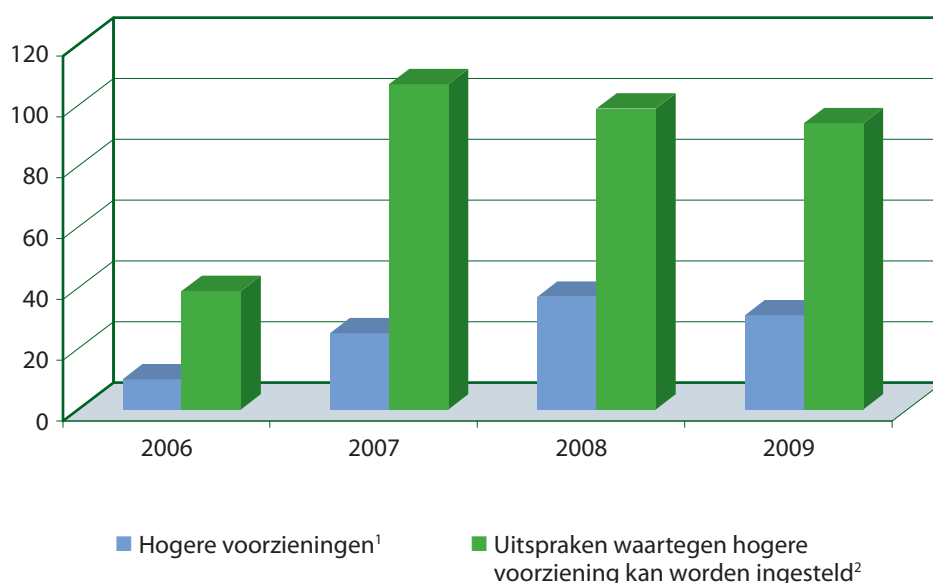
Aantal verzoekers per zaak	Onderwerp
114	Ambtenarenstatuut – Toepassing van ander rechtsstatuut dan dat van tijdelijke functionarissen – Vergoeding van materiële schade
59	Ambtenarenstatuut – Bevordering – Bevorderingsronde 2005 – Extra rangen in nieuw Ambtenarenstatuut
20	Ambtenarenstatuut – Herindeling – Kandidaten die vóór inwerkingtreding van nieuw Ambtenarenstatuut op reservelijst van intern vergelijkend onderzoek voor overgang van categorie waren geplaatst – Besluit houdende indeling in rang krachtens minder gunstige bepalingen – Overgangsbepalingen van bijlage XIII bij Ambtenarenstatuut – Verlies van bevorderingspunten
14	Ambtenarenstatuut – Arbeidscontractant – Clausule waardoor contract wordt beëindigd indien contractant niet wordt opgenomen op reservelijst van vergelijkend onderzoek – Opzegging van overeenkomst van contractant
13	Ambtenarenstatuut – Hulpfunctionaris – Tijdelijk functionaris – Aanwervingsvoorwaarden – Contractduur
13	Ambtenarenstatuut – Herindeling in rang na inwerkingtreding van nieuw Ambtenarenstatuut – Overgangsbepalingen van bijlage XIII bij Ambtenarenstatuut
10	Ambtenarenstatuut – Arbeidscontractant – Tijdelijk functionaris – Aanwervingsvoorwaarden – Contractduur
10	Ambtenarenstatuut – Benoeming – Jurist-vertalers die vóór inwerkingtreding van nieuw Ambtenarenstatuut op reservelijst waren geplaatst – Discriminatie in vergelijking met door andere instellingen aangeworven jurist-vertalers
6	Ambtenarenstatuut – Bevordering – Bevorderingsronde 2005 – Onwettigheid van artikel 2 van bijlage XIII bij Ambtenarenstatuut – Extra rangen in nieuw Ambtenarenstatuut
6	Ambtenarenstatuut – Herindeling – Kandidaten die vóór nieuw Ambtenarenstatuut op reservelijst van vergelijkend onderzoek waren geplaatst – Indeling in rang krachtens minder gunstige bepalingen – Overgangsbepalingen van bijlage XIII bij Ambtenarenstatuut – Verlies van bevorderingspunten

Met het woord «Ambtenarenstatuut» wordt hierna verwezen naar het Statuut van de ambtenaren van de Europese Unie en de Regeling welke van toepassing is op de andere personeelsleden van de Unie.

Totaal aantal verzoekers voor alle aanhangig gemaakte zaken

	Totaal aantal verzoekers	Totaal aantal aanhangig gemaakte zaken
2006	1 652	228
2007	1 267	235
2008	1 161	217
2009	461	175

10. *Diversen* — Beslissingen van het Gerecht voor ambtenarenzaken waartegen hogere voorziening is ingesteld bij het Gerecht (2006–2009)

	Hogere voorzieningen ¹	Uitspraken waartegen hogere voorziening kan worden ingesteld ²	Percentage beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld ³	Percentage hogere voorzieningen, inclusief minnelijke regelingen ⁴
2006	10	39	25,64 %	22,22 %
2007	25	107	23,36 %	21,93 %
2008	37	99	37,37 %	34,91 %
2009	31	94	32,98 %	32,29 %

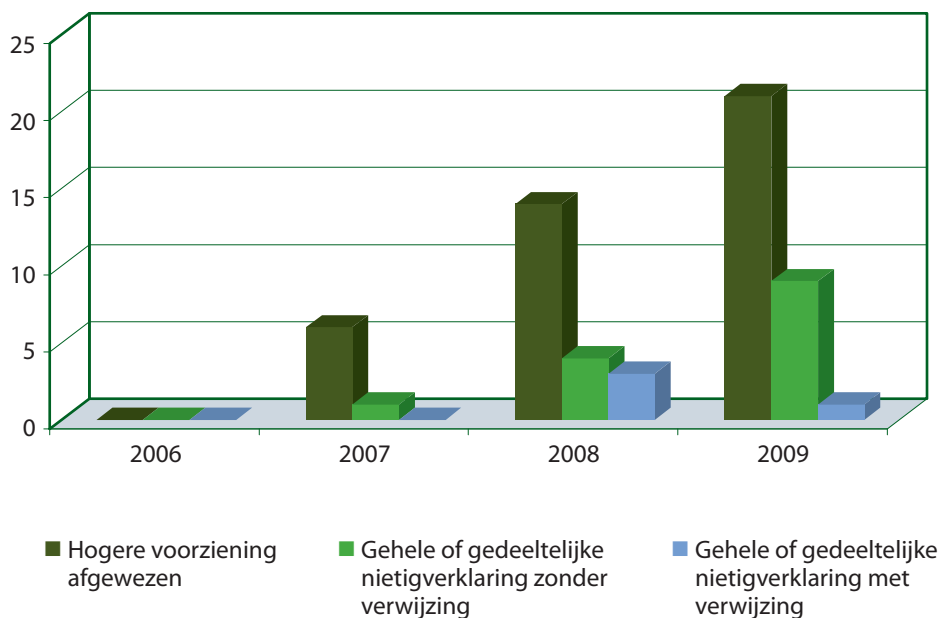
¹ De uitspraken waartegen door verschillende partijen hogere voorziening is ingesteld, worden slechts één keer meegerekend. In 2007 zijn tegen twee uitspraken twee hogere voorzieningen ingesteld.

² Arresten, beschikkingen waarbij beroep niet-ontvankelijk, kennelijk niet-ontvankelijk of kennelijk ongegrond wordt verklaard, beschikkingen in kort geding, tot afdoening zonder beslissing of tot afwijzing van interventie, in het referentiejaar.

³ Dit percentage kan in een bepaald jaar verschillen van de uitspraken waartegen in het referentiejaar hogere voorziening kon worden ingesteld, omdat de termijn voor hogere voorziening zich over twee kalenderjaren kan uitstrekken.

⁴ Overeenkomstig het verzoek van de wetgever poogt het Gerecht voor ambtenarenzaken de minnelijke regeling van geschillen te vergemakkelijken. Elk jaar wordt een aantal zaken op die manier afgedaan. Die zaken leiden niet tot „uitspraken waartegen hogere voorziening kan worden ingesteld“, die de basis vormen voor de berekening van het „percentage beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld“, zoals dat in het Jaarverslag traditioneel gebeurt, met name voor het Hof en het Gerecht. Daar het „percentage beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld“ echter kan worden geacht de „mate van betwisting“ van de beslissingen van een rechterlijke instantie te weerspiegelen, zou dat percentage de situatie beter weergeven indien het niet enkel werd berekend met inachtneming van de uitspraken waartegen hogere voorziening kan worden ingesteld, maar ook met die waarvoor dat niet het geval is, juist omdat zij het geschil beëindigen door een minnelijke regeling. Het resultaat van die berekening staat in deze kolom.

11. *Diversen* — Uitspraken van het Gerecht in hogere voorziening (2006–2009)

	2006	2007	2008	2009
Hogere voorziening afgewezen	-	6	14	21
Gehele of gedeeltelijke nietigverklaring zonder verwijzing	-	1	4	9
Gehele of gedeeltelijke nietigverklaring met verwijzing	-	-	3	1
Totaal	-	7	21	31

Hoofdstuk IV

Bijeenkomsten en bezoeken

A — Officiële bezoeken aan en evenementen bij het Hof van Justitie, het Gerecht en het Gerecht voor ambtenarenzaken

Hof van Justitie

15 januari	M. Pröhl, directeur-generaal van het Europees Instituut voor Bestuurskunde
22 januari	Z. Exc. R. Aryasinha, ambassadeur van Sri Lanka in België en Luxemburg
26 januari	O. Scholz, bondsminister van Arbeid en Sociale Zaken van de Bondsrepubliek Duitsland, en F. Biltgen, minister van Arbeid en Werkgelegenheid van het Groothertogdom Luxemburg
3 februari	Delegatie van het Parlement van het Koninkrijk Zweden
4 februari	G. Napolitano, president van de Italiaanse Republiek
12 maart	H.-G. Pöttering, voorzitter van het Europees Parlement
16 en 17 maart	Delegatie van de Commissie Juridische Zaken van de Cypriotische Kamer van Volksvertegenwoordigers
19 maart	T. Băsescu, president van Roemenië, vergezeld van E. Boc, eerste minister, en G. Poge, minister van Financiën
23 maart	Z.Exc. M. Benzo, ambassadeur van het Koninkrijk Spanje in het Groothertogdom Luxemburg
30 en 31 maart	Symposium „Discussie over de prejudiciële procedure”. Bijeenkomst met de presidenten van de grondwettelijke hoven en de hooggerechtshoven van de lidstaten van de Europese Unie
30 maart	Tentoonstelling „Paleizen van Justitie in Europa”
20 april	Delegatie van de Deutsche Bundestag
27 april	Ondertekening van een administratieve regeling tussen het Hof en het Koninkrijk Spanje betreffende het gebruik van andere officiële talen dan het Castiliaans
28 april	Delegatie van de Commissie EU-aangelegenheden van de Senaat van de Tsjechische Republiek
29 april	C. Bandion-Ortner, minister van Justitie van de Republiek Oostenrijk
4 mei	S.-H. Song, president van het Internationaal Strafhof
8 juni	N.-L. Arold, hoogleraar aan het Raoul Wallenberginstituut in Zweden
15 juni	Algemene vergadering van de Association des Conseils d'État et des juridictions administratives suprêmes de l'Union européenne
29 juni	H. Exc. A. A. Asya, ambassadeur van de Republiek Turkije in het Groothertogdom Luxemburg
30 juni en 1 juli	Delegatie van het Administratief Hooggerechtshof van Bulgarije
17 september	L. Romero Requena, directeur-generaal van de juridische dienst van de Europese Commissie
28 en 29 september	Delegatie van het Hooggerechtshof van de Volksrepubliek China
19 en 20 oktober	Delegatie van het Hof van Cassatie van de Republiek Bulgarije
26 oktober	A. Vosskuhle, vicepresident van het Grondwettelijk Hof van de Bondsrepubliek Duitsland

29 en 30 oktober	Conferentie van de Eerste voorzitters van de Hoven van Beroep van de Franse Republiek
16 en 17 november	Bijeenkomst van magistraten van de lidstaten (Tsjechië, Spanje, Frankrijk, Ierland, Italië, Hongarije, Malta, Oostenrijk, Roemenië, Slovenië, Slowakije, Finland, Zweden)
7 en 8 december	„Luxemburger Expertenforum”

Gerecht

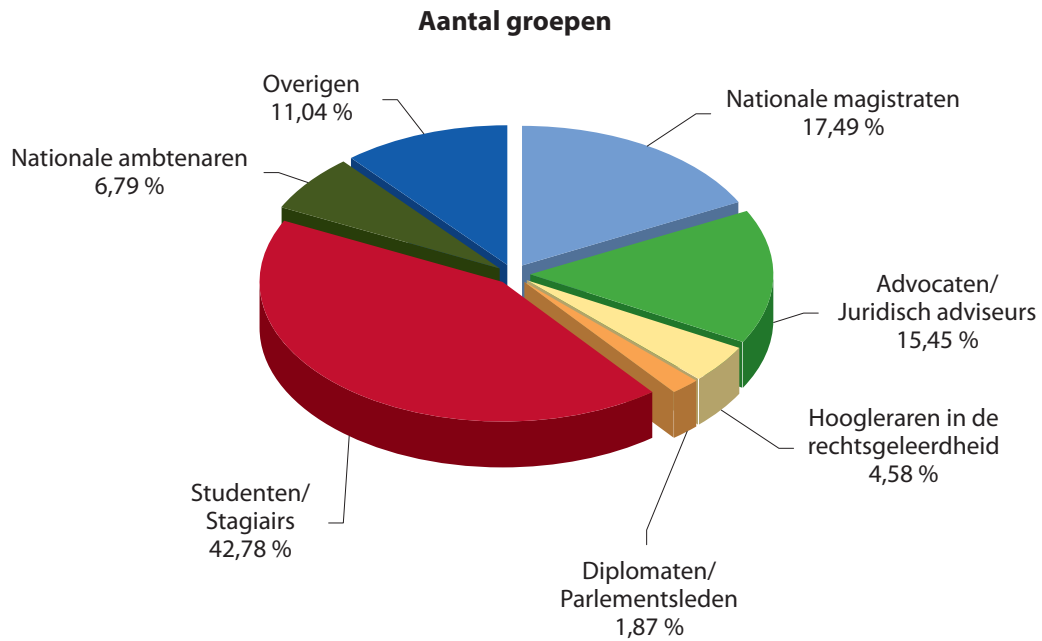
12 maart	H.-G. Pöttering, voorzitter van het Europees Parlement
6 mei	Delegatie van de Conseil des barreaux européens (CCBE)
29 juni	H. Exc. A. A. Asya, ambassadeur van de Republiek Turkije in het Groothertogdom Luxemburg
25 september	Colloquium in het teken van het twintigjarig bestaan van het Gerecht van eerste aanleg: „20 jaar en op weg naar 2020 – Op solide grondvesten bouwen aan het Gerecht van morgen”
28 en 29 september	Delegatie van het Chinese Hooggerechtshof

Gerecht voor ambtenarenzaken

19 maart	Bezoek van M. De Sola Domingo, hoofdadviseur bij de ombudsdienst van de Europese Commissie
21 april	Bezoek van C.-F. Durand, directeur-generaal van de juridische dienst van de Europese Commissie
18 en 19 november	Bezoek van de griffie van het Ambtenarengerecht van de Verenigde Naties
7 december	Bezoek van de rechters en griffiers van het Ambtenarengerecht van de Verenigde Naties

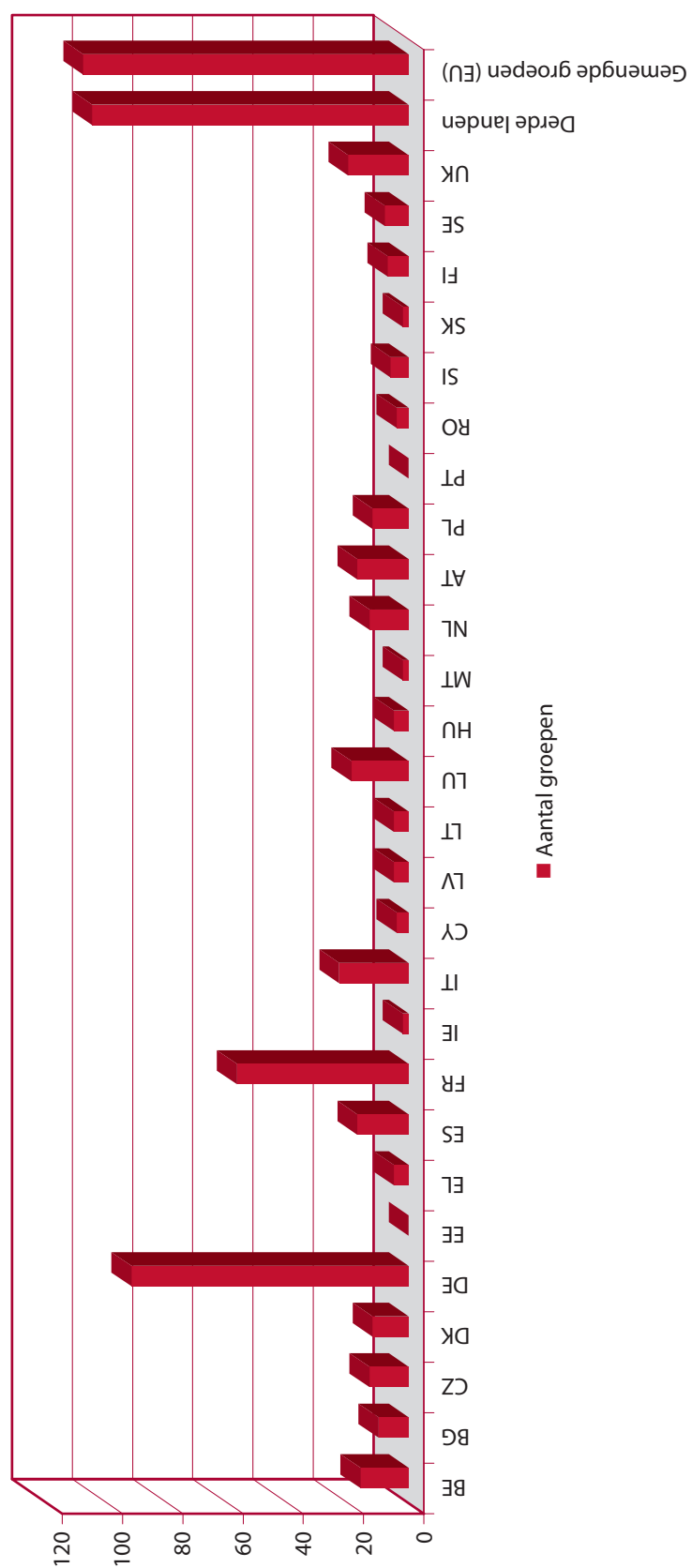
B — Studiebezoeken (2009)

1. Per soort groep

	Nationale magistraten	Advocaten/ Juridisch adviseurs	Hoogleraren in de rechtsgeleerdheid	Diplomaten/ Parlementsleden	Studenten/ Stagiairs	Nationale ambtenaren	Overigen	Totaal
Aantal groepen	103	91	27	11	252	40	65	589

2. Studiebezoeken — Per lidstaat (2009)

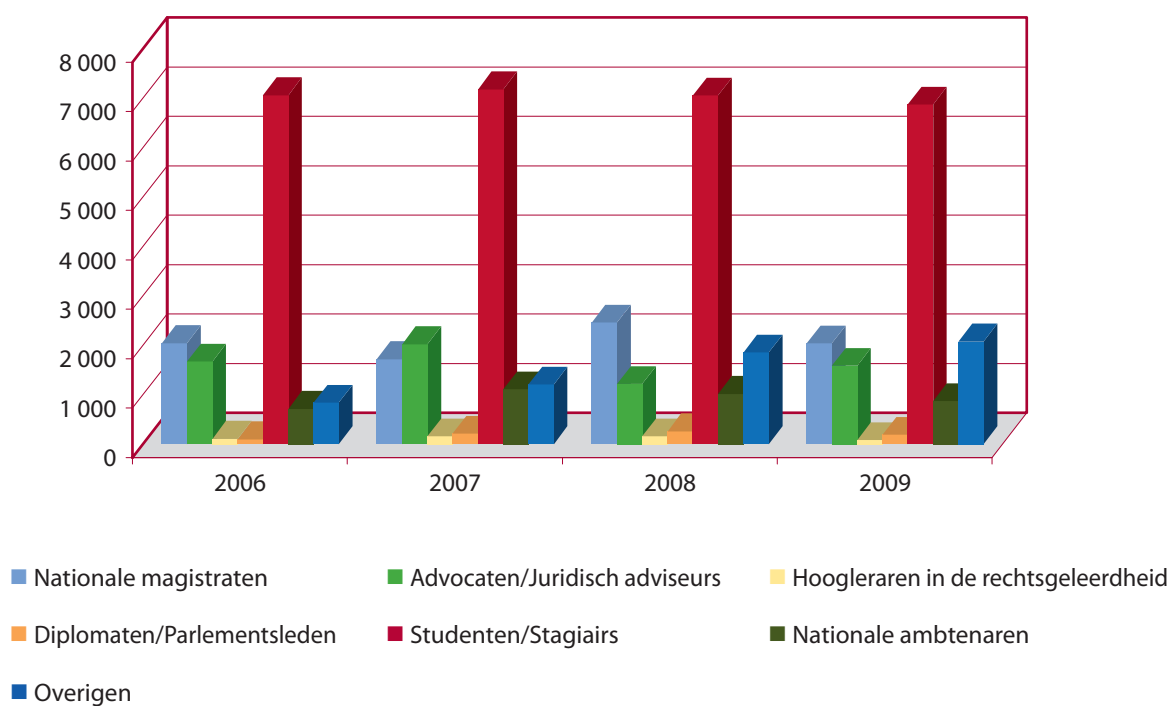

	Aantal bezoekers							Aantal groepen
	Nationale magistraten	Advocaten/ Juridisch adviseurs	Hoogleraren in de rechtsgeleerdheid	Diplomaten/ Parlementsleden	Studenten/ Stagiairs	Nationale ambtenaren	Overigen	Totaal
BE		20		26	296	55	172	569
BG	105				24			129
CZ	52	46	7		54			159
DK					281	28	52	361
DE	528	349		87	690	217	613	2 484
EE								0
EL	14				40		49	103
ES	150	20			245		29	444
FR	175	198			871	33	405	1 682
IE					59			59
IT		22	2		215			239
CY	10				16			26
LV				10	45	6		61
LT			10					10
LU	51		1		139	49	404	644
HU			8	4	73			85
MT		20			21			41
NL	42	58			152	25	54	331
AT	48	42	11		277	20		398
PL	57	56			40			153
PT								0
RO	7		12					19
SI		5			49			54
SK					28			28
FI	45	35			24		55	159
SE	66	19			20	14	34	153
UK	46	65			169			280
Derde landen	168	96	2	66	1 291	26	66	1 715
Gemengde groepen (EU)	473	535	31		1 748	397	145	3 329
Totaal	2 037	1 586	84	193	6 867	870	2 078	13 715
								589

3. Studiebezoeken — Nationale magistraten (2009)

	CZ	ES	FR	IE	IT	HU	MT	AT	RO	SI	SK	FI	SE	Totaal
Studiedagen	5	8	21	4	18	8	2	6	9	2	4	4	6	97

4. Evolutie van het aantal en de soort bezoekers (2006–2009)

Aantal bezoekers

	Nationale magistraten	Advocaten/Juridisch adviseurs	Hoogleraren in de rechtsgeleerdheid	Diplomaten/Parlementsleden	Studenten/Stagiairs	Nationale ambtenaren	Overigen	Totaal
2006	2 044	1 673	108	101	7 056	714	840	12 536
2007	1 719	2 025	157	213	7 178	1 111	1 206	13 609
2008	2 463	1 219	156	262	7 053	1 016	1 854	14 023
2009	2 037	1 586	84	193	6 867	870	2 078	13 715

C — Plechtige zittingen

2 februari	Plechtige zitting ter gelegenheid van de plechtige verbintenis van Baroness Ashton, nieuw lid van de Europese Commissie
25 september	Plechtige zitting ter gelegenheid van het twintigjarig bestaan van het Gerecht van eerste aanleg
6 oktober	Plechtige zitting ter gelegenheid van de gedeeltelijke vervanging van de leden van het Hof en de ambtsaanvaarding door nieuwe leden van het Gerecht van eerste aanleg en het Gerecht voor ambtenarenzaken
26 oktober	Plechtige zitting ter gelegenheid van de plechtige verbintenis van A. G. Šemeta, P. Samecki, K. De Gucht en M. Šefčovič, nieuwe leden van de Europese Commissie
14 december	Plechtige zitting ter gelegenheid van de ambtsaanvaarding door P. Cruz Villalón als advocaat-generaal bij het Hof

D — Bezoeken of aanwezigheid bij officiële evenementen

Hof van Justitie

1 januari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de nieuwjaarsreceptie, aangeboden door Fenech Adami, president van Malta, te Valletta
7 januari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige zitting van het Hof van Cassatie, te Parijs
20 januari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de Rechtspolitische Neujahrsempfang, georganiseerd door Brigitte Zypries, minister van Justitie van de Bondsrepubliek Duitsland, te Berlijn
30 januari	Aanwezigheid van een delegatie van het Hof bij de viering van het vijftigjarig bestaan van het Europees Hof voor de rechten van de mens
30 januari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige opening van het gerechtelijk jaar van het Opperste Hof van Cassatie, te Rome
5 en 6 februari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de European Ministerial Conference on Family Policy, te Praag
9 februari	Deelneming van een delegatie van het Hof aan een officieel bezoek aan de Raad van State, te Parijs
19 februari	Vertegenwoordiging van het Hof bij de werkgroep van de Commissie Begrotingscontrole van het Europees Parlement die gevolg geeft aan de administratieve onderzoeken van het Europees Bureau voor Fraudebestrijding (OLAF) in de lidstaten, te Brussel
2 april	Vertegenwoordiging van het Hof bij de jaarlijkse algemene vergadering van het Grondwettelijk Hof van de Republiek Polen, te Warschau
2 april	Aanwezigheid van de president bij de „Discussion to mark the 10th anniversary of the euro”, georganiseerd door de Europese Centrale Bank, te Frankfurt
20 april	Vertegenwoordiging van het Hof bij de begrafenis van Lord Gordon Slynn, in St Margaret's Westminster, te Londen
3 mei	Aanwezigheid van een delegatie van het Hof bij de bijzondere plechtigheid ter gelegenheid van de nationale feestdag van de Republiek Polen in het gebouw van het Grondwettelijk Hof, te Warschau
6 mei	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige opening van de zeventiende Österreichische Juristentag, in aanwezigheid van de president van de Republiek Oostenrijk, te Wenen
14-16 mei	Vertegenwoordiging van het Hof bij het seminarie georganiseerd door de Association des Conseils d'État et des juridictions administratives suprêmes de l'Union européenne en de Raad van State van de Helleense Republiek, met de wetenschappelijke steun van het Administratief Hooggerechtshof van de Bondsrepubliek Duitsland, over „La juridiction administrative et l'e-justice”, te Athene
22 mei	Vertegenwoordiging van het Hof bij de officiële plechtigheid ter gelegenheid van zestig jaar Grundgesetz, te Berlijn
14 en 15 juni	Vertegenwoordiging van het Hof bij de vergadering van de raad van bestuur van de Association des Conseils d'État et des juridictions administratives suprêmes de l'Union européenne en de jaarlijkse bijeenkomst van de algemene vergadering van deze vereniging, te Luxemburg

24 juni	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtigheden ter gelegenheid van de Sloveense nationale feestdag en bij de receptie, aangeboden door de president van de Republiek Slovenië, te Ljubljana
12 juli	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige eedaflegging van D. Grybauskaitė als president van de Republiek Litouwen, te Vilnius
24 juli	Deelneming van de president van het Hof aan de receptie, aangeboden door de president van de Helleense Republiek, ter gelegenheid van de vijfendertigste verjaardag van het herstel van de democratie, te Athene
29-31 juli	Vertegenwoordiging van het Hof bij de conferentie „Legal boundaries, common problems and the role of the Supreme Court”, georganiseerd door de Lord Chief Justice of England and Wales in samenwerking met King's College, te Londen
21 september	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige opening van het gerechtelijk jaar van het Hooggerechtshof, onder het voorzitterschap van Zijne Majesteit de Koning van Spanje, te Madrid
1 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de viering van het tweehonderdjarig bestaan van het Hooggerechtshof van Finland, te Helsinki
1 oktober	Aanwezigheid van een delegatie van het Hof bij de Verfassungstag (plechtige herdenking van de oprichting van het Oostenrijkse Grondwettelijk Hof), te Wenen
1 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtige opening van het gerechtelijk jaar, op uitnodiging van de Lord Chancellor, te Londen
3 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de officiële plechtigheden voor de „Tag der Deutschen Einheit”, te Saarbrücken
13 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de begrafenis van H. Jung, gewezen griffier van het Gerecht van eerste aanleg, te Berlijn
16 oktober	Aanwezigheid van een delegatie van het Hof bij de plechtige opening van het Hooggerechtshof, op uitnodiging van de President of the Supreme Court of the United Kingdom, te Londen
19 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de conferentie, georganiseerd door de International Association of Refugee Law Judges over „Effective Interaction?: The Role of the European Court of Justice and National Courts and Tribunals in EU Asylum Law”, te Berlijn
22 en 23 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij het „Zesde symposium van Europese rechters op het gebied van merken”, te Alicante
26 en 27 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij het internationaal symposium „Vom harmonisierten Markenrecht zum harmonisierten Markenverfahren”, te München
29 en 30 oktober	Vertegenwoordiging van het Hof bij de bijeenkomst van de voorzitters van de Hoven van Beroep van de Europese Unie, te Rome
12 november	Deelneming van de president van het Hof aan de werklunch van de permanente vertegenwoordigers, in het gebouw van de Raad, te Brussel
16 en 17 november	Vertegenwoordiging van het Hof bij de interparlementaire bijeenkomst „Building a Citizens' Europe – The Stockholm Programme 2010-2014 – The Parliamentary dimension of a European area of Freedom, Security and Justice”, te Brussel

23 en 24 november	Aanwezigheid van een delegatie van het Hof, op uitnodiging van de president van het Grondwettelijk Hof van de Republiek Hongarije, bij de viering van het twintigjarig bestaan van het Grondwettelijk Hof, te Boedapest
25 november	Vertegenwoordiging van het Hof bij de viering van de honderdvijftigste verjaardag van de oprichting van de Faculteit rechtsgeleerdheid van de universiteit van Boekarest, te Boekarest
29 en 30 november	Vertegenwoordiging van het Hof bij de vergadering van de raad van bestuur van de Association des Conseils d'État et des juridictions administratives suprêmes de l'Union européenne, te Brussel
30 november	Vertegenwoordiging van het Hof bij het seminarie over de beoordeling van magistraten, georganiseerd door de Association des Conseils d'État et des juridictions administratives suprêmes de l'Union européenne, te Brussel
11 december	Deelneming van een delegatie van het Hof aan een officieel bezoek aan het Europees Hof voor de rechten van de mens, te Straatsburg
18 december	Vertegenwoordiging van het Hof bij de plechtigheid ter gelegenheid van de „Dag van de Grondwet”, te Ljubljana

Gerecht

7 januari	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de plechtige zitting van het Hof van Cassatie, te Parijs
13 januari	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de plechtige zitting van het Europees Hof voor de rechten van de mens, te Straatsburg
20 januari	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de Rechtspolitische Neujahrsempfang in het ministerie van Justitie, te Berlijn
30 januari	Deelneming van de president van het Gerecht aan het seminarie „Cinquante ans de la Cour européenne des droits de l'homme vus par les autres Cours internationales”, te Straatsburg
19 februari	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij een door de Commissie Begrotingscontrole georganiseerde bijeenkomst betreffende het Europees Bureau voor Fraudebestrijding, te Brussel
19-21 februari	Bezoek van een delegatie van het Gerecht aan de Republiek Estland, op uitnodiging van de minister van Buitenlandse Zaken en de minister van Justitie, te Tallinn
22-24 februari	Bezoek van een delegatie van het Gerecht aan de Republiek Finland, op uitnodiging van de regering, te Helsinki
11-13 maart	Deelneming aan het colloquium „Public and Private Enforcement of Antitrust in Europe – 5 Years on”, georganiseerd door de International Bar Association, te Brussel
17 april	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de officiële bijeenkomst over Europa, georganiseerd ter gelegenheid van het bezoek van de voorzitter van de Reflectiegroep over de toekomst van Europa, te Rome
26-28 april	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de veertiende internationale conferentie van het Bundeskartellamt, te Hamburg
1-2 juni	Bezoek van een delegatie van het Gerecht aan de Comisión nacional de la Competencia, te Madrid

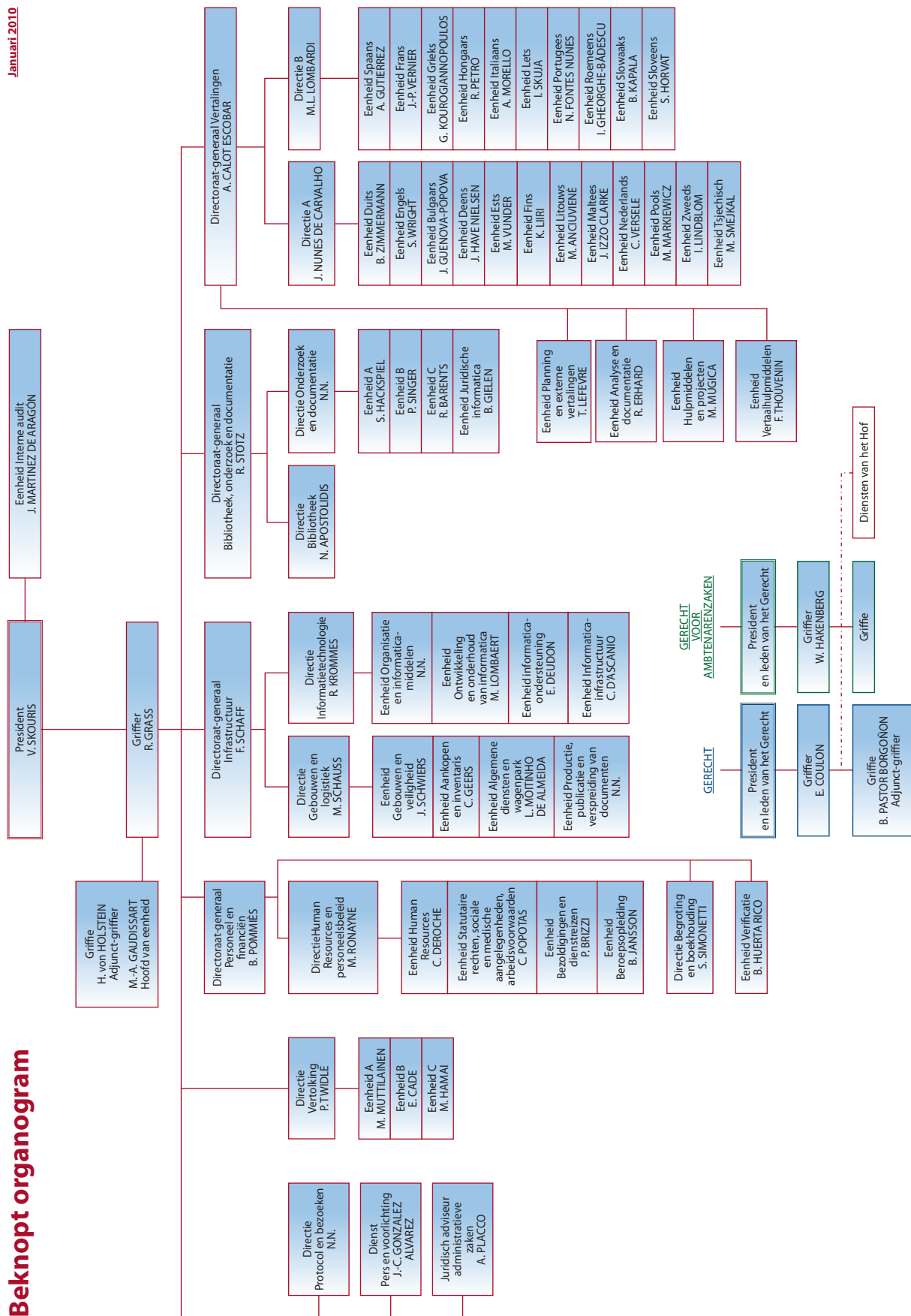
1-4 oktober	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij het vijfde forum van Europese juristen, te Boedapest
13 oktober	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de begrafenis van Hans Jung, gewezen griffier van het Gerecht van eerste aanleg, te Berlijn
15-16 oktober	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de plechtige opening van het gerechtelijk jaar, te Londen
15-18 oktober	Bezoek van een delegatie van het Gerecht aan Roemenië ter gelegenheid van het twintigjarig bestaan van het Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen, op uitnodiging van de president van het Hof van Beroep van Iași en de rector van de universiteit „Alexandru I. Cuza”, te Iași
22-23 oktober	Delegatie van het Gerecht bij het zesde symposium van Europese rechters op het gebied van merken, tekeningen en modellen, te Alicante
16 november	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij het seminarie „Building a citizens' Europe”, georganiseerd door het Europees Parlement, te Brussel
20 november	Bezoek van de president van het Gerecht aan de Europese Ombudsman en zijn diensten, en lezing over „Le principe de bonne administration dans la jurisprudence communautaire”, te Straatsburg
22-25 november	Vertegenwoordiging bij en deelneming van het Gerecht aan de plechtige conferentie ter gelegenheid van het twintigjarig bestaan van het Grondwettelijk Hof, te Boedapest
9 december	Vertegenwoordiging van het Gerecht bij de begrafenis van advocaat-generaal Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer, te Madrid

Gerecht voor ambtenarenzaken

1 en 2 oktober	Bezoek aan de Griekse Raad van State
23 en 24 november	Bezoek aan de Franse Raad van State en de Franse Grondwettelijke Raad

Beknopt organogram

Hof van Justitie van de Europese Unie

**Jaarverslag 2009 – Overzicht van de werkzaamheden van het Hof van Justitie, het Gerecht
en het Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie**

Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie

2010 — 246 blz. — 21 x 29,7 cm

Catalogusnummer: QD-AG-10-003-NL-C

ISBN 978-92-829-0950-8

doi:10.2862/17386

ISSN 1831-8525

■ Publicatiebureau

ISBN 978-928290950-8

9 789282 909508

HOE KOM IK AAN EU-PUBLICATIES?

Gratis publicaties:

- bij de EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- bij de vertegenwoordigingen en delegaties van de Europese Commissie.
Ga voor de contactgegevens naar <http://ec.europa.eu> of stuur een fax naar +352 2929-42758.

Betaalde publicaties:

- bij de EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>).

Betaalde abonnementen (bv. jaarreeksen van het *Publicatieblad van de Europese Unie* en de jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie):

- via een van de verkoopkantoren van het Bureau voor publicaties van de Europese Unie (http://publications.europa.eu/others/agents/index_nl.htm).

